

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK

DEVLET PLANLAMA ÖRGÜTÜ

2018 YILI
MAKROEKONOMİK
VE
SEKTÖREL GELİŞMELER

Temmuz 2020

YAYIN VE BİLGİ İÇİN

**Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Devlet Planlama Örgütü
Lefkoşa**

+(392) – 601 10 00 – 601 10 01

+(392) – 228 59 88

web : www.dpo@gov.ct.tr
e-mail : info.dpo@gov.ct.tr

KKTC Devlet Basımevi – Lefkoşa, Temmuz 2020

150 Adet Basılmıştır

DPÖ-MSG-2018-12

ÖNSÖZ

Devlet Planlama Örgütü, 40 yılı aşan bilgi birikimiyle KKTC'nin ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflerine ulaşılması konusunda çalışmalar yürütmektedir. Devlet Planlama Örgütü'nün ürettiği resmi istatistikler, plan ve programlar yanında görev alanına giren diğer konularda çıkardığı yayımlar da bulunmaktadır.

Makroekonomik ve sektörel gelişmeler kitabı, ekonomik ve sosyal hayat ile ilgili makroekonomik veriler ve sektörel bilgileri sunmayı, ilgilenen kurum, kuruluş, araştırmacı ve öğrencilerin bu konudaki ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır.

"Makroekonomik ve Sektörel Gelişmeler 2018" kitabı Örgütümüzün yayını olup, bu yayının içerisinde; Büyüme Hızı ve GSMH'nin Bileşimi, Kaynakların Kullanımı, Finansman Dengesi, Ödemeler Dengesi, Fiyat Hareketleri, Banka Mevduatları ve Krediler, Tarım, Sanayi, İnşaat, Ticaret ve Pazarlama, Turizm, Ulaştırma-Haberleşme, Eğitim, Kültür, Gençlik, Spor, Sağlık, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Çevre, Fiziki Planlama, İskan ve Rehabilitasyon, Konut Edindirme, Kooperatifçilik, İdari Örgütlenme, Yerel Yönetimler, Beşeri Kaynaklar, Aile, Kadın, Çocuk ve Engelliler konularında veriler ve sektörel bilgiler verilmektedir.

Devlet Planlama Örgütü tarafından yayınlanan bu kitabın hazırlanması için veri sağlayan ve katkı koyan tüm kurum, kuruluş ve Devlet Planlama Örgütü Daire Başkanları ve tüm personele teşekkür eder, tüm kullanıcılara faydalı olmasını dilerim.

Mustafa K. Serçelik
Müsteşar

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

BİRİNCİ BÖLÜM MAKROEKONOMİK GELİŞMELER

1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi	1-4
2. Kaynakların Kullanımı	5-16
2.1. Ekonominin Genel Dengesi	5
2.2. Sermaye Birikimi	8
2.2.1. Sermaye Birikiminin Kaynakları	8
2.2.2. Sabit Sermaye Yatırımların Sektörel Dağılımı	8
2.3. Tüketim Harcamaları	16
3. Finansman Dengesi	17-29
3.1. Kamu Gelirleri	17
3.2. Kamu Giderleri	17
3.3. Kamu Kesimi Genel Dengesi	18
3.4. Kamu Borç Stoku	21
3.5. Özel Kesim Dengesi	22
3.6. Devlet Bütçe Dengesi	23
4. Ödemeler Dengesi	30-33
4.1. Dış Ticaret	30
4.2. Görünmeyen İşlemler	30
4.3. Cari İşlemler Dengesi	31
4.4. Sermaye Hareketleri	33
4.5. Rezerv Hareketleri	33
5. Fiyat Hareketleri	34-37
6. Bankacılık	38-42
6.1. Banka Mevduatları	38
6.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri	39
6.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri	40
6.2. Krediler	41

İKİNCİ BÖLÜM SEKTÖREL GELİŞMELER

	Sayfa No
1. Tarım	43-64
1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	44
1.1.1. Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri	44
1.1.2. Bitkisel Üretim	46
1.1.3. Hayvancılık	51
1.1.4. Ormancılık	54
1.1.5. Su Ürünleri	57
1.2. Sorunlar	58
1.2.1. Tarım Sektörü Genel Sorunları	58
1.2.2. Bitkisel Üretimde Sorunlar	60
1.2.3. Hayvansal Üretimde Sorunlar	61
1.2.4. Ormancılıktaki Sorunlar	62
1.2.5. Su Ürünlerindeki Sorunlar	63
2. Sanayi	65-93
2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	65
2.1.1. Katma Değer	65
2.1.2. İmalat (Üretim) Sanayi	66
2.1.3. Dışsatım ve Rekabet Edilebilirlik	68
2.1.4. İstihdam	70
2.1.5. Sabit Sermaye Yatırımları	71
2.1.6. Teşvik ve Krediler	73
2.1.7. Taşocakçılığı	79
2.1.8. Enerji	81
2.1.8.1. Elektrik	81
2.1.8.2. Su (İçme ve Kullanma Suyu)	84
2.1.9. Serbest Liman ve Bölgesi	88
2.2. Sorunlar	89
3. İnşaat	94-101
3.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	94
3.1.1. İnşaat Malzemeleri	95
3.1.2. Konut	97
3.2. Sorunlar	99
4. Ticaret ve Pazarlama	102-108
4.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	102
4.1.1. Toptan ve Perakende Ticaret	102
4.1.2. Dış Ticaret	102
4.2. Sorunlar	107

5. Turizm	109-121
5.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	110
5.1.1. Yolcu Sayısındaki Gelişmeler	110
5.1.2. Geceleme ve Doluluk Oranı	112
5.1.3. Ulaşım Tercihleri	112
5.1.4. Turizm Hizmetleri Arzı	113
5.1.5. Turizm Gelirleri	116
5.1.6. Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara Göre Dağılımı	117
5.2. Sorunlar	118
6. Ulaştırma-Haberleşme	122-133
6.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	122
6.2. Ulaştırma	122
6.2.1. Karayolu Ulaştırması	122
6.2.2. Havayolu Ulaştırması	123
6.2.3. Denizyolu Ulaştırması	125
6.3. Haberleşme	128
6.3.1. Telekomünikasyon Hizmetleri	128
6.3.2. Posta Hizmetleri	129
6.3.3. Radyo ve Televizyon	130
6.4. Sorunlar	133
7. Eğitim	134-163
7.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	134
7.1.1. Örgün Eğitim	134
7.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim	134
7.1.1.2. İlk Öğretim	135
7.1.1.3. Orta Öğretim	136
7.1.1.3.1. Orta Okullar	136
7.1.1.3.2. Liseler	137
7.1.1.3.2.1. Genel Liseler	138
7.1.1.3.2.2. Mesleki Teknik Öğretim	138
7.1.1.4. Yüksek Öğretim	139
7.1.1.4.1. KKTC'deki Yüksek Öğretim Kurumları	140
7.1.1.4.1.1. Atatürk Öğretmen Akademisi	140
7.1.1.4.1.2. Doğu Akdeniz Üniversitesi	140
7.1.1.4.1.3. Lefke Avrupa Üniversitesi	141
7.1.1.4.1.4. Girne Amerikan Üniversitesi	142
7.1.1.4.1.5. Yakın Doğu Üniversitesi(NEU)	143
7.1.1.4.1.6. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	144
7.1.1.4.1.7. Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kuzey Kıbrıs Kampüsü	145
7.1.1.4.1.8. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kuzey Kıbrıs Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri	146
7.1.1.4.1.9. Akdeniz Karpaz Üniversitesi	147
7.1.1.4.1.10. Kıbrıs İlim Üniversitesi	148
7.1.1.4.1.11. Girne Üniversitesi	149

	Sayfa No
7.1.1.4.1.12. Anadolu Üniversitesi	150
7.1.1.4.1.13. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	151
7.1.1.4.1.14. Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi	152
7.1.1.4.1.15. Uluslararası Fırat Üniversitesi	153
7.1.1.4.1.16. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi	154
7.1.1.4.1.17. Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi	155
7.1.1.4.1.18. Ada Kent Üniversitesi	156
7.1.1.4.2. Türkiye ve Üçüncü Ülkelerde Okuyanlar	157
7.1.1.5. Özel Eğitim	159
7.1.1.5.1. Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi	160
7.1.1.5.2. Girne Özel Eğitim Merkezi	160
7.1.1.5.3. Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi	160
7.1.1.5.4. Rauf Raif Denktaş Görme Engellileri Eğitim Okulu	160
7.1.1.5.5. Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi	161
7.1.2. Yaygın Eğitim	161
7.2. Sorunlar	162
8. Kültür	164-174
8.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	164
8.2. Sorunlar	173
9. Gençlik	175-177
9.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	175
9.2. Sorunlar	177
10. Spor	178-182
10.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	178
10.2. Sorunlar	182
11. Sağlık	183-192
11.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	183
11.1.1. Kamu Tarafından Yürütülen Sağlık Hizmetleri	184
11.1.1.1. Temel Sağlık Hizmetleri (Koruyucu Hekimlik Hizmetleri)	186
11.1.1.2. Yataklı Tedavi Hizmetleri	186
11.1.1.3. İlaç ve Eczacılık Hizmetleri	187
11.1.1.4. Laboratuvar Hizmetleri	188
11.2.1. Sağlık Harcamaları	188
11.2.2. Sağlık Yatırımları	189
11.1.2. Özel Kesimde Yürütülen Sağlık Hizmetleri	190
11.3. Sorunlar	191
12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik	193-222
12.1. Çalışma Yaşamı	193
12.1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	193
12.1.1.1. Hanehalkı İşgücü Anketine Göre İstihdam	193
12.1.1.2. İstihdamı Destekleme Merkezi	195
12.1.1.3. Çalışma Dairesi	196
12.1.1.4. Asgari Ücret	200

	Sayfa No
12.1.1.5. Sendikalar Mukayyitliği	201
12.1.2. Sorunlar	202
12.2. Sosyal Güvenlik	202
12.2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	203
12.2.1.1. Sosyal Güvenlik Yasası	203
12.2.1.2. Sosyal Sigortalar Yasası	207
12.2.1.3. Emeklilik Yasası	214
12.2.1.4 İhtiyat Sandığı Yasası	217
12.2.1.5 Sosyal Hizmetler Dairesi	219
12.2.2. Sorunlar	222
13. evre	223-253
13.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	226
13.1.1. Çevreyi Oluşturan Kaynaklar, Kaynakları Etkileyen Bazı Faaliyetler ve Etkileri	226
13.1.2. Yasal ve Örgütsel Durum	238
13.1.3. Eksiklikler ve Kısıtlayıcılar	243
13.1.4. Fırsatlar ve Olanaklar	246
13.1.5. 2018 Yılı Programı Döneminde Yapılan alışmalar	247
13.2. Sorunlar	250
14. Fiziki Planlama	254-275
14.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	255
14.1.1. Yasal, Örgütsel Durum ve Planlama alışmaları	255
14.1.2. Çevreyi Etkileyen Sektörlerle İlgili Planlama alışmaları	263
14.1.3. Konut ve Fiziki Planlama	265
14.1.4. Uygulama ve İmar Denetimi	266
14.1.5. Parasal Kaynaklar	267
14.1.6. 2017 Yılı Programı Döneminde Yapılan alışmalar	268
14.2. Sorunlar	271
15. İskan ve Rehabilitasyon, Konut Edindirme	276-294
15.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	276
15.1.1. Eşdeğer Tahsis Uygulamaları	276
15.1.2. Taşınmaz Mal Komisyonu Uygulamaları	280
15.1.3. Diğer Uygulamalar	282
15.1.4. Konut Edindirme Uygulamaları	285
15.1.5. İskan ve Konut Edindirme Uygulamalarının evre ve Fiziki Planla Etkileri	292
15.2. Sorunlar	294
16. Kooperatifçilik	295-298
16.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	295
16.2. Sorunlar	297
17. İdari Örgütlenme	299-304
17.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	299
17.2. Sorunlar	302

	Sayfa No
18. Yerel Yönetimler	305-315
18.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	305
18.2. Sorunlar	313
19. Beşeri Kaynaklar, Aile, Kadın, Çocuk ve Engelliler	316-329
19.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler	316
19.1.1. Beşeri Kaynaklar	316
19.1.2. Aile	316
19.1.3. Kadın	318
19.1.4. Çocuk	323
19.1.5. Engelliler	326
19.2. Sorunlar	329

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
1	GSYİH'daki Sektörel Gelişmeler	4
2	Ekonominin Genel Dengesi	7
3	Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	9
4	Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı	12
5	Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler ve Sektörler İtibarıyla Yüzde Dağılımı	12
6	Tüketim Harcamaları	15
7	Kamu Kesimi Genel Dengesi	19
8	Kamu Borç Stoku	22
9	Özel Kesim Genel Dengesi	23
10	Devlet Bütçe Dengesi	28
11	Ödemeler Dengesi	32
12	Tüketici Fiyatları Endeksi	34
13	Aylık Ortalama Amerikan Doları Kur Değişimleri	37
14	Aylık Ortalama Euro Kur Değişimleri	37
15	Aylık Ortalama İngiliz Sterlini Kur Değişimleri	37
16	Mevduat Gelişmeleri	40
17	Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı	42
18	KKTC'de Arazi Dağılımı	46
19	Ekilen Arazi Miktarının Ürün Çeşidine Göre Dağılımı	47
20	Tarımsal Üretim Ürün Çeşitlerine Göre Dağılımı	48
21	Sulu Arazi Dağılımı	49
22	Tarımsal Makine, Araç-Gereç Parkı	50
23	Hayvan Sayısı	51
24	Hayvansal Üretim	52
25	Tatbik Edilen Koruyucu Aşıların Yıllara Göre Dağılımı	54
26	Fidan Dağıtımını ve Ağaçlandırılan Alanlar	56
27	Yapacak ve Yakacak Odun Üretimi	57
28	Kayıtlı Balıkçı Sayısı ve Balıkçı Tekneleri	58
29	Sanayi Bölgelerindeki İşletmelerin 2018 Yılı Faaliyet Alanları	67
30	Toplam İhracat İçindeki Önemli Sanayi Ürünlerinin Değerleri	69
31	Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında İhraç Edilen Sanayi Ürünlerinin (Tarım Hariç) Değeri	70
32	İşgücü Anketleri İle Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonuçlarına Göre Sanayi Sektöründeki İstihdamın Durumu	71
33	Sanayi Sektörü Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Yeri	72
34	47/2000 sayılı Yasa kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nde Teşvik Belgesi Almış Sanayi Yatırım Projeleri	74
35	Sanayi Dairesi Tarafından Sağlanan Devlet Destek ve Teşvikleri	75
36	Ticaret Dairesi'nin Sanayi Ürünlerine Sağladığı Navlun ve Teşvik Primi Değerleri	76
37	Yıllara Göre Süt Ürünlerine Sağlanan İhracat Teşvik Primi (Sübvansiyeye) Tutarları	77

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
38	KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası Denetimindeki Bankaların Sanayi ve KOBİ Sektörüne Kullandığı Krediler Toplamı	78
39	KOBİGEM Tarafından Koordinasyonu Yapılarak Sanayi Yatırımlarına Yönelik Kullanılan Faiz Destek Programı ile İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Programı	79
40	2018 Yılı Taş Ocakları Faaliyet Durumları	80
41	Mevcut Taş Ocaklarının Malzeme Üretimi ve Kullanılan Patlayıcı Miktarı	81
42	Mevcut Elektrik Santrallerinin Üretim Değerleri (Mwh)	82
43	Mevcut Elektrik Santrallerinin Aylara Göre Elektrik Üretimi (Mwh)	83
44	Tüketici Sayısı ile Tüketimin Tüketici Gruplarına Göre Dağılımı (Mwh)	84
45	Bölgelere Göre Ruhsatlandırma Onayı Verilen Kuyu Sayıları	85
46	Aylara Göre Belediyelerin Kullanımına Sunulan Su Miktarı (m ³)	86
47	Belediyelerin Kullanımına Sunulan Yıllık Su Miktarı (m ³)	87
48	Mevcut Göletlerin Kapasite, Yıl İçerisinde Ölçülen Doluluk Miktarları ve Kullanılan Su Miktarı (m ³)	88
49	Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı, Gelen-Giden Yük Miktarı ve Bölgenin Faaliyetleri Neticesinde Sağladığı Gelirleri	89
50	Yıllar İtibarıyla Bazı İnşaat Türlerinin Maliyetleri	96
51	Toplam Yapı İnşaatı ve Konut İnşaatı (2016-2018)	98
52	Kentsel Konut İnşaatlarında Gelişme (2016-2018)	98
53	Kırsal Konut İnşaatlarında Gelişme (2016-2018)	99
54	Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı (2016-2018)	103
55	Dış Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (2016-2018)	104
56	Ülkelere Göre Dış Ticaret Dengesi (2016-2018)	105
57	Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Güney Kıbrıs'la Olan Ticaret (2016-2018)	105
58	KKTC Dışsatımının Yapısı (2016-2018)	106
59	Ana Mal Gruplarına Göre Dışalım (2016-2018)	107
60	Yolcu Sayısında ve Yapısında Gelişme	110
61	KKTC'ye Hava ve Deniz Yolu ile Gelen Yolcuların Uyruklarına Göre Dağılımı (KKTC Uyruklular Hariç)	111
62	Turistik Konaklama Tesislerde Geceleme ve Doluluk Oranları	112
63	Ulaşım Tercihleri	113
64	Turizm Hizmetleri Arzı	114
65	Konaklama Tesislerinin Sınıflarına Göre Dağılımı	115
66	Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı	116
67	Turizm Gelirleri ve Döviz Gelirlerindeki Payı	117
68	Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara Göre Dağılımı	118
69	Yurtdışı Yük ve Yolcu Taşımacılığı (2016-2018)	124
70	Havayolu Yük, Yolcu ve Sefer Sayıları (2016-2018)	125
71	Denizyolu Yük ve Yolcu Taşınması (2016-2018)	127
72	Gazimağusa Limanına Taşınan Yük Miktarları ve Taşıyan Gemilerin Milliyetleri(2016-2018)	128
73	Bölge Santralleri ve Hat Kapasiteleri	129
74	Radyo ve Televizyon Şebekesi Gelişim Tablosu	131

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
75	TV Kanal Sayısı	132
76	Radyo Kanal Sayısı	132
77	Okul Öncesi Eğitim	135
78	Özel ve Devlet İlkokullar	136
79	Özel ve Devlet Ortaokulları	137
80	Özel ve Devlet Genel Liseleri	138
81	Mesleki Teknik Liseler	139
82	Doğu Akdeniz Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	141
83	Lefke Avrupa Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	142
84	Girne Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	143
85	Yakın Doğu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	144
86	Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	145
87	Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	146
88	İstanbul Teknik Üniversitesi KKY'deki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	147
89	Akdeniz Karpaz Üniversitesi'deki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	148
90	Kıbrıs İlim Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2016-2018)	149
91	Girne Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	150
92	Anadolu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	151
93	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2017-2019)	152
94	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	153
95	Uluslararası Final Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2017-2019)	154
96	Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılım (2017-2019)	155
97	Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	156
98	Ada Kent Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin Yılları İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı	156
99	Yüksek Öğretimde Öğrenci Dağılımı	158
100	Yaygın Eğitim	162
101	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Kitap Sayıları (2016-2019)	166
102	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Üye Sayıları (2016-2019)	166
103	Milli Kütüphane İle Halk Kütüphanelerindeki Kitapların Konularına Göre Dağılımı (2016-2019)	167

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
104	Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nin Kaynaklarının Yıllık Kullanımı (2016-2018)	169
105	Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Ziyaretçilerinin Yurttaşlık, Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Dağılımı(2016-2018)	170
106	Envanteri Yapılan Eski Eserlerin Dökümü(2016-2018)	171
107	Ziyaretçi Sayıları İle Sağlanan Gelirler(2016-2018)	171
108	Müzelerin Türlerine Göre Dağılımı(2016-2018)	172
109	12-24 Yaş Grubu Genç Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı	175
110	Federasyonların Sayısal Durumları (2016-2018)	180
111	Mevcut Spor Tesislerimiz (2016-2018)	181
112	Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personel Sayısı	184
113	Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personelin Bölgelere Göre Dağılımı (2019)	185
114	Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı (2018)	187
115	Kamu Sağlık Harcamalarının Devlet Bütçesi ve GSMH'ya Oranı (2016-2018)	189
116	Kamu Sağlık Yatırımlarının Toplam Yatırımlar ve Bütçe İçerisindeki Payı (2016-2018)	189
117	Özel Sağlık Kuruluşlarının ve Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı(2018)	190
118	Hanehalkı İşgücü Anketine Göre İstihdamın İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2016-2018)	194
119	Hanehalkı İşgücü Anketine Göre Bazı Temel Göstergeler (2016-2018)	194
120	İstihdam Destek Merkezi Kapsamındaki Kişi Sayısı (2016-2018)	196
121	Kayıtlı Tamamen İşsizlerin İstihdamı Genel Görünüm Tablosu (2016-2018)	196
122	Yabancı Uyruklulara Verilen Çalışma ve İş Kurma İzinleri(2016-2018)	197
123	Kayıtlı Aktif İşsizlerin Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı(2016-2018)	198
124	İşe Yerleştirilenlerin Kamu ve Özel Sektör Ayrımına Göre Dağılımı(2016-2018)	198
125	İşe Yerleştirilenlerin İşsizlerin Ana Meslek Gruplarına Göre Dağılımı(2016-2018)	199
126	İş Kazaları ve Neticeleri(2016-2018)	200
127	Asgari Ücretteki Gelişmeler(2016-2018)	200
128	KKTC'nde Faaliyet Gösteren Sendika ve Sendika Federasyonlarının Üye Sayısı(2016-2018)	201
129	İşyeri Tescillerinin Görünümü (2016-2018)	204
130	Sigortalı Tescillerinin Görünümü (2016-2018)	204
131	Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Güvenlik Yasası Çerçevesinde Bildirilen İşsizlik Vakaları (2016-2018)	204
132	Sosyal Güvenlik Yasası ve Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Aktif-Pasif Sigortalı Sayıları (2016-2018)	205
133	Sosyal Güvenlik Yasası'na Göre Prim Oranları	206
134	Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları (2016-2018)	208
135	Sosyal Sigortalardan Yapılan Maaş Ödemelerinin Alt ve Üst Sınırları(2016-2018)	209

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
136	Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Tescilli Olup Fiilen Çalışan İşyerlerinin Dağılımı (2016-2018)	210
137	Sosyal Sigortalardan Maaş Alanların Kategorilerine Göre Dağılımı(2016-2018)	210
138	Sosyal Sigortalardan Maaş Alanların Statülerine Göre Dağılımı(2016-2018)	211
139	Sosyal Sigortalar Yapılan Maaş Ödemelerinin Fon ve Devlet Ayrımı(2016-2018)	212
140	Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Sigortalar Yasası Çerçevesinde Bildirilen İşsizlik Vakaları (2016-2018)	212
141	Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre(1.2.2012 Tarihinden İtibaren) Prim Oranları	213
142	Kamu Görevindeki Sürekli Personelin Emeklilik Açısından Zorunlu Olduğu En Az Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı (2017-2018)	215
143	Kamu Görevlilerinin Emeklilik İştirak Payı Kesintileri	216
144	İhtiyat Sandığına Yatırım Yapan Kişi Sayıları(2016-2018)	217
145	İhtiyat Sandığına Yapılan Tahsilatların Nevine Göre Dağılımı	218
146	İhtiyat Sandığından Ödenen Kişi Sayısı(2016-2018)	218
147	Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Yapılan Ödemelerin Nevine Göre Dağılımı ve Ödenen Miktarlar(2016-2018)	220
148	Cihaz Yardımı Alan Kişi Sayısı ve Kişi Başı Miktarı(2016-2018)	221
149	Sosyal Hizmetler Dairesince Yapılan Ödemelerin Çeşitleri ile Miktarları(2016-2018)	221
150	KKTC'nin Arazi Varlığı	231
151	KKTC'nin Tarım Arazisi Kullanımı (2016)	232
152	Orman Alanlarının Niteliği	233
153	Orman Alanlarının Mülkiyeti	233
154	KKTC Ormanlık Sahasının Ağaç Türlerine Göre Dağılışı	235
155	Mevcut Orman İçi Dinlenme ve Piknik Alanları	230
156	Nüfus Sayımına Göre Yerleşim Yeri Büyüklükleri (1996,2006,2011)	262
157	Nüfus Sayımına Göre İlçe Merkezleri ve Diğer Bölge Nüfuslarının Dağılımı (1996,2006,2011)	263
158	KKTC'de İnşaat ve Parselasyon Adedi (2016-2018)	265
159	31.12.2016 Tarihi İtibarıyla Tahsisten Mülkiyet Dosyalarının Sayı ve Puan Miktarı	278
160	31.12.2016 Tarihi İtibarıyla Mücahit ve Mukavemetçi Dosya ve Puan Miktarı	279
161	Kaynak Paketleri	283
162	2015-2017 İcar Döneminde Kiralanan Rezerv Tarımsal Araziler	284
163	Kaynak Dağıtımları	285
164	Sosyal Konut Üretimi	287
165	Şehit Çocuklarına Verilen Arsalar	288
166	Sosyal Konut Yasası Altında Uygulanan Kırsal Kesim Projeleri	289
167	2015 Yılına Kadar Konut Edindirme Yasası Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları	290
168	2016-2017 Yılları Konut Edindirme Yasası Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları	291

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
169	Faaliyet Göstermekte Olan Kooperatif Kuruluşları (2016-2018)	295
170	Türlerine Göre Teftişi Tamamlanan Kooperatif Kuruluşları(2016-2018)	296
171	KT Kooperatif Merkez Bankası'nın Plasman Durumu(2016-2018)	296
172	KT Kooperatif Merkez Bankası Plasmanlarının Sektörel Dağılımı(2015-2017)	297
173	Devletten Maaş Çekmekte Olan Memur, İşçi ve Emekliler(2016-2018)	299
174	İngilizce Eğitim Merkezinin Kursiyer Sayıları(2016-2018)	301
175	KKTC Belediyelerinin Devletten Aldıkları Katkı Miktarları(2016-2018)	307
176	Belediyelerin Gelirleri(2016-2018)	308
177	Belediyelere Yapılan Devlet Katkısının Mahalli Gelirler İçindeki Payı(2016-2018)	309
178	Belediyelerin Giderleri(2016-2018)	309
179	Belediyelerdeki Memur,İşçi ve Sözleşmeli Personel Sayıları(2016-2018)	310
180	İlçelere Göre Belediyeleşme Oranı(2011)	311
181	Nüfus Büyüklüklerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfus(2011)	312
182	Belediyelerin Araç Durumu (2016-2018)	313
183	Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayısı (2016-2018)	317
184	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (2016-2018)	320
185	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı (2016-2018)	321
186	Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Ana Ekonomik Faaliyet Alanları ve Cinsiyete Göre Dağılımı	322
187	Kamu Sektöründeki Memur, Öğretmen ve Polislerin Toplam Sayısı ve Cinsiyetine Göre Dağılımı (2016-2018)	322
188	Kamu Sektöründeki Üst Kademe Yöneticilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı(2016-2018)	323
189	Sosyal Hizmetler Dairesi'ne Bağlı Yuva/Yurtlarda ve SOS'de Barınan Çocuk Sayıları(2016-2018)	325
190	Engel Türü ve Cinsiyet(2016-2018)	327
191	İstihdam Edilen Engellilerin Cinsiyet ve Engel Türüne Göre Dağılımı(2016-2018)	328
192	İş İsteğiyle Bekleyen Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımı (2016-2018)	328

GRAFİKLER

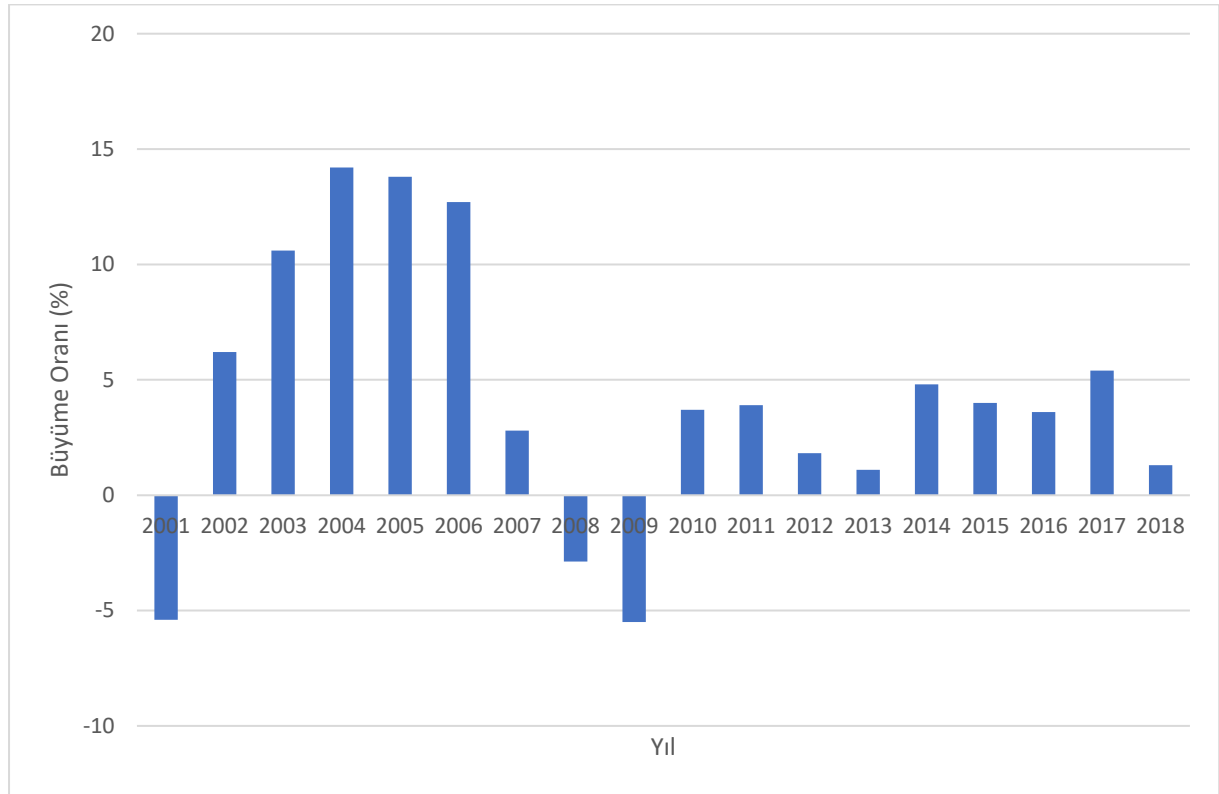
Grafik No		Sayfa No
1	KKTC GSYİH Reel Büyüme Büyüme Oranları (%) (2001-2018)	1
2	GSYİH Dağılımı 1982-2018 Yılları Arası (Cari Fiyatlarla % Pay)	3
3	Sabit Sermaye Yatırımları	11
4	Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	14
5	Fert Başına GSMH	15
6	Kamu Finansman Gereği/Gayri Safi Milli Hasıla	20
7	Yıllar İtibarıyla Devlet Bütçe Dengesi Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payı	29
8	TÜFE ve Döviz Kur Değişimleri	35

BİRİNCİ BÖLÜM KKTC EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

1. Büyüme Hızı ve GSYİH'nın Bileşimi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) rakamlarında 2010-2011 yıllarında gerçekleşen %3.7 ve %3.9'luk büyümenin ardından 2012 ve 2013 yıllarında büyüme yavaşlayarak devam etmiş, GSYİH reel olarak sırasıyla %1.8 ve %1.1 artmıştır. 2014, 2015 ve 2016 yıllarında ise GSYİH reel olarak sırasıyla %4.8, %4.0 ve %3.6'lık artış göstermiştir. 2017 yılında reel büyüme %5.4 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı büyüme rakamı ise 2018 Ağustos ayında yaşanan döviz şoku neticesinde %1.3 olmuş ve 2017 yılına göre daha düşük bir büyüme gerçekleşmiştir. (tablo 1, grafik-1).

Grafik-1 KKTC GSYİH REEL BÜYÜME ORANLARI (%) 2001-2018

Ana sektörler itibarıyla reel gelişmeler incelendiğinde; 2016 yılında % 7.3 ile Sanayi, % 5.7 ile İnşaat ve % 5.3 ile Ulaştırma-haberleşme sektörlerinin en fazla büyüyen sektörler olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise %10.6 ile İnşaat, %9.0 ile Ticaret-Turizm ve %7.7 ile Serbest Meslek ve Hizmetler en fazla büyüyen sektörler olmuşlardır. 2018 yılında ise İnşaat sektörü %7.6 ile en çok büyüyen sektör iken Serbest Meslek ve Hizmetler %5.3 ile ikinci, Konut Sahipliği ise %4.6 ile üçüncü en çok büyüyen sektörler olmuştur.(tablo 1).

2016 yılında yaşanan kuraklığa bağlı olarak Tarım sektöründe %7.3 daralma gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise %4.9'luk reel büyüme gerçekleşmiştir. 2018 yılında Tarım sektörü %2.6 büyümüştür.

Sanayi sektöründeki gelişmelere bakıldığında; 2016 yılında Sanayideki büyüme %7.3 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise %4.4'lük bir büyüme gerçekleşmiştir. 2018 yılı Sanayi için kötü bir yıl olmuş ve %12.4 küçülmüştür. Özellikle imalat sanayi'de görülen %16.2'lik eksi büyüme bu gerçekleşmeye katkı koymuştur.

İnşaat sektöründe 2016 yılında %5.7, 2017 yılında %10.6 düzeyinde reel büyüme gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise sektör en çok büyüyen sektör olarak %7.6 rakamına ulaşmıştır.

Ticaret-Turizm sektörüne bakıldığında, 2016 yılında reel büyüme %4.8 olarak gerçekleştikten sonra 2017 yılında özellikle Turizm sektöründeki %22.4'lük artışın da etkisiyle %9.0'luk bir büyüme gerçekleşmiştir. 2018 yılı için gerçekleşen büyüme rakamlarına bakıldığında ise Ticaret-Turizm sektörü %0.4 gibi durağan sayılabilecek bir büyüme yaşamıştır. Toptan ve Perakende Ticaret sektörü 2018 yılında büyüme göstermezken (%0), Otelcilik ve Lokantacılık sektörü %1.6 Ulaştırma-Haberleşme sektöründe 2016 yılında %5.3, 2017 yılında %6.9 düzeyinde büyümeler gerçekleşmiştir. 2018 yılı sektör büyüme rakamı ise %3.5 olmuştur.

Mali Müesseseler sektöründe 2016 yılında %2.0, 2017 yılında %3.1 düzeyinde büyüme gerçekleşmişken 2018 yılında %2.7 olmuştur.

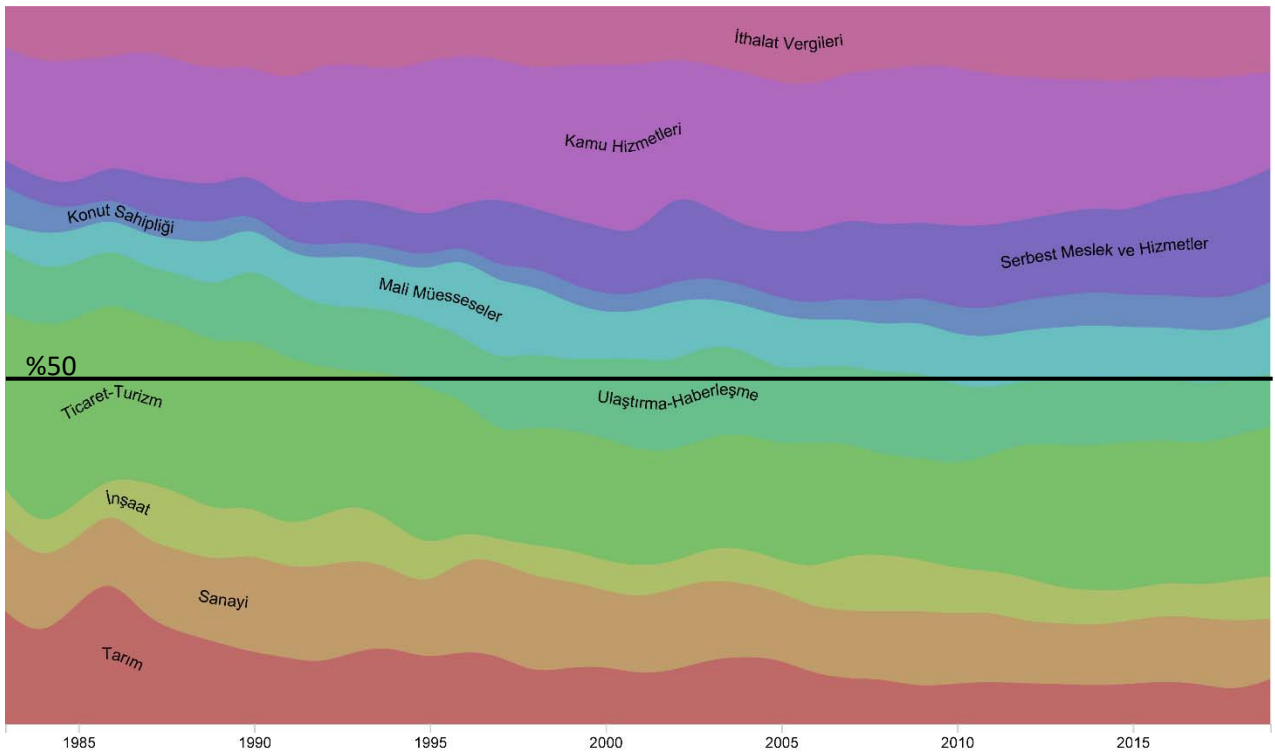
Serbest Meslek ve Hizmetler sektörü, 2016 yılında büyüme %3.6 seviyesinde gerçekleşmiş olup, bu oran 2017 yılında %7.7 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında sektör %5.3 büyüme ile yılı tamamlamıştır.

Konut Sahipliği sektörü 2016-2018 yıllarında sırasıyla %3.5, %3.8 ve %4.6 oranında büyümüştür. 2018 yılında sektör geçen son 5 yıla göre en iyi büyüme rakamına ulaşmıştır.

Kamu Hizmetleri sektörü 2016 yılında % 0.2, 2017 yılında ise % 0.8 daralmıştır. 2018 yılında ise Kamu Hizmetleri sektörü reel büyümesi %1.3 olmuştur.

Yukarıda bahsedilen sektörlerdeki gelişmeler sonucunda GSYİH, 2016 yılında %3.6, 2017 yılında %5.4 oranında bir büyüme kaydetmiştir. 2018’de %1.3 büyüme gerçekleşmiştir.

GRAFİK-2 GSYİH DAĞILIMI 1982-2018 YILLARI ARASI (CARI FIYATLARLA % PAY)

TABLO - 1 GSYİH'DAKİ SEKTÖREL GELİŞMELER

Sektörler	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Sabit Fiyatlarla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Tarım	1.402,9	1.471,6	1510.0	647,6	658.8	1139.4
1.1. Bitkisel	623,6	599,2	670.7	309,3	279.6	427.4
1.2. Hayvancılık	673,4	738,0	720.7	295,3	308.3	634.1
1.3. Ormancılık	32,7	38,4	37.5	2,7	3.6	4.6
1.4. Balıkçılık	73,3	96,0	81.1	40,3	67.3	73.3
2. Sanayi	1.920,2	2.004,3	1755.8	1.064,7	1413.3	1538.0
2.1. Taşocakçılığı	57,2	62,0	60.1	80,1	136.4	182.3
2.2. İmalat Sanayii	1.491,5	1.554,5	1302.4	427,7	476.8	554.0
2.3. Elektrik-Su	371,4	387,9	393.4	556,9	800.2	801.8
3. İnşaat	1.611,6	1.782,3	1917.3	511,7	836.4	1081.4
4. Ticaret-Turizm	3.507,8	3.823,7	3838.4	2.280,6	2921.8	3814.5
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	2.736,4	2.879,1	2878.7	1.269,6	1617.8	2052.9
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	771,4	944,6	959.7	1.011,0	1304.1	1761.6
5. Ulaştırma-Haberleşme	1.340,5	1.433,7	1483.8	965,3	1156.6	1339.0
6. Mali Müesseseler	688,8	710,4	729.8	887,7	1007.8	1486.4
7. Konut Sahipliği	890,2	924,1	966.5	535,3	655.6	896.3
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	2.095,5	2.256,7	2376.4	1.679,9	2289.8	2889.9
9. Kamu Hizmetleri	1.927,3	1.912,1	1937.5	1.850,2	2193.1	2461.1
10. İthalat Vergileri	1.946,7	1.957,1	2004.7	1.178,3	1411.5	1678.2
11. GSYİH	17.331,5	18.276,0	18520.4	11.601,2	14544.8	18334.8
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	6,3	8,7	10.7	4,2	6.9	10.6
GSMH	17.337,8	18.284,7	18531.1	11.605,5	14551.8	18334.8
Sektörler	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Büyüme Oranı (%)			GSYİH'daki Payı (%)		
1. Tarım	-7,3	4,9	2.6	5,6	4.5	6.2
1.1. Bitkisel	-16,1	-3,9	11.9	2,7	1.9	2.3
1.2. Hayvancılık	-1,6	9,6	-2.3	2,6	2.1	3.5
1.3. Ormancılık	70,0	17,3	-2.4
1.4. Balıkçılık	10,2	31,0	-15.5	0,3	0.5	0.4
2. Sanayi	7,3	4,4	-12.4	9,2	9.7	8.4
2.1. Taşocakçılığı	7,5	8,3	-3.0	0,7	0.9	1.0
2.2. İmalat Sanayii	7,7	4,2	-16.2	3,7	3.3	3.0
2.3. Elektrik-Su	5,9	4,4	1.4	4,8	5.5	4.4
3. İnşaat	5,7	10,6	7.6	4,4	5.8	5.9
4. Ticaret-Turizm	4,8	9,0	0.4	19,7	20.1	20.8
4.1. Toptan ve Perakende Ticaret	4,3	5,2	0.0	11,0	11.1	11.2
4.2. Otelcilik ve Lokantacılık	6,5	22,4	1.6	8,7	9	9.6
5. Ulaştırma-Haberleşme	5,3	6,9	3.5	8,3	8	7.3
6. Mali Müesseseler	2,0	3,1	2.7	7,6	6.9	8.1
7. Konut Sahipliği	3,5	3,8	4.6	4,6	4.5	4.9
8. Serbest Meslek ve Hizmetler	3,6	7,7	5.3	14,5	15.7	15.8
9. Kamu Hizmetleri	-0,2	-0,8	1.3	15,9	15.1	13.4
10. İthalat Vergileri	9,0	0,5	2.4	10,2	9.7	9.2
11. GSYİH	3,6	5,4	1.3	100,0	100,0	100
12. Net Dış Alem Faktör Gelirleri	133,0	37,9	23.3	-	-	-
GSMH	3,8	5,5	1.3	-	-	-

2. Kaynakların Kullanımı

2.1. Ekonominin Genel Dengesi

KKTC ekonomisi 2016 , 2017 ve 2018 yıllarında büyüme devamlılığı göstermiştir. GSMH'da reel olarak 2016 yılında %3.8, 2017 yılında %5.5 ve 2018 yılında %1.3, oranlarında büyümenin gerçekleştiği görülmektedir (tablo-2). GSMH ve dış açıktan oluşan Toplam Kaynaklar, reel olarak 2016 ve 2017 yıllarında sırası ile %3.5 ve %5.6 oranlarında artarak 2018 yılında 2017 yılıyla aynı oranda %5.6'lık bir büyüme ile cari fiyatlarla 2018 yılında 17,697,221,479.2 TL olarak gerçekleşmiştir.

Ekonominin gelecekteki büyümesinde en önemli etkenlerden biri, toplam kaynakların yatırımlara dönüşme oranıdır. Toplam yatırımlarda; 2016 ve 2017 yıllarında sırası ile %2.5 ve %33.5 oranlarında artışlar gözlemlenirken 2018 yılında %19.3 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. Toplam tüketimde ise 2016 ve 2017 yıllarında ise reel olarak toplam tüketim sırası ile %3.7 ve %0.01 oranlarında artarken 2018 yılında %12.3 artmıştır. Böylece 2016 yıllarında sırası ile toplam kaynakların %16.6'sı toplam yatırımlara dönüşürken 2017 yılında bu oran %21.0 olarak gerçekleşmiş ve 2018 yılında ise bu oran %16.1 olarak gerçekleşmiştir. 2016 Yılında toplam kaynakların %83.4'nün toplam tüketime dönüşürken 2017 yılında toplam kaynakların %79.0'nun tüketime ayrıldığı gözlemlenmekte 2018 yılında ise bu oranın artarak %83.9 ulaştığı görülmektedir. Toplam Tüketim 2016 yılında 8,948,766,653.9 TL olarak gerçekleşirken 2017 yılında cari fiyatlarla 10,640,890,300.5 TL olarak gerçekleşmiş ve 2018 yılında ise 14,852,394,577.0 TL 'ye ulaşmıştır. 2018 yılında toplam tüketimin %21.8'i kamu tüketimine ayrılırken %78.2'si ise özel tüketime ayrılmıştır. 2018 yılında Toplam Yatırımların, GSYİH içerisindeki payı %15.5 oranında gerçekleşirken, toplam tüketimin payı ise %81.1 oranında gerçekleşmiştir.

Kamu harcanabilir geliri 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sırası ile reel olarak %7.3, %16.5 ve %1 oranlarında artarak 2018 yılında sabit fiyatlarla 4,378.8 TL olarak gerçekleşmiştir. Kamu harcanabilir geliri, GSYİH içerisindeki payı ise, bahse konu yıllarda sırası ile %21.5, %23.7 ve %23.6 oranlarında olduğu gözlemlenmektedir. Özel harcanabilir gelir ise 2016 ve 2017 yıllarında reel olarak %2.9 ve %2.5 oranlarında artış gözlemlenirken 2018 yılında da bu artma eğilimi devam etmiş ve %1.5'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Toplam yurtiçi tasarruflarda, 2016 ve 2017 yıllarında reel olarak sırası ile %4.0 ve %23.8 oranlarında artışlar gözlemlenirken 2018 yılında %28.4 oranında azalma gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 3,482,405,122.2 TL'ye gerilemiştir (tablo 2). 2016 ve 2017 yıllarında toplam yurtiçi tasarrufların, GSYİH içerisindeki payı sırası ile %22.9 ve %26.9 olarak gerçekleşirken 2018 yılında ise söz konusu rakamın %19.0 olarak gerçekleştiği gözlenmektedir. Kamu tasarrufu ise reel olarak 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sırası ile %239.7, %358.2 ve %28.0 oranlarında artışlar gerçekleşerek 2016, 2017, 2018 yıllarında Kamu tasarrufu artıya geçmiş ve 2018 yılında cari fiyatlarla 1,101,333,963.4 TL olarak gerçekleşmiştir. Özel tasarruflarda ise reel olarak 2016 yılında ise %4.4' lük bir düşüş gerçekleşmiş ve 2017 yılında ise %7.0 oranında bir artış gözlemlenirken 2018 yılında %40.5 oranında bir daralma yaşanarak cari fiyatlarla 2,381,071,158.7 TL düzeyine düşmüştür. 2018 yılında kamu tasarruf-yatırım farkı reel olarak %94.7 oranında artışla cari fiyatlarla 748,553,176.1 TL düzeyine ulaşmıştır. 2018 yılında ise özel tasarruf-yatırım farkı reel rakamlarda %111.7 oranında daralmıştır (tablo 2).

Tablo - 2 Ekonominin Genel Dengesi

	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	1977 Yılı Fiyatlarıyla (TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
1. Toplam Kaynaklar	16,039.1	16,934.1	17,886.7	10,736,103,098.4	13,476,906,779.1	17,697,221,479.2
1.1. GSMH	17,337.8	18,284.7	18,531.1	11,605,460,378.4	14,551,761,179.1	18,334,799,699.2
1.2. Dış Açık	-1,298.8	-1,350.6	-644.4	-869,357,280.0	-1,074,854,400.0	-637,578,220.0
2. Toplam Yatırımlar	2,670.2	3,563.5	2,875.3	1,787,336,444.5	2,836,016,478.7	2,844,826,902.2
2.1. Sabit Sermaye	2,710.2	3,428.7	2,699.1	1,814,128,795.0	2,728,719,347.7	2,670,490,345.5
2.1.1. Kamu	340.1	476.5	328.9	227,676,886.1	379,189,235.8	325,462,199.5
2.1.2. Özel	2,370.1	2,952.2	2,370.1	1,586,451,909.0	2,349,530,111.8	2,345,028,146.0
2.2. Stok Değişimleri	-40.0	134.8	176.2	-26,792,350.6	107,297,131.0	174,336,556.7
2.2.1. Kamu	-2.3	4.4	27.6	-1,568,642.9	3,515,945.0	27,318,587.8
2.2.2. Özel	-37.7	130.4	148.6	-25,223,707.7	103,781,186.1	147,017,968.9
3. Toplam Tüketim	13,368.9	13,370.6	15,011.4	8,948,766,653.9	10,640,890,300.5	14,852,394,577.0
4. Kamu Harcanabilir Geliri	3,723.7	4,336.4	4,378.8	2,492,542,941.3	3,451,068,989.3	4,332,389,453.4
4.1. Kamu Tüketimi	3,534.0	3,467.0	3,265.6	2,365,535,939.9	2,759,192,994.2	3,231,055,490.0
4.2. Kamu Tasarrufu	189.7	1,033.6	1,113.1	127,007,001.4	691,875,995.1	1,101,333,963.4
4.3. Kamu Yatırımı	337.8	480.9	356.6	226,108,243.2	382,705,180.8	352,780,787.3
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-148.1	388.5	756.6	-99,101,241.9	309,170,814.3	748,553,176.1
5. Özel Harcanabilir Gelir	13,614.1	13,948.3	14,152.3	9,112,917,437.1	11,100,692,189.8	14,002,410,245.8
5.1. Özel Tüketim	9,834.9	9,903.6	11,745.8	6,583,230,714.0	7,881,697,306.2	11,621,339,087.1
5.2. Özel Tasarruf	3,779.2	4,044.8	2,406.6	2,529,686,723.1	3,218,994,883.6	2,381,071,158.7
5.3. Özel Yatırım	2,332.4	3,082.7	2,518.7	1,561,228,201.3	2,453,311,297.9	2,492,046,114.8
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	1,446.8	962.1	-112.2	968,458,521.9	765,683,585.7	-110,974,956.1
Özel Tasarruf Oranı (%)	27.8	29.0	0.0	27.8	29.0	17.0
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	3,968.9	4,914.1	3,519.7	2,656,693,724.5	3,910,870,878.7	3,482,405,122.2
Yatırımlar/GSMH (%)	15.4	19.5	15.5	15.4	19.5	15.5
Tasarruflar/GSMH (%)	22.9	26.9	19.0	22.9	26.9	19.0
Toplam Tüketim/GSMH (%)	77.1	73.1	81.0	77.1	73.1	81.0
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	0.048	0.048	0.053	32,402.6	37,877.4	51,988.7
Fert Başına GSMH (TL)	0.063	0.077	0.065	42,022.3	51,798.5	64,178.4
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim(%)			GSYİH'daki Pay (%)		
1. Toplam Kaynaklar	3.5	5.6	5.6	92.5	92.7	96.6
1.1. GSMH	3.8	5.5	1.3	100.0	100.0	100.1
1.2. Dış Açık	7.2	4.0	-52.3	-7.5	-7.4	-3.5
2. Toplam Yatırımlar	2.5	33.5	-19.3	15.4	19.5	15.5
2.1. Sabit Sermaye	7.5	26.5	-21.3	15.6	18.8	14.6
2.1.1. Kamu	-23.8	40.1	-31.0	2.0	2.6	1.8
2.1.2. Özel	14.3	24.6	-19.7	13.7	16.2	12.8
2.2. Stok Değişimleri	-147.9	-436.8	30.7	-0.2	0.7	1.0
2.2.1. Kamu	-92.4	-288.5	525.0	0.0	0.0	0.1
2.2.2. Özel	-132.9	-446.1	13.9	-0.2	0.7	0.8
3. Toplam Tüketim	3.7	0.0	12.3	77.1	73.2	81.1
4. Kamu Harcanabilir Geliri	7.3	16.5	1.0	21.5	23.7	23.6
4.1. Kamu Tüketimi	-2.0	-1.9	-5.8	20.4	19.0	17.6
4.2. Kamu Tasarrufu	239.7	444.8	28.0	1.1	4.8	6.0
4.3. Kamu Yatırımı	-18.7	42.4	-25.9	1.9	2.6	1.9
4.4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-73.2	-362.4	94.7	-0.9	2.1	4.1
5. Özel Harcanabilir Gelir	2.9	2.5	1.5	78.6	76.3	76.4
5.1. Özel Tüketim	6.0	0.7	18.6	56.7	54.2	63.4
5.2. Özel Tasarruf	-4.4	7.0	-40.5	21.8	22.1	13.0
5.3. Özel Yatırım	6.6	32.2	-18.3	13.5	16.9	13.6
5.4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-17.9	-33.5	-111.7	8.3	5.3	-0.6
6. Toplam Yurtiçi Tasarruflar	4.0	23.8	-28.4	22.9	26.9	19.0
Yatırımlar/GSMH (%)	-1.2	26.5	-20.4	-	0.0	0.0
Tasarruflar/GSMH (%)	0.5	17.4	-29.3	-	0.0	0.0
Toplam Tüketim/GSMH (%)	-0.1	-5.2	10.8	-	0.0	0.0
Fert Başına Toplam Tüketim (TL)	2.5	-1.7	10.4	0.0003	0.0003	0.0003
Fert Başına GSMH (TL)	2.6	3.7	-0.3	0.0004	0.0004	0.0004

Kaynak:Devlet Planlama Örgütü.

2.2. Sermaye Birikimi

2.2.1. Sermaye Birikiminin Kaynakları

2016 yılında toplam yatırımlar 1,787,336,444.5 TL, yurt içi tasarruflar ise 2,656,693,724.5 TL olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise toplam yatırımlar 2,836,016,478.7 TL olarak gerçekleşirken, yurt içi tasarruflar 3,910,870,878.7 TL olarak gerçekleşmiş ve son iki yılda olduğu gibi yurt içi tasarruflar, toplam yatırımların tümünü karşılamıştır. 2018 yılında ise yurtiçi tasarruflar 3,482,405,122.2 TL olarak gerçekleşirken toplam yatırımlar 2,844,826,902.2 TL olarak gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruflar toplam yatırımların gerisinde kaldığı gözlemlenmektedir.

2.2.2. Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Sabit Sermaye Yatırımlarının, 2016 ve 2017 yıllarında sırası ile reel olarak %7.5 ve %26.5 oranlarında artış gerçekleştirirken 2018 yılında ise Sabit Sermaye Yatırımlarının %21.3 oranındaki bir düşüşle cari fiyatlarla 2,670,490,345.5 TL olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir (tablo 3).

2016 Yılında en yüksek değişimler sırası ile Mali Müesseseler, Serbest Meslek ve Hizmetler ile Ulaştırma-Haberleşme sektörlerinde gerçekleşmiştir. Mali Müesseseler sektöründeki sabit sermaye yatırımları %133.3'lük bir artış gösterirken, Serbest Meslek ve Hizmetler sektöründe %91.1 ve Ulaştırma-Haberleşme sektöründe ise %41.5 oranında artış gözlemlenmiştir. Mali Müesseseler sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki payının %1.4, Serbest Meslek ve Hizmetler sektörünün Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki payının %15.0 ve Haberleşme sektörünün ise %5.2 oranlarında olduğu gözlemlenmiştir (tablo 3).

2017 Yılında en yüksek değişimler sırası ile Kamu Hizmetleri sektörü, Ticaret- Turizm sektörleri ve Tarım sektöründe yaşanmıştır. Kamu Hizmetlerinde %149.3'lük bir artış gözlemlenirken bu artışın en önemli nedenleri arasında; Devlet bütçesindeki Kamu Hizmetleri Sabit Sermaye Yatırımlarında Eğitim sektörü hariç, Sağlık ve Diğer Kamu olarak ayrılan kalemlerindeki ciddi artış ve Yerel Yönetimlerin Kamu hizmetlerindeki Sabit sermaye yatırımlarındaki önemli artışlar ile KT Tütün Endüstrisinin üretime yönelik gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımlarındaki kayda değer artışlar sıralanabilir. Ticaret ve Turizm sektöründeki %51.2'lik artışın %96.9'luk bölümünü Turizm sektöründeki sabit sermaye

yatırımları oluşturmaktadır. Tarım Sektöründe ise %43.2 oranında sabit sermaye artışı olmuştur. Kamu Hizmetleri sektörünün Toplam Yatırımlar içindeki payının %7.6, Ticaret ve Turizm sektörünün Toplam Yatırımlar içindeki payının %13.6 ve Tarım sektörünün ise %2.6 oranlarında olduğu gözlemlenmiştir (tablo 3).

Tablo - 3 Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

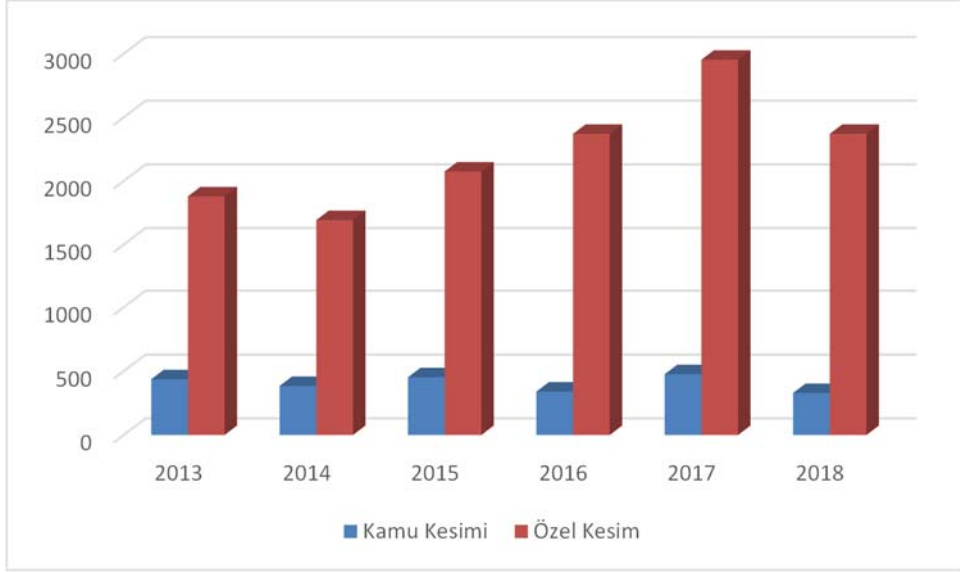
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	1977 Yılı Fiyatlarıyla			Cari Fiyatlarla		
1. TARIM	61.3	87.9	53.4	41,065,208.6	69,926,635.9	52,819,268.5
2. SANAYİ	326.7	418.4	280.9	218,679,149.4	333,018,418.2	277,920,914.1
2.1. Taşocakçılığı	4.8	6.8	4.2	3,201,606.5	5,383,102.1	4,128,222.7
2.2. İmalat	194.8	293.6	168.1	130,375,287.6	233,675,674.7	166,325,838.4
2.3 Elektrik-su	127.1	118.1	108.6	85,102,255.3	93,959,641.5	107,466,853.1
3. İNŞAAT	56.2	68.9	74.3	37,587,831.4	54,808,661.6	73,533,732.4
4. TİCARET-TURİZM	308.9	467.0	291.8	206,760,765.8	371,696,923.5	288,670,118.1
4.1.Ticaret	144.2	142.6	138.7	96,490,686.0	113,494,219.7	137,193,547.1
4.2. Turizm	164.7	324.4	153.1	110,270,079.8	258,202,703.9	151,476,571.0
5. ULAŞTIRMA	315.2	253.6	207.8	210,956,943.3	201,852,492.2	205,569,674.7
5.1. Ulaştırma	173.3	151.6	136.8	116,020,000.2	120,624,524.9	135,397,752.0
5.2. Haberleşme	141.8	102.1	70.9	94,936,943.1	81,227,967.3	70,171,922.7
6. MALİ MÜESSESELER	39.2	38.0	34.8	26,246,414.7	30,279,673.4	34,437,939.0
7. KONUT	1,092.4	1,427.5	1,115.9	731,246,156.4	1,136,032,441.0	1,104,047,921.8
8. SERBEST MESLEKVE HİZMETLER	406.0	407.1	476.8	271,732,520.1	324,018,517.7	471,718,964.5
9. KAMU HİZMETLER	104.4	260.2	163.5	69,853,805.4	207,085,584.0	161,771,812.3
Toplam	2,710.2	3,428.7	2,699.1	1,814,128,795.0	2,728,719,347.7	2,670,490,345.5
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim(%)			Toplam Yatırımlar İçindeki Pay (%)		
1. TARIM	-39.6	43.2	-39.2	2.3	2.6	2.0
2. SANAYİ	-11.2	28.1	-32.9	12.1	12.2	10.4
2.1. Taşocakçılığı	-10.1	41.4	-38.3	0.2	0.2	0.2
2.2. İmalat	-9.1	50.8	-42.7	7.2	8.6	6.2
2.3 Elektrik-su	-14.3	-7.1	-8.0	4.7	3.4	4.0
3. İNŞAAT	31.3	22.6	7.9	2.1	2.0	2.8
4. TİCARET-TURİZM	-28.5	51.2	-37.5	11.4	13.6	10.8
4.1.Ticaret	31.2	-1.1	-2.8	5.3	4.2	5.1
4.2. Turizm	-48.8	96.9	-52.8	6.1	9.5	5.7
5. ULAŞTIRMA	41.5	-19.5	-18.1	11.6	7.4	7.7
5.1. Ulaştırma	18.1	-12.6	-9.7	6.4	4.4	5.1
5.2. Haberleşme	86.7	-28.0	-30.5	5.2	3.0	2.6
6. MALİ MÜESSESELER	133.3	-3.0	-8.5	1.4	1.1	1.3
7. KONUT	14.2	30.7	-21.8	40.3	41.6	41.3
8. SERBEST MESLEKVE HİZMETLER	91.1	0.3	17.1	15.0	11.9	17.7
9. KAMU HİZMETLER	-38.1	149.3	-37.2	3.9	7.6	6.1
Toplam	7.5	26.5	-21.3	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2018 yılında ise 2017 yılına göre, Sabit Sermaye Yatırımlarında dikkate değer bir daralma gerçekleşmiştir. Bu küçülme en fazla Tarım sektörü, Ticaret- Turizm sektörleri ile Kamu Hizmetleri sektörlerinde yaşanmıştır. Tarım sektöründeki sabit sermaye yatırımlarındaki %39.2 oranında daralma gözlemlenirken, Ticaret – Turizm sektörlerindeki toplam daralma %37.5 seviyesinde olup sektör içerisindeki en büyük gerileme %52.8 oranıyla Turizm yatırımlarında yaşanmıştır. Kamu Hizmetlerinde %37.2'lik bir düşüş gözlemlenirken bu düşüşün en önemli nedenleri arasında; Merkezi bütçe ile yerel yönetimlerin Kamu Hizmetleri Sabit Sermaye Yatırımlarını oluşturan Eğitim sektörüne yapılan sabit sermaye yatırımlarının %66.4, Sağlık sektörüne yapılan yatırımların %75.6 ve Diğer Kamu diye adlandırılan ve içinde devletin Eğitim ve Sağlık hizmetleri hariç diğer tüm kamu hizmetlerini içeren sabit sermaye yatırımlarındaki %22.2 oranındaki düşüşler sıralanabilir. Sabit sermaye yatırımlarında yaşanan gerilemeler gelecek yıllarda ülke ekonomisine yansımaları kaçınılmaz olduğu varsayılarak bir an önce yatırımları özendirici politikalar izlenmeli ve kamu yatırımlarını artırmak için gerekli önlemler alınmalıdır.

Sabit sermaye yatırımlarının kesimler itibarıyla dağılımı tablo 4'de görülmektedir. Grafik 2'de ise kesimler itibarıyla sabit sermaye yatırımlarında son altı yılda meydana gelen reel gelişmeyi göstermektedir. 2017 yılında kamu kesimi yatırımları %40.1 oranında artarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %13.9 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 379,189,235.8 TL olarak gözlemlenmiştir. Özel Kesim yatırımları ise %24.6 oranında büyüyerek, Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içerisinde %86.1'lik bir pay almış ve cari fiyatlarla 2,349,530,111.8 TL olarak gerçekleşmiştir. (tablo4). 2018 yılında kamu kesimi yatırımları 2017 yılına göre %31 oranında azalarak sabit sermaye yatırımları içindeki payı %12.2 olarak gerçekleşmiş ve cari fiyatlarla 325,462,199.5 TL olarak gerçekleşmiştir. Özel Kesim yatırımları ise %19.7 oranında daralarak, Toplam Sabit Sermaye Yatırımları içerisinde %87.8'lik bir pay almış ve cari fiyatlarla 2,345,028,146.0 TL olarak gerçekleşmiştir. (tablo 4, grafik 3).

Grafik – 3 Sabit Sermaye Yatırımları

2016 yılında ise Kamu Kesimi yatırımları içerisindeki en yüksek paya %34.3 oranıyla Ulaştırma sektörü sahiptir. Ulaştırma sektörünü sırası ile %30.7 Kamu Hizmetleri Sektörü ve %18.8 oranıyla Elektrik – Su sektörü izlemiştir. Özel Kesim yatırımları ise %45.7 oranıyla Konut, %17.1 oranıyla Serbest Meslek ve Hizmetler ve %11.8 oranıyla Turizm sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo - 4 Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler İtibarıyla Dağılımı

	1977 Yılı Fiyatları			Cari Fiyatlarıyla		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1.Kamu Kesimi	340.1	476.5	328.9	227,676,886.1	379,189,235.8	325,462,199.5
1.1. Devlet	194.5	316.0	171.6	130,175,002.2	251,469,565.6	169,770,152.4
1.2. Diğer Kamu Kurumları	145.7	160.5	157.4	97,501,883.9	127,719,670.2	155,692,047.1
2. Özel Kesim	2,370.1	2,952.2	2,370.1	1,586,451,909.0	2,349,530,111.8	2,345,028,146.0
Toplam	2,710.2	3,428.7	2,699.1	1,814,128,795.0	2,728,719,347.7	2,670,490,345.5
	Değişim(%)			Sabit Sermaye Yatırımlarındaki Pay (%)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1.Kamu Kesimi	-23.8	40.1	-31.0	12.6	13.9	12.2
1.1. Devlet	-27.1	62.5	-45.7	7.2	9.2	6.4
1.2. Diğer Kamu Kurumları	-19.0	10.2	-1.9	5.4	4.7	5.8
2. Özel Kesim	14.3	24.6	-19.7	87.4	86.1	87.8
Toplam	7.5	26.5	-21.3	100.0	100.0	100.0

1: KİT, Döner Sermayeli Kuruluşlar ve Yerel Yönetimler
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

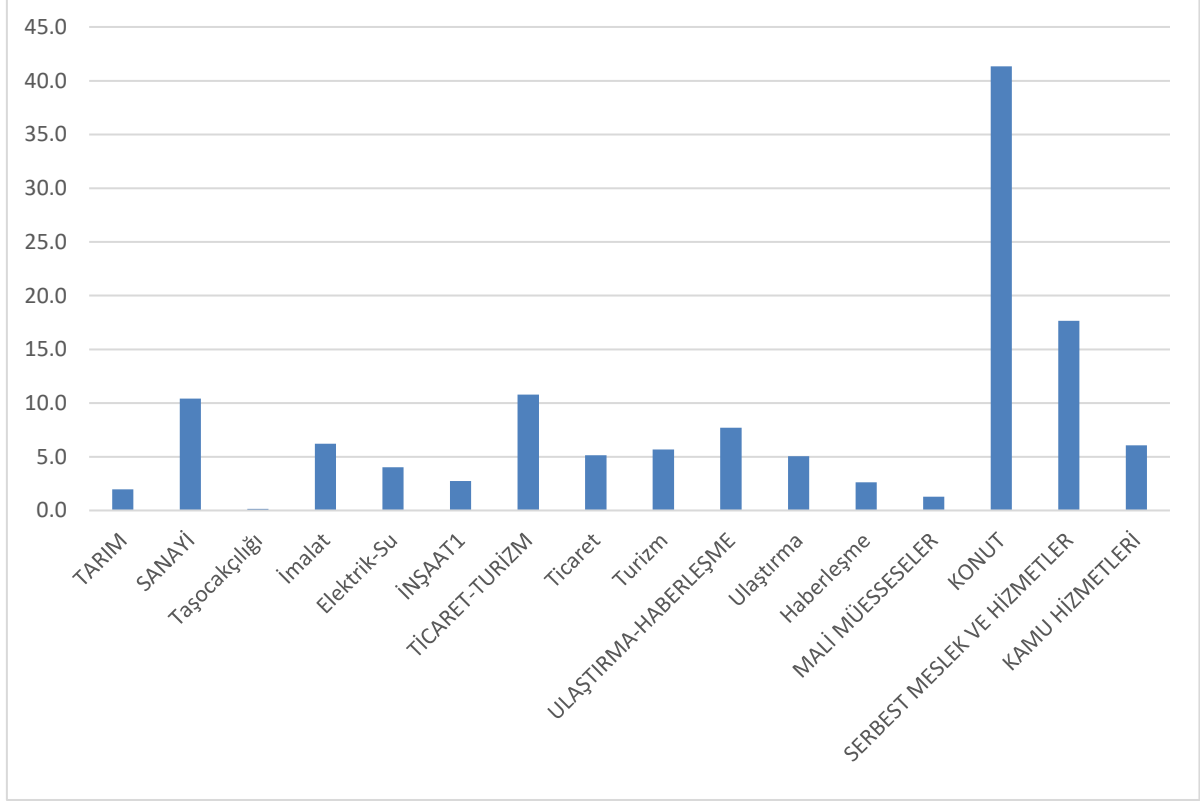
Tablo- 5 Sabit Sermaye Yatırımlarının Kesimler ve Sektörler İtibarıyla Yüzde Dağılımı

	2016			2017			2018		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1. TARIM	0.9	2.5	2.3	0.5	2.9	2.6	0.1	2.2	2.0
2. SANAYİ	21.2	10.7	12.1	17.3	11.4	12.2	16.1	9.6	10.4
2.1. Taşocakçılığı	0.0	0.2	0.2	0.0	0.2	0.2	0.0	0.2	0.2
2.2. İmalat	2.4	7.9	7.2	6.3	8.9	8.6	1.6	6.9	6.2
2.3 Elektrik-su	18.8	2.7	4.7	11.1	2.2	3.4	14.5	2.6	4.0
3. İNŞAAT	0.0	2.4	2.1	0.0	2.3	2.0	0.0	3.1	2.8
4. TİCARET-TURİZM	8.6	11.8	11.4	3.9	15.2	13.6	8.4	11.1	10.8
4.1.Ticaret	0.0	6.1	5.3	0.0	4.8	4.2	0.0	5.9	5.1
4.2. Turizm	8.6	5.7	6.1	3.9	10.4	9.5	8.4	5.3	5.7
5. ULAŞTIRMA	35.2	8.3	11.6	21.9	5.1	7.4	24.4	5.4	7.7
5.1. Ulaştırma	34.3	2.4	6.4	19.9	1.9	4.4	23.7	2.5	5.1
5.2. Haberleşme	0.9	5.9	5.2	2.0	3.1	3.0	0.7	2.9	2.6
6. MALİ MÜESSESELER	0.8	1.5	1.4	0.2	1.3	1.1	0.2	1.4	1.3
7. KONUT	2.8	45.7	40.3	1.6	48.1	41.6	1.0	46.9	41.3
8. SERBEST MESLEKVE HİZMETLER	0.0	17.1	15.0	0.0	13.8	11.9	0.0	20.1	17.7
9. KAMU HİZMETLER	30.7	0.0	3.9	54.6	0.0	7.6	49.7	0.0	6.1
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Makine ve Teçhizat Yatırımları
Kaynak Devlet Planlama Örgütü

Toplam yatırımlar en fazla Konut sektöründe %40.3 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %15 oranıyla Serbest Meslek ve Hizmetler, %12.1 ile Sanayi sektörü takip etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda ilk üç sırayı Konut, Serbest Meslek ve Hizmetler ve Sanayi almıştır. 2017 yılında Kamu kesimi yatırımları içerisinde %54.6 oranı ile en yüksek paya sahip Kamu hizmetleri sektörünü %21.9 oranı ile Ulaştırma ve Haberleşme sektörü ve %17.3 oranı ile Sanayi sektörü takip etmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ise %48.1 oranıyla Konut sektörü sahipken, % 15.2 pay oranı ile Ticaret–Turizm sektörü ve %13.8 pay oranı ile Serbest Meslek ve Hizmetler Konut sektörünü takip etmektedir. Toplam yatırımlarda ise en fazla Konut sektöründe %41.6 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %13.6 oranı ile Ticaret–Turizm sektörü, %12.2 ile Sanayi sektörü takip etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda en yüksek payı sırası ile Konut, Ticaret-Turizm ve Sanayi sektörleri almıştır. 2018 yılında Kamu kesimi yatırımları içerisinde %49.7 oranı ile en yüksek paya sahip Kamu hizmetleri sektörünü %24.4 oranı ile Ulaştırma ve Haberleşme sektörü ve %16.1 oranı ile Sanayi sektörü takip etmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarında ise %46.9 oranıyla en fazla paya Konut sektörü sahipken, %20.1 pay ile Serbest Meslek Hizmetler Sektörü, Konut sektörünü takip etmektedir. % 11.1 pay oranı ile Ticaret–Turizm sektörü üçüncü büyük payı almaktadır. Toplam yatırımlar en fazla Konut sektöründe %41.3 oranıyla yoğunlaşırken, Konut sektörünü %17.7 oranıyla Serbest Meslek ve Hizmetlerve %10.8 ile Ticaret – Turizm sektörü takip etmiştir. Bu gelişmeler sonucunda toplam yatırımlarda en yüksek payı sırası ile Konut, Serbest Meslek Hizmetler Sektörü ve Ticaret-Turizm sektörleri almıştır (Grafik-4).

Grafik – 4 Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı
(2018)

2.3. Tüketim Harcamaları

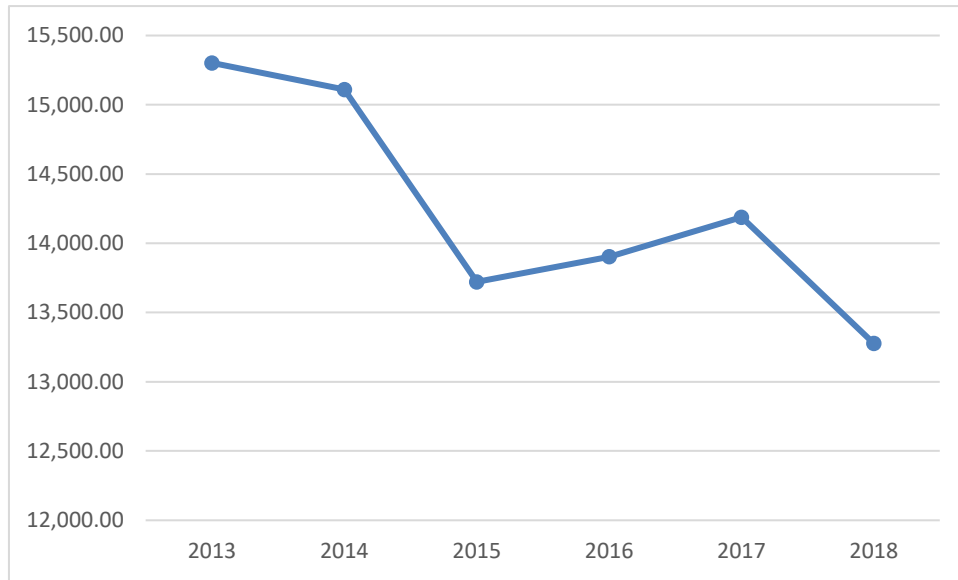
Fert başına GSMH, 2016 yılında reel olarak %2.6 oranında artarak cari fiyatlarla 42,022.3 TL' sına ulaşmış ve 2017 yılında reel olarak %3.7 oranında artarak cari fiyatlarla 51,798.5 TL' sına ulaşmıştır. 2018 yılında ise reel olarak %0.3 oranında azalarak cari fiyatlarla 64,178.4 TL' sına ulaşmıştır. Fert başına GSMH 'nın ABD Doları karşılığı ise, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında dalgalı bir seyir izleyerek sırası ile, 13,902 dolar , 14,187.5 dolar ve 13,277 dolar olarak gerçekleşmiştir (tablo 6). Grafik 5 dolar bazında fert başına GSMH'nın son 6 yıldaki gelişimini göstermektedir.

Tablo - 6 Tüketim Harcamaları

Sektörler	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	1977 Yılı Fiyatlarıyla			Cari Fiyatlarla		
1. GSMH	17,337.8	18,284.7	18,531.1	11,605,460,378.4	14,551,761,179.1	18,334,799,699.2
2. Toplam Tüketim	13,368.9	13,370.6	15,011.4	8,948,766,653.9	10,640,890,300.5	14,852,394,577.0
2.1. Kamu Tüketimi	3,534.0	3,467.0	3,265.6	2,365,535,939.9	2,759,192,994.2	3,231,055,490.0
2.2. Özel Tüketim	9,834.9	9,903.6	11,745.8	6,583,230,714.0	7,881,697,306.2	11,621,339,087.1
Toplam Tüketim/GSMH (%)	-	-	81.0	77.1	73.1	81.0
Fert Başına Toplam Tüketim	0.048	0.048	0.053	32,402.6	37,877.4	51,988.7
Fert Başına GSMH	0.063	0.077	0.065	42,022.3	51,798.5	64,178.4
Fert Başına GSMH (\$)	-	-	-	13,902.0	14,187.5	13,277.0
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim(%)			GSYİH'daki Pay (%)		
1. GSMH	3.8	5.5	1.3	100.0	100.0	100.1
2. Toplam Tüketim	3.7	0.0	12.3	77.1	73.2	81.1
2.1. Kamu Tüketimi	-2.0	-1.9	-5.8	20.4	19.0	17.6
2.2. Özel Tüketim	6.0	0.7	18.6	56.7	54.2	63.4
Toplam Tüketim/GSMH (%)	-0.1	-5.2	10.8	-	-	-
Fert Başına Toplam Tüketim	2.5	-1.7	10.4	-	-	-
Fert Başına GSMH	2.6	3.7	-0.3	-	-	-
Fert Başına GSMH (\$)	1.3	2.1	-6.4	-	-	-

Kaynak:Devlet Devlet Planlama Örgütü

Grafik -5 Fert Başına GSMH

Fert başına toplam tüketimin, 2016 yılında 32,402.6 TL ve 2017 yılında 37,877.4 TL değerine yükselmiş ve 2018 yılında ise 51,988.7 TL olarak gerçekleşmiştir. 1977 fiyatlarıyla fert başına toplam tüketimde, 2016 yılında %2.6 oranında artış gerçekleşirken, 2017 yılında %1.7 oranında daralma gerçekleşmiş ve 2018 yılında ise %10.4 oranında artış gerçekleşmiştir (tablo 6). Toplam tüketimin GSYİH içerisindeki payının ise 2016 yıllarında %77.1, oranında gerçekleşmişken 2017 yılında %73.2 oranında ve 2018 yılında ise %81.1 oranında gerçekleştiği gözlenmektedir (tablo 6).

3. Finansman Dengesi

3.1 Kamu Gelirleri

2016 yılında cari fiyatlarla 4,306,597,171.1 TL 'sı olan kamu gelirleri, 2017 yılında 5,549,136,675 TL sına ulaşmış ve 2018 yılında 6,657,162,107.5 TL düzeyinde olmuştur. 2016 yılında cari fiyatlarla 99,101,241.9 TL'sı finansman gereği gerçekleşirken , 2017 yılında 309,170,814.2 TL' sı, 2018 yılında ise 748,553,176.1 TL'sı kamu finansman fazlası meydana gelmiştir.

1977 yılı fiyatlarıyla, 2016 yılında 6,433.8 TL' sı olarak gerçekleşen kamu gelirleri 2017 yılında %8.4 oranında artarak 6,972.7 TL' sı olmuş, 2018 yılında ise %3.5 oranında gerileme göstererek 6,728.5 TL düzeyinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında reel olarak %5.7 oranında artış gösteren dolaysız vergiler, 2018 yılında %1.9 oranında gerileme göstermiştir. 2017 yılında dolaylı vergilerde ise reel %0.2 oranındaki artış ve 2018 yılındaki dolaylı vergilerdeki reel %1 oranında gerçekleşen artış, toplam vergi gelirlerinde 2017 yılında reel % 2.5 oranındaki artışa, 2018 yılında ise dolaysız vergilerdeki gerilemenin etkisiyle reel olarak %0.3 oranında gerilemeye neden olmuştur. Vergi dışı gelirlere bakıldığında 2017 yılında reel olarak %30.4 oranında ciddi bir artış olurken, 2018 yılında bu artış oranı azalarak %9.6 oranında gerçekleşmiştir . Faktör ve fon gelirlerinde ise 2017 yılında %14.2 büyüme kaydedilirken, 2018 yılında %12.4 oranında gerileme olmuştur. 2018 yılında toplam vergi gelirlerindeki gerileme ve faktör ve fon gelirlerindeki gerilemeyle birlikte vergi dışı gelirlerdeki artışın azalması, kamu gelirlerinde azalma görülmesine neden olmuştur.

3.2 Kamu Giderleri

Kamu giderleri toplamı 2016 yılında cari fiyatlarla 4,405,698,412.9 TL olurken, 2017 yılında 5,239,965,860.8 TL'sına ulaşmış, 2018 yılında ise 5,908,608,931.4 TL'sı olarak gerçekleşmiştir. 1977 yılı fiyatlarıyla toplam kamu giderleri 2016 yılında 6,581.8 TL'sı olarak gerçekleşirken, 2017 yılında reel olarak %0.04 gibi çok düşük bir oranda artarak 6,584 .2 TL 'sı düzeyinde gerçekleşmiş, 2018 yılında ise reel olarak % 9.3 oranında gerileyerek 5,971.9 TL'sı olmuştur. 2018 yılında toplam

kamu giderlerindeki reel %9.3 oranındaki gerilemede, transfer giderlerindeki reel %10.9 oranındaki düşüşle birlikte kamu cari giderlerindeki reel % 5.8 oranındaki gerileme ve kamu yatırımlarındaki reel olarak %25.9 oranındaki ciddi düşüş etkili olmuştur.

3.3 Kamu Kesimi Genel Dengesi

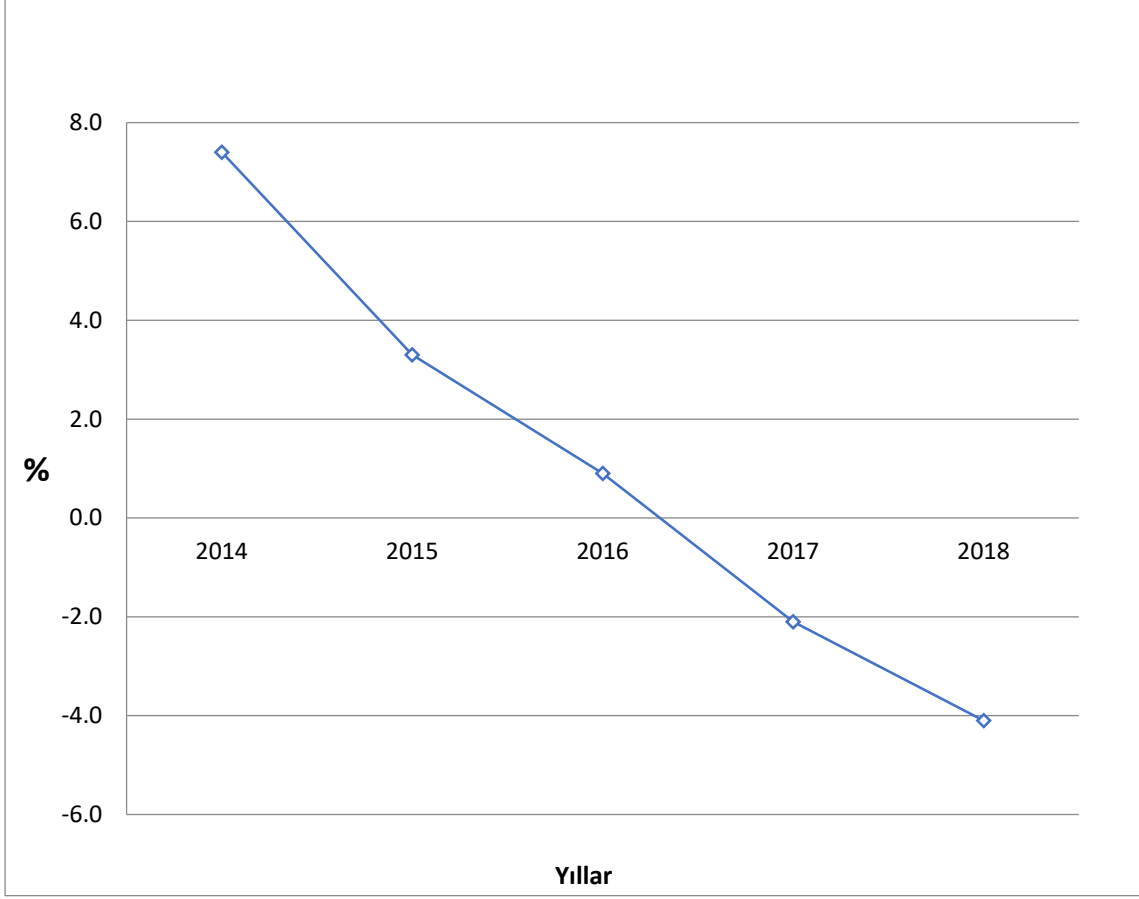
Kamu gelirlerinin 2017 yılında reel olarak % 8.4 oranında artmasıyla birlikte transfer giderlerinin reel olarak %2.7 oranında azalması kamu harcanabilir gelirin reel olarak %16.5 oranında artmasıyla sonuçlanmıştır. Kamu harcanabilir gelirin artması ve kamu cari giderlerinde reel olarak %1.9 oranında gerilemenin kaydedilmesi kamu tasarrufunda reel olarak %358.2 oranında artış sağlamış ve sabit fiyatlarla 869.4 TL'si kamu tasarrufu elde edilmiştir. Kamu yatırımlarında reel olarak % 42.4 oranındaki yüksek artışa rağmen 2017 yılında kamu finansman dengesinde cari fiyatlarla 309,170,814.2 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 388.5 TL, kamu finansman fazlası meydana gelmiştir. 2018 yılında özellikle devlet fon gelirlerindeki azalma ve bunun yanında Kıbrıs Meyve Sebze (CYPFRUVEX) İşletmecilik LTD.'in mali durumunun negatif etkisi faktör ve fon gelirlerinin reel olarak %12.4 oranında azalmasına neden olmuştur. Vergi dışı gelirler % 9.6 oranında artmış ancak toplam vergi gelirlerinin reel % 0.3 oranında azalması ve faktör ve fon gelirlerinin de reel %12.4 oranında düşmesi, kamu gelirlerinde %3.5 oranında gerileme meydana getirmiştir. Kamu gelirleri reel olarak %3.5 oranında azalırken transfer giderlerinin de reel olarak %10.9 oranında düşmesi kamu harcanabilir gelirden geçen yıla göre reel olarak %1 gibi düşük bir oranda artış sağlamıştır. Kamu cari giderlerinde reel %5.8 oranında gerilemenin kaydedilmesiyle birlikte kamu tasarrufunda reel olarak %28 oranında artış sağlanmıştır. Kamu Kesimi Genel Dengesi Tablosundan da görüleceği üzere son üç yılda kamu tasarrufu artarak devam etmiştir. 2018 yılında kamu yatırımlarında reel olarak %25.9 oranında ciddi bir gerilemeyle de, kamu finansman dengesinde reel olarak %94.8 oranında artan, sabit fiyatlarla 756.6 TL, kamu finansman fazlası meydana gelmiştir.

Tablo - 7 Kamu Kesimi Genel Dengesi

	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	1977 Yılı Fiyatlarıyla (TL)			Cari Fiyatlarla (TL)		
1. Kamu Gelirleri	6,433.8	6,972.7	6,728.5	4,306,597,171.1	5,549,136,675.0	6,657,162,107.5
1.1 Vergiler	3,874.7	3,971.9	3,960.8	2,593,635,145.2	3,160,994,730.5	3,918,878,950.9
1.1.1 Dolaysız Vergiler	1,620.5	1,713.7	1,680.5	1,084,741,227.2	1,363,797,968.7	1,662,694,351.2
1.1.2 Dolaylı Vergiler	2,254.2	2,258.2	2,280.3	1,508,893,918.0	1,797,196,761.8	2,256,184,599.7
1.2 Vergi Dışı Gelirler	484.7	632.0	692.4	324,460,308.0	502,982,088.5	685,104,776.2
1.3 Faktör ve Fon Gelirleri	2,074.3	2,368.8	2,075.2	1,388,501,717.8	1,885,159,856.0	2,053,178,380.4
2. Transferler	2,710.1	2,636.3	2,349.7	1,814,054,229.8	2,098,067,685.7	2,324,772,654.1
3. Kamu Harcanabilir Gelir	3,723.7	4,336.4	4,378.8	2,492,542,941.3	3,451,068,989.3	4,332,389,453.4
4: Kamu Cari Giderleri	3,534.0	3,467.0	3,265.7	2,365,535,939.9	2,759,192,994.2	3,231,055,490.0
5. Kamu Tasarrufu	189.7	869.4	1,113.1	127,007,001.4	691,875,995.1	1,101,333,963.4
6. Kamu Yatırımı	337.8	480.9	356.6	226,108,243.2	382,705,180.9	352,780,787.3
6.1 Sabit Sermaye	340.1	476.5	328.9	227,676,886.1	379,189,235.9	325,462,199.5
6.2 Stok Değişimi	-2.3	4.4	27.6	-1,568,642.9	3,515,945.0	27,318,587.8
7. Kamu Finansman Gereği	148.1	-388.5	-756.6	99,101,241.9	-309,170,814.2	-748,553,176.1
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim (%)			GSYİH'daki Pay (%)		
1. Kamu Gelirleri	4.9	8.4	-3.5	37.1	38.2	36.3
1.1 Vergiler	6.7	2.5	-0.3	22.4	21.7	21.4
1.1.1 Dolaysız Vergiler	4.2	5.7	-1.9	9.4	9.4	9.1
1.1.2 Dolaylı Vergiler	8.5	0.2	1.0	13.0	12.4	12.3
1.2 Vergi Dışı Gelirler	10.1	30.4	9.6	2.8	3.5	3.7
1.3 Faktör ve Fon Gelirleri	0.8	14.2	-12.4	12.0	13.0	11.2
2. Transferler	1.8	-2.7	-10.9	15.6	14.4	12.7
3. Kamu Harcanabilir Gelir	7.3	16.5	1.0	21.5	23.7	23.6
4: Kamu Cari Giderleri	-2.0	-1.9	-5.8	20.4	19.0	17.6
5. Kamu Tasarrufu	239.7	358.2	28.0	1.1	4.8	6.0
6. Kamu Yatırımı	-18.7	42.4	-25.9	1.9	2.6	1.9
6.1 Sabit Sermaye	-23.8	40.1	-31.0	2.0	2.6	1.8
6.2 Stok Değişimi	92.4	..	525.0	0.0	0.0	0.1
7. Kamu Finansman Gereği	-73.2	-362.4	-94.8	0.9	-2.1	-4.1

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Grafik-6 Kamu Finansman Gereği/GSMH

2014 yılında %7.4 olan kamu finansman gereğinin gari safi milli hasılaya oranı 2015 ve 2016 yıllarında düşüş göstererek sırasıyla %3.3 ve %0.9 oranlarında olmuştur. 2017 ve 2018 yıllarında ise kamu kesimi genel dengesinde kamu finansman fazlası meydana gelmesiyle, Kamu Finansman Gereği/Gayri Safi Milli Hasıla grafiğinde de (grafik 6) görüldüğü üzere kamu finansman gereğinin gayri safi milli hasılaya oranları 2017 yılında % -2.1 oranında 2018 yılında ise kamu finansman fazlalığının artışıyla % -4.1 oranında olmuştur.

3.4. Kamu Borç Stoku

2016 – 2018 Yıllar itibariyle gerçekleşen toplam kamu borç stoku incelendiğinde, 2016 yılı toplam kamu borç stoku 19,187.7 milyon TL'si olmuş ve bu rakam GSYİH'nin %165.4'üne karşılık gelmektedir. 2017 yılında GSYİH'nin %142.4'ü seviyesinde 20,704.9 milyon TL'sine yükselmiştir. 2018 yılında ise 27,815.1 milyon TL'sine yükselen kamu borç stoku GSYİH'nin %151.8 seviyesine ulaşmıştır (tablo 8).

ABD doları cinsinden toplam borç stoku incelendiğinde, 2016 yılında 5,442.5 milyon \$ olan toplam kamu borcu 2017 yılında 5,479.4 milyon \$'ı olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında bu rakam 5,277.6 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır (tablo 8).

Tablo-8'de görüleceği üzere iç borç stoku, 2016 yılında 5,783.6 milyon TL'na yükselmiştir. Toplam iç borç stokunun GSYİH içindeki payı 2016 yılında %49.9 seviyesinde gerçekleşti. 2017 yılında toplam iç borç stoku GSYİH'nin %42.0'si seviyesinde gerçekleşerek 6,109.6 milyon TL'sine yükselmiştir. 2018 yılında ise GSYİH'nin %40.5'i seviyesinde gerçekleşen iç borç stoku 7,413.7 milyon TL'sine yükselmiştir.

Kamunun dış borç stoku ise, 2016 yılında 13,404.1 milyon TL'si seviyelerine yükselmiştir. Dış borç stokunun GSYİH içindeki payına bakıldığında ise, 2016 yılında %115.5'i düzeyine yükseldiği görülmektedir. 2017 yılında ise dış borç stoku GSYİH'nin %100.3'ü düzeyinde 14,595.3 milyon TL'si seviyesine yükselmiştir. 2018 yılında ise dış borç stoku GSYİH'nin %111.3'ü düzeyinde gerçekleşmiş ve döviz kurlarında yaşanan gelişmeler nedeniyle cari olarak 20,401.4 milyon TL'si seviyesine yükselmiştir (tablo 8).

TABLO - 8 KAMU BORÇ STOKU

	2016	2017	2018
İç Borç Stoku¹			
Milyon TL	5,783.6	6,109.6	7,413.7
Milyon \$ ³	1,640.5	1,616.9	1,406.7
GSYİH' daki Payı (%)	49.9	42.0	40.5
Dış Borç Stoku²			
Milyon TL	13,404.1	14,595.3	20,401.4
Milyon \$ ³	3,802.0	3,862.5	3,870.9
GSYİH' daki Payı (%)	115.5	100.3	111.3
Toplam Borç Stoku			
Milyon TL	19,187.7	20,704.9	27,815.1
Milyon \$ ³	5,442.5	5,479.4	5,277.6
GSYİH' daki Payı (%)	165.4	142.4	151.8

¹ Hazine ve diğer Kamu kurumlarının Merkez Bankası, Ticari Bankalar ve İhtiyat Sandığına olan borçlarını ifade eder. Bu borç toplamına belediyelerin sadece bankalara olan borçları dahil edilirken diğer kamu borçları dahil edilmemiştir.

² Hazinenin dış kaynaklı borcunu ifade eder.

³ 31 Aralık resmi döviz satış kurları kullanılmıştır.

Kaynak: KKTC Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası, ve Devlet Planlama Örgütü.

3.5 Özel Kesim Dengesi

2016 yılında, 1977 yılı fiyatlarıyla 13,614.1 TL olan özel harcanabilir gelir, 2017 yılında %2.5 oranında artarak 13,948.3 TL olmuştur. 2018 yılında ise özel harcanabilir gelir daha düşük bir oranda reel olarak %1.5 oranında artmış ve 14,152.4 TL düzeyinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında, özel harcanabilir gelir reel olarak %2.5 oranında artarken, özel tüketimin reel olarak %0.7 gibi çok düşük oranda artması özel tasarrufda reel olarak %7 oranında artışa neden olmuştur. 2018 yılında ise özel harcanabilir gelir, 1977 yılı fiyatlarıyla %1.5 oranında artmasına karşın özel tüketimin reel olarak %18.6 oranında artması, özel tasarrufu reel olarak %40.5 oranında geriletmiştir. Özel yatırımlara bakıldığında, 2017 yılında reel olarak %32.2 oranında artması özel kesimin kamu kesimine sunduğu kaynağı %33.5 oranında azaltmıştır. 2018 yılında ise özel yatırımların %18.3

azalmasına rağmen, özel tasarruftaki ciddi gerileme nedeniyle, özel yatırım harcamaları özel tasarrufu aşmış ve özel kesimin kamu kesiminden cari fiyatlarla 110,974,956.2 TL, 1977 yılı fiyatlarıyla 112.2 TL kaynak sağlamasına neden olmuştur.

Tablo - 9 Özel Kesim Genel Dengesi

	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	1977 Yılı Fiyatlarıyla (TL)			Cari Fiyatlarla (TL)		
1. Özel Harcanabilir Gelir	13,614.1	13,948.3	14,152.4	9,112,917,437.1	11,100,692,189.8	14,002,410,245.8
2. Özel Tüketim	9,834.9	9,903.6	11,745.8	6,583,230,714.0	7,881,697,306.2	11,621,339,087.1
3. Özel Tasarruf	3,779.2	4,044.8	2,406.6	2,529,686,723.1	3,218,994,883.6	2,381,071,158.7
4. Özel Yatırım	2,332.4	3,082.7	2,518.7	1,561,228,201.3	2,453,311,297.9	2,492,046,114.9
4.1 Sabit Sermaye	2,370.1	2,952.3	2,370.1	1,586,451,909.0	2,349,530,111.8	2,345,028,146.0
4.2 Stok Değişimi	-37.7	130.4	148.6	-25,223,707.7	103,781,186.1	147,017,968.9
5. Kamu Kesimine İkras	1,446.8	962.1	-112.2	968,458,521.9	765,683,585.7	-110,974,956.2
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim (%)			GSYİH'daki Pay (%)		
1. Özel Harcanabilir Gelir	2.9	2.5	1.5	78.6	76.3	76.4
2. Özel Tüketim	6.0	0.7	18.6	56.7	54.2	63.4
3. Özel Tasarruf	-4.4	7.0	-40.5	21.8	22.1	13.0
4. Özel Yatırım	6.6	32.2	-18.3	13.5	16.9	13.6
4.1 Sabit Sermaye	14.3	24.6	-19.7	13.7	16.2	12.8
4.2 Stok Değişimi	13.9	-0.2	0.7	0.8
5. Kamu Kesimine İkras	-17.9	-33.5	-111.7	8.3	5.3	-0.6

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

3.6. Devlet Bütçe Dengesi

Devlet bütçe hacmi 2016 yılında 4,160.3 milyon TL olarak gerçekleşirken, 2017 yılında 2016 yılına göre %20.1 oranında bir artışla 4,995.3 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise %9.1 artış göstererek 5,452.3 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Devlet bütçe hacmi 2016-2018 yılları arasında cari bazda artış göstermiş olmasına rağmen, aynı dönem içerisinde GSMH içerisindeki payı azalan bir seyir izlemiş ve 2016 yılında %35.8 , 2017 yılında ise %34.3 seviyesine gerilerken 2018 yılında ise bu oran %29.7 seviyelerine gerilemiştir (tablo 10).

Bütçe yerel gelirleri içerisinde en önemli gelir kalemi olan vergi gelirleri, 2016 yılında reel olarak %6.7 oranında artış gösterirken 2017 yılında %2.7'lik artış göstermiştir. 2018 yılında ise 2017

yılına göre reel olarak vergi gelirlerinde %0.3 oranında gerileme görülmektedir. Vergi gelirlerinin alt kalemlerinden dolaysız vergiler 2016 yılında reel olarak %4.4 oranında reel olarak artış göstermiş ve bu artış devamlılık göstererek, 2017 yılında %6.1 oranında reel olarak artmıştır. 2018 yılında ise %1.6 oranında reel olarak gerileme yaşanmıştır. Dolaylı vergilerde ise reel olarak 2016 yılında %8.4 oranında artış gösterirken 2017 yılında reel olarak %0.2 oranında artış olmuş, 2018 yılında ise %0.7 oranında artış yaşanmıştır (tablo 10).

Yerel gelirlerin içerisinde yer alan diğer gelirlerde, 2016 yılında ise bazı gelir kalemlerinde gerileme olmasına karşılık aynı kategori içerisinde yer alan diğer gelir kalemlerinde yaşanan artış diğer gelirlerde reel olarak %11.5 oranında artışa neden olmuştur. 2017 yılında ise diğer gelirler kaleminde %32.3 oranında artış olmuştur. 2018 yılında ise diğer gelirler kaleminde ise reel olarak %14.5 oranında artış gözlemlenmiştir (Tablo 10).

Fon gelirlerinde 2016 yılında fon gelirlerinde reel olarak %12.6 oranında artış sağlanmıştır. 2017 yılında ise Spor Fonu, Turizm Teşvik fonu, Fiyat İstikrar Fonu ve Tasfiye Edilen Fon gelirleri başta olmak üzere toplam fon gelirleri kaleminde cari fiyatlarla %5.6 oranında artış yaşanmasına karşılık, reel olarak %11.2 oranında gerileme söz konusu olmuştur. 2018 yılında ise Fiyat İstikrar Fonu, Eski Eserler Fonu, Organize Sanayi Bölgeleri Fonu ve Tasfiye Edilen Fon gelirleri kalemlerinde cari fiyatlarla %3.2 oranında yaşanan gerileme reel olarak da %22.2 oranında gerileme yaşanmasına neden olmuştur.

Bütçe gelirleri içerisinde yer alan dış yardımlar, 2016 yılında cari fiyatlarla 505.8 milyon TL ile bütçe gelirleri içerisinde % 12.8'i ve GSMH'nın %4.4'dü kadar paya sahipti. 2017 yılında bu pay %14.5'ine ulaşırken, 2018 yılında %2.4'ü seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise dış yardımlar da reel olarak %17.4 artış olurken GSMH'nın %4.9'ü kadar paya sahip olmuştur. 2018 yılında ise dış yardımlar da reel olarak %49.1 oranında gerileme olurken GSMH'nın %2.4'ü kadar paya sahip olmuştur.

Tamamına yakını Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan dış yardımlar 2016 yılında 505.9 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise cari fiyatlarla 706.2 milyon TL olarak gerçekleşen dış yardımlar 2018 yılında ise cari fiyatlarla 446.7 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Toplam gelirler içerisinde yerel gelirler cari fiyatlarla 2016 yılında %87.2 oranında paya sahip olmuştur. 2017 yılında ise %85.5 oranında bir paya sahip olmuştur. 2018 yılında ise %91.8 oranında bir paya sahip olduğu gözlemlenmiştir. 2016 – 2017 yılları arasında yerel gelirlerde cari fiyatlarla %20.7’lik artış olmasına karşılık reel olarak %1.5 oranında artış oldu. 2016 – 2017 yılları arasında yerel gelirlerde cari fiyatlarla %20.3’lük artış olmasına karşılık reel olarak %3.2 oranında gerileme olduğu gözlemlenmiştir.

Bütçe giderleri açısından gelişmelere bakıldığı zaman, 2016 yılında 4,160.3 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe cari olarak %8.3 artış ve reel %1.1’lik gerileme göstermiştir. 2017 yılında ise bütçe giderleri cari fiyatlarla %20.1 oranında artış ile 4,995.3 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe reel olarak %1.0 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında 5,452.3 milyon TL düzeyinde gerçekleşen bütçe cari olarak %9.1 artış ve reel olarak %12.2’lik gerileme göstermiştir.

Personel giderlerinin yıllar itibariyle bütçe giderleri içindeki payına bakıldığı zaman 2016 yılında %34.3’i seviyesine gerilerken cari fiyatlarla %7.6 ve reel olarak ise %1.7 oranında gerileme göstermiştir. 2017 yılında personel giderleri %32.9 oranında pay alırken personel giderleri cari fiyatlarla %15.4’lik artış göstermesine karşılık reel olarak %2.9 oranında gerilemiştir. 2018 yılında ise personel giderleri %36.1 oranında pay alırken personel giderleri cari fiyatlarla %19.5’lik artış göstermesine karşılık reel olarak %3.9 oranında gerilemiştir.

2016 yılında ise bütçe giderlerinde reel olarak personel giderleri %1.7, diğer cari giderler %3.7, savunma giderleri %4.3 ve yatırım giderlerinde %22.8 oranında gerileme olmasına karşılık, transfer giderleri %5.4 oranında artış göstermiştir. 2017 yılında ise bütçe giderlerinde reel olarak personel giderleri %2.9, transfer giderleri %3.1 oranında gerileme olmasına karşılık, diğer cari giderler %2.8, savunma giderlerinde %1.7 ve yatırım giderlerinde %39.6 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında bütçe giderlerinde reel olarak personel giderleri %3.9, diğer cari giderler %3.1, transfer giderleri %7.8, savunma giderleri %55.1 ve yatırım giderlerinde %36.1 oranında gerileme olmuştur.

2016 yılı bütçe giderleri içindeki gider kalemlerinin paylarına bakıldığı zaman, transfer harcamalarının bütçe giderlerinin %45.6, 2017 yılında %43.7, 2018 yılında ise %45.9 oranında pay ile bütçeye artarak önemli bir yük oluşturmaya devam ettiği görülmektedir.

Bütçe gelirleri ile bütçe giderlerini karşılayamayan KKTC bütçesi; 2016 yılında finansman ihtiyacı 199.7 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 220.5 milyon TL düzeyinde sağlanan kredi sayesinde, bütçe 20.8 milyon TL'lik miktarı finansman fazlası vermiştir. Aynı durum 2017 yılında da yaşanmış ve bu yılda da ihtiyaç duyulan finansman ihtiyacı 177.8 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 224.6 milyon TL düzeyinde sağlanan kredi sayesinde, bütçe ihtiyaç görülen kaynaktan fazlasını sağlamış olması nedeniyle 106.8 milyon TL'lik miktar finansman fazlası vermiştir. 2018 yılında devlet bütçesi finansman ihtiyacı fazlası olarak 12.6 milyon TL olmasına karşılık TC kredileri olanaklarından 40.7 milyon TL düzeyinde sağlanan kredi sayesinde, bütçe ihtiyaç görülen kaynaktan fazlasını sağlamış olması nedeniyle 53.4 milyon TL'lik miktar finansman fazlası vermiştir.

2016 yılında yerel gelirlerin GSMH'ya oranı %29.8'si seviyesine yükselmesine karşılık 2017 yılında yerel gelirlerin GSMH'ya oranı %28.7'si seviyesine geriledi. 2018 yılında ise yerel gelirlerin GSMH'ya oranı %27.4'si seviyesine gerilerken reel olarak gerileme %3.2 oranında olmuştur.

Dış yardımların ise GSMH payı 2016 yılında %4.4 düzeylerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise %4.9 seviyesine ulaştı. 2018 yılında ise Dış yardımların ise GSMH payı %2.4 oranında gerçekleşmiştir.

Yerel gelirlerin önemli bir bölümünü oluşturan gelir vergisi ağırlıklı dolaysız vergilerin GSMH'ya oranı, 2016 yılında %9.1'e yükseldi. 2017 yılında da %9.1 seviyesinde gerçekleşti. 2018 yılında ise %8.9'a gerileme göstermiştir. Bu gelişmeler sonucunda vergi gelirleri toplamının GSMH'ya oranı 2016 yılında ise %21.5 olarak gerçekleştiği, 2017 vergi gelirleri toplamının GSMH'ya oranı ise %20.9 düzeyine gerilemiştir. 2018 yılında ise vergi gelirleri toplamının GSMH'ya oranı %20.6 düzeyine gerilediği görülmektedir (tablo 10).

Devlet bütçesi giderleri, 2016 yılında %35.8'lik paya sahip olurken, 2017 yılında %34.3'lük paya sahip olmuştur. 2018 yılında ise bu pay son dönemlerin en düşük seviyesine gerileyerek %29.7'lik paya sahip olmuştur (Tablo 10, grafik 7). Bütçe giderleri, bir önceki yıla göre reel olarak 2016 yılında %1.1 oranında gerileme göstermiştir. 2017 yılında ise reel olarak %1.0 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise reel olarak %12.2 seviyesinde gerileme göstermiştir.

Devlet yatırımlarının ise bütçe giderleri içerisindeki payı 2013 yılında %9.4 seviyesinden sırası ile 2014 yılında %10, 2015 yılında %10.2 ve 2016 yılında %8.0 seviyesine ulaşırken 2017 yılında %11.0 yükseldiği görülmeye karşılık 2018 yılında yaşanan olumsuzluklar nedeni ile Devlet yatırımlarının bütçe giderleri içindeki payı %8.0 düzeyinde olmuştur. Yatırımların yıllar itibariyle GSMH içindeki paylarına bakıldığında 2013 yılında %4.0 olan payı, 2014 yılında %4.1 ve 2015 yılında %3.8 seviyesinde gerçekleşirken 2016 yılında %2,9'luk paya sahip olmuştur. 2017 yılında ise bu oran %3.8 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise bu oran %2.4 düzeyine gerilediği gözlemlenmiştir.

2016 yılında bütçe gelirlerinde görülen %4.4 oranındaki reel artışa karşılık bütçe giderlerindeki %1.1'lik reel gerileme karşısında bütçe bu yılda GSMH'nın %1.7'si oranında açık vermiştir. 2017 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %3.6 oranındaki reel artışa karşılık bütçe giderlerindeki %1.0'lik reel artış karşısında bütçe bu yılda ise GSMH'nın %0.8 oranında açık vermiştir. 2018 yılında ise bütçe gelirlerinde görülen %9.9 oranındaki reel gerileme ile bütçe giderlerindeki %12.2'lik reel gerileme ve Türkiye Cumhuriyeti'nden sağlanan GSMH'nın %0.2'si oranındaki krediler sayesinde bütçe bu yılda ise GSMH'nın %0.3'ü oranında fazla vermiştir.

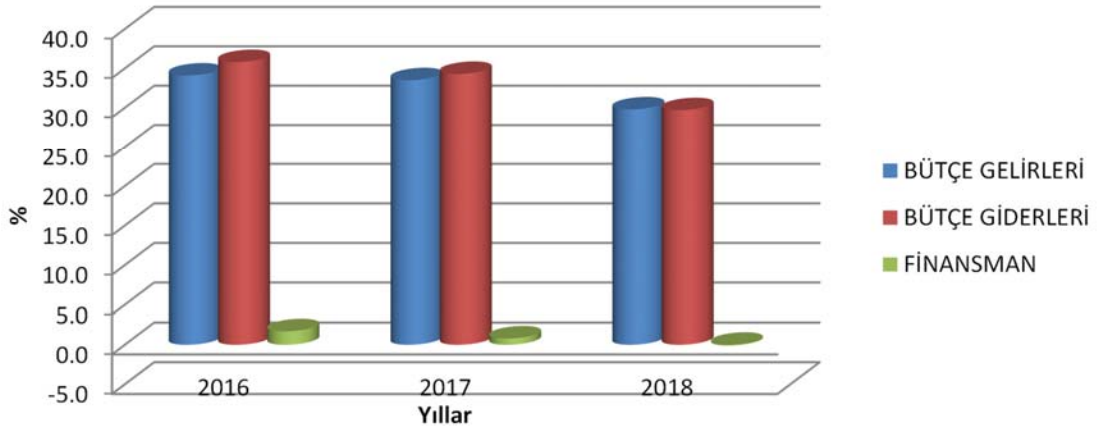
Yıllar itibariyle Devlet Bütçe dengeleri incelendiğinde Bütçenin finansmanı için gerekli olan iç ve dış kaynak ihtiyacının sürdürülebilir bir yapıda olmadığı ve sürekli bütçe açıkları nedeni ile kamu borç yükünün artması ülke ekonomisinin gelişmesine engel oluşturduğu görülmektedir.

Tablo - 10 Devlet Bütçe Dengesi

	1977 Yılı Fiyatlarıyla (Milyon TL)			Cari Fiyatlarla (Milyon TL)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
I.BÜTÇE GELİRLERİ	5,916.9	6,128.7	5,523.4	3,960.6	4,877.5	5,464.9
1.Yerel Gelirler	5,161.2	5,241.3	5,071.9	3,454.7	4,171.3	5,018.2
1.1.Vergi Gelirleri	3,728.6	3,828.8	3,815.9	2,495.8	3,047.1	3,775.4
1.1.1.Dolaysız Vergiler	1,575.1	1,671.7	1,644.5	1,054.3	1,330.4	1,627.1
1.1.2.Dolaylı Vergiler	2,153.5	2,157.1	2,171.3	1,441.5	1,716.7	2,148.3
1.2.Diğer Gelirler	322.2	426.4	488.4	215.7	339.3	483.2
1.3.Fon Gelirleri	1,110.4	986.2	767.7	743.3	784.9	759.5
2.1.Dış Yardımlar	755.8	887.4	451.5	505.9	706.2	446.7
2.1.1.Türkiye Cumhuriyeti	755.6	887.2	451.5	505.8	706.0	446.7
2.1.1.Diğer	0.2	0.2	0.0	0.1	0.2	0.0
II.BÜTÇE GİDERLERİ	6,215.2	6,276.7	5,510.7	4,160.3	4,995.3	5,452.3
1.Cari Giderler	2,510.4	2,458.5	2,365.7	1,680.4	1,956.6	2,340.7
1.1.Personel Giderleri	2,129.9	2,067.3	1,986.7	1,425.7	1,645.2	1,965.6
1.2.Diğer Cari Giderler	380.5	391.2	379.1	254.7	311.3	375.1
2.Transferler	2,833.6	2,745.0	2,531.9	1,896.7	2,184.6	2,505.0
3.Savunma Giderleri	377.1	383.5	172.3	252.4	305.2	170.5
4.Yatırımlar	494.2	689.7	440.8	330.8	548.9	436.1
4.1.Sabit Sermaye Yatırımları	194.5	316.0	171.6	130.1	251.5	169.8
4.2.Diğer Yatırımlar	299.7	373.8	269.2	200.7	297.5	266.3
III.BÜTÇE DENGESİ	-298.3	-148.0	12.8	-199.7	-117.8	12.6
IV. AVANSLAR	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
IIV.FİNANSMAN DENGESİ	-298.3	-148.0	12.8	-199.7	-117.8	12.6
IV. FİNANSMAN	298.3	148.0	-12.8	199.7	117.8	-12.6
1.Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	329.4	282.2	41.2	220.5	224.6	40.8
2. Diğer	-31.1	-134.3	-54.0	-20.8	-106.8	-53.4
	Değişim (%)			GSMH'deki Payı (%)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
I.BÜTÇE GELİRLERİ	4.4	3.6	-9.9	34.1	33.5	29.8
1.Yerel Gelirler	8.2	1.6	-3.2	29.8	28.7	27.4
1.1.Vergi Gelirleri	6.7	2.7	-0.3	21.5	20.9	20.6
1.1.1.Dolaysız Vergiler	4.4	6.1	-1.6	9.1	9.1	8.9
1.1.2.Dolaylı Vergiler	8.4	0.2	0.7	12.4	11.8	11.7
1.2.Diğer Gelirler	11.5	32.3	14.5	1.9	2.3	2.6
1.3.Fon Gelirleri	12.6	-11.2	-22.2	6.4	5.4	4.1
2.1.Dış Yardımlar	-15.9	17.4	-49.1	4.4	4.9	2.4
2.1.1.Türkiye Cumhuriyeti	-15.7	17.4	-49.1	4.4	4.9	2.4
2.1.1.Diğer	-93.1	25.9	-100.0
II.BÜTÇE GİDERLERİ	-1.1	1.0	-12.2	35.8	34.3	29.7
1.Cari Giderler	-2.0	-2.1	-3.8	14.5	13.4	12.8
1.1.Personel Giderleri	-1.7	-2.9	-3.9	12.3	11.3	10.7
1.2.Diğer Cari Giderler	-3.7	2.8	-3.1	2.2	2.1	2.0
2.Transferler	5.4	-3.1	-7.8	16.3	15.0	13.7
3.Savunma Giderleri	-4.3	1.7	-55.1	2.2	2.1	0.9
4.Yatırımlar	-22.8	39.6	-36.1	2.9	3.8	2.4
4.1.Sabit Sermaye Yatırımları	-27.1	62.6	-45.7	1.1	1.7	0.9
4.2.Diğer Yatırımlar	-19.7	24.7	-28.0	1.7	2.0	1.5
III.BÜTÇE DENGESİ	-51.6	-50.4	-108.6	-1.7	-0.8	0.1
IV. AVANSLAR	0.0	0.0	0.0
IIV.FİNANSMAN DENGESİ	-51.6	-50.4	-108.6	-1.7	-0.8	0.1
IV. FİNANSMAN	-51.6	-50.4	-108.6	1.7	0.8	-0.1
1.Türkiye Cumhuriyeti Kredileri	-26.2	-14.3	-85.4	1.9	1.5	0.2
2. Diğer	-118.3	331.6	-59.8	-0.2	-0.7	-0.3

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

**Grafik-7 Yıllar İtibariyle Devlet Bütçe Dengesi
Ana Kalemlerinin GSMH İçindeki Yüzde Payları**

4. Ödemeler Dengesi

4.1. Dış Ticaret

2016 yılında 105.5 milyon ABD Doları olan ihracat rakamı, 2017 yılında %0.1 oranında artarak 105.6 milyon ABD Doları'na yükselmiş, 2018 yılında ise %4.5 oranında azalarak 100.9 milyon ABD Dolarına gerilemiştir.

2016 yılında 1,557.2 milyon ABD Doları olan ithalat rakamı ise 2017 yılında %14.2 artarak 1,778.4 milyon ABD Doları, 2018 yılında %2.1 artarak 1,816.4 milyon ABD Doları seviyesine yükselmiştir (tablo 11).

Bu gelişmeler sonucunda 2018 yılında Dış Ticaret açığının 1,715.5 milyon ABD Doları, Dış Ticaret Hacminin ise 1,917.3 milyon ABD Doları olduğu görülmektedir. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %5.6 olarak gerçekleşmiştir.

4.2. Görünmeyen İşlemler

Görünmeyen İşlemler içerisinde yer alan Turizm (Net) kalemi, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla %6, %17 ve %5.5 oranlarında artarak 2018 yılı sonunda 912.4 milyon ABD Dolarına yükselmiştir.

Görünmeyen İşlemler içerisinde Diğer Görünmeyenler (Net) kalemi ise, 2016 yılında 999.9 milyon ABD Doları iken, 2017 yılında 1,102.3 milyon ABD Dolarına yükselmiş, 2018 yılında ise %15.2' lik azalışla 935 milyon ABD Dolarına gerilemiştir.

Diğer Görünmeyenler içerisinde ağırlıklı bir yeri olan Yükseköğretim (Net) 2016 yılında 694.8 milyon ABD Doları iken, 2017 yılında 765.9 milyon ABD Dolarına, 2018 yılında ise %2.7 oranında artış ile 786.9 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Diğer Görünmeyenler içerisinde yer alan TC Yardımları 2016 yılında %16.7 oranında düşüş, 2017 yılında %15.6 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında TC Yardımları önceki yıla göre %95.7 oranında azalarak, 8.4 milyon ABD Dolarına düşmüştür.

Bu gelişmeler sonucunda 2016 yılında 1,739.3 milyon ABD Doları olan Görünmeyen İşlemler Dengesi 2017 yılında 1,967.2 milyon ABD Doları, 2018 yılında ise 1,847.4 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

4.3. Cari İşlemler Dengesi

Dış Ticaret ve Görünmeyen İşlemler Dengesinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda Cari İşlemler Dengesi 2016 yılında 287.6 milyon ABD Doları, 2017 yılında 294.4 milyon ABD Doları, 2018 yılında ise 131.9 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (tablo 11).

Tablo -11 Ödemeler Dengesi

SEKTÖRLER	2016	2017	2018
	(Milyon ABD \$)		
1.Cari İşlemler			
1.1. Dış Ticaret			
1.1.1. İhracat	105.5	105.6	100.9
1.1.2. İthalat	1,557.2	1,778.4	1,816.4
Dış Ticaret Dengesi	-1,451.7	-1,672.8	-1,715.5
1.2. Görünmeyen İşlemler			
1.2.1.Turizm (Net)	739.4	864.9	912.4
1.2.2. Diğer Görünmeyenler (Net)	999.9	1,102.3	935.0
Yükseköğretim (Net)	694.8	765.9	786.9
TC Yardımları	167.3	193.4	8.4
Diğer	137.8	143.0	139.7
Görünmeyen İşlemler Dengesi	1,739.3	1,967.2	1,847.4
Cari İşlemler Dengesi	287.6	294.4	131.9
2. Sermaye Hareketleri			
2.1. TC Kredileri	72.9	61.5	92.4
2.2. Diğer Sermaye Hareketleri(Net)	-1.5	69.9	64.7
Sermaye Hareketleri Dengesi	71.4	131.4	157.1
Genel Denge	359.0	425.8	289.0
3. Rezerv Hareketleri (- Artış, + Azalış)	-79.4	-826.6	+ 69.1
4. Net Hata ve Noksan	-279.6	400.8	-358.1

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

4.4. Sermaye Hareketleri

2016 yılında 72.9 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti Kredileri, 2017 yılında %15.6 oranında azalarak 61.5 milyon ABD Dolarına gerilemiş, 2018 yılında ise %50.2 oranında artarak 92.4 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Sermaye Hareketleri içerisinde yer alan Diğer Sermaye Hareketleri (Net) 2016 yılında -1.5 milyon ABD Doları, 2017 yılında -69.9 milyon ABD Doları ve 2018 yılında 64.7 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye Hareketleri Dengesi 2016 yılında 71.4 milyon ABD Doları, 2017 yılında 131.4 milyon ABD Doları, 2018 yılında 157.1 milyon ABD Dolarıdır.

Cari İşlemler Dengesi ve Sermaye Hareketleri Dengesindeki bu gelişmelere bağlı olarak Genel Denge 2016 yılında 359 milyon ABD Doları, 2017 yılında 425.8 milyon ABD Doları, 2018 yılında ise 289 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (tablo11).

4.5. Rezerv Hareketleri

2016 yılında 79.4 milyon ABD Doları, 2017 yılında 826.6 milyon ABD Doları döviz rezerv artışı, 2018 yılında ise 69.1 milyon ABD Doları döviz rezerv azalışı görülmektedir (tablo 11).

5. Fiyat Hareketleri

Ülkemizde kullanılan para biriminin Türk Lirası (TL) olması nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nde (TC) uygulanan "Para Politikaları" Kuzey Kıbrıs Ekonomisini doğrudan etkilemektedir. TC'nde, fiyat istikrarını sağlamak için 2006 yılından beri izlenen "Enflasyon Hedeflemesi" temel para politikası rejimi yanında, 2011 yılından itibaren ek araçlar aşamalı olarak uygulanmaya konulmuştur. Bu yeni araçlar ile amaç, fiyat istikrarının yanında finansal istikrarı da sağlamak hedeflenmektedir. Son küresel kriz sonrası giderek yaygınlık kazanan bu yaklaşım, fiyat istikrarını sağlarken makroekonomik dengesizliklerin giderilmesi ve finansal sistemde oluşabilecek riskleri de dikkate alan bir model olmasını sağlamaktadır.

Küresel kriz sonrası dönemde, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları geleneksel politikaların dışına çıkmaları, oluşan belirsizlikler ve riskler gelişmekte olan ülkeleri kırılgan bir yapıya bürünmelerine sebep olmuştur. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerde faiz oranları küresel para politikalarına ve gelişmiş ülkelerin açıklanan verilerine aşırı duyarlı hale gelmesine ne den olmuştur. Bu süreç, TC Merkez Bankası'nın geniş faiz koridoru ve sıkı likidite politikalarının bir arada kullanılan enstrümanlar olmasına neden olmuştur. Böylelikle, hem Türkiye ekonomisinin küresel şoklara karşı hassasiyetini azaltmak, hem de fiyat ve finansman istikrarını sağlamak hedeflenmektedir.

Tablo - 12 Tüketici Fiyatları Endeksi

Aylar	2016 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2015=100)	Aylık Değişim (%)	2017 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2016=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2018 Endeks Değeri	Endeks (Aralık 2017=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	104.10	101.23	1.23	116.22	102.56	2.56	11.64	129.67	99.78	-0.22	11.57
Şubat	103.51	100.65	-0.57	117.85	104.00	1.40	13.85	131.76	101.39	1.61	11.80
Mart	103.03	100.18	-0.46	118.54	104.61	0.59	15.05	132.90	102.26	0.87	12.11
Nisan	103.82	100.95	0.77	120.73	106.54	1.85	16.29	136.55	105.07	2.75	13.10
Mayıs	104.54	101.65	0.69	121.20	106.95	0.39	15.94	141.54	108.91	3.65	16.78
Haziran	106.09	103.16	1.48	122.02	107.68	0.68	15.02	145.70	112.11	2.94	19.41
Temmuz	106.81	103.86	0.68	123.85	109.29	1.50	15.95	148.99	114.64	2.26	20.30
Ağustos	107.56	104.59	0.70	124.37	109.75	0.42	15.63	161.53	124.29	8.42	29.88
Eylül	108.35	105.36	0.73	125.00	110.31	0.51	15.37	171.54	131.99	6.20	37.23
Ekim	108.70	105.70	0.32	126.15	111.32	0.92	16.05	174.25	134.08	1.58	38.13
Kasım	109.99	106.95	1.19	127.80	112.78	1.31	16.19	171.46	131.93	-1.60	34.16
Aralık	113.32	110.19	3.03	129.96	114.68	1.69	14.68	168.90	129.96	-1.49	29.96

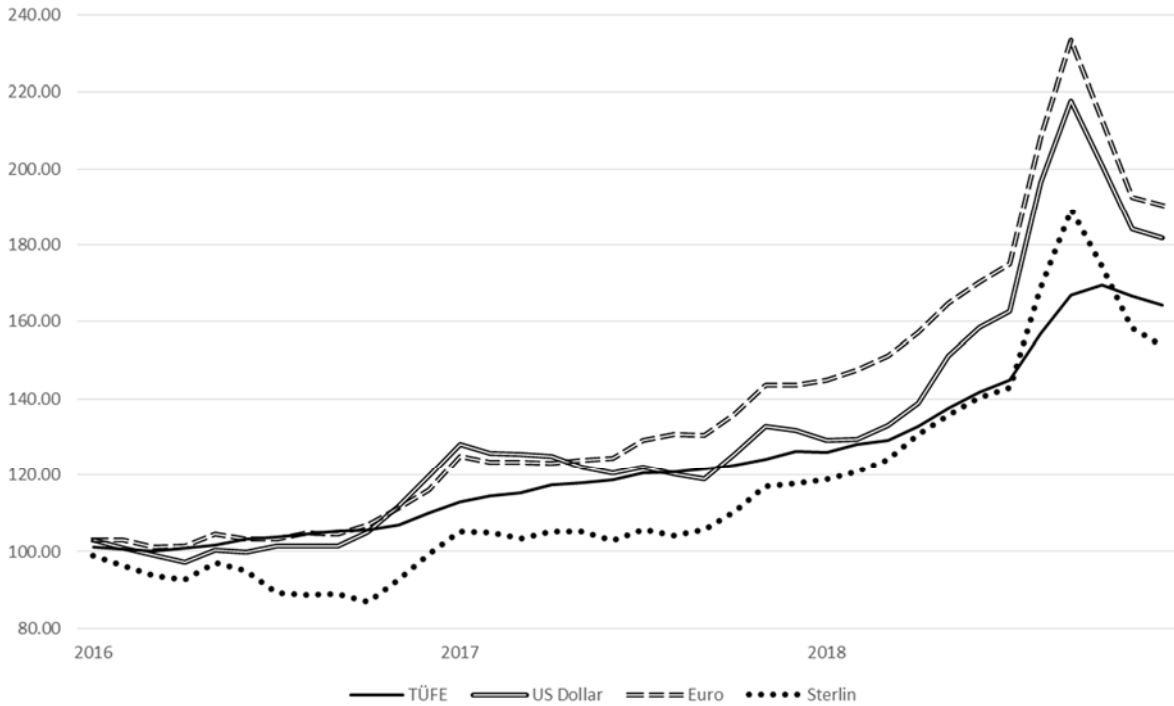
¹Aralık 2015 endeks değeri (102.84) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

Uygulanan bu politikalar sonucunda, TC’nde enflasyon düzeyinde belirli bir istikrar sağlanmış olsa da, ülkemize bu politikaların yansısı döviz kurlarının seyri ile doğrudan ilişkilidir. Kurlarda oluşan oynaklık hem ekonomik faaliyetlere hem de enflasyona doğrudan etki etmektedir.

2016 yılında küresel belirsizlikler, yılın ikinci yarısında yaşanan küresel ve jeopolitik şoklar etkisiyle, risk algısı oluşmasına, küresel faiz oranlarında artışa ve dış kaynaklı portföy akımlarında yavaşlamaya neden olmuştur. Bunların yansısı, kurların oynak ve dalgalı seyretmesine neden olmuştur. Böylece, 2016 yılında enflasyon %10.19 düzeyinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

Grafik-8 Tüfe ve Döviz Kur Değişimleri

2017 yılının başlarında, önceki yılda olan gelişmelerin etkisi ile döviz kurlarında oynaklık ve TC’de yıl içinde içindeki politik gelişmeler sonucunda TL’ında oluşan değer kayıpları sonucunda, ülkemize yansıyan sonuçları itibariyle 2017 yılı sonu enflasyon düzeyi %14.68 olmuştur.

2018 yılında, fiyatlama davranışındaki oluşan bozulma, yılının ikinci çeyreğinde küresel finansal piyasalarda artan oynaklıklar, gelişmekte olan ülkelerin risk primlerindeki yükselişe neden olmuştur. Bu olaylara ilave olarak, Türkiye’de yurt içi belirsizlikler, cari açık ve Ağustos ayında Türk Lirasının hızlı biçimde oluşan değer kaybı olmuştur. Ülkemizde bu gelişmelere bağlı olarak, enflasyonda hızlı bir yükselişe neden olmuş ve yılsonu %29.96 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2013 yılında oluşan dış kaynaklı küresel para politikaları ve artan belirsizlik, yılın ikinci çeyreğinden itibaren finans piyasasından yabancı sermaye çıkışı olmuştur. 2014 yılı başından itibaren TCMB “Sıkı Para Politikası” uygulamaya başlamasına rağmen, 2015 yılında TC’deki siyasi gelişmeler ve seçim süreci sonucunda oluşan belirsizlik ekonomiye yansımış ve kurlarda ciddi seviyede dalgalanmaya sebebiyet vermiştir. 2016 yılında, yukarıda belirtildiği gibi küresel belirsizlik ve risk algısının yükselmesi kurların değer kazanmasına neden olmuştur. Ancak, İngiltere’de yapılan “Brexit” oylaması yılın ikinci yarısında İngiliz Sterlininde ciddi değer kaybına neden olmuş olsa da yıl sonu itibarıyla toparlanmıştır. 2016 yılında ABD Doları %19.64, Euro %16.18 artarken, İngiliz Sterlini %0.44 azalmıştır. 2017 yılının ilk çeyreğinde, önceki yılın gelişmelerinin kurlardaki oynaklık etkisi devam ederek sürmüştü, buna karşın TC’de “Sıkı Para Politikası” beklenen etkiyi gösterememiştir. 2017 yılında, ABD Doları %10.14, Euro %23.58 ve İngiliz Sterlini %18.32 oranında artmıştır. 2018 yılında, ağustos ayı başında finansal piyasalarda gözlenen aşırı oynaklık Türk Lirası’nın hızlı bir biçimde değer kaybetmesine neden oldu. TCMB bazı önlemler anılasına rağmen, kurlarda oynaklık ve sağlıksız fiyat oluşumları sürmüştür. 2018 yılında, ABD Doları %38.03, Euro %32.39 ve İngiliz Sterlini 30.52 oranında artmıştır.

Tablo - 13 Aylık Ortalama ABD Doları Kur Değişimleri

Aylar	2016 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2015=100)	Aylık Değişim (%)	2017 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2016=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2018 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2017=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	3.01 02	103.00	3.00	3.74 16	107.01	7.01	24.30	3.77 91	98.13	-1.87	1.00
Şubat	2.94 60	100.80	-2.13	3.67 90	105.22	-1.67	24.88	3.78 48	98.28	0.15	2.88
Mart	2.89 69	99.13	-1.66	3.67 26	105.03	-0.18	26.77	3.89 08	101.03	2.80	5.94
Nisan	2.83 83	97.12	-2.02	3.65 55	104.55	-0.47	28.79	4.06 14	105.46	4.38	11.10
Mayıs	2.93 19	100.32	3.30	3.57 03	102.11	-2.33	21.77	4.42 21	114.82	8.88	23.86
Haziran	2.92 22	99.99	-0.33	3.52 53	100.82	-1.26	20.64	4.63 33	120.31	4.78	31.43
Temmuz	2.96 58	101.48	1.49	3.56 63	101.99	1.16	20.25	4.75 66	123.51	2.66	33.38
Ağustos	2.96 82	101.56	0.08	3.51 88	100.64	-1.33	18.55	5.74 05	149.06	20.69	63.14
Eylül	2.96 54	101.47	-0.09	3.47 85	99.48	-1.14	17.30	6.36 04	165.15	10.80	82.85
Ekim	3.07 35	105.17	3.64	3.66 89	104.93	5.47	19.37	5.86 99	152.42	-7.71	59.99
Kasım	3.27 33	112.00	6.50	3.88 60	111.14	5.92	18.72	5.38 32	139.78	-8.29	38.53
Aralık	3.49 65	119.64	6.82	3.85 12	110.14	-0.90	10.14	5.31 57	138.03	-1.25	38.03

¹Aralık 2015 aylık ortalama kur değeri (2.9225) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

Tablo - 14 Aylık Ortalama Euro Kur Değişimleri

Aylar	2016 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2015=100)	Aylık Değişim (%)	2017 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2016=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2018 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2017=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	3.27 10	103.01	3.01	3.97 26	107.68	7.68	21.45	4.59 96	100.89	0.89	15.78
Şubat	3.26 87	102.94	-0.07	3.91 80	106.20	-1.37	19.87	4.68 16	102.69	1.78	19.49
Mart	3.21 21	101.16	-1.73	3.92 28	106.33	0.12	22.13	4.79 76	105.23	2.48	22.30
Nisan	3.21 82	101.35	0.19	3.91 55	106.13	-0.19	21.67	4.99 28	109.51	4.07	27.51
Mayıs	3.32 07	104.58	3.19	3.93 95	106.79	0.61	18.63	5.23 17	114.75	4.79	32.80
Haziran	3.28 33	103.40	-1.13	3.95 58	107.23	0.41	20.48	5.41 20	118.71	3.45	36.81
Temmuz	3.28 07	103.32	-0.08	4.09 88	111.10	3.62	24.94	5.55 53	121.85	2.65	35.54
Ağustos	3.32 67	104.77	1.40	4.15 11	112.52	1.28	24.78	6.61 85	145.17	19.14	59.44
Eylül	3.32 25	104.63	-0.13	4.14 79	112.43	-0.08	24.84	7.41 55	162.65	12.04	78.78
Ekim	3.39 27	106.84	2.11	4.31 61	116.99	4.05	27.21	6.75 39	148.14	-8.92	56.48
Kasım	3.54 08	111.51	4.36	4.55 78	123.55	5.60	28.72	6.11 71	134.17	-9.43	34.21
Aralık	3.68 92	116.18	4.19	4.55 91	123.58	0.03	23.58	6.04 96	132.69	-1.10	32.69

¹Aralık 2015 aylık ortalama kur değeri (3.1754) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

Tablo - 15 Aylık Ortalama İngiliz Sterlini Kur Değişimleri

Aylar	2016 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2015=100)	Aylık Değişim (%)	2017 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2016=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)	2018 Kur Değeri	Endeks (Aralık 2017=100)	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
Ocak	4.34 88	99.05	-0.95	4.61 86	105.66	5.66	6.20	5.21 45	100.82	0.82	12.90
Şubat	4.22 91	96.33	-2.75	4.60 31	105.31	-0.33	8.84	5.30 74	102.62	1.78	15.30
Mart	4.11 87	93.81	-2.61	4.53 80	103.81	-1.42	10.18	5.44 36	105.25	2.57	19.96
Nisan	4.06 81	92.66	-1.23	4.62 06	105.71	1.82	13.58	5.73 60	110.90	5.37	24.14
Mayıs	4.26 64	97.18	4.87	4.62 27	105.75	0.05	8.35	5.97 15	115.45	4.10	29.18
Haziran	4.17 63	95.12	-2.11	4.51 82	103.36	-2.26	8.19	6.16 67	119.23	3.27	36.49
Temmuz	3.91 85	89.25	-6.17	4.63 80	106.10	2.65	18.36	6.27 49	121.32	1.75	35.29
Ağustos	3.89 93	88.81	-0.49	4.57 49	104.66	-1.36	17.33	7.39 98	143.07	17.93	61.75
Eylül	3.90 34	88.91	0.11	4.64 29	106.22	1.49	18.94	8.31 17	160.70	12.32	79.02
Ekim	3.81 29	86.85	-2.32	4.85 38	111.04	4.54	27.30	7.66 76	148.25	-7.75	57.97
Kasım	4.07 09	92.72	6.77	5.14 31	117.66	5.96	26.34	6.95 51	134.47	-9.29	35.23
Aralık	4.37 12	99.56	7.38	5.17 21	118.32	0.57	18.32	6.75 08	130.52	-2.94	30.52

¹Aralık 2015 aylık ortalama kur değeri (4.3904) temel alınmıştır.

Kaynak: KKTC Merkez Bankası, Devlet Planlama Örgütü.

6. Bankacılık

Bankacılık sektöründe 2 kamu bankası, 14 özel sermayeli banka ve 5 şube bankası olmak üzere toplam 21 banka faaliyet göstermektedir. Aralık 2017 – Aralık 2018 döneminde bankacılık sektöründe çalışan personel sayısı 3,106'dan 3,148'e ulaşırken, aynı dönemde banka şube sayısı 233'den 229'a gerilemiştir.

KKTC Merkez Bankası verilerine göre bankacılık sektörü konsolide bilançosu 2016 yılında 2015 yılına göre %22.10 oranında büyüyerek 21,134.2 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2017 yılı sonunda %23.57 oranında genişleyerek 26,115.3 milyon TL'na ulaşan bankacılık sektörü konsolide bilançosu, 2018 yılında %26.29 oranında artarak 32,980.2 milyon TL'na yükselmiştir.

Sektörün performans rasyolarından risklere karşı bir güven göstergesi kabul edilen Sermaye Yeterliliği Standart Rasyosu' nun (SYSR) önceki yıllarda olduğu gibi 2015-2017 döneminde de %10 olan yasal oranın üzerinde seyretmeye devam ettiği görülmektedir. 2016 yılı sonunda %18.03 olan SYSR, Aralık 2017 döneminde ise 0.73 puan azalarak %17,30'a gerilemiştir. SYSR 2018'de ise 0.56 puan artarak %17,86'ya yükselmiştir. Brüt kredilerin aktifler içerisindeki payı 2016'da %64.52'den %60.39, 2017 yılında %58.61, 2018 yılında ise %57.33 seviyesine gerilemiştir. Mevduatın krediye dönüşüm oranını gösteren kredi/mevduat oranı 2016 yılında %76.72, 2017 yılında %72.55, 2018 yılında ise 1.05 puan azalarak %71.50 seviyesinde gerçekleşmiştir. Tahsili gecikmiş alacakların brüt krediler içindeki payı, 2018 yıl sonunda 2017 yıl sonuna göre 0.19 puan azalarak %5.53'e gerilemiştir.

6.1. Banka Mevduatları

Sektörün temel fon kaynağı konumunda olan toplam mevduatlar 2016 yılında %19.2 oranında artışla 13,950.6 milyon TL'ndan 16,635.2 milyon TL'na ulaşmıştır. 2017 yılında ise kurlardaki artışın da etkisiyle önceki yılın üzerinde büyüme oranı ile toplam mevduatlar %26.8 artış göstererek 21,098.1 milyon TL'na ulaşmıştır. 2018 yılında toplam mevduatlar %25.3 oranında artışla 26,441.8 milyon TL'na ulaşmıştır. 2016-2018 yılları incelendiğinde toplam mevduatlardaki oransal olarak en yüksek artışın %26.8 ile 2017 yılında, en düşük artışın ise

%19.2 ile 2016 yılında gerçekleştiği görülmektedir. 2018 yılı sonunda toplam mevduatın %40.1'i Türk Lirası, %59.9'u döviz mevduatlardan oluşmaktadır (tablo 16).

6.1.1. Türk Lirası Mevduat Gelişmeleri

Türk Lirası mevduatlar 2016 yılında bir önceki yıla göre %14.1 oranında artarak 7,061.4 milyon TL'dan 8,058.5 milyon TL'na ulaşmış, 2017 yılında ise bir önceki yıla göre %18.9 oranında artarak 9,582.3 milyon TL'na ulaşmıştır. 2018 yılında 10,604.5 milyon TL'na ulaşan Türk Lirası mevduatlar %10.7 oranında artış göstermiştir. 2016-2017 döneminde Türk Lirası mevduatlar içerisinde, vadesiz mevduatlar %25.8, vadeli mevduatlar %17.8 oranında artış göstermiştir. 2017-2018 döneminde ise Türk Lirası mevduatlar içerisinde vadesiz mevduatlar %1.0, vadeli mevduatlar %12.3 oranında artış göstermiştir. 2018 yıl sonu itibari ile Türk Lirası mevduatın %13.5'lik oranı vadesiz, %86.5'lik oranı ise vadeli mevduatta toplanmıştır. (tablo 16).

Tablo-16 Mevduat Gelişmeleri

	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Milyon TL			Mevduat Türleri İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	8,058.5	9,582.3	10,604.5	100.0	100.0	100.0
1.1. Vadesiz	1,122.6	1,412.8	1,427.2	13.9	14.7	13.5
1.2. Vadeli	6,935.9	8,169.6	9,177.3	86.1	85.3	86.5
2. Döviz Mevduat	8,576.7	11,515.8	15,837.4	100.0	100.0	100.0
2.1. Vadesiz	1,271.4	1,705.8	2,271.3	14.8	14.8	14.3
2.2. Vadeli	7,305.3	9,810.0	13,566.1	85.2	85.2	85.7
Toplam Mevduat	16,635.2	21,098.1	26,441.8	-	-	-
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
	Değişim (%)			Toplam Mevduat İçindeki Pay (%)		
1. TL Mevduat	14.1	18.9	10.7	48.4	45.4	40.1
1.1. Vadesiz	29.8	25.8	1.0	6.7	6.7	5.4
1.2. Vadeli	11.9	17.8	12.3	41.7	38.7	34.7
2. Döviz Mevduat	24.5	34.3	37.5	51.6	54.6	59.9
2.1. Vadesiz	27.9	34.2	33.2	7.6	8.1	8.6
2.2. Vadeli	23.9	34.3	38.3	43.9	46.5	51.3
Toplam Mevduat	19.2	26.8	25.3	100.0	100.0	100.0

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

6.1.2. Döviz Mevduat Gelişmeleri

Toplam döviz mevduatları, 2016 yılında bir önceki yıla göre %24.5 oranında artarak cari fiyatlarla 8,576.7 milyon TL'na ulaşmıştır. 2017 yılında ise, bir önceki yılın üzerinde bir oranda genişleyen döviz mevduat hacmi, %34.3'lük artışla 11,515.8 milyon TL'na ulaşmıştır. 2018 sonunda 2017 yılına yakın bir oranda genişleyen döviz mevduat hacmi, %37.5'lik artışla 15,837.4 milyon TL'na ulaşmıştır. 2016 yılında vadesiz döviz mevduatları %27.9, vadeli döviz mevduatları %23.9 oranında genişlemiştir, 2017 yılında vadesiz döviz mevduatları %34.2, vadeli döviz mevduatları %34.3 oranında genişlemiştir, 2018 yılında ise vadesiz döviz mevduatları %33.2, vadeli döviz mevduatları %38.3 oranında artış göstermiştir, (tablo 16).

6.2. Krediler

Bankacılık sektörü aktif toplamı içerisinde en büyük pay brüt kredilere aittir. 2016 yıl sonunda toplam aktifler içerisinde brüt kredilerin payı %60.4 iken 2017 yıl sonunda bu oran %58.6, 2018 yıl sonunda ise %57.3'e gerilemiştir. 2016 yılında %14.3 oranında büyüyerek 12,763.1 milyon TL'na ulaşan brüt krediler 2017 yılında %19.9'luk büyümeyle 15,306.2 milyon TL'na ulaşmıştır. 2018 yılsonunda 18,906.1 milyon TL'na ulaşan krediler, 2018 yılı içerisinde önceki yılların üzerinde bir oranda %23.5 büyüme göstermiştir.

Kredilerin sektörel dağılımı incelendiğinde en büyük payın önceki yıllarda olduğu gibi 2018 yılında da şahsi ve mesleki borçlar kalemine ait olduğu görülmektedir. 2018 yılında şahsi ve mesleki borçların toplam krediler içindeki payı %31.6'dır. Şahsi ve mesleki borçlar kalemini sırasıyla ticaret sektörü ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait krediler takip etmektedir (tablo 17).

Tablo-17 Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Krediler (Milyon TL)			Değişim (%)			Toplam Krediler İçindeki Pay (%)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1. Kamu Kurum ve Kuruluşları	2,938.2	3,237.6	3,957.0	10.0	10.2	22.2	23.0	21.2	20.9
2. Tarım	105.5	363.2	146.4	-22.0	244.2	-59.7	0.8	2.4	0.8
3. Sanayi	321.6	417.2	573.0	-5.7	29.7	37.3	2.5	2.7	3.0
4. Nakliye ve Ulaşım	147.7	228.8	240.8	46.0	54.9	5.2	1.2	1.5	1.3
5. Yurtiçi ve Yurtdışı Ticaret	2,975.3	4,137.5	5,170.7	20.9	39.1	25.0	23.3	27.0	27.3
6. Bina ve İnşaat	1,100.7	1,321.2	2,243.4	20.9	20.0	69.8	8.6	8.6	11.9
7. Turizm	429.3	513.4	603.0	42.6	19.6	17.4	3.4	3.4	3.2
8. Şahsi ve Mesleki Borçlar	4,744.9	5,087.2	5,971.9	11.7	7.2	17.4	37.2	33.2	31.6
Toplam	12,763.1	15,306.2	18,906.1	14.3	19.9	23.5	100.00	100.00	100.00

Kaynak: KKTC Merkez Bankası

İKİNCİ BÖLÜM

SEKTÖREL GELİŞMELER

I. TARIM

Tarım sektörünün temel görevi toplum bireylerinin beslenme, temel ihtiyaç maddelerini yeterli ve nitelikli olarak sağlamak, ülkemizin ekonomik gündeminde her zaman ön sıralarda yer alan istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunmak ve dış satım olanaklarını geliştirmek suretiyle milli gelirimize katkıda bulunarak ekonomik ve sosyal kalkınmamızı hızlandırmaktır. Bu yönüyle her zaman ekonomi içinde ihmal edilmeyecek bir yeri olan tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar büyük bir titizlikle devam etmektedir.

Dünya nüfusu son yıllarda hızla artmakta ve bu artan nüfusun dengeli bir şekilde beslenmesi büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımsal alanların sınırlı olması nedeniyle birim alandan daha fazla ve kaliteli ürün alabilmek için bilimsel ve teknolojik çalışmalar büyük bir hızla yürütülmektedir. Bu nedenle hızlı sanayileşmenin yanı sıra tarımın önemi de büyük ölçüde artmaktadır. İnsanlar doğanın olanaklarından en iyi şekilde yararlanmaya ve kaynakları en etkin bir şekilde kullanmaya çalışırken doğal dengenin de bozulmaması için büyük çaba sarf etmektedirler.

Ekonomik gelişme süreci içerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinde tarım önemli rol oynamaktadır. Tarımın ekonomi içerisinde etkin bir yere sahip olmasına rağmen bu alandaki önemli darboğazlar, sektörün ekonomik gelişmedeki yerini almasını ve hızlı bir gelişmenin gerçekleşmesini sınırlamaktadır. Tarımın ülkemiz ekonomisini destekleyecek bir sektör olarak gelişmesi ve tarım sektöründeki darboğazların hafifletilerek hem sektördeki hem de ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Bugün ülkemizde tarım arazilerinin fiziksel olarak genişletilmesi imkanı büyük ölçüde ortadan kalktığından tarımsal üretimin artırılması tohumluk, fidan, fide, gübre, tarım alet ve makineleri, zirai mücadele ilaçları, sulama, damızlık hayvan, suni tohumlama, veteriner

hizmetleri, yem ve kredi gibi tarımsal girdilerin çiftçilere yeterli miktarda ve zamanında ulaştırılması aynı zamanda bunların mümkün olan asgari fiyatla gerçekleştirilmesi ve uygun pazar şartlarının sağlanması ile mümkün olabilecektir.

1.1.Mevcut Durum ve Gelişmeler

1.1.1. Tarımın Genel Ekonomi İçindeki Yeri

KKTC'nin ekonomik gelişme süreci içinde tarım etkin bir yere sahip olmasına rağmen bu alandaki önemli darboğazlar, söz konusu sektörün ekonomik gelişmedeki yerini gereği gibi almasını ve hızlı bir gelişmenin gerçekleşmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle ülkemizde hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi için tarıma dayalı geleneksel yapıdan, sanayi ve hizmetlere dayanan çağdaş bir ekonomik yapıya geçilmesi hedeflenirken, tarımın ekonomiyi destekleyecek bir sektör olarak gelişmesi ve geliştirilmesi, tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması ve süre giden tarımsal darboğazların ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşılmasında tarımda verimliliği artırıcı, mevcut potansiyeli değerlendirici teknolojik gelişmelerin uygulamaya konması ve üreticinin desteklenmesi benimsenmiştir.

Tarım sektörü kendi içerisinde bitkisel üretim, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri olmak üzere dört alt sektöre ayrılarak incelenmektedir. Tarımsal üretimde bitkisel üretim alt sektörünün önemli bir paya sahip olması dolayısıyla bu alt sektörde meydana gelen değişiklikler toplam tarım sektörünün büyük ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. Tarım sektöründe iklim koşullarına bağımlılığın yüksek oluşuna, ülkede mevcut su kaynaklarının sınırlılığı da eklenince sektörde istikrarlı bir gelişmenin olması büyük ölçüde engellenmektedir. Ülkemizde mevcut su potansiyelinin her geçen gün giderek azalmasına karşın sulanan tarım alanlarının bir kısmında halen vahşi sulama yöntemlerinin kullanılması sorunun daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır. Bölgemizde mevcut su kaynaklarından aşırı çekimin önlenmesi ve bu kaynaklardan en iyi bir şekilde yararlanılmasına olanak sağlanması amacıyla yönelik olarak halen geleneksel yöntemlerle sulanmakta olan tarımsal arazilerde

süratle modern sistemlere geçilmesi gerekmektedir. Bu alanda başlatılan projelerin süratle tamamlanarak yürürlüğe konması su kaynaklarımızın optimum düzeyde kullanılmasına olanak sağlarken tarımsal üretime de olumlu katkıda bulunacaktır.

Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü adada, kışlar ılık ve yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçmekte; ovalık bölgelerde yağışlar az olurken yağış miktarları denizden yükseldikçe artmaktadır. Yaz ayları özellikle Mesarya Ovasında çok sıcak, kış ayları ise nispeten soğuk geçmektedir.

2,465,552 dönümlük (3,298,908 Da) toplam alana sahip olan KKTC'nde 1,398,123 dönümlük (1,870,689 Da) alan tarım arazisi olup bu alan da toplam alanın %56.7'sine eşittir (tablo 18). Ancak mevcut koşullarda toplam tarım arazisinin 915,247 dönümü (%65,5'i) ekonomik olarak ekilip değerlendirilebilmektedir. Ekonomik olarak değerlendirilen tarım arazisinin ise yaklaşık 67,087 dönümü (%7.3'ü) sulu ziraatta kullanılmaktadır. Yarı kurak iklim koşullarına sahip olan ülkemizde su kaynakları, tarımsal arazi varlığı ve elverişliliği gibi önemli faktörlerin sınırlılığı tarım sektörünün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. KKTC'nde ihtiyaç duyulan suyun büyük bir kısmının karşılandığı yeraltı su rezervlerinin tek beslenme kaynağı olan yıllık yağışların 350-400 mm. gibi düşük bir düzeyde olmasının yanı sıra, yeraltı suyunun aşırı ve kontrolsüz kullanımı akiferlerdeki su seviyelerinin devamlı azalmasına ve bazı bölgelerde bu azalmanın tehlikeli boyutlara ulaşmasına ve tuzlanmaya neden olmaktadır. KKTC'nde mevcut doğal su kaynaklarının sınırlılığı su sorununu her geçen gün ağırlaştırırken su kıtlığı, ülke tarımının sürekli olarak karşı karşıya bulunduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca depolama, nakliye, pazarlama, kredi, hastalıklarla mücadele sorunlarının yanı sıra teknolojik eksiklikler, tarımsal araştırma ve adaptasyon çalışmalarının eksikliği ile yetersiz ve pahalı girdi kullanımının yarattığı sorunlar tarım sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuzlukların hafifletilmesine olanak sağlamak amacıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında tarım alanında "Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. 24 Ocak 1997 tarihinde imzalanan anlaşma; iki ülkeye uzman, materyal ve araştırma sonuçlarını karşılıklı kullanılma imkanı tanırken tarımsal pazarlama ve ortak yatırımların teşviki alanında da birlikte hareket etmelerine olanak sağlamaktadır.

Tablo - 18 KKTC Arazi Dağılımı

	Dönüm	Dekar	% Pay
1.Tarım Arazisi	1,398,123	1,870,689.0	56.71
2.Orman Arazisi	480,740	643,230.0	19.50
3.Hali ve Mera Arazi	122,157	163,446.0	4.95
4.Kasaba,Köy,Yol,Dere Arazileri	263,471	352,524.0	10.69
5.Kullanılmayan Arazi	201,061	269,019.0	8.15
Toplam Arazi Varlığı	2,465,552	3,298,908.0	100.00

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.2. Bitkisel Üretim

Genel olarak 1,398,123 dönümlük tarımsal arazi potansiyeline sahip olan KKTC'nde, 2018 yılında 915,247 dönüm ile tarım arazisinin kendi içinde kullanım oranı %65.5 olmuştur. Bitkisel üretim ekim alanları; tahıl, yemlik baklagil, yemeklik baklagil, sebze, bostan, endüstri bitkileri, meyveler, bağlar ve turunçgillerden oluşmaktadır. Ekilen arazinin ürün çeşidine göre dağılımında tahıl arazisi %83.5'lik payla birinci sırada yer alırken bunu sırasıyla yemlik baklagil, meyve ve turunçgil alanları takip etmektedir (tablo 19).

Tablo-19 Ekilen Arazi Miktarlarının Ürün Çeşidine Göre Dağılımı

(Dönüm)

	2016		2017		2018	
	Arazi	% Pay	Arazi	% Pay	Arazi	% Pay
1. Tahıl	754,412	82.5	664,604	80.4	764,409	83.5
2. Yemlik Baklagil	48,684	5.3	60,114	7.3	51,137	5.6
3. Yemeklik Baklagil	1,898	0.2	1,776	0.2	1,965	0.2
4. Sebze	21,159	2.3	15,784	1.9	17,018	1.9
5. Bostan	1,951	0.2	2,042	0.2	1,742	0.2
6. Endüstri Bitkileri	54	-	22	..	32	..
7. Meyveler	45,059	4.9	42,420	5.1	40,416	4.4
8. Bağlar	2,094	0.2	2,079	0.3	2,058	0.2
9. Turunçgiller	37,845	4.1	36,100	4.4	35,416	3.9
10. Turfandacılık	1,090	0.1	1,174	0.1	1,054	0.1
TOPLAM	914,246	100.0	826,115	100.0	915,247	100.0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

2017 yılında 296,410 ton olarak gerçekleşen toplam bitkisel üretim 2018 yılında %13.0 oranında artarak 335,322 ton olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında 107,133 ton olarak gerçekleşen tahıl üretim miktarı 2018 yılında %29.0 oranında artarak 138,187 tona ulaşmıştır (tablo 20).

Tablo-20 Tarımsal Üretim Ürün Çeşitlerine Göre Dağılımı

(Ton)

	2016		2017		2018	
	Üretim	% Pay	Üretim	% Pay	Üretim	% Pay
1. Tahıl	45,493	16.8	107,133	36.1	138,187	41.2
2. Yemlik Baklagil	18,761	6.9	15,856	5.3	17,893	5.3
3. Yemeklik Baklagil	2,228	0.8	2,201	0.7	2,260	0.7
4. Sebze	57,549	21.2	44,805	15.1	42,524	12.7
5. Bostan	7,110	2.6	6,715	2.3	5,979	1.8
6. Endüstri Bitkileri	4	..	2	0.0	3	0.0
7. Meyveler	9,816	3.6	9,338	3.2	10,149	3.0
8. Bağlar	2,270	0.8	2,308	0.8	2,276	0.7
9. Turunçgiller	118,526	43.6	99,721	33.6	108,271	32.3
10. Turfandacılık	9,808	3.6	8,331	2.8	7,780	2.3
TOPLAM	271,565	100.0	296,410	100.0	335,322	100.0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

2018 yılında sulanan arazi miktarı; narenciye, sebze ve sera, meyve, bağ, bostan ve yemeklik baklagil ile diğerleri olmak üzere toplam 67,087 dönümden oluşmaktadır. Sulanabilen tarımsal arazi, ekilen tarımsal arazinin yaklaşık %7.3'ünü oluşturmasına karşın sulu arazi ürünleri, tarımsal üretimin ve toplam dışsattımın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (tablo 21).

Tablo-21 Sulu Arazi Dağılımı

	2016		2017		2018	
	Dönüm	% Pay	Dönüm	% Pay	Dönüm	% Pay
1.Narenciye	37,845	51	36,100	54	35,416	53
2.Meyveler	6,935	9	6,200	9	6,074	9
3.Bağlar	2,094	3	2,079	3	2,058	3
4.Sebze ve Sera	21,218	29	16,958	25	18,072	27
5.Yemeklik Baklagil	1,867	3	1,662	2	1,819	3
6.Bostan	1,911	3	2,022	3	1,722	3
7.Diğer	2,151	3	1,957	3	1,926	3
TOPLAM	74,021	100	66,978	100	67,087	100

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Bitkisel üretimde sistemli bir gelişmenin sağlanabilmesi; sulu ve kuru tarım yöntemlerinin geliştirilerek üretimin artırılması, uygun münavebe tekniklerinin yaygınlaştırılması, kültürel tedbirlerin tam olarak uygulanması, sulama sistemlerinin yeni teknolojilere dayalı çağdaş sulama sistemlerine dönüştürülerek randımanın kullanılması ile mümkün olacaktır. Özellikle tahıl üretiminde kullanılacak tohumluğun Ülkemiz iklim ve toprak özellikleri dikkate alınarak ıslah çalışmalarının yapılması üretim artışı için büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde tarım teknolojisi uygulamaları, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve korunması, sulama, gübreleme, tarımsal mücadele, üstün nitelikli tohumluk, fidan, damızlık materyal ve tarımsal mekanizasyon şeklinde gruplandırılabilir. Bunlar içinde mekanizasyon kendi dışındaki tarım teknolojisi uygulamalarının etkinliğini artırmak, ekonomikliği sağlamak ve çalışma koşullarını iyileştirmek açısından da ayrıca önemli bir tamamlayıcı öğedir. Teknik tarım uygulamaları ayrı ayrı ne kadar iyi olursa olsun, öğeler arasında sağlıklı bir kombinasyon düzeyi oluşturulmadıkça, toplam verimliliğin artırılması sınırlı kalacaktır. Bu düşünce kapsamında mekanizasyon araçlarının tüm tarımsal üretim girdileri arasında en büyük

paya sahip olması mekanizasyonun sağlıklı ve ileriye dönük planlanmasının önemini ortaya koymaktadır.

KKTC'nde mevcut tarımsal makine parkının çeşitliliği ve makinelerin genellikle ekonomik ömrünü tamamlamış olması, makinelerde gereksinim duyulan yedek aksam çeşit ve miktarlarını büyük oranda artırmaktadır. Bugüne kadar ticari müesseselerin makine ve yedek aksam konusunda ihtisaslaşmaya yönelmemiş olması, bu aksamların temininde güçlükler yaratmaktadır. Bu durum tarımın gelişmesinin temel kaynağını teşkil eden makine ve teçhizatın istenilen zaman ve koşullarda temin edilmesinde, büyük ölçüde sorun teşkil etmekte, ayrıca üretim maliyetlerini artırıcı bir nitelik taşımaktadır. Traktör, ekim-dikim makineleri, hasat harman makineleri, tohum temizleme makineleri, zirai mücadele vasıtaları ve toprak işleme olarak gruplandırabileceğimiz tarımsal makine, araç-gereç parkının durumu tablo 22'de verilmektedir.

Tablo-22 Tarımsal Makine, Araç-Gereç Parkı
(Adet)

	2016	2017	2018
1.Traktör	4,600	4,424	4,401
2.Ekim Dikim Makineleri	3,281	3,139	3,187
3.Hasat Harman Makineleri	2,043	2,017	2,022
4.Tohum Temizleme Makineleri	25	24	24
5.Zirai Mücadele Vasıtaları	4,783	4,653	4,693
6.Toprak İşleme Aletleri	6,793	6,564	6,602

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.3. Hayvancılık

Ülkemizde hayvan sayıları, sayı açısından doyum noktasına yaklaşmış olmakla beraber, hayvan başına elde edilen verim hedeflenen düzeye ulaşamamıştır. Bunun başlıca nedenleri olarak; pedigrili ve genetik özellikleri yüksek hayvan sürülerinin oluşturulmaması ile çevre faktörleri ve bakım-beslenme koşullarının yeterli düzeyde olmaması sayılabilir. Tarımı gelişmiş ülkelerde tarımsal üretimin büyük bir kısmı hayvancılıktan elde edilirken ülkemizde hayvancılık üretiminin toplam tarımsal üretim içindeki payı %35 ile 50 dolaylarında seyretmektedir.

Hayvancılık alt sektörü sığırcılık, koyunculuk, keçicilik ve kanatlılardan oluşmaktadır. KKTC'nde sığır türünden et ve süt kombine ırkı olan Siyah-Beyaz Frisian, koyun türünden ivesi, sakız, yerli ve bu ırkların melezleri ve keçi türünden ise yerli kıl keçisi ile Damascus ırkı yaygın olarak bulunmaktadır. Kanatlılardan ise yerli ırk tavuklarla birlikte yumurta ve et tavuğu olan Ross ırkı yaygındır.

2016-2018 yıllarındaki hayvansal varlığımızın durumu tablo 23'de verilmektedir.

Tablo-23 Hayvan Sayısı

	2016		2017		2018		Yıllık Ort. Değişme(%) 2016-2018
	Adet	% Değişme	Adet	% Değişme	Adet	% Değişme	
1.Sığır	66,557	1.0	63,270	-4.9	68,458	8.2	0.9
2.Koyun	239,433	5.6	203,419	-15.0	186,194	-8.5	-8.0
3.Keçi	97,023	12.7	83,467	-14.0	84,131	0.8	-4.6
4.Kanatlı	10,280,144	-3.4	10,660,930	3.7	11,121,103	4.3	2.7
4.1.Yumurta Tavuğu	254,000	-11.0	254,500	0.2	299,000	17.5	5.6
4.2.Et Tavuğu	9,823,554	-1.5	10,283,830	4.7	10,702,103	4.1	2.9
4.3.Damzlık Tavuk	202,590	-54.3	125,600	-38.0	120,000	-4.5	-16.0

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Mevcut hayvan varlığının değerlendirilmesi sonucunda kırmızı et üretimi 2018 yılında 10,235 ton olarak gerçekleşirken aynı yılda beyaz et üretimi 16,966 ton olarak gerçekleşmiştir (tablo 24).

Tablo-24 Hayvansal Üretim

	2016		2017		2018	
	Ton	%Değişme	Ton	%Değişme	Ton	%Değişme
1. Sığır Eti	4,768	0.0	4,762	-0.1	4,891	2.7
2. Kuzu Eti	4,751	25.7	4,689	-1.3	4,133	-11.9
3. Keçi Eti	1,251	12.3	1,253	0.2	1,211	-3.4
4. Tavuk Eti	15,531	9.2	15,657	0.8	16,316	4.2
5. Balık Eti	263	-32.7	1,018	287.1	650	-36.1
6. İnek Sütü	153,984	0.5	157,000	2.0	162,471	3.5
7. Koyun-Keçi Sütü	16,091	21.5	27,629	71.7	21,511	-22.1
8. S.Yumurta(Düzine)	6,030,869	2.0	5,981,455	-0.8	6,785,771	13.4

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığımızda ıslah çalışmalarına gereken önemin verilmemesi, optimum hayvan işletme büyüklüklerinin henüz saptanmamış olması, üreticimizin eğitilerek pedigri hayvan işletmelerinin henüz oluşturulmamış olması ve hayvansal üretimde besicilik ve süt üretiminde yeterli bilgi birikimine ulaşılmamış olması hayvancılık alanındaki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün bunlara hayvan beslemede kaba yemin (yeşil

yem, silaj, kuru ot vb) gerektiği oranlarda kullanılmaması ve kesif yem ağırlıklı yemlemenin yapılması hayvansal ürünlerde maliyet artışını beraberinde getirmekte ve bu da hayvancılığımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Büyükbaş ve küçükbaş hayvan üretiminde çok önemli bir faktör olan barınak sorununa da hassasiyetle eğilmek gerekmektedir. Ülkemizde beslenen hayvanlar ve iklim koşulları dikkate alınarak kendi şartlarımıza uygun barınak tiplerinin geliştirilerek ülke çapında yaygın bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Halen devam etmekte olan ıslah çalışmaları ile birlikte bu konunun da ele alınarak kesin çözümlerin üretilmesi gerekmektedir.

Et ve süt hayvancılığı ile tavukçuluğun geliştirilebilmesi için gerekli kaynak tahsisi yapılırken bu alanda faaliyet gösteren üreticilerin damızlık hayvan ve sürekli aynı kalitede yem temininde bazı güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir. Hayvansal üretimin artırılarak bu sektörde arzu edilen gelişmişlik düzeyine ulaşılabilmesi, ıslah edilmiş pedigrili damızlıkların yetiştirilerek üreticiye dağıtılmasına, modern hayvan barınaklarının kullanılmasına, hastalıklarla mücadelenin etkin bir şekilde yapılmasına ve kaliteli hayvan yemi üretimine istikrar kazandırılmasına bağlıdır. Böylece hayvansal üretim ve üretimde verimlilik artırılabilir, maliyet unsurları olumlu yönde etkilenebilecek ve hayvansal üretimde daha düzenli bir gelişme sağlanabilecektir.

Devlet tarafından yürütülen suni tohumlama çalışmaları ile hastalıklarla mücadele büyük bir titizlikle Veteriner Dairesi tarafından sürdürülmektedir. Hayvan hastalıkları ile mücadele programı çerçevesinde 2018 yılında koruyucu aşı tatbik edilen hayvan sayısı 20,583 adet olarak gerçekleşmiştir (tablo 25).

Tablo-25 Tatbik Edilen Koruyucu Aşıların Yıllara Göre Dağılımı

(Adet)

Yıllar	Sap-Food And Mouth Disease		Mavi Dil Blue Tongue	Enterotoxemia	Brucella Melitensia Rev I	Virus Abortion	M. Agalaksia	Lumpy Skin Disease (LSD)	Toplam
	Sığır	Koyun-Keçi	B.Baş-K.Baş	Koyun-Keçi	B.Baş-K.Baş	Koyun-Keçi			
2016	-	-	-	35,238	-	-	-	41,426	76,664
2017	-	-	-	54,511	-	-	-	-	54,511
2018	-	-	-	20,583	-	-	-	-	20,583

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.1.4. Ormancılık

Ormancılık, orman varlıklarını korumak, gereğince artırmak koşulu ile toplumun orman ürünlerine olan gereksinimlerini ve bunun yanında ormanların sunduğu diğer fonksiyon ve hizmetlere olan gereksinimleri karşılamak amacı ile yapılan devamlı, planlı ve rasyonel çalışmaların bütünü olarak tanımlanabilir.

KKTC'nde Ormancılık GSMH'ya doğrudan doğruya olan katkılarından çok, ülkenin doğal zenginlikleri ile sosyal ve kültürel yaşama olan katkıları, turizm, eğlence, toprak erozyonlarını önleme, su depolama ve iklim düzenleme açısından büyük önem taşımaktadır. Sistem bütünlüğü içinde orman kaynağının ele alan Ormancılık sektörünün amacı, bütün imkanları kullanmak suretiyle gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak ülke ormanlarını korumak, çok yönlü yararlanma esas alınarak genişletmek, dengeli ve kalıcı bir biçimde mal ve hizmet taleplerini karşılamak, bunun yanında rekreasyon, estetik ve bilimsel fonksiyonlarından yararlanmaktır. Sosyal, ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmelerin çok hızlı olduğu zamanımızda, ormanların, ağaç topluluğunun bulunduğu yer olma ve odun üretimi yapmasının yanı sıra değişik fonksiyonları bulunmaktadır. Topluma yararlı olan bu

fonksiyonlar orman denilen yeryüzü kaynağının iyi incelenmesini ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ulusal ormancılık amaçlarımızı şöyle sıralayabiliriz;

- Ülkemizin başta odun hammaddesi olmak üzere orman ürünlerine olan ihtiyaçlarını ormanların verim gücü ölçüsünde ve devamlılık prensibi içerisinde kısmen karşılamak.
- Ülke ormanlarını korumak, verimsiz orman alanlarını verimli hale getirmek ve geliştirmek.
- Orman vasfı taşıyan, ancak orman sınırları içinde yer almayan alanları orman rejimine dahil ederek ağaçlandırmak.
- Orman toprağını korumak, su rejimini düzeltmek ve tabiatı korumak.

Yurt güzelliğini artırmak, ormanlarda tahsis edilen Milli Park, orman içi dinlenme yerleri ve piknik alanları ile halkın giderek artan rekreasyon ihtiyaçlarını karşılamak, orman alanlarındaki av ve yaban hayatı kaynaklarını geliştirerek sosyal ve ekonomik hayatın gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Mevcut amenajman planına göre 2,465,552 dönüm olan KKTC toplam arazisinin %19.5'ine tekabül eden 480,740 dönüm orman arazisi olarak kabul edilmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda mevcut orman sahalarının büyük bir kısmının bozuk vasıflı orman niteliğinde olduğu saptanmıştır. Bu nedenle mevcut orman arazilerini ağaçlandırma çalışmaları bir master plan çerçevesinde ele alınmıştır. Ağaçlandırma çalışmalarının devam ettiği 2018 yılında fidan dağıtımı ve ağaçlandırma alanlarına ilişkin veriler tablo 26'da verilmektedir.

Tablo-26 Fidan Dağıtımı ve Ağaçlandırılan Alanlar

	(Adet)		
	2016	2017	2018
1.Ağaçlandırma Sahalarına Dikilen	649,004	331,673	183,691
2.Kamu Kuruluşlarına Verilen	68,932	17,645	370
3.Halka Satılan	18,678	23,067	46,525
4.Kuruyan veya İmha Edilen	39,063	38,930	308,000
5.Ağaçlandırılan Alan (Ha)	386	133	5
6.Yeni Orman Yolu Yapımı (Km)	29.3	26.4	7.7

Kaynak: Orman Dairesi Müdürlüğü

2016-2018 döneminde yapılan silvikültür çalışmalarından elde edilen yapacak ve yakacak odun miktarlarının yıllar itibarı ile dökümü tablo 27'de verilmektedir.

Tablo-27 Yapacak ve Yakacak Odun Üretimi
(2016-2018)¹

Yıllar	<u>Tomruk</u>	<u>Direk</u>	<u>Yakacak Odun</u>	
	m ³	m ³	Ster	Ton
2016	264	45	4,561	2,281
2017	122	1	7,251	3,626
2018	62	0	5,837	2,919

¹ 2016-2018 yılları silvikültür çalışmaları sonucu elde edilen yapılacak ve yakacak odun üretimi
Kaynak: Orman Dairesi Müdürlüğü

Ülkemiz ormanlarını iyileştirme çalışmaları hazırlanmış Orman Amenajman Planları ile sürdürülmektedir. Bu çalışmalara hız kazandırmak ve planlanan haleflere daha çabuk ulaşabilmek için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. 12 Ocak 1997 tarihinde imzalanan protokolle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti orman alanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalarda uygulanacak yardım ve karşılıklı işbirliği esasları belirlenmiştir.

1.1.5. Su Ürünleri

KKTC'nde beslenmedeki yeri ile ithal ikamesi yaratabilecek kapasiteye sahip olması bakımından balıkçılığın önemi bulunmakla beraber Karpaz Bölgesi dışındaki kıyılarda balık stoklarının az olması ve açık deniz balıkçılığının yapılamaması nedeniyle bu sektörün milli gelire olan katkısı sınırlı bir ölçüde ve beklenen düzeyin altında olmakta, süratli bir gelişim gösterememektedir. Bugünkü koşullarda su ürünleri üretiminin 450 ton/yıl civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu rakamlara olta ile balık avcılarının avladıkları balık miktarı dahil değildir.

2016-2018 dönemi itibarıyla KKTC'nde kayıtlı balıkçı sayısı ile balıkçı teknelerinin dökümü tablo 28'de verilmektedir.

Tablo-28 Kayıtlı Balıkçı Sayısı ve Balıkçı Tekneleri

	2016	2017	2018
1.Gemikonağı			
1.1.Kayıtlı Gemi Sayısı	64	64	64
1.2.Faal Gemi Sayısı	40	78	43
1.3.Balıkçı Sayısı	63	74	68
2.Girne			
2.1. Kayıtlı Gemi Sayısı	134	134	138
2.2. Faal Gemi Sayısı	91	86	96
2.3. Trol Sayısı	-	-	
2.4. Faal Trol Sayısı	-	-	
2.5. Balıkçı Sayısı	134	126	125
3.Gazimağusa			
3.1. Kayıtlı Gemi Sayısı	287	291	294
3.2. Faal Gemi Sayısı	206	207	207
3.3. Trol Sayısı	-	-	
3.4. Faal Trol Sayısı	-	-	
3.5. Balıkçı Sayısı	278	291	285

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

1.2. Sorunlar

1.2.1. Tarım Sektörü Genel Sorunları:

Tarımsal ürünlerin iç ve dış piyasalarda pazarlanmasında yaşanan sorunlardan dolayı, ürününe uygun fiyatı ve çoğu hallerde alıcı bulamayan üretici ürününü uygun şartlar ve zamanda değerlendirememektedir. Üretici ve tüketici arasında toptancı ve perakendeci kar marjları büyük boyutlara ulaşmakta ve bu durumdan etkilenen üreticinin alım gücü düşmekte

dolayısıyla üretimin gerilemesine sebep olmaktadır. Dış pazarlamada ise, ulaşım ile beraber dış ülke pazarları ile olan bağlantıların yetersizliği finansman temininde yaşanan sıkıntılar ve diğer idari sorunlar mevcuttur. Özellikle uluslararası şirketlere ait uçaklardan yararlanılamaması hava taşımacılığında büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaş meyve ve sebze dışsatımında kargo taşımacılığının ucuz ve seri bir şekilde düzenlenememesi üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplu gayri menkullerde veraset sisteminin ekonomik büyüklüklerde meydana getirdiği parçalanmadaki olumsuz durum nedeniyle ekonomik kaynakların optimum büyüklükleri istenen düzeyde tutulamamakta ve bu durum tarım sektöründeki rasyonelliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Üreticinin modern tarım teknolojisine adaptasyonu ve mevcut şartların verimli hale getirilmesi için gereken bilinçlendirme; gerek örgütlenme ve gerekse görsel gereçlerin, ayrıca bilgi birikiminin yetersiz durumda bulunması yanında mali olanakların kıtlığı tarım sektörü gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Dünyadaki çağdaş teknolojik gelişmelere, tarımsal eğitim, üretim teknolojisi ve makineleşme açısından ayak uydurabilmek amacıyla yönelik araştırma-adaptasyon çalışmalarını yürütecek kuruluşların bulunmaması, tarımsal üretimde verimlilik ve çeşitliliği olumsuz olarak etkilemektedir.

Tarımsal kredi dağıtımı, K.T. Kooperatif Merkez Bankası, Köy Kooperatifleri ve TC Ziraat Bankası tarafından yapılmaktadır. Üreticiler özellikle yatırıma dönük finansman zorlukları çekmektedir. Yatırım kredisi temini için başvuru bankalarının verebileceği azami kredi miktarları ile kredi süresi yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kefalet ile ilgili işlemlerdeki sorunlar ile faizlerin yüksek olması kredi kullanımını zorlaştırmaktadır.

Üretimde yaşanan verim düşüklüğü ürün maliyetlerini artırmakta, malzeme ve işgücü gibi üretim faktörlerinin israfına neden olmakta ve bu da tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Gıda, Tarım ve Enerji Bakanlığı'na bağlı Daire ve kuruluşların "Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları" Yasalarında belirlenen kadroların organize edilerek doldurulmamış olması bu daire ve kuruluşlarımızın fonksiyonlarını gerektiği gibi yerine getirmelerini sınırlarken tarım sektörünün gelişmesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

KKTC'nde mevcut doğal su kaynaklarının sınırlılığı, su sorununu her geçen gün ağırlaştırırken su kıtlığı, ülke tarımının sürekli olarak karşı karşıya bulunduğu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle iken tarım sektöründe büyük oranda vahşi sulama sistemlerinin kullanılmasına devam edilmektedir. Bu uygulamasız su kaynaklarımızın israfına neden olurken su kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Mevcut tarımsal makine parkının çeşitliliği ve birçok makinelerin genellikle ekonomik ömrünü tamamlamış olması, bu makinelerde gereksinim duyulan yedek aksam çeşit ve miktarlarını büyük oranda artırmaktadır. Bu durum tarım sektöründe kullanılan makine ve teçhizatın istenilen zaman ve koşullarda temin edilmesinde sorun teşkil etmekte ve üretim maliyetlerini artırıcı bir nitelik taşımaktadır.

1.2.2. Bitkisel Üretimde Sorunlar:

Yüksek vasıf ve kalitede tohum gereksiniminin uygun zaman ve miktarlarda karşılanamaması, üretimde verimsizliğe yol açarak üretimin gerilemesine ve dolayısıyla ekim alanlarının rasyonel kullanılamamasına neden olabilmektedir. Özellikle tahıl üretiminde gereksinim duyulan tohumluğun ülkemiz iklim ve toprak koşullarına adaptasyon çalışmalarının eksikliği bu alandaki üretimin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tarımsal kullanıma elverişli hale getirilmesi için özel işlev gerektiren arazi parçalarının harup ve zeytin gibi geleneksel ürünlerimizle değerlendirmeye tabi tutulamaması, ayrıca bu bölgelerdeki mevcut bitkisel varlığın korunamaması tarımsal arazi kullanımını ve üretimin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarla ziraatında önemli bir yeri olan nadas ve münavebenin etkin ve sistemli bir şekilde kullanılmaması tarımsal arazilerde verim düşüklüğüne neden olmakta ve bu da bitkisel üretimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Narenciye, harup, zeytin, badem, şeftali, antepfıstığı ve diğer meyve fidanlarının tabii şartlarda üretiminin randımanlı olamaması nedeniyle, üretici gerekli miktar ve zamanda fidan tedarik edememekte ve bu durum bitkisel üretimin gelişmesi açısından sorun olmaktadır.

1.2.3. Hayvansal Üretimde Sorunlar:

Hayvan popülasyonundaki dişi yavruların genetik kabiliyetlerine bakılmaksızın damızlık olarak sürüde bırakılması genetik gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle gerek büyükbaş gerekse küçükbaş hayvanlardaki genetik gelişme istenilen düzeyde olmamaktadır. Ayrıca suni tohumlama hizmetlerinin ülkenin her tarafına etkin bir şekilde götürülememesi hayvan ıslahı çalışmalarını olumsuz olarak etkilemektedir.

Hayvancılık alanında faaliyet gösteren işletmelerin genellikle küçük aile işletmeleri şeklinde çalışmaları hayvansal üretimdeki verim artışını olumsuz yönde etkilemektedir. Buna paralel olarak hayvancılıkta optimum sürü büyüklüklerinin henüz tespit edilip bu alanda gerekli yönlendirme ve teşviklerin yapılmamış olması hayvancılığımızın küçük işletmeler halinde yürütülmesine sebebiyet vermekte bu da hayvancılıkta hızlı gelişmeyi sınırlamaktadır.

Kanatlı yemlerinde gerekli olan çeşitlilikte üretim yapılırken, daha ekonomik olarak değerlendirilebilen pelet yem üretimi sınırlı olarak yapılmaktadır. Yine aynı şekilde inek yemi imalatı ise bir tek isim altında ve aynı rasyonla imal edildiği halde, hem inek yemi hem dana yemi, hem de koyun-keçi yemi olarak kullanılmaktadır. Bu durum yem kullanımında israfa neden olurken hayvansal üretimi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Yeşil ve kuru ot üretiminin az olması hayvan beslenmesini olumsuz yönde etkilerken sığır, koyun ve keçilerde verim düşüklüğüne neden olmaktadır. Bu durum hayvansal ürün maliyetlerini artırırken sektörün karlılığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Hayvan beslenmesi ve yetiştirilmesinde önemli faktör olan hayvan barınaklarının bugüne dek planlı ve programlı bir şekilde ele alınıp yeterli altyapıya kavuşturulamaması hayvan verimi ve sağlığı yönünden olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Hayvan kesimlerinin modern et kombinaları yerine küçük ve teknik donanım açısından yetersiz mezbahalarda yapılması nedeniyle; hayvancılığın gelişmesi, et ve et mamüllerinin düzenli ve hijyenik üretimi ile pazarlanmasının sağlanması, halen uygulanmakta olan denetimsiz ve dağınık hayvan kesimlerinin önlenmesi ve hayvan kesimlerinde elde edilen yan ürünlerin değerlendirilmesi istenilen düzeyde yapılamamaktadır.

Biyolojik özellikleri yönünden riski çok yüksek olan sütün hijyenik sağım ve taşıma koşullarının halen tam olarak geliştirilmemiş ve devreye sokulan soğuk zincirin bütün üreticilere ulaştırılamamış olmasından dolayı; eski teknolojilerin kullanılmasıyla üretilen sütün hijyenik ortamda pazarlanamamasına ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

Veteriner örgütünün tüm gereklerinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle hayvan sağlığı ve hayvansal ürünlerin denetim ve kontrolleri etkin bir şekilde yürütülememektedir.

1.2.4. Ormancılıktaki Sorunlar:

Yapılan amenajman planlarına göre orman sahasının büyük bir kısmının bozuk vasıflı olduğu saptanmıştır. Gerekli finansman kaynaklarının bulunmaması nedeniyle bu arazilerde öngörülen ağaçlandırma yapılamamaktadır. Orman sahalarının yeterli düzeyde ağaçlandırılıp örtülememesi ve arazilerin meyilli olması büyük ölçüde erozyona neden olmaktadır. Bu durum esas su toplama havzalarını teşkil eden orman alanlarındaki su toplama kapasitesini azaltarak, yeraltı su kaynaklarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Master Plan Projesine dahil ağaçlandırma çalışmaları ihale yolu ile yapılmaktadır. İhalelerin geç sonuçlanması çoğu kez sorunlara neden olmaktadır. Arazi hazırlığı ile ilgili ihaleleri kazanan yerli müteahhitlerin araç parkı eksikliği çalışmaların aksamasına neden olmaktadır.

Mahalli kaynaklarla ağaçlandırılması öngörülen sahalar için gerekli finansman kaynağını zamanında ve yeterince sağlanamaması çalışmaların aksamasına neden olmaktadır.

Yeni ağaçlandırılan orman alanlarında uygulanmakta olan otlatma yasağına uyulmaması bu bölgelerde yapılan çalışmaları olumsuz yönde etkilemekte ve kaynak israfına neden olmaktadır.

Gençleştirme alanında yapılan çalışmalarda kullanılacak teknik personel azlığı, gençleştirme yapılmış alanların gerektiği şekilde korunamaması ve orman bakımında kullanılacak vasıflı kesim işçilerinin sınırlı olması bu alanda karşılaşılan sorunların başında gelmektedir.

1.2.5. Su Ürünlerindeki Sorunlar:

Kıyı sularında bulunan balık stoku ancak iç talebi karşılayabilecek düzeyde olup balık konaklama ve geçiş sahaları hakkında yeterli araştırma ve bilgi mevcut değildir. Açık deniz balıkçılığında ise uluslararası sularda avlanma olanaksızlıkları nedeniyle gelişme sağlanamamaktadır.

İklim ve bölge koşullarına uygun balık türlerinin kıyı şeridinde ekonomik olarak üretilibilmeleri için gerekli çalışmalar yapılmamaktadır. Bu durumda ülkemiz ihtiyacının avlanma ve ithal yoluyla karşılanmasına neden olmakta ve böylelikle yıllardan beri üretim artışı gerçekleştirilememektedir.

Gerek balıkçıların yatırım gereksinimlerini karşılamak gerekse balıkçı barınaklarını temizlenmesi, onarımı veya yenilerinin inşası için gerekli kaynağın yeterince sağlanamaması bu alandaki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

2. Sanayi

2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

2.1.1. Katma Değer

Ülkemizde sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki yeri sabit fiyatlarla incelendiğinde; en yüksek değerleri 1980 yılında %14.6 ve sonra sırasıyla 1991 yılında %14.1 ve 1989 yılında %14.0 paylarla elde ettiği görülmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki en düşük değerleri ise son yıllarda görülmektedir. 2012 yılı %8.9 oran ile sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki yeri açısından en kötü yıldır. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise toparlanarak sırasıyla %11.1, %11.0 ve %9.5'lik paylarla sanayi sektörü GSYİH içerisindeki yerini almıştır. Ülkemizin küçük bir ada ülkesi olması, doğal kaynakların sınırlılığı, iç piyasanın darlığı, rekabet edilebilirlik düzeyinin düşüklüğü, teknoloji, araştırma ve geliştirmeden yeterince faydalanılmaması, işgücü maliyetlerinin yüksekliği, uluslararası kalite standartlarına sahip işletme ve ürün azlığı, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların azlığı, sektör planlamasının yetersizliği, ulaşım sorunu ve ekonomik ambargolar gibi ana sebeplerden ötürü sanayi sektörünün amaçlanan hedeflere ulaşmasında zorluk yaşamaktadır.

Sektörün katma değerinin büyüme hızı incelendiğinde ise 2015 yılında %19.5 olarak gerçekleşen büyüme hızı; 1980 yılında %49.6 ve 1989 yılında %30.3 olarak görülen katma değer büyüme hızından sonra en yüksek büyümedir. 2007 ile 2013 yılları arasında ise sanayi sektörü katma değer büyüme hızı çok düşük gerçekleşmiştir. 2016 yılında %7.3 ve 2017 yılında %4.4 ve 2018'de %12.4 olarak sektörün büyüme hızı tespit edilmiştir. Ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi için kendi koşullarına uygun olarak sanayileşmeleri gerekmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir bir gelişim için işgücü piyasasının, teknoloji, çevre, enerji, finans, ulaştırma ve ticaret sektörlerinin sanayi sektörüne olumlu etkilerinin yaratılması gerekmektedir. Sanayi sektörünün GSYİH içerisinde önemli bir katma değere sahip olabilmesi için hem kamu kesimine hem de özel kesime görevler düşmektedir. Kamu kesimi sektördeki istihdamların, sabit sermaye yatırımlarının ve üretim kapasitelerinin artışlarını sağlayacak düzenlemelerle sektördeki gelişmeye katkı sağlamalıdır. Özel sektöre düşen en önemli görev ise katma değeri yüksek ürünleri üreterek ve bunları dış pazarlara ihraç ederek sanayi sektörünü hedeflenen seviyeye ulaştırmaktır. Sektörün doğru analizlerinin yapılabilmesi için, 17 Ekim 2012 ile 30 Nisan

2013 tarihleri arasında Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Anketi yapılmıştır. Bu sayım sonucunda ise 2016 İş Kayıtları Sistemi başarı ile oluşturulmuştur. İlgili daireler ile işbirliği içinde iş kayıtları sistemi sürekli güncellenmeye ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kıbrıs Türk Sanayi Odası, Doğu Akdeniz Üniversitesi ve ilgili bakanlık işbirliğinde ise Kuzey Kıbrıs Sanayi Strateji Raporu (2017-2021) hazırlanmıştır.

Önemle üzerinde durulması gereken diğer konu ise sanayi sektörü içerisinde imalat alt sektörü ile beraber su, enerji ve taşocakları alt sektörlerinin varlığıdır. Ayrıca, serbest bölgelerin ülkemiz ekonomisine sürdürülebilir bir katkısının sağlanabilmesi için nasıl bir pozisyonda konumlanacağı henüz belirlenmemiştir. Türkiye'den deniz içerisine döşenen borular vasıtasıyla Geçitköy Göleti'ne su taşınması başarı ile tamamlanmıştır. Bu suyun sürdürülebilir şekilde yönetilmesini, iletim ve dağıtımını sağlayacak çalışmalar ise devam etmektedir. Sürdürülebilir enerji politikası oluşturulması için ise KKTC Enerji Verimliliği Mevcut Durum ve Öneriler Raporu Örgütümüz başkanlığında, kamu ile sivil toplum temsilcileri işbirliğinde hazırlanmıştır. Ayrıca, 2016-2023 KKTC Enerji Verimliliği Strateji Belgesi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Taşocaklarının ise çevresel ve sosyal etkilerinin gözetilerek işletilmesini sağlayacak kararlar üretilmeye çalışılmaktadır.

2.1.2. İmalat(Üretim) Sanayi

Ada ülkeleri incelendiğinde, iç piyasadaki kısıtlı tarım ürünlerini değerlendiren ve turizm sektörünün gereksinim duyduğu ürünleri üreten bir yapı oluşturdukları gözlenmektedir. Sanayi bölgelerindeki işletmelerin faaliyet alanları, ülkelerin imalat sanayisi hakkında genel bilgi vermektedir. Ülkemizde nasıl bir sanayi yapısı oluştuğunun belirlenmesi için tablo 29'da, sanayi bölgelerindeki işletmelerin faaliyet alanları incelenmiştir. 11 Sanayi Bölge ve Sitesi'nde faaliyet gösteren toplam 1,854 işletmenin 446'sı taşıt parça ve tamir faaliyetinde bulunan işletmelerdir. Bu tablodan anlaşılacağı üzere, taşıt parça ve tamir faaliyetinde bulunan işletmeler sanayi bölgelerinde büyük bir yer kaplamaktadır. Taşıt parça ve tamir işletmeleri; Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi'nde %20.5, Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi'nde %30.0, Alayköy(I-II) Organize Sanayi Bölgesi'nde %23.2, Haspolat Sanayi Bölgesi'nde %5.9, Mağusa Büyük Sanayi Bölgesi'nde %26.7, Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi'nde %37.9, Yeni Boğaziçi Organize Sanayi Bölgesi'nde %17.6, Güvercinlik(I-II) Sanayi Bölgesi'nde %32.9, Karaoğlanoğlu Organize Sanayi Bölgesi'nde

%24.1, İskele Küçük Esnaf Sitesi'nde %36.8 ve Çatalköy Sanayi Bölgesi'nde ise %11.5'lik genel toplam içinde paya sahiptir. Sanayi bölgeleri üretim yerine iç piyasayı hedef edinen hizmetler sektörü odaklı işletmelerle doldurulmuştur.

Tablo 29'da belirtilen sanayi bölgelerinde üretim odaklı işletme faaliyetleri içinde en fazla yer kaplayan 360 işletme ile Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi'dir. Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi'nde 81 adet, Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi'nde 1 adet, Alayköy(I-II) Organize Sanayi Bölgesi'nde 77 adet, Haspolat Sanayi Bölgesi'nde 24 adet, Mağusa Büyük Sanayi Bölgesi'nde 72 adet, Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi'nde 10 adet, Yeni Boğaziçi Organize Sanayi Bölgesi'nde 19 adet, Güvercinlik(I-II) Sanayi Bölgesi'nde 43 adet, Karaoğlanoğlu Organize Sanayi Bölgesi'nde 5 adet, İskele Küçük Esnaf Sitesi'nde 13 adet ve Çatalköy Sanayi Bölgesi'nde 15 adet bu alanda faaliyet gösteren işletme mevcuttur. 268 işletmenin faaliyet gösterdiği Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi ise sanayi bölgeleri içinde yer alan ikinci en çok işletmenin faaliyette olduğu sanayi alt sektörüdür.

Kurulması planlanan yeni sanayi bölgelerinin; yeni teknolojiler kullanacak, ihracatı hedefleyecek ve dış piyasalara göre rekabet üstünlüğü bulunan ürünleri üretecek işletmelere tahsis edilmesi ilke edinilecektir. Ayrıca, işletmelerin yatay ve dikey kümelenmesine imkan sağlanacaktır.

Tablo - 29 Sanayi Bölgeleri'ndeki İşletmelerin 2018 yılı Faaliyet Alanları

NACE BÖLÜM NO	FAALİYET ALANI	Lefkoşa Organize Sanayi Bölgesi	Lefkoşa Küçük Sanayi Bölgesi	Mağusa Küçük Sanayi Bölgesi	Mağusa Organize Sanayi Bölgesi	Karaoğlanoğlu Organize Sanayi Bölgesi	Haspolat Sanayi Bölgesi	İskele Küçük Esnaf Sitesi	Alayköy (I-II) Organize Sanayi Bölgesi	Yeni Boğaziçi Küçük Esnaf Sitesi	Güvercinlik (I-II) Sanayi Bölgesi	Çatalköy Sanayi Bölgesi	TOPLAM
10,11,12	Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi	55	8	8	39	2	15	3	67	11	43	17	268
13,14,15	Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	28	0	5	4	4	10	4	5	3	25	0	88
16,31	Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	71	0	18	49	7	16	7	46	13	19	9	255
17,18	Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	13	1	0	7	1	6	0	8	1	2	0	39
19,20,21,22	Kimyasal ve Eczacılık Ürünleri ile Petrol, Kauçuk ve Plastik Sanayi	55	1	2	22	0	13	2	9	2	5	5	116
23	Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi(Cam, Seramik, Çimento, Kireç, Mermer ve Hazır Beton)	23	0	3	39	2	6	1	2	1	1	0	78
24,25	Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi	81	1	10	72	5	24	13	77	19	43	15	360
26	Bilişim ve Elektronik Sanayi	20	1	5	9	0	2	3	7	1	10	4	62
27,28,33	Elektrik Malzemeleri ile Makine ve Teçhizat İmalat ve Montaj Sanayi	17	1	2	15	1	0	1	3	2	5	2	49
29,30,32	Diğer İmalat Sanayi(Ulaşım Araçları, Mücevherat, Mütak ve Spor Malzemeleri, Oyuncak ve Tıbbi Ürünlerin İmalatı)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
A	İmalat Sanayi Toplamı	363	13	53	256	22	92	34	224	53	153	52	1,315
B	Taşıt Parça ve Tamir İşletmeleri	104	6	33	96	7	6	21	76	12	78	6	445
C	Reklamcılık	14	0	1	3	0	0	0	5	1	3	1	28
D	Sosyal Amaçlı İşletmeler	23	0	0	2	0	4	1	8	1	2	1	42
E	Diğer	3	1	6	2	0	0	1	12	1	3	6	35
F	Tüm Sektörler Genel Toplamı	507	20	93	359	29	102	57	325	68	239	66	1,865

Not:Sanayi alt sektör faaliyet alanları; NACE Revize.2 AB Ekonomik Faaliyetler İstatistik Sınıflaması baz alınarak düzenlenmiştir.

Kaynak: Sanayi Dairesi

2.1.3. Dış satım ve Rekabet Edilebilirlik

Yurtdışına ihraç ettiğimiz sanayi ürünlerinin listesi tablo 30'da verilmiştir. Bu tablodan görüleceği üzere, sanayi ürünleri ihracatı 2016 yılında 81,629.8 Bin Dolar, 2017 yılında 78,180.0 Bin Dolar ve 2018 yılında 77,903.9 Bin Dolar olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ürünleri ihracatı toplam ihracat içinde 2016 yılında %77.4, 2017 yılında %74 ve 2018 yılında %77.2 paylar elde ederek toplam ihracatı etkilemiştir. 2018 yılı sanayi ürünleri ihracatı, 2016 yılına göre %4.6 ve 2017 yılına göre ise %0.3 oranında azalmıştır. Süt ürünleri olan hellim ve peynir çeşitleri en çok ihraç ettiğimiz sanayi ürünleridir. Bu ürünlerin toplam sanayi ürünleri ihracatı içindeki oranı; 2016 yılında %50.8, 2017 yılında %52.5 ve 2018 yılında %52.5 olduğu tespit edilmiştir. Sanayi ihraç ürünlerimiz incelendiğinde, hammaddesi ülkemiz kaynaklarından karşılanan veya ülkemize özgü olan ürünlerin dış pazarlarda rekabet etme olanağının bulunduğu görülmektedir. Diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan bu gibi ürünlerin tespit edilerek ürün çeşitliliğine gidilmesi ve sektörün bu doğrultuda yönlendirilmesi gerekmektedir. İhracatta süreklilik, değişen üretim ve pazar yapıları göz önüne alınarak belirlenmesi ile sağlanmaktadır.

Tablo - 30 Toplam İhracat İçinde Önemli Sanayi Ürünlerinin Değerleri
(Bin ABD Doları)

NO	ÜRÜN	İHRACAT MİKTARI		
		2016	2017	2018
1	Hellim	28,890.1	30,768.1	32,900.8
2	Rakı	12,302.5	13,409.7	9,002.9
3	Peynir Çeşitleri	12,576.7	10,294.6	7,997.5
4	Konsantre (Narenciye)	4,218.9	1,424.4	3,182.2
5	Konfeksiyon	2,239.5	2,363.2	2,570.9
6	Piliç Eti Ürünleri	1,636.9	1,085.1	2,235.8
7	Mermer(İşlenmiş)	900.0	529.0	1,712.9
8	Deriler	1,034.4	866.6	688.6
9	İlaçlar	0.0	291.0	43.6
10	Meşrubat	2,893.9	948.7	41.5
11	Sigara	516.3	253.6	0.0
12	Alçı Taşı	0.0	0.0	0.0
13	Demir Döküntü ve Hurda	3,674.0	5,849.0	4,203.6
	İşleme(Ayrıştırma ve presleme)			
14	Diğerleri	10,746.6	10,097.0	13,323.6
A	Sanayi Ürünleri Ara Toplamı	81,629.8	78,180.0	77,903.9
B	Toplam İhracat	105,487.9	105,616.0	100,851.9

Not: Toplam İhracat içinde Güney Kıbrıs'a yapılan ihracat dahildir.

Kaynak: KKTC İstatistik Kurumu

Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında Güney Kıbrıs'a ihraç ettiğimiz sanayi ürünlerinin ihracat değeri tablo 31'de verilmiştir. Bu tablodan görüleceği üzere, Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında sanayi ürünleri ihracatı 2016 yılında 2,540,513 Euro, 2017 yılında 2,732,270 Euro ve 2018 yılında 2,864,724 Euro olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı sanayi ürünleri ihracatı 2016 yılına göre %12.8 ve 2017 yılına göre ise %4.8 oranında artışlar göstermiştir. Plastik ve kauçuk ürünleri; Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında ihracatı gerçekleştirilen en önemli sanayi ürünleri olmuştur. İkinci önemli ürünler ise taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; seramik mamülleri; cam ve cam eşyadan oluşan sanayi alt sektörüdür.

Tablo - 31 Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında İhraç Edilen Sanayi Ürünlerinin(Tarım hariç) Değeri

NO	FAALİYET ALANI	İHRACAT DEĞERİ (Euro)		
		2016	2017	2018
1	Gıda sanayi; meşrubat; alkollü içkiler ve sirke; tütün veya tütün yerine geçen işlenmiş ürünler	4,309	1,834	1,886
2	Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	37	4,920	19,754
3	Plastik ve kauçuk ürünleri	1,609,844	1,565,888	1,468,054
4	Ağaç ve ahşap eşya; odun kömürü; hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamüller; sepetçi ve hasırcı eşyası	300,016	284,766	418,905
5	Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları; geri kazanılmış kağıt ve karton; kağıt ve karton mamülleri	54,560	18,881	237
6	Dokumaya elverişli ürünler	4,010	3,726	167,157
7	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya; seramik mamülleri; cam ve cam eşya	560,252	842,690	781,541
8	Adi metaller ve adi metallerden eşya	5,856	9,565	7,190
9	Makinalar ve mekanik cihazlar; elektrik malzemeleri; ses kaydediciler ve televizyonların aksam ve parçaları	1,629	0	0
A(1-9) Sanayi Ürünleri İhraç Değeri		2,540,513	2,732,270	2,864,724
B	Hurda	430,530	424,607	585,164
C	Tarım Dahil Tüm Sektörler Genel Toplamı	4,434,097	4,711,639	4,582,402

Not 1: Bu rakamlar, düzenlenen Refakat Belgelerinin miktarları toplandıktan sonra, geçiş noktalarından geçiş yapmadığı bildirilen miktarlar çıkarılarak hesaplanmıştır. Geçiş noktalarından yapılan bildirimler, Kıbrıs Rum gümrüğü ve İngiliz Üsleri ve ticarete dahil olan şahıs/şirketler tarafından yapılmıştır. Ancak, 'kullanılmadığı belirtilmeyen' belgeler ve/veya 'geçiş yaptığı bildirilmeyen' belgelerdeki rakamlar da bu toplama dahil edilmiştir. Dolayısıyla gönüllü geri bildirimle dayandığından, bu kolondaki miktarlar Yeşil Hat'tan geçiş yapan 'gerçek' değerleri tam olarak yansıtmamaktadır.

Not 2:Sanayi alt sektör faaliyet alanları; **TARİC** uluslararası gümrük ürün kodlaması dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Not 3:Kıbrıs Türk Ticaret Odası 2016 yılı İhracat Genel Toplamında(C) düzeltme yapmıştır.

Kaynak: Kıbrıs Türk Ticaret Odası

2.1.4. İstihdam

İşgücü maliyeti ile sanayi sektörünün gelişimi birbirini etkileyen en önemli unsurlardır. İşgücü maliyetimiz; Güney Kıbrıs'a göre daha ucuz fakat Türkiye ve diğer yakın komşularımıza göre yüksektir. Bu nedenle, yıllar içinde azalmakla birlikte yinede belirli sayıda kişi Güney'e çalışmaya giderken, yakın komşumuz Türkiye olmak üzere Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve hatta Uzak Doğu Ülkelerinden dahi işgücü ithal etmekteyiz.

Tablo 32’de İşgücü anketleri ile 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı sonucu oluşturulan 2016 İş Kayıt Sistemine göre sanayi sektörü istihdamı incelenmiştir. 2016 İş Kayıt Sistemine göre toplam 20,737 yerel işletmenin 1,771 adeti sanayi işletmesidir ve bu işletmelerde 12,492 kişi çalışmaktadır. 2004 yılından başlamak üzere, ülkemizde düzenli olarak işgücü anketi düzenlenmekte olup, 2016 yılı verilerine göre 11,564 kişi, 2017 yılında 11,166 kişi ve 2018 yılında ise 12,044 kişi sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. 2018 yılı İşgücü Anketi sonuçlarına göre sanayi sektörü istihdamı, 2016 yılı İşgücü Anketine göre %4.1 ve 2017 yılı İşgücü Anketine göre ise %7.8 oranında artışlar göstermiştir. Sanayi sektörü istihdamının ülkemiz toplam istihdamı içindeki oranı incelendiğinde ise, 2016 İş Kayıt Sistemine göre %11.7, 2016 İşgücü anketine göre %9.8, 2017 İşgücü anketine göre %9.2 ve 2018 İşgücü anketine göre ise %9.1 oranlarında olduğu görülmektedir.

Tablo - 32 İşgücü Anketleri ile 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı Sonucu Oluşturulan 2016 İş Kayıt Sistemine Göre Sanayi Sektörü'ndeki İstihdamın Durumu(kişi)

BÖLGE	2016 İş Kayıt Sistemi		2016 İşgücü Anketi		2017 İşgücü Anketi		2018 İşgücü Anketi	
	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı	Toplam İstihdam	Sanayi Sektörü İstihdamı
LEFKOŞA	51,902	7,400	43,517	5,120	43,695	4,042	46,125	5,552
GAZİMAĞUSA	18,811	2,649	25,548	2,576	27,393	3,474	32,271	3,090
GİRNE	26,823	1,555	30,301	2,169	31,337	1,931	32,587	1,750
GÜZELYURT	4,922	445	9,933	864	9,850	947	7,628	540
İSKELE	4,023	443	9,088	835	8,723	772	9,756	812
LEFKE	-	-	-	-	-	-	4,044	300
TOPLAM	106,481	12,492	118,387	11,564	120,998	11,166	132,411	12,044

Not 1: 2012 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı ile 2016 İş Kayıt Sistemi içinde Madencilik, Taşocakçılığı, İmalat, Elektrik, Gaz ve Su ekonomik faaliyetinde istihdam edilenler ayrıştırılarak sanayi sektörü istihdamı elde edilmiştir.

Not 2: Lefke ayrı bir ilçe olarak 2018 yılından itibaren İşgücü anketlerinde yer almaya başlamıştır.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2.1.5. Sabit Sermaye Yatırımları

Sabit sermaye yatırımları, ekonominin üretim kapasitesini artırarak ekonomik büyümeyi sağlayan temel bir unsurdur. Özel kesim ve kamu kesimi sabit sermaye yatırımları 1977 ve cari fiyatlarıyla tablo 33’de verilmektedir. 2018 yılında sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı cari fiyatlarla 277,920,914.2 ₺ olarak gerçekleşmiştir. 1977 yılı fiyatlarına göre yapılan değerlendirmede; 2018 yılı sanayi sektörü toplam sabit sermaye yatırımı; 2016

yılına göre %12.0 ve 2017 yılına göre ise %32.8 oranında azalmıştır. Kamu kesimi 2018 yılı sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı; 2016 yılına göre %27.3, 2017 yılına göre %35.7 oranında azalışla gerçekleşmiştir. Özel kesim 2018 yılı sanayi sektörü sabit sermaye yatırım miktarı da; 2016 yılına göre %7.5 ve 2017 yılına göre ise %32.2 oranında azalmıştır. Kamu kesimi sanayi sektörü sabit sermaye yatırımının, toplam kamu kesimi sabit sermaye yatırımı içerisindeki oranı 2016 yılında %21.3, 2017 yılında %17.3 ve 2018 yılında %16.1'dir. Özel kesim sanayi sektörü sabit sermaye yatırımının, toplam özel kesim sabit sermaye yatırımı 2016 yılında %10.4, 2017 yılında %11.4 ve 2018 yılında %9.6 oranında etkilediği görülmektedir. Sanayi sektörü toplam sabit sermaye yatırımının, toplam sabit sermaye yatırımı içerisindeki oranı ise 2016 yılında %11.8, 2017 yılında %12.2 ve 2018 yılında %10.4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 33 Sanayi Sektörü Sabit Sermaye Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Yeri

NO	SABİT SERMAYE YATIRIMI	1977 YILI FİYATLARIYLA			CARİ FİYATLARLA		
		2016	2017	2018	2016	2017	2018
A	Toplam Kamu Kesimi	342.1	476.5	328.9	229,005,591.3	379,189,235.8	325,462,199.5
A.1	Sanayi Sektörü	73.0	82.5	53.1	48,863,910.0	65,671,083.8	52,559,198.8
	Taşocakçılığı	0	0	0	0	0	0
	İmalat	8.2	29.8	5.4	5,512,634.4	23,734,693.3	5,325,154.4
	Elektrik-Su	64.8	52.7	47.7	43,351,275.6	41,936,390.5	47,234,044.4
B	Toplam Özel Kesim	2,365.2	2,952.2	2,370.1	1,583,182,346.4	2,349,530,111.8	2,345,028,146.0
B.1	Sanayi Sektörü	246.2	336.0	227.8	164,844,104.0	267,347,334.5	225,361,715.4
	Taşocakçılığı	4.8	6.8	4.2	3,205,173.0	5,383,102.1	4,128,222.7
	İmalat	186.7	263.8	162.7	125,001,747.0	209,940,981.4	161,000,684.0
	Elektrik-Su	54.7	65.4	60.9	36,637,184.0	52,023,251.0	60,232,808.7
C	Sanayi Sektörü Toplam (A1+B1) Sabit Sermaye Yatırımı	319.2	418.5	280.9	213,708,014.0	333,018,418.3	277,920,914.2
D	Toplam Sabit Sermaye (A+B) Yatırımı	2,707.3	3,428.7	2,699.0	1,812,187,937.7	2,728,719,347.6	2,670,490,345.5

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Yine tablo 33'den görüleceği üzere en yüksek kamu kesimi sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı elektrik-su sektöründedir. En yüksek özel kesim sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı ise imalattadır. 1977 yılı fiyatlarına göre yapılan değerlendirmelerde; Elektrik-su kamu kesimi sanayi sektörü, sabit sermaye yatırımı içerisinde 2016 yılında %88.8, 2017 yılında %63.9 ve 2018 yılında %89.8'lik paya sahiptir. İmalat ise özel kesim sanayi sektörü sabit sermaye yatırımı 2016 yılında %75.8, 2017 yılında %78.5 ve 2018 yılında %71.4 oranında etkilediği görülmektedir.

2.1.6. Teşvik ve Krediler

Sanayi sektörü üzerinde etkin bir role sahip Devlet Planlama Örgütü, Ticaret Dairesi, Sanayi Dairesi, Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu(SÜTEK), KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM) ve KKTC Kalkınma Bankası gibi kurumların sanayi sektörünün gelişimi için sağladıkları devlet destek ve teşvikleri tablo 34, 35, 36, 37, 38 ve 39'da verilmektedir.

47/2000 sayılı Teşvik Yasası uyarınca Devlet Planlama Örgütü tarafından 2001 yılından beri sanayi yatırım projeleri dahil olmak üzere uygun bulunan yatırım projelerine Teşvik Belgesi düzenlenmektedir. Tablo 34'de teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri sektörlere ayrılarak, istihdam ve sabit yatırım miktarını da içerecek şekilde düzenlenmiştir. Devlet Planlama Örgütü 2016 yılında 315 istihdam ve 45,470,964 ₺ sabit yatırım, 2017 yılında 118 istihdam ve 28,517,271 ₺ sabit yatırım ve 2018 yılında 92 istihdam ve 40,850,786 ₺ sabit yatırım olmak üzere gerçekleştiği takdirde üç yılda toplam 525 istihdam ve 114,839,021 ₺ değerinde sabit yatırım artışı sağlayacak sanayi yatırım projelerini teşviklendirmiştir.

2018 yılında teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri sabit yatırım tutarı; 2016 yılına göre %10.3 azalmasına rağmen, 2017 yılına göre %43.2 oranında artışla gerçekleşmiştir. Teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri toplamının, tüm sektörleri içeren genel toplam içerisinde 2016 yılında %16.7 istihdam ve %4.1 sabit yatırım, 2017 yılında %6.7 istihdam ve %2.3 sabit yatırım ile 2018 yılında %4.5 istihdam ve %2.6 sabit yatırım oranlarında yer kapladığı saptanmıştır. Teşvik belgesi almış sanayi yatırım projeleri içinde en çok sabit yatırıma sahip sektör ise 2016 yılında alüminyum ve metal sanayi, 2017 yılında kimyasal ve eczacılık ürünleri ve 2018 yılında ise gıda, içecek ve tütün sanayi olmuştur. Sanayi sektörünün "kağıt ürünleri ve basım sanayi", "elektrik malzemeleri ile makine ve teçhizat imalat ve montaj sanayi" ve "bilişim ve elektronik sanayisi" alt sektörlerinde üç yıllık süre içinde 47/2000 sayılı yasa kapsamında teşvik belgesi kullanılmamıştır (tablo 34).

Tablo - 34 47/2000 Sayılı Yasa Kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nden Teşvik Belgesi Almış Sanayi Yatırım Projeleri

NACE BÖLÜM NO	SEKTÖR	İSTİHDAM (kişi)			SABİT YATIRIM MİKTARI (₺)		
		2016	2017	2018	2016	2017	2018
10,11,12 13,14,15	Gıda, İçecek ve Tütün Sanayi Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	168 15	12 -	31 -	4,733,722 556,000	7,617,589 -	23,393,819 -
16,31 17,18	Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayi	15 -	25 -	36 -	2,207,582 -	2,616,573 -	1,823,421 -
19, 20, 21,22	Kimyasal ve Eczacılık Ürünleri ile Petrol, Kauçuk ve Plastik Sanayi	37	66	25	5,600,000	16,671,109	15,633,546
23	Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi (Cam, Seramik, Çimento, Kireç, Mermer ve Hazır Beton)	17	-	-	9,986,942	-	-
24,25	Alüminyum ve Metal İşleme Sanayi	53	15	-	14,072,776	1,612,000	-
26	Bilişim ve Elektronik Sanayi	-	-	-	-	-	-
27,28,33	Elektrik Malzemeleri ile Makine ve Teçhizat İmalat ve Montaj Sanayi	-	-	-	-	-	-
29,30,32	Diğer İmalat Sanayi(Ulaşım Araçları, Mücevherat, Müzik ve Spor Malzemeleri, Oyuncak ve Tıbbi Ürünlerin İmalatı)	-	-	-	-	-	-
A	İmalat Sanayi Projeleri Toplamı	305	118	92	37,157,022	28,517,271	40,850,786
5,6,7,8,9 35	Madencilik ve Taşocakçılığı Ürünleri Havalandırma Sistemi ile Elektrik, Gaz ve Buhar Üretim ve Dağıtım	- -	- -	- -	- -	- -	- -
36,37, 38,39	Şebeke Su, Kanalizasyon ve Atık Yönetim Faaliyetleri ile Hurdacılık	10	-	-	8,313,942	-	-
B	Sanayi Yatırım Projeleri Toplamı	315	118	92	45,470,964	28,517,271	40,850,786
C	Tüm Sektörler Genel Toplamı	1,887	1,771	2,029	1,107,189,161	1,245,020,226	1,563,391,261

Not 1: Sanayi alt sektör faaliyet alanları; NACE Revize.2 AB Ekonomik Faaliyetler İstatistik Sınıflaması baz alınarak düzenlenmiştir.

Not 2: Üretim içeren bilişim ve elektronik projeleri sanayi sektörü altında, diğer bilişim ve elektronik projeleri ise haberleşme sektörü içinde değerlendirilecektir.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 35 ise Sanayi Dairesi tarafından sağlanan devlet destek ve teşviklerini içermektedir. Sanayi Dairesi fuarlara katılım desteği, yurt dışı reklam desteği, yurt dışı birim desteği, yurt dışı pazar araştırma desteği, 2/2005 teknoloji geliştirme bölgeleri yasasına göre sağlanan muafiyetler, fiyat istikrar fonu ve gümrük vergilerine ilişkin şartlı muafiyetler kapsamında verilen destekler, ISO 9001 - ISO 22000 - ISO 14001 - OHSAS 18001 - TSE Ürün belgesi - CE işareti - ISO/IEC 27001 ve G uygunluk belgesi gibi standart belgelerine sağlanan katkı gibi pek çok alanda sanayi sektörüne devlet destekleri sağlayarak, sanayi sektörünün gelişimine katkı yapmaktadır. Ülkemizdeki sanayi sektörünün tanıtımını sağlayacak yurtdışı reklamlar yapan ve uluslararası fuarlara katılan firma sayısı oldukça yetersizdir. Uluslararası fuarlara katılıp katılım desteği alan firma sayısı 2016 yılında 59, 2017 yılında 46 ve 2018 yılında 36'dır. Yurtdışı reklam desteği alan firma sayısı ise 2016

yılında 4 adet, 2017 yılında 4 adet ve 2018 yılında yine 4 adettir. İşletmelere standart belgeleri almanın önemi ve devlet tarafından sağlanan katkı hususunda gerekli bilgilendirme yapılmaya çalışılmalıdır. 2011 yılında 34 firma uluslararası standart belgeleri katkısı alırken, geçen yıllar itibarı ile bu sayısı gittikçe azalmıştır. 2016 yılında 4 firma, 2017 yılında 4 firma ve 2018 yılında ise 5 firma uluslararası standart belgeleri katkısı almayı başarmıştır.

Ayrıca, Sanayi Dairesi Müdürlüğü 47/2000 sayılı yasa kapsamında Devlet Planlama Örgütü'nden teşvik belgesi almış sanayi yatırım projelerinin gerçekleşmesi esnasında 2 tür muafiyet belgesi düzenlemektedir. Bu kapsamda, fatura tutarı üzerinden 2016 yılında 15,059,073 ₺ değerinde, 2017 yılında 21,446,919 ₺ değerinde ve 2018 yılında 14,046,211 ₺ değerinde makine teçhizat ve bina inşaat malzemesinin muafiyeti onaylanmıştır. Bu miktarlar teşvik belgesi almış sanayi yatırım projelerinin ne kadarının gerçekleştiği hakkında genel fikir edinmemizi sağlamaktadır.

Tablo - 35 Sanayi Dairesi Tarafından Sağlanan Devlet Destek ve Teşvikleri

NO	DEVLET DESTEĞİ	YIL			Endeks	
		2016	2017	2018	(2015=100)	
A	Fuarlara Katılım Desteği	Firma Sayısı	59	46	36	-39.0%
		Toplam Miktar (₺)	1,395,657	1,872,523	2,135,946	53.0%
B	Yurtdışı Reklam Desteği	Firma Sayısı	4	4	4	0.0%
		Toplam Miktar (₺)	61,543	41,974	25,020	-59.3%
C	Yurt Dışı Birim Desteği	Firma Sayısı	3	2	2	-33.3%
		Toplam Miktar (₺)	153,268	77,689	14,934	-90.3%
D	Yurt Dışı Pazar Araştırma Desteği	Firma Sayısı	16	6	6	-62.5%
		Toplam Miktar (₺)	77,486	47,588	39,228	-49.4%
E	2/2005 Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası'na Göre Sağlanan Muafiyet Miktarı (₺)		0	0	0	
F	Fiyat İstikrar Fonu ve Gümrük Vergilerine İlişkin Şartlı Muafiyetler Kapsamında Muafiyet Sağlanan Fatura Sayısı(adet)		447	476	385	-13.9%
G	Standart Belgeleri Katkısı (ISO 9001, ISO 22000, ISO 14001, OHSAS 18001, TSE-HYB Ürün Belgesi, CE İşareti, ISO/IEC 27001 ve G Uygunluk Belgesi)	Firma sayısı	4	4	5	25.0%
		Belge Sayısı	8	12	11	37.5%
		Devlet Desteği Toplamı (₺)	41,671	94,028	91,898	120.5%
		H	47/2000 sayılı Teşvik Yasası'na göre muafiyeti onaylanan makine teçhizat ve bina inşaat malzemelerinin fatura tutarı (₺)	15,059,073	21,446,919	14,046,211

Kaynak: Sanayi Dairesi

Ticaret Dairesi'nin teşviklendirdiği sanayi ürünleri tablo 36'da listelenmiştir. 2018 yılında sağlanan %14 teşvik primi miktarı; 2016 yılına göre %69.7 oranında artış ve 2017 yılına göre ise %8.9 oranında azalışla 1,406,974 ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında sağlanan kara navlun teşvik primi miktarı ise 2016 yılına göre %8.6 azalmasına rağmen, 2017 yılına göre %0.6 oranında artışla 1,821,286 ₺ değere ulaşmıştır. 2015 yılında hava navlun teşvik

primi kullandırılmamış, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise düşük değerle gerçekleşmiştir. Ticaret Dairesi tarafından yıllara göre düzenli şekilde teşviklendirilen tek ürün konfeksiyondur. Konfeksiyon ürünlerinin yurtdışı piyasalarda uygun fiyat üzerinden satılması amacı ile 2016 - 2018 yılları arasını kapsayan üç yıllık dönemde 3,393,398 ₺ değerinde %14 teşvik primi desteği, 2,055,389 ₺ kara navlun teşvik primi desteği ve 402,714 ₺ hava navlun teşvik primi desteği olmak üzere toplam 5,851,501 ₺ değerinde ürüne devlet desteği sağlamıştır.

Tablo - 36 Ticaret Dairesi'nin Başlıca Sanayi Ürünlerine Sağladığı Navlun ve Teşvik Primi Değerleri

NO	ÜRÜN	14 % TEŞVİK PRİMİ			KARA NAVLUN TEŞVİK PRİMİ			HAVA NAVLUN TEŞVİK PRİMİ		
		2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1	Konfeksiyon	829,230	1,310,575	1,253,593	493,081	789,253	773,055	79,100	170,744	152,870
2	Kahve	-	15,727	10,479	36,724	37,053	47,892	-	-	-
3	Kompoze Mozaik ve Taş	-	97,910	21,388	359,433	304,372	434,083	-	-	-
4	Mermer	-	-	-	1,599	-	-	-	-	-
5	İlaç	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Alkollü İçki	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Kuruyemiş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Mobilya	-	-	-	-	39,017	-	-	-	-
9	Temizlik Malzemesi	-	-	-	5,400	-	-	-	-	-
10	Hazır Buz Küpü	-	27,380	-	85,273	142,311	71,318	-	-	-
11	Donmuş Tavuk Eti	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Logar Kutusu	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Meşrubat	-	-	-	714,544	291,493	12,722	-	-	-
14	Zeytin ve Zeytin Yağı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Poşet Çanta	-	6,836	4,237	2,865	2,812	3,587	-	-	-
16	Tuğla	-	-	-	-	-	7,000	-	-	-
17	PPRC Boru	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Harup Pekmezi	-	2,576	504	1,414	583	310	-	-	-
19	Helva ve Tahın	-	34,052	11,349	35,364	95,411	126,853	-	-	-
20	Boya Malzemesi	-	-	-	218,143	30,475	20,482	-	-	-
21	Macun,Bikla,Turşu,Reçel	-	6,607	10,135	5,537	2,507	7,275	-	-	-
22	Lokum	-	-	-	28,145	2,344	-	-	-	-
23	Güneş Paneli	-	-	-	5,049	37,659	85,105	-	-	-
24	Çanta ve Valiz	-	42,276	95,289	-	35,209	66,081	-	871	402
25	Donmuş Limon-Mandalın suyu	-	-	-	-	-	10,000	-	-	-
26	Mermi Çekirdeği	-	-	-	-	-	155,523	-	-	136,391
SANAYİ TOPLAMI		829,230	1,543,939	1,406,974	1,992,571	1,810,499	1,821,286	79,100	171,615	289,663

Not: Navlun fatura toplam tutarlarına göre tablo düzenlenmiştir.(Ürün ürün listelenen satış fatura tutarına göre listelenmemiştir. Bu yüzden aynı ürünlerin birden fazla satırda bulunma olasılığı vardır.)

Kaynak: Ticaret Dairesi

Tablo 37'de süt ürünleri olan hellim, kaşar ve peynire sağlanan ihracat teşvik primi(sübvansiyeye) tutarları ihraç edilen ülkelere göre listelenmiştir. Süt ürünlerine sağlanan ihracat teşvik primi miktarları 2016 yılında 21,561,669 ₺ ile 2017 yılında 21,195,105 ₺'dir. 2018 yılında sağlanan teşvik tutarı ise, 2016 yılına göre %13.7, 2017 yılına göre de %12.3 oranında azalarak 18,596,675 ₺ olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında 10,456,578 kg, 2017 yılında 10,535,501 kg ve 2018 yılında 10,425,502 kg süt ve süt ürününü işletmeler yurtdışına ihraç ederek ihracat teşvik primi almıştır. Bu değerlere göre, 2018 yılında ihraç edilen süt ürünlerinin kilosunda, 2016 yılına göre %0.3, 2017 yılına göre de %1.0 oranında

azalmıştır. 2018 yılı ağırlık değerlerine göre ise, süt ürünlerinin %49.2'sinin Türkiye'ye; geri kalan %50.8'sinin ise 3. ülkelere ihraç edildiği tespit edilmiştir. 2018 yılında ihraç edilen ürünlerin %11.1'inin kaşar, %54.3'ünün hellim, %2.0'nin mozerella ve %32.6'nın peynir olduğu görülmektedir.

Tablo - 37 Yıllara Göre Süt Ürünlerine Sağlanan İhracat Teşvik Primi(Sübvansiyeye) Tutarları

NO	MAMÜL	BÖLGE	2016		2017		2018	
			Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ	Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ	Ağırlık (Kg)	TEŞVİK PRİMİ
1	U.H.T (LT)	Türkiye	-	-	-	-	-	-
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-	-	-	-
2	HELLİM	Türkiye	3,021,823	6,043,646	4,394,369	8,788,737	2,785,707	4,579,923
		3. Ülke	3,773,977	3,773,977	3,110,368	4,829,459	5,231,863	8,649,216
		TOPLAM	6,795,800	9,817,623	7,504,737	13,618,196	8,017,570	13,229,139
3	KAŞAR	Türkiye	3,648,617	11,713,644	3,008,148	7,520,369	570,431	1,388,135
		3. Ülke	-	-	-	-	16,800	31,500
		TOPLAM	3,648,617	11,713,644	3,008,148	7,520,369	587,231	1,419,635
4	MOZERELLA	Türkiye	-	-	-	-	101,600	200,800
		3. Ülke	12,161	30,402	22,616	56,540	22,000	47,500
		TOPLAM	12,161	30,402	22,616	56,540	123,600	248,300
5	PEYNİR (Kahvaltılık)	Türkiye	-	-	-	-	749,820	1,604,120
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-	-	749,820	1,604,120
6	PEYNİR (Tost)	Türkiye	-	-	-	-	171,083	426,212
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-	-	171,083	426,212
7	PEYNİR (Eritme)	Türkiye	-	-	-	-	754,380	1,619,410
		3. Ülke	-	-	-	-	-	-
		TOPLAM	-	-	-	-	754,380	1,619,410
8	PEYNİR (Arap Tipi)	Türkiye	-	-	-	-	-	-
		3. Ülke	-	-	-	-	21,818	49,859
		TOPLAM	-	-	-	-	21,818	49,859
GENEL TOPLAM			10,456,578	21,561,669	10,535,501	21,195,105	10,425,502	18,596,675

Kaynak: Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu(SÜTEK)

Tablo 38 KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası denetimindeki bankaların sanayi ve KOBİ sektörüne kullandığı kredilerin toplamını içermektedir. KKTC Kalkınma Bankası kendi kaynaklarından, hazine kaynaklarından ve Başbakanlık bünyesinde oluşturulan fondan elde ettiği gelirler olmak üzere farklı kaynaklarla öncelikli sektörlere kredi sağlamayı görev edinmiştir. Fonun kaldırılmış olması ve hazine kaynaklı kredilerinden de uzun zamandır kullanılmıyor olması bankanın kendi kaynaklarını daha verimli kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Her kaynak farklı vade, para birimi ve faiz

oranları ile yatırım ve işletme kredisi olarak yatırım projelerinin finansmanında kullanılmaktadır. Banka kendi kaynaklarını genellikle TL ve USD para birimi cinslerinden kullandırmayı tercih etmiştir. Banka uyguladığı piyasa faizinin altındaki faiz oranı, ödemesiz süre ve uzun vade fırsatları ile sanayi ve KOBİ sektörünün gelişmesine katkı yapmaktadır.

Banka bu amaçla sanayi sektörüne, 2018 yılında 87,154 USD + 4,416,855 ₺ yatırım kredisi ile 801,000 ₺ işletme kredisi kullandırmıştır. İşletme kredisinin yatırım kredisine oranı TL ve USD dolar cinsinden incelendiğinde ise, üç yılda 268,959 USD yatırım kredisine karşılık 75,277 USD işletme kredisi ile 13,381,365 ₺ yatırım kredisine karşılık 10,318,606 ₺ işletme kredisi kullandırmıştır. Bu değerlere göre, işletme kredisinin yatırım kredisine oranı USD bazında %28; TL kredisi bazında ise %77'dir. KKTC Merkez Bankası denetimindeki bankaların sanayi sektörüne kullandığı krediler ise, diğer bankalar sanayi kredileri bölümü olarak tabloda yer almıştır. Bu krediler işletme ve yatırım kredisi olarak ayrılmamıştır. Buna göre, 2016 yılında 321.6 Milyon ₺, 2017 yılında 417.2 Milyon ₺ ve 2018 yılında 573.0 Milyon ₺ hacmindeki kredi sanayi sektörünün hizmetine sunulmuştur (tablo 38).

Tablo - 38 KKTC Kalkınma Bankası ile KKTC Merkez Bankası Denetimindeki Bankaların Sanayi ve KOBİ Sektörüne Kullandırdığı Kredilerin Toplamı

NO	KAYNAK	PARA CİNSİ	YATIRIM KREDİSİ			İŞLETME KREDİSİ		
			2016	2017	2018	2016	2017	2018
A.1	Banka Kaynaklı Kredi	USD	94,651	87,154	87,154	75,277	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	3,646,150	5,318,360	4,416,855	259,730	801,000	9,257,876
A.2	Hazine Kaynaklı Kredi	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	-	-	-	-	-	-
A.3	Fon Kaynaklı Kredi	USD	-	-	-	-	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	-	-	-	-	-	-
A	KKTC KALKINMA BANKASI TOPLAM SANAYİ KREDİLERİ	USD	94,651	87,154	87,154	75,277	-	-
		EURO	-	-	-	-	-	-
		STG	-	-	-	-	-	-
		TL	3,646,150	5,318,360	4,416,855	259,730	801,000	9,257,876
B	DİĞER BANKALAR SANAYİ KREDİLERİ	Milyon TL	321.6	417.2	573.0	-	-	-

Not: Diğer Bankalar Sanayi Kredileri olarak nitelendirilen KKTC Merkez Bankası denetimindeki (TMSF bankaları hariç) bankaların sanayi sektörüne kullandıkları kredilerdir. Bu krediler İşletme ve Yatırım kredisi olarak ayrılmamıştır.

Kaynak: KKTC Kalkınma Bankası ve KKTC Merkez Bankası

KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM) ile TC Çukurova Kalkınma Ajansı arasında yapılan anlaşma doğrultusunda ülkemizde faaliyette olan küçük ve orta boy işletmelerin(KOBİ) kredi ihtiyaçları için TC Kaynaklı Kredi Destek Programları hazırlanmıştır. Bunlar; Esnaf ve Hizmet sektörüne yönelik %6 Faiz Destek Programı, Yarım Kalmış Otel yatırımlarına yönelik Proje Bazlı Kredi, Sanayi yatırımlarına yönelik Faiz Destek Programı ve Genel Maksatlı Kredilerden oluşmaktadır. Tablo 39'dan görüleceği üzere, KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM) aracılığıyla 2016 yılında 810 işletmeye 152,908,500 ₺, 2017 yılında 916 işletmeye 91,228,300 ₺ ve 2018 yılında 1,421 işletmeye 78,657,133 ₺ olmak üzere 3 yılda 3,147 işletmeye 322,793,933 ₺ kredi kullandırılmıştır. Toplam kullanılan kredinin 2016 yılında %11.3'ü, 2017 yılında %43'ü ve 2018 yılında %59.1'i sanayi sektörüne kullandırılmıştır. 2018 yılında sanayi sektörü için kullanılan kredi miktarı; 2016 yılına göre %168.5 ve 2017 yılına göre ise %18.6 oranında artışlarla 46,515,000 ₺ olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 39 KOBİGEM Tarafından Koordinasyonu Yapılarak Sanayi Yatırımlarına Yönelik Kullanılan Faiz Destek Programı ile İstihdam Endeksli Faizsiz Kredi Programı

NO	SEKTÖR	2016		2017		2018	
		İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)	İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)	İşletme Sayısı	KREDİ TUTARI (₺)
A	Sanayi Sektörü	4	17,325,000	94	39,215,000	224	46,515,000
B	Diğer Sektörler	806	135,583,500	822	52,013,300	1,197	32,142,133
C	Genel Toplam	810	152,908,500	916	91,228,300	1,421	78,657,133

Not 1: KOBİGEM geçmiş yıl genel toplam işletme sayısı ve kredi tutarlarında düzeltme yapmıştır.

Not 2: Genel Toplam; Esnaf ve Hizmet Sektörüne yönelik %6 Faiz Destek Programı, Yarım Kalmış Otel Yatırımlarına yönelik Proje Bazlı Kredi, Sanayi Yatırımlarına yönelik Faiz Destek Programı, KOBİ Yapılandırma-İş Geliştirme Programı ve Genel Krediler'den oluşmaktadır.

Kaynak: KOBİ Geliştirme Merkezi(KOBİGEM)

2.1.7. Taşocakçılığı

Sanayi sektörü alt bölümlerinden olan taşocakçılığı aynı zamanda inşaat sektörünün tamamlayıcısıdır. Hammadde olarak ülkemizin doğal kaynaklarını kullanan taşocakçılığı ile kırma kum-çakıl, alçıtaşı, mozaik taşı ve yapıtaşı gibi malzemeler üretilebilmektedir. Ülkemizde yeni taşocakları açılmasına izin verilmemektedir. Tablo 40'dan görüleceği üzere, ülkemizde mevcut toplam 48 taşocağı vardır. Bunlardan 2017 yılında 21 adedi faal iken, 2018 yılında bu sayı 22 olmuştur. Faal olan taşocaklarının 3 adedi mozaik taşı, 16

adedi kırma kum-çakıl ve 1'er adeti ise yapıtaşı, alçıtaşı ile dere kum-çakıl cinsi malzeme üretmektedir. Ruhsat süresinin sonlanması, ruhsat süresi devam etmesine rağmen faal olmayan ve emirname içerisinde olması nedenleri ile 35 faal olmayan taşocağı vardır.

Tablo - 40 2018 yılı Taş Ocakları Faaliyet Durumları

NO	MALZEME CİNSİ	TAŞ	FAAL TAŞ	FAAL OLMAYAN
		OCAĞI	OCAĞI	TAŞ OCAĞI
		SAYISI	SAYISI	SAYISI
1	Mozaiktaşı	15	3	12
2	Kırma Kum Çakıl	19	16	3
3	Yapıtaşı	10	1	9
4	Alçıtaşı	3	1	2
5	Dere Kum Çakıl	1	1	0
TOPLAM		48	22	26

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

Tablo 41'de mevcut taşocaklarının malzeme üretimi ve kullandıkları patlayıcı malzeme miktarları verilmiştir. Mevcut taşocaklarının malzeme üretim değerleri incelendiği zaman, 2018 yılı kırma kum-çakıl üretim değeri, 2016 yılına göre %20.1 azalmasına rağmen, 2017 yılına göre %0.5 oranında artışla 3,939,000 ton olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı alçıtaşı üretimi ise sıfır olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı mozaik taşı üretimi ise, 2016 yılına göre %86.7 oranında azalmış ve 2017 yılına göre ise %107.4 oranında artarak 14,000 ton olarak gerçekleşmiştir. Yapıtasını üretim miktarının ise 2018 yılında 5.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca üretime paralel olarak kullanılan patlayıcı (Amonyum Nitrat ve dinamit) miktarlarında da yıllar itibarı ile değişiklikler olmuştur.

Tablo - 41 Mevcut Taş Ocaklarının Malzeme Üretimi ve Kullanılan Patlayıcı Miktarı

NO	MALZEME CİNSİ	TOPLAM MİKTAR		
		(ton)		
A	Malzeme Üretimi	2016	2017	2018
	1 Kırma - Kum Çakıl	4,928,535	3,920,000	3,939,000
	2 Alçıtaşı	5,263	5,100	0
	3 Mozaiktaşı	105,269	6,750	14,000
	4 Yapıtaşı	10,000	10,152	5,000
B	Kullanılan Patlayıcı			
	1 Dinamit	33.5	27.9	28.0
	2 ANFO (Amonyum Nitrat)	964.1	1,415.0	1,389.7

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

2.1.8. Enerji

2.1.8.1. Elektrik

KKTC sınırları içerisinde elektrik enerjisi üretiminden tüketiciye ulaştırılmasına kadar sorumlu olan kurum Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu(KIBTEK)'dir. Yasalarımız bu kuruma tesis kurmak, işletmek, bakım-onarım yapmak, iletim ve dağıtım yapmak yetkilerini vermektedir. Bu amaçla kurum Girne'de Teknecik Santrali ile Avrupa Birliği tarafından kuruluş maliyeti karşılanan Serhatköy'deki Güneş Enerji Santralini işletmektedir. Ayrıca, ülkemizin artan enerji ihtiyacının karşılanması için yap işlet modeli ile üretim yapan AKSA Kalecik tesisi kurulmuştur. Elektrik maliyetlerinin ucuzlaması, enerji arz güvenliğinin sağlanması, alternatif enerji kaynaklarından sağlanan enerjinin artırılması ve CO₂ salımının ve enerji yoğunluğunun belirli oranlarda düşürülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, KKTC Enerji Verimliliği Mevcut Durum ve Öneriler Raporu kamu ile sivil toplum temsilcileri işbirliğinde hazırlanmıştır. Ayrıca, sürdürülebilir enerji politikalarının oluşumu için ise 2016-2023 KKTC Enerji Verimliliği Strateji Belgesi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Tablo - 42 Mevcut Elektrik Santrallerinin Üretim Değerleri (MWh)

ÜRETİM SANTRALLERİ	2016		2017		2018	
	Üretilen Enerji (MWh)	Oran	Üretilen Enerji (MWh)	Oran	Üretilen Enerji (MWh)	Oran
Kalecik Dizel Jenaratörleri	707,389	45.79%	716,980	44.39%	712,351	43.67%
Teknecik Buhar Türbinleri	337,248	21.83%	336,962	20.86%	348,859	21.39%
Teknecik Dizel Jenaratörleri	498,367	32.26%	559,557	34.64%	568,016	34.83%
Serhatköy Solar Enerji Santrali	1,996	0.13%	1,720	0.11%	1,816	0.11%
KKTC TOPLAM ÜRETİM	1,545,000	100%	1,615,219	100%	1,631,042	100%
GÜNEYDEN BESLENEN KÖYLER	2,513		0		740	
GENEL TOPLAM	1,547,513		1,615,219		1,631,782	

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

Ülkemizdeki mevcut elektrik santrallerinin üretim değerleri tablo 42’de görülmektedir. Bu tablodan görüleceği üzere, ülkemizde üretilen toplam enerji 2016 yılında 1,545,000 MWh ve 2017 yılında ise 1,615,219 MWh’dır. 2018 yılında ülkemizde üretilen elektrik enerjisi ise 2016 yılına göre %5.6 ve 2017 yılına göre ise %1.0 oranında artışla 1,631,042 MWh olarak gerçekleşmiştir. Enerji ihtiyacımızın önemli kısmı yapılan anlaşma gereğince Kalecik’te üretim yapan özel sektör işletmesi tarafından karşılanmaktadır. Üretilen toplam enerjinin 2016 yılında %45.79’ünü, 2017 yılında %44.39’ünü ve 2018 yılında %43.67’si bu mobil santralden elde edilmiştir. Teknecik buhar türbinleri ise üretilen toplam enerjinin; 2016 yılında %21.83’ünü, 2017 yılında %20.86’sını ve 2018 yılında %21.39’ünü üretmektedir.

Tablo 43 Mevcut elektrik santrallerinin aylara göre elektrik üretim değerleri bulunmaktadır. Tablo’dan nisan ayının en az enerji üretimi yapılan ay, temmuz ve ağustos aylarının ise en yüksek enerji üretimi yapılan aylar olduğu görülmektedir. Yıllara göre en yüksek enerji değerleri; 2016 yılında %10.8 oranıyla Ağustos ayında ve 2017 yılında %11.0 ve 2018 yılında ise %11.2’lik oranla Temmuz ayında gerçekleşmiştir. Yıllara göre en düşük enerji değerleri ise; 2016 yılında %6.6, 2017 yılında %6.4 ve 2018 yılında %6.7’lik oranlarla Nisan ayındadır. Aynı yıl içinde en yüksek ile en düşük üretimin yapıldığı ay arasındaki fark 2016 yılında 66,289 MWh, 2017 yılında 73,958 MWh ve 2018 yılında 73,297 MWh’dır. Anlaşılacağı üzere, yoğun(peak) saatleri ve günleri dışında ayları da vardır. Üretim ortalamaları ise 2016 yılında 128,750 MWh, 2017 yılında 134,602 MWh ve 2018 yılında 135,920 MWh olarak gerçekleşmiştir. Tüketim değerlerinin aylık üretim ortalama değerlerine yakın olması hem maliyetlerin hem de elektrik kesintilerinin

azaltılmasında etkili bir yöntemdir. Bu nedenle, elektronik sayaç sistemi sayesinde farklı fiyat tarifeleri ve talep güvenliği politikaları oluşturulacaktır.

Tablo - 43 Mevcut Elektrik Santrallerinin Aylara Göre Elektrik Üretimi (MWh)

AYLAR	2016		2017		2018	
	Üretilen Enerji	Oran	Üretilen Enerji	Oran	Üretilen Enerji	Oran
OCAK	136,939	8.9%	150,547	9.3%	143,394	8.8%
ŞUBAT	106,822	6.9%	123,089	7.6%	119,144	7.3%
MART	108,994	7.1%	120,775	7.5%	118,616	7.3%
NİSAN	101,213	6.6%	104,078	6.4%	109,865	6.7%
MAYIS	110,918	7.2%	114,459	7.1%	132,746	8.1%
HAZİRAN	138,681	9.0%	135,568	8.4%	143,676	8.8%
TEMMUZ	166,768	10.8%	178,036	11.0%	183,162	11.2%
AĞUSTOS	167,502	10.8%	174,883	10.8%	179,947	11.0%
EYLÜL	132,572	8.6%	145,183	9.0%	139,165	8.5%
EKİM	118,790	7.7%	118,783	7.4%	111,729	6.9%
KASIM	110,627	7.2%	113,046	7.0%	113,941	7.0%
ARALIK	145,174	9.4%	136,772	8.5%	135,658	8.3%
TOPLAM	1,545,000	100%	1,615,219	100%	1,631,043	100%

Not: Kayıplar ve santral iç tüketim değerleri toplama dahil, güneyden beslenen köyler toplama dahil değildir.

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

Tablo 44’de tüketici sayısı ve tüketiminin tüketici gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Kayıplar ve santral iç tüketimi hariç ülkemizde 2016 yılında 1,395,804 MWh, 2017 yılında 1,468,679 MWh ve 2018 yılında 1,489,976 MWh enerji tüketilmiştir. Bu değerlere göre, 2018 yılı tüketim değeri 2016 yılına göre %6.7 ve 2017 yılına göre ise %1.4 artışlar göstermiştir. Tüketici grubuna göre en çok tüketim ise; konut tarifesi, ticari tarife, turizm tarifesi ve endüstri tarifesi şeklinde sıralanmaktadır. Tüketici sayısına göre yapılan değerlendirmelerde ise 2018 yılında; 2016 yılına göre %8.3 ve 2014 yılına göre ise %5.5 oranında artışlarla 179,296 tüketici sayısına ulaşıldığı belirlenmiştir. Tüketim artışına rağmen, kayıplarımız(MWh) azalmaktadır. Kayıplar, genel tüketim miktarı içerisinde 2016 yılında %7.8, 2017 yılında %7.0 ve 2018 yılında %6.7 paya sahiptir. Kayıp oranlarımız hedeflerimiz doğrultusunda azaltılmaya çalışılacaktır.

Tablo - 44 Tüketici Sayısı ile Tüketime Tüketici Gruplarına Göre Dağılımı (MWh)

TÜKETİCİ GRUPLARI	TÜKETİCİ SAYISI			TÜKETİM (MWh)		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018
01-14. GECİCİ AKIM I-II	1,720	1,702	1,928	10,619	13,541	16,413
02. KONUT TARİFESİ(4 farklı)	129,746	133,961	142,252	467,787	491,984	481,822
03-04. TİCARİ TARİFE I-II	18,247	18,238	18,903	291,054	317,492	340,108
05-06. ENDÜSTRİ TARİFESİ I-II-%5	1,656	1,627	1,625	124,820	132,013	137,902
07-08. TURİZM TARİFESİ I-II	338	337	352	220,793	231,939	259,950
09. SU MOTORLARI TARİFESİ	2,898	2,931	2,961	90,965	66,518	55,968
10. SOKAK ISIKLARI TARİFESİ	69	69	71	3,398	2,882	2,912
101. KIBTEK SOKAK AYDINLATMA	2,054	2,084	2,179	28,862	26,439	24,469
102. SOSYAL YARDIM TARİFESİ	492	527	30	1,660	1,444	1,660
103.MERDİVEN AYAKLARI	5,077	5,159	5,613	5,686	6,471	6,993
106.YÜKSEK GERİLİM ENDÜSTRİ TARİFESİ	0	0	1	13,151	12,412	11,634
109.SOĞUK ZİNCİR VE AĞILLAR	325	352	399	5,276	5,523	6,005
11. PİK YUK TARİFESİ	0	0	0	0	0	0
12. SAVUNMA TARİFESİ	1,887	1,880	1,870	81,514	113,194	95,361
13. DEVLET TARİFESİ	1,078	1,074	1,053	49,335	45,940	48,009
202. TC ELÇİLİĞİ	19	15	15	104	127	118
203. DİPLOMAT TARİFESİ	17	16	16	780	760	652
15. GÜNEY KIBRIS (SATILAN)	0	0	0	0	0	0
16. SADECE ÜRETİM PANELİ	0	0	28	0	0	0
TOPLAM	165,623	169,972	179,296	1,395,804	1,468,679	1,489,976
SANTRAL İÇ TÜKETİMİ				31,435	33,262	33,138
KAYIPLAR				120,275	113,278	108,667
GENEL TÜKETİM				1,547,514	1,615,219	1,631,781

Not: Tüketici sayısı olarak yıl sonunda gerçekleşen aktif tüketici sayısı alınmıştır.

Kaynak: KKTC Elektrik Kurumu

2.1.8.2. Su (İçme ve Kullanma Suyu)

Global ısınmanın etkisi sonucu yer altı su kaynaklarımızın azalması ve tarımsal ve kişisel su ihtiyacının bilinçsizce tüketilmesi, ülkemizin su ihtiyacını gün geçtikçe artırmaktadır. Akiferlerden plansız ve rezerve bakılmaksızın tüketim talebine göre yeraltı suyu çekimi, akiferlerdeki su kalitesinin düşmesine ve tuzlanmasına neden olmuştur. İçme ve kullanma ile ticari ve sanayi sektörü su ihtiyaçları, son derece kısıtlı olan bu akiferlerden sağlanmıştır. Güzelyurt Akiferi ülkemizin en büyük yeraltı havzası durumundadır. Bu akiferi besleyen yağışların uzun yıllardan beri yetersiz olması ve bu akiferden yeraltı kaynaklarındaki su yoğunluğunu etkileyecek şekilde aşırı su çekimi yapılması, bu akifere deniz suyu karışmasına neden olmuştur. Güneydoğu Meserya Akiferi'nde de deniz suyu girişimi ve kuruma vardır. Çayönü – İncirli - Türkmenköy arasındaki bölümde rezerv

durumundaki yeraltı suyu uzun yıllar öncesinden tüketildiğinden yağışa ve yüzey suyu akışına bağlı yıllık beslenme miktarı kadar çekim yapılabilmektedir. Karpaz yarımadasındaki köylere içme suyu sağlayan Yeşilköy akiferi ise tarımsal maksatlar için yapılan yeraltı suyu çekimi nedeniyle, günümüzde kritik bir noktaya gelmiştir. Büyükkonuk - Yedikonuk akiferi de aynı konumdadır. Girne dağları akiferi ise Güzelyurt akiferi ile birlikte ülkemizin içme suyu ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamıştır. Girne dağları ile Değirmenlik arasındaki bölümde su seviyesinin önemli derecede düşmesine bağlı olarak, Değirmenlik pınarı kurumuştur. Mevcut su durumumuz bu iken, Türkiye’den ülkemize borularla su taşınması can suyu niteliği taşımıştır. Bu suyun içme-kullanma suyu olarak halkımızın hizmetine sunulmasından sonra en kısa sürede tarım amaçlı kullanımı da sağlanacaktır. Böylece, akiferlerdeki sorunların belirli bir süre içerisinde çözülmesi beklenmektedir. Yeraltı su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanımını sağlayacak plan ve projeler hazırlanarak, mevcut akiferler düzenli olarak izlenecektir.

Tablo - 45 Bölgelere Göre Ruhsatlandırma Onayı Verilen Kuyu Sayıları

BÖLGE	2016		2017		2018	
	Kuyu Sayısı	Oran	Kuyu Sayısı	Oran	Kuyu Sayısı	Oran
GAZİMAĞUSA	257	39.5%	126	25.7%	172	39.2%
GİRNE	196	30.2%	149	30.4%	130	29.6%
İSKELE	103	15.8%	101	20.6%	81	18.5%
LEFKOŞA	67	10.3%	19	3.9%	36	8.2%
LEFKE	-	-	26	5.3%	13	3.0%
GÜZELYURT	27	4.2%	69	14.1%	7	1.6%
TOPLAM	650	100%	490	100%	439	100%

Not: Lefke Bölgesi'nin 2017 yılından itibaren bilgileri tablomuza yansıtılmıştır.

Kaynak: Jeoloji ve Maden Dairesi

Tablo 45’den görüleceği üzere, kuyu ruhsatlandırma çalışmaları neticesinde, 2016 yılında 650 adet, 2017 yılında 490 adet ve 2018 yılında 439 adet olmak üzere üç yılda toplam 1,579 adet kuyu açılması için onay verilmiştir. 2018 yılında onay verilen kuyu sayısı; 2016 yılına göre %32.5 ve 2017 yılına göre ise %10.4 oranlarında dikkat çekici şekilde azalmıştır. Göstergelere göre 2018 yılında en fazla izin Gazimağusa Bölgesi’nde verilmiştir. Gazimağusa Bölgesi’nde ruhsatlandırılan kuyu sayısı toplam ruhsatlandırılan kuyu sayısı içerisinde, 2016 yılında 257 adet %39.5’lik, 2017 yılında 126 adet ile %25.7’lik ve 2018 yılında 172 adet ile %39.2’lik paylara sahiptir. 2018 yılında en az kuyu ruhsatlandırma onayı Güzelyurt Bölgesi’ne verilmiştir.

Belediyelerin kullanımına sunulan toplam su miktarı 2016 yılında 26,813,749 m³ ve 2017 yılında 33,240,474 m³'dür. 2018 yılında belediyelerin kullanımına sunulan toplam su miktarı, 2016 yılına göre %51.4 ve 2017 yıllarına göre ise %22.2 oranında artarak 40,607,818 m³ olarak gerçekleşmiştir. Belediyelerin kullanımına sunulan su miktarı aylara göre incelendiğinde, Mart ayının yıl geneline göre en az su kullandırılan ay olduğu görülmektedir. 2016 ve 2017 yıllarının Eylül ayında, 2018 yılının Ağustos ayında ise yıl geneline göre daha çok su kullandırılan aylar olduğu tespit edilmiştir (tablo 46).

Tablo - 46 Aylara göre Belediyelerin Kullanımına Sunulan Su Miktarı (m³)

SIRA	AYLAR	SU MİKTARI (m ³)		
		2016	2017	2018
1	Ocak	2,104,419	2,404,872	2,747,980
2	Şubat	1,920,242	2,320,679	2,577,028
3	Mart	1,814,314	2,317,936	2,551,474
4	Nisan	2,037,359	2,613,130	3,147,542
5	Mayıs	1,959,641	2,429,756	3,393,957
6	Haziran	2,099,010	2,836,900	3,829,997
7	Temmuz	2,023,318	3,099,462	3,801,946
8	Ağustos	2,626,761	3,299,367	4,237,158
9	Eylül	2,687,881	3,339,633	4,106,770
10	Ekim	2,596,345	3,127,449	3,687,070
11	Kasım	2,606,573	2,852,483	3,520,505
12	Aralık	2,337,886	2,598,807	3,006,391
TOPLAM		26,813,749	33,240,474	40,607,818

Kaynak: Su İşleri Dairesi

Tablo 47 Su İşleri Dairesi tarafından belediyelerin kullanımına sunulan yıllık su miktarını göstermektedir. 2016 yılında %17.9, 2017 yılında %16.8'lik ile 2017 yıllarında %16.9'luk paylar ile en çok su Girne Belediyesi'nin kullanımına sunulmaktadır. Daha sonra ise 2016 yılında %15.1'lik, 2017 yılında %14.0'lik ve 2018 yılında %13.8'lik paylar ile Lefkoşa Belediyesi gelmektedir. 2018 yılında Girne Belediyesi'nin kullanımına sunulan su miktarı 2016 yılına göre %42.2 ve 2017 yılına göre ise %22.2 oranlarında artarak 6,833,061 m³ olarak gerçekleşmiştir. Akıncılar Belediyesi ise su ihtiyacını Güney Kıbrıs'tan karşılamaktadır.

Tablo - 47 Belediyelerin Kullanımına Sunulan Yıllık Su Miktarı (m³)

SIRA	BELEDİYELER	2016		2017		2018		Toplam Su Miktarı (m ³)	Oran
		Toplam Su Miktarı (m ³)	Oran	Toplam Su Miktarı (m ³)	Oran	DSİ tarafından Sağlanan Su Miktarı(m ³)	Yerel Kaynaklardan Sağlanan Su Miktarı(m ³)		
1	Girne Belediyesi	4,805,243	17.9%	5,588,768	16.8%	3,059,019	3,774,042	6,833,061	16.8%
2	Lefkoşa Belediyesi	4,044,166	15.1%	4,659,145	14.0%	5,388,376	201,617	5,589,993	13.8%
3	Mağusa Belediyesi	1,281,832	4.8%	2,496,672	7.5%	2,990,074	23,460	3,013,534	7.4%
4	Değirmenlik Belediyesi	1,243,693	4.6%	1,787,703	5.4%	1,730,534	1,169,643	2,900,177	7.1%
5	Güzelyurt Belediyesi	2,128,297	7.9%	1,841,310	5.5%	1,877,652	770,874	2,648,526	6.5%
6	Lapta Belediyesi	1,447,991	5.4%	1,785,104	5.4%	1,612,443	582,353	2,194,796	5.4%
7	Lefke Belediyesi	2,055,173	7.7%	2,052,226	6.2%	0	1,885,124	1,885,124	4.6%
8	Gönyeli Belediyesi	1,534,875	5.7%	1,820,908	5.5%	1,758,170	37,132	1,795,302	4.4%
9	Dikmen Belediyesi	990,099	3.7%	1,888,412	5.7%	346,062	1,409,721	1,755,783	4.3%
10	Çatalköy Belediyesi	1,541,069	5.7%	1,616,595	4.9%	962,970	659,189	1,622,159	4.0%
11	Yeni İskele Belediyesi	857,263	3.2%	1,194,207	3.6%	1,591,427	1,160	1,592,587	3.9%
12	Yeni Boğaziçi Belediyesi	514,591	1.9%	951,287	2.9%	1,123,154	0	1,123,154	2.8%
13	Mehmetcik Belediyesi	223,346	0.8%	638,519	1.9%	1,067,051	21,183	1,088,234	2.7%
14	Alsancak Belediyesi	741,243	2.8%	626,116	1.9%	554,305	444,910	999,215	2.5%
15	Alayköy Belediyesi	444,581	1.7%	548,061	1.6%	974,366	23,518	997,884	2.5%
16	Yeni Erenköy Belediyesi	481,491	1.8%	660,268	2.0%	701,118	47,339	748,457	1.8%
17	Paşaköy Belediyesi	293,427	1.1%	587,695	1.8%	734,561	0	734,561	1.8%
18	Beyarmudu Belediyesi	321,279	1.2%	462,476	1.4%	407,403	48,300	455,703	1.1%
19	Serdarlı Belediyesi	270,682	1.0%	278,680	0.8%	162,578	225,735	388,313	1.0%
20	Esentepe Belediyesi	234,578	0.9%	284,719	0.9%	323,546	45,486	369,032	0.9%
21	Geçitkale Belediyesi	299,847	1.1%	299,695	0.9%	180,212	180,843	361,055	0.9%
22	Akdoğan Belediyesi	184,259	0.7%	259,546	0.8%	307,030	0	307,030	0.8%
23	Büyükkonuk Belediyesi	224,736	0.8%	233,637	0.7%	232,413	30,686	263,099	0.6%
24	Vadili Belediyesi	181,032	0.7%	210,197	0.6%	250,155	0	250,155	0.6%
25	İnönü Belediyesi	133,874	0.5%	148,892	0.4%	244,990	0	244,990	0.6%
26	Tatlısu Belediyesi	145,200	0.5%	147,200	0.4%	184,882	44,800	229,682	0.6%
27	Dipkarpaz Belediyesi	189,882	0.7%	172,436	0.5%	210,862	5,350	216,212	0.5%
28	Akmcılar Belediyesi	0	0.0%	0	0.0%	0	0	0	0.0%
TOPLAM		26,813,749	100%	33,240,474	100%	28,975,353	11,632,465	40,607,818	100%

Not: Akmcılar Belediyesi su ihtiyacını Güney Kıbrıs'tan karşılamaktadır.

Kaynak: Su İşleri Dairesi

Tablo 48 Mevcut göletlerin kapasiteleri ile Mart-Mayıs ve Eylül-Kasım dönemlerini kapsayan doluluk hacimlerini kapsamaktadır. 2017 yılına göre yapılan değerlendirmede ülkemizdeki göletlerin toplam kapasitesi; Geçitköy Dağdere göleti hariç 14,695,011 m³ 'dür. Gemikonağı Madendere Göleti 4,121,205 m³ su hacmi ile en büyük kapasiteye sahip gölettir. Sonra sırası ile Akdeniz ve Geçitkale Eğridere Göletleri gelmektedir. 2015 yılında tamamlanan Geçitköy Dağdere Göleti'nin brüt hacim kapasitesi yaklaşık 26.5 milyon m³'dür ve hacmi ülkemizdeki toplam kapasitesinden bile daha fazladır. Türkiye'den getirilen 75 Milyon m³/yıl su bu gölette depolandıktan sonra dağıtılmaktadır.

2018 yılında ülke genelindeki göletlerin doluluk hacmi; Mart-Mayıs döneminde %34.6 oranıyla 5,090,639 m³; Eylül-Kasım döneminde ise %15.9 oranıyla 2,344,295 m³ olarak ölçülmüştür. En düşük doluluk hacminin yaşandığı 2016 yılından sonra toparlanma olduğu görülmektedir. 2018 yılı Mart-Mayıs dönemi doluluk hacmi, 2016 yılı aynı dönemine göre %52.6 artış göstermesine rağmen, 2017 yılı aynı dönemine göre %17.6 oranında azalmıştır. 2018 yılı Eylül-Kasım dönemi doluluk hacmi ise, 2016 yılı aynı dönemine göre %204.4 artış göstermesine rağmen, 2017 yılı aynı dönemine göre ise %27.9 oranında azalış göstermiştir (tablo 48).

Tablo - 48 Mevcut Göletlerin Kapasitesi, Yıl İçerisinde Ölçülen Doluluk Miktarları ve Kullanılan Su Miktarı (m³)

NO	GÖLET İSMİ	KAPASİTE (m ³)	MART-MAYIS DOLULUK HACMI			EYLÜL -KASIM DOLULUK HACMI		
			2016	2017	2018	2016	2017	2018
1	GEMİKONAĞI MADENDERE	4,121,205	377,016	1,666,535	1,534,478	Dipsavak altı	311,987	334,153
2	AKDENİZ	1,468,157	859,426	674,394	518,154	770,139	486,112	478,282
3	GEÇİTKALE EĞRİDERE	1,360,510	248,472	451,676	325,265	Dipsavak altı	311,126	119,769
4	MERSİNLİK AZGANLIDERE	1,145,065	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez	Ölçülmez
5	GÖNENDERE	938,666	Kurudur	313,370	259,938	Kurudur	Dipsavak altı	Kurudur
6	BEŞPARMAK ALAGADI ÇİFTLİKDERE	774,575	207,330	392,550	365,850	Kurudur	360,510	301,860
7	KANLIKÖY	730,294	292,497	466,287	311,491	Kurudur	257,360	Kurudur
8	ARAPKÖY AYANİDERE	608,881	226,840	306,466	339,452	Kurudur	324,152	302,463
9	HAMİTKÖY BAŞTANLIKDERE	529,125	237,217	344,410	188,944	Kurudur	234,519	Dipsavak altı
10	YILMAZKÖY POLATDERE	517,167	170,706	159,528	109,976	Dipsavak altı	Dipsavak altı	Kurudur
11	GÖNYELİ	453,857	210,287	355,521	263,237	Dipsavak altı	308,216	153,555
12	ARAPKÖY UZUNDERE	444,150	215,640	310,884	254,747	Kurudur	231,500	255,602
13	ERGAZİ SAYDERE	405,025	57,177	121,305	85,274	Kurudur	83,596	83,596
14	DAĞYOLU ÜÇPARMAKDERE	392,250	212,188	165,177	198,050	Kurudur	Kurudur	Dipsavak altı
15	SERDARLI AĞILLIDERE	391,880	Dipsavak altı	187,871	196,292	Kurudur	130,312	161,865
16	DEĞİRMENLİK ÇATALDERE	296,814	Kurudur	226,867	139,482	Kurudur	212,646	153,150
17	HASPOLAT	117,390	21,044	38,538	Kurudur	Dipsavak altı	Kurudur	Kurudur
TOPLAM		14,695,011	3,335,840	6,181,379	5,090,630	770,139	3,252,036	2,344,295

Kaynak: Su İşleri Dairesi

2.1.9. Serbest Liman ve Bölgesi

Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi 14/77 sayılı yasa ile kurulmuştur. 26/83 sayılı yasa kapsamında yapılan düzenlemeler ile de gelişen ve değişen ekonomik koşullara uygun Serbest Liman ve Bölgesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat geçen sürede, bu bölgeden beklenen verim alınamamıştır. Bazı dönemler ülkemizin tümünün serbest bölge ilan edilmesi ya da her ilçeye yeni serbest bölgeler oluşturulması tartışmaları yapılmıştır. Serbest bölgelerin ülkemize daha fazla katma değer yaratabilmesi için ticaret yerine özellikle üretim odaklı oluşturulmaları gerekmektedir.

Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'ndeki işletmeler hurda demir çelik, çimento paketleme, gemi bakım onarım, konteyner depolama, hayvan yemi, küsbe, transit ticaret ve acentelik alanlarında faaliyetler göstermektedir. Bölgede faaliyet gösteren firma sayısı önceki yıllarda 50-65 aralığında iken 2016-2018 yıllarında bu rakam 91 işletmeye yükselmiştir. 2018 yılında gelen-giden gemi sayısı ise 2016 yılına göre %2.0 ve 2017 yılına göre ise %13.7 oranında azalışla 101 adet olarak gerçekleşmiştir (tablo 49).

Tablo - 49 Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı, Gelen-Giden Yük Miktarı ve Bölge'nin Faaliyetleri Neticesinde Sağladığı Gelirleri

MEVCUT DURUM	2016	2017	2018	Endeks(2016=100) 2016-2018	Endeks(2016=100) 2017-2018
Bölgede Faaliyet Gösteren Firma Sayısı	93	93	91	-2.2%	-2.2%
Çalışan Sayısı	48	46	45	-6.3%	-2.2%
Gelen-Giden Gemi Sayısı	99	117	101	2.0%	-13.7%
Gelen Yük Miktarı (Ton)	363,840.4	500,758.4	490,919.4	34.9%	-2.0%
Giden Yük Miktarı (Ton)	370,562.9	488,290.3	526,105.4	42.0%	7.7%
Döviz Gelirleri (USD \$)	3,467,496	4,130,466	-	-	-
TL Gelirleri	1,742,953	2,311,472	25,097,499	1339.9%	985.8%

Not: 2018 yılından itibaren analitik bütçeye geçildiğinden gelirler döviz yerine TL para birimi üzerinden hesaplanacaktır.

Kaynak: Gazimağusa Serbest Liman ve Bölge Müdürlüğü

2.2. Sorunlar

Genel Sanayi ve İşyeri sayımı sonuçları doğrultusunda işletmelerin faaliyet konuları, çalışan sayıları ve hukuki işletme şekilleri ile ilgili teknik çalışmalar tamamlanarak iş kayıt sistemi oluşturulmuştur. Fakat henüz işletmelerin; ciroları, kapasiteleri, kullandıkları teknoloji, ürün bilgileri ve imalat verileri gibi teknik detaylarda veri bulunmamaktadır. İşletme bilgilerinin ve ekonomik faaliyetlerinin detaylandırılarak uluslararası standartlarda sınıflandırılmasını ve sektörün mevcut durumunun tespit edilmesini sağlayacak sanayi envanteri henüz mevcut değildir.

Sanayi Yatırım Stratejisi ve Sanayi Sektörü Gelişim Planı henüz tamamlanmamıştır. Bu durum sektörün yeterince yönlendirilmesini ve planlı gelişimini olumsuz etkilemektedir.

İşletme sicillerinin kayıt altına alınmasını sağlayacak Sanayi Sicil Belgesi, Yıllık İşletme Belgesi, Kapasite Raporu ve Yerli Üretim Belgesi gibi belgelerin düzenlenebilmesini ve denetimini sağlayacak yasal mevzuat mevcut değildir.

İşgücü piyasası, teknoloji, çevre, enerji, finans, ulaştırma ve ticaret sektörleri ile sanayi sektörü arasında planlı bir dengenin oluşturulamaması sektörlerin birbiri ile çatışmasına neden olmaktadır. İlgili sektörlerde alınan tedbir ve gelişmelerin sanayi sektörünü etkilediği göz önüne alınarak, buna uygun dengeli plan ve politikaların uygulanması gerekmektedir. Özellikle enerji alanında yaşanan sorunlar sanayi işletmelerini anında etkilemektedir. Ayrıca, ulaşım sektörü gibi bazı sektörlerde yaşanan olumsuz gelişmeler de sanayi sektöründe maliyet artışlarına neden olmaktadır.

Sanayi sektöründe, işletmelerin; kalitelerini, ürünlerini, çevre yönetimini, hizmet ve personel standardını yükselten standart belgelerine sahip olan yeterli sayıda işletme mevcut değildir.

Ülkemizdeki mevcut sanayi bölgelerinde; altyapı sorunları, yönetsel ve çevresel sorunlar, kaçak inşaat sorunu, arazi ve binaların amaç dışı kullanılması ve uzun süre yarım kalan inşaatların ekonomiye kötü etkisi gibi önemli sorunlar vardır. Bu bölgelerin oluşturulmasından, yönetiminden ve denetiminden sorumlu Sanayi Dairesi, bölge belediyeleri ile zaman zaman sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca sanayi bölgelerindeki arazilerin dağıtım ve planlamasından sorumlu komisyonun, önceden belirlenmiş prensipler çerçevesinde arazi tahsisleri yapmasını sağlayacak yasal altyapısı oluşturulmamıştır. Bu amaçla, Sanayi Bölgeleri Yönetim, Denetim ve Planlama Yasası'nın ihtiyaçlara göre güncellenmesi gerekmektedir.

Haksız rekabetin önlenmesi amacı ile 36/2009 sayılı rekabet yasası yasallaşmıştır. Bu yasa kapsamında rekabet kurulu oluşturulmuştur. Fakat kurul, etkili çalışmasını ve kararlar üretmesini sağlayacak yeterli sayıda teknik personel ve teşkilat yasa imkanna kavuşturulamamıştır. Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti bozucu anlaşmaların kontrol edilmesi, alış veya satış fiyatlarının doğrudan ya da dolaylı olarak belirlenmesi, piyasa veya tedarik kaynaklarının paylaşılması ve işletmeler arasında rekabeti bozucu etkilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

İşletmelerin diğer önemli bir sorunu ise pazarlamadır. Pazarlama eksikliği satış gücüne neden olmaktadır. Modern pazarlama anlayışı, hangi mala talep olduğu ve ne üretilmesi gerektiğinin araştırılması ile başlamaktadır. İşletmelerin, pazarda oluşan değişimlerden anında haberdar olmaları büyük önem arz etmektedir. En kısa sürede, diğer ülkelere göre karşılaştırmalı üstünlüğü olan malların tespit edilmesi gerekmektedir.

İşletmelerde kalite kontrol bilincinin daha da gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kalite kontrol hizmetinin özellikle gıda sektöründe üretim aşamasında olduğu kadar, pazarlama aşamasında da yerinde izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, tüketici güvenliğini ön planda tutarak tarladan tesise kadar işlenmiş gıda ürününün takibini sağlayacak Gıda Yasası ve Ürün Güvenliği Yasası'nın alt mevzuatları henüz hazırlanmamıştır.

Ülkemizin rekabet edilebilirlik seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Ülkemizdeki işletmelerin ihracata yönelmesini güçleştiren çok sayıda unsur vardır. Bunlar arasında ulaşımda karşılaşılan güçlükler, ulaşım maliyetleri, üretim maliyetleri, dış pazarı yeterince takip edememe, markalaşmama ve standartlara uygun kaliteyi yakalayamama en önemli sorunlardır. Bu sorunlar ekonomik ambargoların da etkisiyle, ülkemizde üretilen ürünlerin dış piyasalara geçerli fiyat düzeyinden pazarlanamamasına neden olmaktadır.

Sektörün diğer bir sorunu ise hammadde tedariki esnasında karşılaşılmaktadır. Ülkemizin hammadde konusunda doğal kaynakları kısıtlıdır. Yurtdışından hammadde tedariki esnasında yaşanan sorunlar çeşitlilik arz etmektedir. Bunlar, finansman, fiyat, miktar ve

kalitedir. Küçük işletmeler kullanacakları hammaddeyi stok edememekte ve sınırlı miktarda hammadde için de yüksek bedeller ödemektedir. Sık değişen hammadde fiyatları nedeniyle de, maliyetler fiyatların yükselmesine yol açarak bu işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmakta ve satış gücünü doğmasına neden olmaktadır. Yüksek girdi maliyetine sahip ürünlerin, dış pazarlarda diğer ülke ürünleri ile rekabet etme olanağı bulunmamaktadır.

Çeşitli nedenler dolayısıyla işletmelerde yaşanan krizler atıl kapasite sorununu daha büyük boyutlara taşımıştır. Atıl kapasite ekonomi için bir yüküdür. Bunlar bir yandan var olan kıt kaynakların israfına, öte yandan da işletmelerin verimli ve karlı bir şekilde çalışmasını engelleyen maliyet artışlarına neden olmaktadır. İşletmelerin üretim için gerekli hammadde finansmanını sağlayamaması ve ihtiyaç duydukları hammaddeyi istedikleri miktar ve zamanda elde edememeleri de kapasitelerinin atıl kalmasına neden olmaktadır.

Sektörün önemli sorunlarından birisi de nitelikli eleman sağlayamamadır. Küçük işletmeler genellikle düz işçi alıp yetiştirmek durumunda kalmaktadırlar. İş başında eğitim ise üretim değerini etkileyerek, kaliteli mal üretimini engellemektedir. Meslek Liseleri ile sanayi işbirliğine gereken önem verilmemektedir.

Sanayi sektöründeki işletmelerin temel sorunlarından biri de finansman sorunudur. Finansman sıkıntısı, küçük ve orta boy işletmelerin öz kaynak yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. İşletmelerin yatırım ihtiyaçları yanında işletme ihtiyaçları için de düşük faiz oranı ve uzun vade ile kredi kullanılması gerekmektedir.

Doğal çevreye uyumlu sürdürülebilir taşocakçılığı oluşturulması çabaları yetersizdir. Taşocakçılığı Yönetim Plan ve Stratejisi hazırlanmamıştır. Ayrıca, maden arama, işletme ve ruhsatlandırma çalışmalarını düzenleyecek ve teknik nezaket sistemini içeren yeni Maden ve Taşocakçılığı Yasası'na gerek vardır. Taşocağı işletmeleri çevre dostu teknolojilerden yeterince yararlanmamaktadır. Mevcut taşocaklarının çevreye yaptıkları zararlar tespit edilmemiş ve olası senaryolar hazırlanmamıştır. Karayollarına ait taşocağı, üretim için hala daha aynalama yöntemini kullanmaktadır. Diğer ocaklar ise uluslararası standartlara uygun basamak sistemi kurallarını uygulayamamaktadır.

Kuzey Kıbrıs Maden ve Endüstriyel Hammaddeler Rezerv Haritası ve Yönetim Planı henüz hazırlanmamıştır.

Enerji kaynaklarının planlama, yönetim ve denetim kabiliyetini oluşturacak strateji, plan ve mevzuatlar hazırlanmamıştır. Uluslararası normlara uygun Enerji Yasası, Yenilenebilir Enerji Yasası ve Enerji Verimliliği Yasası ve alt mevzuatları en kısa sürede yasallaşmalıdır. Enerji, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği ile ilgili uluslararası sertifikalar ülkemizde de düzenlenmelidir. Ayrıca, Enerji Dairesi ve Enerji Üst Kurulu'nun oluşturulması gerekmektedir.

Güneş ve Rüzgar haritaları hazırlanmadığından ülke yenilenebilir temiz enerji potansiyelimiz belirlenmemiştir.

Enerji ve su verimliliği ile ilgili yasal çalışmaların en kısa sürede sonuçlandırılması gerekmektedir. Elektrik üretim, iletim ve dağıtım ile beraber binalar, ulaşım araçları, aydınlatma, beyaz eşya, sanayi, tarım ve turizm sektörlerini de içerecek şekilde hazırlanan Enerji Verimliliği Stratejisi ve Eylem Planı uygulanmaya başlanmamıştır.

Atık Su Stratejisi, Su Havzaları Yönetim Planı ve Deniz Suyu Arıtma ve Kullanma Stratejisi hazırlanmamıştır.

Su İşleri Dairesi teknolojik gelişmelerden yeterince yararlanmamaktadır. Artık günümüzde, su hatlarında oluşan arıza ve hasarların tespiti için sızıntı(ball) sistemi ile depo ve kuyulardaki su seviyesinin otomatik ölçülmesini, su kalitesinin tespitini ve pompaj ayarlarının merkezi sistemden yapılmasını sağlayan su otomasyon(scada) sistemi vardır.

Ülkemizin tanınmasında etkin rol oynayabilecek, coğrafi avantajlardan yararlanarak dış pazarlara açılmamızı kolaylaştıracak ve sanayi sektörünün gelişmesine katkı yapabilecek bir yapıya kavuşturulmayan Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nden beklenen verim alınamamıştır. Bu bölgenin, yeni bir yasal düzenleme ve yatırım güdüsü ile üretim odaklı bir bölgeye dönüştürülmesi gerekmektedir.

3. İnşaat

3.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

İnşaat sektörü birçok mal ve hizmet üretimi ile doğrudan bağlantılı olup, istihdama ve büyümeye katkı koymakta, sanayi üretimine altyapı sağlamaktadır. İnşaat sektörünün canlanması, ekonomik duraklamaya giren birçok dünya ülkesinin ekonomik olarak büyümesini sağlamaktadır.

İnşaat sektöründeki büyümeye özel sektör inşaat yatırımları ile birlikte kamu sektörü yol yapım ve tamiri ile su ve kanalizasyon yapım ve tamiri çalışmalarında olumlu etki yapmaktadır.

İnşaat Sektörü, ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsurlarından biri olup, diğer sektörlerin gelişmesi ve arasındaki ilişkilerin düzenli ve seri olabilmesi için bir etkidir. Bu niteliği ile inşaat sektörü için ekonomide lokomotif güç tanımlaması yapılmaktadır. DPÖ'nün 1998 yılı verileri dikkate alınarak ekonominin genel durumunu gösteren girdi-çıkıtı tabloları incelendiği zaman inşaat sektörünün toplam 63 sektörden 27'sini tetiklediği görülmektedir.

Sektör, başta konut olmak üzere bina, fabrika, yol, kanalizasyon, liman, havaalanı, su regülatörü, gölet, baraj gibi inşaat işlerini bünyesinde toplarken, bahçe mimarisi dâhil, park tanzimi, anıt ve heykel türü inşaatları da kapsamına almaktadır. İnşaat işleri altyapı ve üstyapı olarak sınıflandırıldığı gibi bu sektör bina ve bina dışı inşaat işleri olarak da ayırıma tabi tutulmaktadır.

2015 yılında inşaat sektörünün GSYİH'daki payı %4.7 iken, 2016 yılında %4.4, 2017 yılında ise %5.8 olmuştur. 2018 yılına geldiğimizde bu oran 5.9'a yükselmiştir.

Müteahhitler Birliği kayıtlarına göre, inşaat sektöründe faaliyet gösteren müteahhit sayısı 2003 yılında 171 iken 2018 yılında 440'a ulaşmıştır.

İnşaat Taşeronlar Birliği kayıtlarına göre, inşaat sektöründe 2003 yılında 58 taşeron firma çalışırken 2018 yılında taşeron firma sayısı yaklaşık 900'e çıkmıştır. İnşaat sektöründeki

sıkışıklık nedeniyle kayıtlı taşeron firmaların büyük bir çoğunluğunun aktif olmadığı da birlik tarafından vurgulanmaktadır.

3.1.1. İnşaat Malzemeleri

KKTC'nde tuğla, alçı, kireç, mermer, briket, taş kırma, termosifon, alüminyum anodlama, çelik boru, parke ve ahşap, boya, elektrik kablosu, alüminyum doğrama, inşaat demir işleri (kapı-pencere) gibi inşaat malzemeleri (girdileri) üreten tesisler faaliyet göstermektedir.

İnşaat malzemesi üreten tesislerin kapasite darlığı, kalite kontrol ve standart sorunları ile bazı malzemelerin yurtiçi üretiminin yapılmaması gibi nedenlerle talebin büyük bir kısmı dışalım yolu ile sağlanmaktadır. Son yıllarda inşaat sektörünün genel ekonomi içindeki payı ile paralel olarak yaşadığı daralma ile birlikte demir, çimento, tuğla ve diğer inşaat malzemelerinin ithalatında az da olsa düşüş görülmektedir. 2018 yılı ithalat verilerine göre çimento üretiminde kullanılan çimento hammaddesi ve çimento ithalatı toplam 345,100 ton olmuştur. Aynı dönemde inşaat demiri ithalatı 113,935 ton olmuştur.

Tablo - 50 Yıllar İtibarıyla Bazı İnşaat Türlerinin Maliyetleri

İnşaat Türleri	(Cari Fiyatlarla TL/m ²)		
	2016	2017	2018
1. Konutlar			
1.1. Ev	1,640	1,832	2,532
1.2. Apartman	1,600	1,940	2,645
2. Dükkan			
2.1. Dükkan Sendeli	1,600	1,940	2,645
2.2. Dükkan Sendesiz	1,400	1,710	2,325
3. Okul	1,425	1,740	2,370
4. Daire/Ofis	1,360	1,665	2,265
5. Garaj	1,080	1,345	1,820
6. Fabrika	1,080	1,345	1,820
7. Atölye	1,080	1,345	1,820
8. Süthane	1,225	1,510	2,060
9. Salhane	1,225	1,510	2,060
10. Fırın	1,640	1,990	2,710
11. Otel	2,483	2,961	4,049
12. Sinema	2,280	2,725	3,725
13. Gazino	1,945	2,340	3,195
14. Lokanta	1,945	2,340	3,195
15. Benzin İstasyonu	1,345	1,650	2,240
16. Oto tamir Evi	1,080	1,345	1,820
17. Ağıl	540	720	960
18. Kümes	540	720	960
19. Depo	1,080	1,345	1,820
20. Oto-Park	1,000	1,250	1,690

Kaynak: İstatistik Kurumu

3.1.2. Konut

Konut, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayan, ekonomik ve rakamsal içeriği olan bir barınaktır.

Konut üretimi, insana dönük bir yatırım ve insanın yaşam koşullarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Bireysel ve toplumsal refah düzeyi ile çok yakın ilgisi bulunan konut üretimi, gerek istihdama gerekse pek çok üretim dalından girdi alması nedeniyle ekonominin tümüne olan olumlu katkıları bakımından inşaat sektörü içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizdeki toplam yapı inşaatı içerisindeki en büyük pay, gerek parasal değer bakımından gerekse alan bakımından konut inşaatına aittir.

Ülkemizdeki konut ihtiyacını karşılayacak, konut alanlarını ve konut politikalarını saptamak gerekmektedir. Konut politikaları, ülkesel kalkınma planlarında belirtilen kentsel/bölgesel planlama ile uyum içinde olan kural ve önlemleri içermektedir. Konut politikaları, konut ihtiyacını karşılamakta konut çevresi ve yaşayanların sosyo-ekonomik sorunlarının çözümlenmesini de kapsamalıdır.

KKTC’de yaşanan sosyo-ekonomik değişimler ve Annan Planının yaptığı olumlu ekti sonucu inşaat sektöründe özellikle kentlerde konut yapımına hızlı bir ivme kazandırmıştır. Buna paralel olarak kırsal kesimlerde de 2. konut sayılarında ve yabancılara yönelik konut satışlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemdeki konut arzı ülkemize ekonomisine ve istihdamına büyük katkılarda bulunmuştur.

2017 yılında konut inşaat alanının toplam inşaat alanı içerisindeki payı %64.6 iken, 2018 yılında %63.6 olarak gerçekleşmiştir. Konut inşaatı için ayrılan değerin toplam inşaat için ayrılan değer içerisindeki payı 2017’de %72.6 iken, 2018’de artarak %74.5 olarak gerçekleşmiştir (tablo 51).

Tablo - 51 Toplam Yapı İnşaatı ve Konut İnşaatı
(2016-2018)

(TL)

Yıllar	Toplam Yapı İnşaatı		Konut		Konut İnşaatı Payı (%)	
	Alan (m ²)	Değer	Alan (m ²)	Değer	Alan (m ²)	Değer
2016	731,363	1,180,710,355	407,109	700,434,486	55.7	59.3
2017	710,209	1,608,260,891	458,893	1,166,942,475	64.6	72.6
2018	1,235,262	2,806,278,381	785,343	2,091,514,875	63.6	74.5

Kaynak: İstatistik Kurumu

2018 yılında konut amaçlı olarak 963'ü kentsel ve 1,165'i de kırsal alanda olmak üzere toplam 2,128 adet inşaat gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ev ve apartman olarak inşa edilen binalardan toplam 6,355 adet konut (daire) üretilmiştir. Söz konusu dönemde üretilen konutların %61.3'ü kentlerde ve %38.7'si de kırsal alanda yapılmıştır (tablo 52-53).

Tablo - 52 Kentsel Konut İnşaatlarında Gelişme
(2016-2018)

	2016	2017	2018
1. Yapı Sayısı	433	577	963
2. Daire Sayısı	2,130	2,231	3,896
3. Toplam Yüzölçümü (m ²)	221,973.0	280,489.0	480,240.0
4. Toplam Değeri (TL)	373,644,800.0	704,789,022.0	1,293,753,040.0
5. Ort. Konut Birimi Alanı (m ²)	104.2	125.7	123.3

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo - 53 Kırsal Konut İnşaatlarında Gelişme
(2016-2018)

	2016	2017	2018
1. Yapı Sayısı	726	674	1,165
2. Daire Sayısı	1,524	1,421	2,459
3. Toplam Yüzölçümü (m ²)	180,655	175,118	301,413
4. Toplam Değeri (TL)	324,774,320	460,508,462	796,079,493
5. Ort. Konut Birimi Alanı (m2)	118.5	123.2	122.6

Kaynak: İstatistik Kurumu

3.2. Sorunlar

Gelişen inşaat sektörü, çevreyi olumsuz etkileyen sektörler arasında yer almaktadır. Ülkesel fizik planın hazırlanmaması ve bölgesel planların yetersizliğinden kaynaklanan dağınık, düzensiz ve altyapı noksanlığı bulunan, bireysel tercihlere yönelmiş bir yapılaşma eğilimi devam etmektedir. Bu durum sektörün gelişi güzel plansız gelişmesine ve kıt olan doğal kaynaklarımızın bilinçsizce hızla yok olmasına neden olmaktadır. Annan planından sonra özellikle Girne bölgesinde yaşanan konut ağırlıklı inşaat patlaması bu alanda kötü bir örnek oluşturmaktadır. Konut alanındaki plansız büyüme, tarım alanlarının yok olmasını beraberinde getirmektedir. Konutla ilgili mevcut yasal boşluklar ve Lefkoşa dışındaki kentlerin imar planlarının henüz yürürlüğe girmeyişi, kentlerde dağınık ve çarpık gelişmelere neden olmaktadır. Su ve yolu olan her yere parselasyon yaparak inşaat yapılabilmektedir. Bu yüzden ihtiyacın üzerinde parsel açılmakta ve konut yerleşimi dağınık olmaktadır.

Yapılan her türlü inşaatın zemininin jeolojik olarak incelenmesi için (depremsellik ve heyelan durumu, suyun drenajı, tabakaların geçirgenliği v.b.) gerekli teknik donanım noksanlığı, finansman güçlükleri ve büyük ölçüde dışalım mallarındaki fiyat artışlarından kaynaklanan maliyet artışları sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

KKTC'nde gerek yerel üretimi yapılan, gerekse çeşitli ülkelerden ithal edilen inşaat malzemelerinde kalite kontrolü yapacak ve standardizasyonu gerçekleştirecek sistemin

henüz kurulamamış olması inşaat kalitesini düşürücü ve can güvenliğini tehdit eden bir etken olmaktadır. Yapılacak inşaatların proje aşamasından başlayarak, tamamen bitirilmesine kadar geçecek sürede bağımsız ve sadece bu işle uğraşan denetim örgütlerinin olmayışı önemli bir sorundur.

Modern inşaat teknolojisinin ülkemizde henüz yaygın olarak kullanılmaması bakım-onarım maliyetlerini yükseltmekte ve çevre görünümünü bozarak turistik bir ülke olan KKTC'ne dolaylı maliyetler getirmektedir. İzolasyon konusuna yeterince önem verilmemesi hem kış hem de yaz aylarında önemli enerji israfına yol açmaktadır.

KKTC'nde son yıllarda önemli bir büyüme yaşayan inşaat sektöründe faaliyet gösteren kaçak ve kayıtsız müteahhit sayısının artması ve bunların kayıt altında alınmasında yaşanan sıkıntılar sektöründe ciddi sorunlar yaratmaktadır. İnşaat sektöründe çalışan bazı taşeron firmalar yasal olmadığı halde müteahhitlik hizmetleri yapmaktadırlar. İnşaat Encümenliği kaçak müteahhitliği önlemek amacıyla denetimler yapmaktadır. Fakat yaptırım uygulama konusunda gerekli yasal mevzuat altyapısı ve yaptırım gücü olmadığından dolayı tespit ettiği usulsüzlükleri Belediye ve Kaymakamlıklara havale etmektedir. Ülkemizde (1-2-3-4-5) 5 farklı sınıf karnelere sahip müteahhitler bulunmaktadır. Müteahhitlerin mesleki sorumluluk sahibi olanlarının sektör de bulunması ve sektöre yeni katılmak isteyenlerin belli standartlara sahip olması gerekmektedir. Kriter, standartlar ve uygulanacak yaptırımlar konusunda mevzuat ve yasal düzenlemelerin yapılabilmesi için ilgili kurum, kuruluşlar ve meslek örgütleri ile birlikte gerekli düzenleme ve çalışmalar yapılmalıdır.

İnşaat piyasasında mevcut olan bitmiş fakat değerlendirilmeyen yapılar ve yarım inşaatlar, sektörün en önemli sorunlarından biridir. Son dönemde piyasada hissedilen durgunluk aşılmadığı takdirde vasıfsız işçilerin yoğun olduğu bir sektörde işsizlik patlaması yaşanacaktır.

2004 yılından itibaren yürürlüğe girmeye başlayan ve günümüze kadar devam eden fiziki planlama ve çevre korumaya yönelik Emirnameler uyarınca inşaatların kullanım alanlarında azalmalar meydana gelmiştir. Bu nedenle 2003 yılından itibaren patlama yapan Yap-Sat'a

dayalı inşaat sektörü yatırımlarında özellikle konut yapımında önemli azalmalar ve sektörde daralma görülmektedir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, yabancıların Kuzey Kıbrıs'ta gayrimenkul almalarını önlemek için açmış olduğu davalar yabancıları korkutmuş ve alımlarını azaltmıştır. Bu durum yabancılara yönelik üretim yapan müteahhitleri zor duruma sokmuştur. Birçok atıl konut ortaya çıkmış ve sektöre nakit girişi azalmıştır.

Mali sıkıntı içinde bulunan müteahhitlerin, bankalara olan borçları da sorunlarını artırmakta ve yerine getirmeleri gereken taahhütlerini gerçekleştirmelerini engellemektedir.

Mevcut ve çalışır durumda olan veya faaliyetine ara vermiş olan inşaat sektöründeki işletmelerin ve inşaat sektörüne direkt servis veren sanayi işletmelerinin ve yarım kalmış inşaatların tekrardan faaliyete geçip, ekonomiye kazandırılmaları için ilgili şahıs ve şirketlerin ticari bankalara olan borçlarının yeniden yapılandırılması ve yatırımlarını tamamlamaları için yeni kaynak yaratılması çalışmaları yapılmalıdır.

4. Ticaret ve Pazarlama

4.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

4.1.1. Toptan ve Perakende Ticaret

KKTC ekonomisi küçük bir ekonomi olması nedeniyle özel niteliklere sahiptir. Toptan ve perakende ticaret sektörü, yarattığı katma değer, istihdam ve diğer sektörlerle olan ilişkilerinde, ülkemiz ekonomisinin oluşturduğu şartlar gereği önemli bir yer tutmaktadır. KKTC jeolojik yapısı nedeniyle doğal yeraltı kaynaklarına sahip değildir. Bunun bir sonucu olarak, üretim, yatırım ve kaynak yaratılması açısından ve bunların optimum düzeyde kullanılarak optimum bir verim alınabilmesi için yüksek bir ithalatın yaratılması gereği doğmaktadır. Bu nedenle, ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde dış ekonomik ilişkilerin, dolayısıyla ticaret sektörünün büyük önemi ve ağırlığı vardır.

2017 yılında 1977 yılı sabit fiyatlarıyla sektör katma değeri, 2,879.1 TL olarak gerçekleşirken bu değer 2018 yılında 2,878.7 TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yıllı milli gelir gerçekleşme rakamlarına göre sektör katma değerinde reel olarak % 0 oranında bir büyüme yaşanmıştır. Sektörün GSYİH'da cari fiyatlarla 2017 yılında %11.1 olan payı 2018 yılı gerçekleşme rakamlarına göre %11.2 olarak gerçekleşmiştir.

4.1.2. Dış Ticaret

KKTC'nin dış ticareti özellikle ihracatımızı engelleyici ABAD kararlarının olumsuz etkilerini gidermek amacı ile alınan kararlı önlemler sonucu Türkiye'ye yönelerek gelişme göstermiştir. 2018 yılı verilerine göre toplam ithalatımız içerisinde Türkiye'nin payı %58.8 ve diğer ülkelerin %41.2 olurken, ihracatımız içerisinde Türkiye'nin payı %51.7 ve diğer ülkelerin ise %48.3 olarak gerçekleşmiştir (tablo 54).

Tablo- 54 Dış Ticaretin Ülkelere Göre Dağılımı
(2016-2018)

(Milyon ABD \$)

	2016			2017			2018				
	İthalat		İhracat	İthalat		İhracat	İthalat		İhracat		
	Değer	Pay (%)	Değer	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)		
1.Türkiye	940.8	60.4	65.9	62.5	1043.0	58.6	63.8	1068.5	58.8	52.1	51.7
2.Diğer Ülkeler	616.3	39.6	39.6	37.5	735.4	41.4	41.8	747.8	41.2	48.7	48.3
2.1.AB Ülkeleri	326.8	21.0	10.7	10.1	387.5	21.8	8.3	356.3	19.6	10.3	10.2
2.1.1.Birleşik Krallık	83.6	5.4	2.4	2.3	98.1	5.5	2.8	80.9	4.5	3.2	3.2
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	243.2	15.6	8.2	7.8	289.4	16.3	5.5	275.4	15.2	7.1	7.0
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	66.9	4.3	24.0	22.7	84.3	4.7	21.8	97.4	5.4	25.9	25.7
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	91.2	5.9	0.1	0.1	150.1	8.4	0.4	149.3	8.2	0.6	0.6
2.4.ABD	16.7	1.1	0.3	0.3	25.2	1.4	0.2	21.6	1.2	1.0	1.0
2.5.Diğer Ülkeler	114.8	7.4	4.5	4.3	88.3	5.0	11.1	123.2	6.8	10.9	10.8
Toplam	1,557.2	100.0	105.5	100.0	1,778.4	100.0	105.6	1,816.3	100.0	100.8	100.0

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo-55 Dış Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı
(2016-2018)

	(Milyon ABD \$)					
	2016		2017		2018	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1.Türkiye	1,006.8	60.5	1,106.8	66.6	1,120.6	58.5
2.Diğer Ülkeler	656.0	39.5	77.2	4.6	796.5	41.5
2.1.AB Ülkeleri	337.5	20.3	395.8	23.8	366.6	19.1
2.1.1.Birleşik Krallık	86.0	5.2	100.9	6.1	84.1	4.4
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	251.5	15.1	294.9	17.7	282.5	14.7
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	90.9	5.5	106.1	6.3	123.3	6.4
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	91.3	5.5	150.5	9.1	149.9	7.8
2.4.ABD	17.0	1.0	25.4	1.5	22.6	1.2
2.5.Diğer Ülkeler	119.3	7.2	99.4	6.0	134.1	7.0
Toplam	1,662.8	100.0	1,184.0	71.2	1,917.1	100.0

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo- 56 Ülkelere Göre Dış Ticaret Dengesi
(2016-2018)

	(Milyon ABD \$)								
	2016			2017			2018		
	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi	İthalat	İhracat	Dış Tic. Dengesi
1.Türkiye	940.8	65.9	-874.9	1,043.0	63.8	-979.2	1,068.5	52.1	-1,016.4
2.Diğer Ülkeler	616.4	39.6	-576.8	735.4	41.8	-693.6	747.8	48.7	-699.1
2.1.AB Ülkeleri	326.8	10.7	-316.1	387.5	8.3	-379.2	356.3	10.3	-346.0
2.1.1.Birleşik Krallık	83.6	2.4	-81.2	98.1	2.8	-95.3	80.9	3.2	-77.7
2.1.2.Diğer AB Ülkeleri	243.2	8.3	-234.9	289.4	5.5	-283.9	275.4	7.1	-268.3
2.2.Orta Doğu Ülkeleri	66.9	23.9	-43.0	84.3	21.8	-62.5	97.4	25.9	-71.5
2.3.Uzak Doğu Ülkeleri	91.2	0.2	-91.0	150.1	0.4	-149.7	149.3	0.6	-148.7
2.4.ABD	16.7	0.3	-16.4	25.2	0.2	-25.0	21.6	1.0	-21.6
2.5.Diğer Ülkeler	114.8	4.5	-110.3	88.3	11.1	-77.2	123.2	10.9	-112.3
Toplam	1,557.2	105.5	-1,451.7	1,778.4	105.6	-1,672.8	1,816.3	100.8	-1,715.5

Kaynak : Ticaret Dairesi

KKTC'nin ihracatı 2018 yılında 100.8 milyon ABD doları, ithalatı ise 1,816.3 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında 1,884 milyon ABD doları olarak gerçekleşen dış ticaret hacmimiz Türk Lirasının değer kaybetmesi ve dünyadaki global krize bağlı olarak yaşanan daralma neticesinde 2018 yılında 1,917.1 milyon ABD doları seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo-57 Yeşil Hat Tüzüğü Kapsamında Güney Kıbrıs'la Olan Ticaret
(2016-2018)

	(ABD \$)		
	2016	2017	2018
İthalat	1,495,998.0	1,275,350.0	1,355,382.1
İhracat	4,258,391.0	4,590,062.0	5,462,527.0

Kaynak: Ticaret Dairesi

2005 yılında Yeşil Hat Tüzüğü'nün uygulamaya girmesi ile Güney Kıbrıs ile olan ticaret hacmimizde gelişme gözlemlenmektedir. Ancak gerek Yeşil Hat Tüzüğü'nün tam anlamı ile uygulanamamasından gerekse KKTC'ye yönelik olan izolasyonların ortadan kaldırılmamasından dolayı Yeşil Hat Tüzüğü beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır.

Güney Kıbrıs ile olan ihracat hacmimiz tablo 57'de görüldüğü üzere dalgalı bir trend izlemektedir. Yeşil Hat Tüzüğü kapsamında Güney Kıbrıs'a olan ihracatımız içerisinde ağırlıklı paya sahip mallar taze sebze ve meyve, taze balık, plastik mutfak eşyaları, plastik ambalaj malzemeleri, mobilya ve inşaat malzemeleridir.

2017 yılında tarım ürünlerinin dışsatımımız içerisinde %24.9 olan payı 2018 yılında %22.7 olarak gerçekleşirken; sanayi ürünlerinin payı ise 2017 yılında %74.8, 2018 yılında %77.3 olarak gerçekleşmiştir (tablo 58).

Ana mal grupları itibarıyla dışalım incelendiğinde, “makine ve nakliye araçları” mal grubu birinci sırayı, "yapıldığı maddenin cinsine göre tasnif edilenler" mal grubu da ikinci sırayı almaktadır (tablo 59).

Tablo - 58 KKTC Dışsatımının Yapısı
(2016-2018)

(Milyon ABD \$)

	2016		2017		2018	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1. Tarım Ürünleri	23.8	22.6	26.3	24.9	22.9	22.7
1.1. Narenciye	17.8	16.9	19.0	18.0	18.3	18.1
1.2. Patates	1.5	1.4	0.7	0.7	0.1	0.2
1.3. Canlı Hayvan	-	..	-	..
1.4. Diğer Tarım Ürünleri	4.5	4.3	6.6	6.2	4.5	4.4
2. Sanayi Ürünleri	81.7	77.4	79.0	74.8	77.9	77.3
2.1. İşlenmiş Tarım Ürünleri	68.3	64.7	64.3	60.9	57.7	57.3
2.2. Konfeksiyon	2.2	2.1	2.4	2.3	2.6	2.6
2.3. Diğer Sanayi Ürünleri	11.2	10.6	12.3	11.6	17.6	17.4
3. Minareller		-	0.3	0.3		-
Toplam	105.5	100.0	105.6	100.0	100.8	100.0

Kaynak : Ticaret Dairesi

Tablo - 59 Ana Mal Gruplarına Göre Dışalım
(2016-2018)

(Milyon ABD \$)

Ana Mal Grupları	2016		2017		2018	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)
1. Yiyecek ve Canlı Hayvan	238	15.3	249	14.0	257.9	14.2
2. İçki ve Tütün	94.7	6.1	103.7	5.8	105.8	5.8
3. Yakıttan Gayrı Yenmeyen Hammaddeler	209	1.3	24.2	1.4	23.7	1.3
4. Mineral Yakıtlar Yağlayıcı Madde ve İlgili Olanlar	203.2	13.0	273	15.4	367.6	20.2
5. Hayvan ve Sebze Yağları	1.1	0.1	1.2	0.1	1.5	0.1
6. Kimyevi Maddeler	117.4	7.5	132.1	7.4	129.8	7.1
7. Yapıldığı Maddenin Cinsine Göre Tasnif Edilenler	252.1	16.2	327	18.4	327.7	18.1
8. Makine ve Nakliye Araçları	414.2	26.6	463	26.0	407.3	22.4
9. Çeşitli Mamüller	215.6	13.8	205.2	11.5	195	10.7
Toplam	1,557.2	100.0	1,778.4	100.0	1,816.3	100.0

Not: 2014 yılında Sınıflama SITC REV.3'e göre yapılmıştır

Kaynak : Ticaret Dairesi

4.2. Sorunlar

Ülkemizdeki ticaret sektörünün belirgin özelliği, çok sayıda küçük ölçekli ticarethanelerden oluşmasıdır. Aynı işi yapan ticari işletmelerin çokluğu ve küçüklüğü dağıtım maliyetlerinin yükselmesine, buna bağlı olarak da fiyatların artmasına neden olmaktadır.

Dış ülkelerle olan ticari ilişkilerimizde özellikle ihracatımızın gelişmesinde önemli bir sorun da taşımacılık ve ulaşım faaliyetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin ada oluşu, ulaşımın hava ve deniz yoluyla yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu alanda ortaya çıkan başlıca sorunlar.

- Uçak kargo taşımacılığındaki dar kapasite nedeniyle karşılaşılan zorluklar.
- Yükleme ve boşaltmadaki aksaklıklar nedeniyle malların zamanında ve hasarsız ulaşımının sağlanamaması.
- Yükleme ve boşaltma maliyetlerinin yüksek olması.

KKTC'nin coğrafi konumu nedeni ile transit ticaret potansiyeli oldukça yüksektir. Bu alandaki ticaretin özendirilmesi ve geliştirilmesi yanında, başta altyapı eksiklikleri olmak üzere limanlarımıza liner bağlantılı gemi seferlerinin olmaması, işçilik ücretlerinin yüksek olması, yükleme ve boşaltma için yeterli ve modern araç ve gerecin eksikliği, liman derinliğinin az ve konteyner rıhtımının ve alanının bulunmaması gibi ticaretin gelişmesine engel oluşturan nedenlerin ivedilikle çözülmesi gerekmektedir.

5. Turizm

Turizm Sektörü, dünyada en hızlı gelişen sektörlerden biridir. Büyüyen uluslararası turizm pazarından en yüksek payı almak için turist çeken ülkeler arasındaki rekabet de hızla artmaktadır.

Teknoloji, ulaşım ve haberleşme alanındaki hızlı gelişim ve değişim küreselleşmeyi oluşturmuştur. Küreselleşme ve bölgesel bütünleşmenin güçlendiği bir ortamda meydana gelen ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmeler, ülkelerin birbiriyle olan ilişki ve bağımlılıklarını artırmakta ve yeni ekonomi politikalarının oluşturulmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda kalkınma kavramı değişime uğramakta, sosyal ve ekonomik boyut yanında çevre ve kültür boyutları da kalkınma stratejilerine yansiyarak ağırlık kazanmaktadır.

Küreselleşme ve bütünleşme süreçleri, uluslararası turizm hareketlerini de yoğunlaştırmakta ve dünya turizm gelirindeki paylarını artırmak isteyen ülkeler arasındaki rekabet de artmaktadır. Yükselen çevre bilinci ve yoğunlaşan kültür faaliyetleri bu rekabetin ana temalarını oluşturmakta ve birçok ülke çevreyle uyumlu turizm stratejilerini turizm politikalarının temeline oturtmaktadır.

Bu koşullar altında, dünya turizm hareketinde önemli bir paya sahip olan Akdeniz bölgesinde yer alan ülkemizde de ekonomik kazançlarla çevre koşulları ve antropolojik değerler açısından duyarlı bir dengeyi oluşturacak, dünyada ve bölgemizde hızla gelişen ekonomik, sosyal ve siyasal olaylara uyum sağlayacak, kendi kaynaklarını uzun vadeli kullanımlar içinde koruyan sürekli ve dengeli (sürdürülebilir) bir turizm politikasının hayata geçirilmesi amaç olarak benimsenmektedir.

5.1.Mevcut Durum ve Gelişmeler

5.1.1.Yolcu Sayısındaki Gelişmeler

2017 yılında KKTC'ye gelen yolcu sayısı 2016 yılına göre % 10.0 oranında artarak 1,577,073'den 1,734,330'a yükselmiştir. 2018 yılında ülkemize gelen yolcu sayısı 2017 yılına göre % 1.5 oranında artarak 1.759.625'e yükselmiştir. 2016 yılına göre de 20018 yılı yolcu sayısı artış hızı % 11.6 olarak gerçekleşmiştir (tablo 60).

Tablo - 60 Yolcu Sayısında ve Yapısında Gelişme

Ülke	2016		2017		2018	
	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)
1. Türkiye	1,218,232	77.2	1,324,248	76.4	1,359,420	77.3
2. Diğer	358,841	22.8	410,082	23.6	400,205	22.7
Toplam	1,577,073	100	1,734,330	100	1,759,625	100

Kaynak:Turizm Planlama Dairesi-Polis Genel Müdürlüğü

KKTC'ye gelen yolcuların uyruklarına göre dağılımı tablo 61'de verilmektedir. Buna göre 2018 yılında en yüksek yolcu sayısı ile birinci sırada bulunan Türkiye'yi sırasıyla Almanya, İngiltere(U.K.), İran, İngiltere(Kıbrıslı Türk), Çek Cumhuriyeti ve Hollanda takip etmektedir. 2018 yılında 2016 yılına göre TC uyruklu yolcu sayısında artış görülmektedir. 2018 yılı TC uyruklu yolcu sayısı 2016 yılına göre % 11.6, 2017 yılına göre de % 2.7 oranında artış göstermiştir. Öte yandan, 2017 yılında İngiltere'den (U.K.) gelen yolcu sayısı 45,146 iken, 2018 yılında % 24.0 oranında azalarak 34,332 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 61 KKTC'ye Hava ve Deniz Yolu ile Gelen Yolcuların
Uyruklarına Göre Dağılımı (KKTC uyruklular hariç)

		2016	2017	2018
1	A.B.D.	3,333	3,212	3,736
2	Almanya	48,375	56,948	51,122
3	Avustralya	789	780	869
4	Avusturya	4,424	3,251	8,206
5	Azerbeycan	4,503	4,724	5,664
6	Belçika	2,146	6,032	4,843
7	Beyaz Rusya	1,604	2,068	2,182
8	Bulgaristan	3,462	3,467	3,529
9	Çek Cumhuriyeti	12,062	14,123	13,106
10	Çin	1,416	2,016	1,805
11	Danimarka	10,673	10,960	7,734
12	Estonya	2,421	2,375	242
13	Fas	885	1,128	1,322
14	Finlandiya	2,521	4,149	6,684
15	Fransa	6,746	8,262	12,004
16	Güney Kıbrıs	2,180	2,228	3,084
17	Gürcistan	1,751	1,874	2,529
18	Hollanda	8,536	10,857	12,756
19	Irak	6,960	7,368	10,667
20	İngiltere (U.K.)	53,058	45,146	34,332
21	İngiltere(Kıbrıslı Türk)	28,523	23,865	19,716
22	İran	24,527	25,343	22,012
23	İrlanda	1,338	1,089	840
24	İspanya	1,265	1,822	981
25	İsveç	3,359	15,005	11,443
26	İsviçre	2,586	5,369	3,152
27	İtalya	3,375	3,402	3,943
28	Kanada	800	817	885
29	Kazakistan	4,229	5,524	5,978
30	Kırgızistan	2,630	2,928	3,248
31	Letonya	633	767	469
32	Lübnan	3,944	3,800	4,492
33	Mısır	2,124	2,619	3,121
34	Moldovya	2,316	2,433	2,303
35	Nijerya	5,067	4,707	6,449
36	Norveç	2,043	5,476	2,981
37	Özbekistan	1,200	1,627	2,043
38	Pakistan	4,566	6,039	6,702
39	Polonya	8,045	8,606	7,284
40	Romanya	1,857	2,357	1,461
41	Rusya Federasyonu	8,659	12,424	12,580
42	Suriye	6,504	8,068	10,666
43	Slovakya	7,839	9,390	6,531
44	Slovenya	2,294	3,433	2,496
45	Türkiye	1,218,232	1,324,248	1,359,420
46	Türkmenistan	6,751	9,826	12,275
47	Ukrayna	8,208	10,115	10,280
48	Ürdün	6,265	9,379	12,327
49	Yunanistan	1377	1439	1482
50	Diğer	28,671	31,445	35,649
	Toplam	1,577,072	1,734,330	1,759,625

Kaynak: İstatistik Kurumu-Polis Genel Müdürlüğü

5.1.2. Geceleme ve Doluluk Oranları

2016 ve 2017 yıllarında turistik konaklama tesislerinde konaklayan turist sayısı 924,122 ve 1,114,973 doluluk oranları da % 48.6 ve % 58.5 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında konaklayan turist sayısı 1,143,206, doluluk oranı da % 51.3 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında konaklayan turist sayısı 2016 yılına göre % 23.7, 2017 yılına göre de % 2.5 oranında artış göstermiştir. 2018 yılında toplam geceleme sayısı 2016 yılına göre % 25.6, 2017 yılına göre de % 1.6 oranında artış göstermiştir. (tablo 62).

Tablo - 62 Turistik Konaklama Tesislerinde Geceleme ve Doluluk Oranları

	2016	2017	2018
1. Konaklayan Turist Sayısı	924,122	1,114,973	1,143,206
2. Ortalama Kalış Süresi	3.70	3.80	3.80
3. Toplam Geceleme Sayısı	3,416,846	4,223,862	4,291,944
4. Doluluk Oranı (%)	48.60	58.50	51.30

Kaynak: Turizm Planlama Dairesi

5.1.3. Ulaşım Tercihleri

Ülkemize gelen yolcuların ulaşım tercihleri tablo 63'de verilmektedir. Havayolunu tercih eden yolcuların toplam yolcu sayısı içindeki payı yıllar itibarı ile değişim göstererek 2016 yılında %95.9, 2017 yılında % 95.1, 2018 yılında ise % 94.6 olarak gerçekleşmiştir. Deniz yolunu tercih eden yolcuların toplam yolcu sayısındaki payı, 2016 yılında % 4.1, 2017 yılında % 4.9 ve 2018 yılında % 5.4 olarak gerçekleşmiştir. Deniz yolunu tercih ederek ülkemize gelen TC uyruklu yolcuların, toplam TC uyruklu yolcu sayısına oranı 2016 yılında % 5.1, 2017 yılında % 6.2 ve 2018 yılında da % 6.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo - 63 Ulaşım Tercihleri

	2016		2017		2018	
	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)	Yolcu Sayısı	Oran (%)
1. Havayolu	1,785,746	95.9	1,945,371	95.1	1,968,345	94.6
1.1. Yabancı	354,507	19.0	405,475	19.8	393,467	18.9
1.2. TC uyruklu	1,155,890	62.1	1,242,580	60.8	1,271,417	61.1
1.3. KKTC	275,349	14.8	297,316	14.5	303,461	14.6
2. Deniz Yolu	76,812	4.1	99,643	4.9	111,616	5.4
2.1. Yabancı	4,334	0.2	4,607	0.2	6,738	0.3
2.2. TC uyruklu	62,342	3.3	81,668	4.0	88,003	4.2
2.3. KKTC	10,136	0.5	13,368	0.7	16,875	0.8

Kaynak: Turizm Planlama Dairesi ve Polis Genel Müdürlüğü

5.1.4. Turizm Hizmetleri Arzı

Turizm sektörünün diğer sektörlere olan bağımlılığı nedeniyle bu sektördeki hizmet sunumu ekonomik faaliyetlerin tüm alanlarını kapsamaktadır. Turizm hizmetleri sunumunun göstergeleri olarak konaklama tesisleri, seyahat acenteleri, eğlence ve spor tesislerindeki gelişmeler ile hava ve deniz limanları ve karayollarındaki hizmet sunumları göz önüne alınabilir.

Limanlar ve karayolları hizmet sunumları yanında turistik restoranların da dahil olmadığı hizmetlerin bir özeti tablo 64'de görülmektedir. 2016 yılında toplam tesis sayısı 332, toplam personel sayısı da 15,461 olarak görülmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında, toplam tesis sayısının 336 ve 347, toplam istihdam edilen personel sayısının da 16,699 ve 19,110 olduğu görülmektedir.

Tablo - 64 Turizm Hizmetleri Arzı

Tesisin Türü	2016	2017	2018	Endeks (2016=100)
1. Turistik Konaklama Tesisleri				
1.1. Tesis Sayısı	134	138	147	109.7
1.2. Yatak Sayısı	21,543	21,845	25,241	117.2
1.3. Personel Sayısı	7,985	9,280	10,183	127.5
2. Diğer Konaklama Tesisleri				
2.1. Tesis Sayısı	14	11	14	100.0
2.2. Yatak Sayısı	555	413	443	79.8
2.3. Personel Sayısı	61	62	80	131.1
4. Turizm ve Seyahat Acenteleri				
4.1. Acente Sayısı	154	157	152	98.7
4.2. Personel Sayısı	440	460	445	101.1
5. Kumarhaneler				
5.1. Tesis Sayısı	30	30	34	113.3
5.2. Personel Sayısı	6,975	6,897	8,402	120.5

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi - Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi

2018 yılında, 2016 yılına göre Turistik Konaklama Tesisleri'nde, tesis sayısında % 9.7, yatak sayısında % 17.2 ve personel sayısında da % 27.5 oranında artış görülmektedir. Aynı dönemde, Diğer Konaklama Tesisleri'nde, tesis sayısı aynı kalırken, yatak sayısında % 20.2 oranında düşüş, personel sayısında da % 31.1 oranında artış görülmektedir. Turizm ve Seyahat Acenteleri'nde, acente sayısında % 1.3 oranında düşüş, personel sayısında da % 1.1 oranında artış görülmektedir. Aynı dönemde Kumarhaneler'de, tesis sayısında % 13.3, personel sayısında da % 20.5 oranında artış görülmektedir (tablo 64).

2016 - 2018 dönemi konaklama tesislerinin sınıflarına göre dağılımı tablo 65'de verilmektedir. 2018 yılı verilerine göre KKTC'de mevcut 25,684 yatağın % 98.28'i, Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesislerine ait yatak kapasitesini oluşturmaktadır. Diğer Konaklama Tesisleri yatak kapasitesinin toplam konaklama tesisleri yatak kapasitesine oranı da % 1.72 olarak saptanmıştır. Tesis sayıları esas alınarak yapılan değerlendirmede, 2018 yılında 5 Yıldızlı Otellerin Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesislerine oranı % 14.97, 4 Yıldızlı Otellerin % 3.40, 3 Yıldızlı Otellerin % 10.20, 2 Yıldızlı Otellerin %14.29, 1 Yıldızlı Otellerin %9.52, Turistik Bangalovların %17.01 ve Turistik Pansiyonların %16.33 olduğu saptanmıştır. 2018 yılı yatak kapasitesi dikkate alınarak yapılan değerlendirmede de, 5 Yıldızlı Otellerin yatak kapasitesinin, Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki konaklama tesisleri yatak kapasitesine oranı % 62.02, 4 Yıldızlı Otellerin % 6.14, 3 Yıldızlı Otellerin % 9.54, 2 Yıldızlı Otellerin % 6.07 ve 1 Yıldızlı Otellerin % 2.00, Turistik Bangalovların % 6.14 ve Turistik Pansiyonların % 1.26 olduğu görülmektedir.

Tablo - 65 Konaklama Tesislerinin Sınıflarına Göre Dağılımı

Tesisin Türü	2016		2017		2018	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
1 Yıldızlı Otel	15	605	14	523	14	505
2 Yıldızlı Otel	17	1,303	17	1,303	21	1,533
3 Yıldızlı Otel	14	2,414	15	2,408	15	2,408
4 Yıldızlı Otel	5	1,738	5	1,550	5	1,550
5 Yıldızlı Otel	18	12,160	19	12,552	22	15,654
Özel Belgeli Otel	1	34	1	34	1	34
II. Sınıf Tatil Köyü	4	624	3	442	3	442
Butik Otel	5	486	6	650	6	650
Turistik Bangalov	25	1,550	25	1,550	25	1,550
Apart Otel	3	116	3	116	2	96
Yöresel Ev	3	96	3	96	2	54
Turistik Konut	2	108	3	124	4	192
Turistik Pansiyon	20	277	21	283	24	317
henüz sınıflandırılmayan kapalı	2	32	3	214	2	74
	-	-	-	-	1	182
Toplam	134	21,543	138	21,845	147	25,241
Diğer Konaklama Tesisleri	14	555	11	413	14	443
Genel Toplam	148	22,098	149	22,258	161	25,684

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi

2018 yılında konaklama tesislerinin bölgelere göre dağılımı tablo 66’da verilmektedir. Diğer Konaklama Tesisleri dışındaki tesis türlerinin yatak kapasitesinin büyük bir oranda Girne Bölgesi’nde yer aldığı görülmektedir. Toplam yatak kapasitesinin oransal olarak bölgelere göre dağılımı, % 63.7 Girne Bölgesi, % 25.6 İskele Bölgesi, % 7.1 Gazimağusa Bölgesi, % 3.3 Lefkoşa Bölgesi % 0.2 Güzelyurt Bölgesi ve % 0.2 Lefke Bölgesi olarak görülmektedir. Konaklama tesislerinin oransal dağılımı da % 61.9 Girne Bölgesi, % 21.1 İskele Bölgesi, % 8.8 Gazimağusa Bölgesi, % 5.4 Lefkoşa Bölgesi, % 0.7 Güzelyurt Bölgesi ve %2.0 Lefke Bölgesi olarak görülmektedir.

Tablo - 66 Konaklama Tesislerinin Bölgelere Göre Dağılımı (2018)

Tesisin Türü	Lefkoşa Böl.		Gazimağusa Böl.		Girne Böl.		Güzelyurt Böl.		İskele Böl.		Lefke Böl.		Toplam	
	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak
	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı	Sayısı
1 Yıldızlı Otel	-	-	1	28	9	275	1	38	3	164	-	-	14	505
2 Yıldızlı Otel	1	160	3	256	11	705	-	-	6	412	-	-	21	1,533
3 Yıldızlı Otel	1	120	2	228	12	2,060	-	-	-	-	-	-	15	2,408
4 Yıldızlı Otel	-	-	-	-	5	1,550	-	-	-	-	-	-	5	1,550
5 Yıldızlı Otel	2	522	1	850	15	8,986	-	-	4	5,296	-	-	22	15,654
Özel Belgeli Otel	-	-	-	-	1	34	-	-	-	-	-	-	1	34
II. Sınıf Tatil Köyü	-	-	-	-	3	442	-	-	-	-	-	-	3	442
Butik Otel	-	-	1	204	5	446	-	-	-	-	-	-	6	650
Turistik Bangalov	-	-	2	184	19	1,062	-	-	4	304	-	-	25	1,550
Apart Otel	-	-	-	-	2	96	-	-	-	-	-	-	2	96
Yöresel Ev	-	-	-	-	-	-	-	-	2	54	-	-	2	54
Turistik Konut	-	-	-	-	2	84	-	-	1	102	1	6	4	192
Turistik Pansiyon	4	24	3	32	4	81	-	-	11	134	2	46	24	317
Henüz Sınıflandırılmayanlar	-	-	-	-	2	74	-	-	-	-	-	-	2	74
Kapalı Tesisler	-	-	-	-	1	182	-	-	-	-	-	-	1	182
Toplam	8	826	13	1,782	91	16,077	1	38	31	6,466	3	52	147	25,241
Diğer Konaklama Tesisleri	2	12	1	55	3	188	-	-	8	188	-	-	14	443
Genel Toplam	10	838	14	1,837	94	16,265	1	38	39	6,654	3	52	161	25,684

Kaynak : Turizm Planlama Dairesi

5.1.5. Turizm Gelirleri

2018 yılında toplam döviz gelirleri 1,948.3 milyon \$, ihracat gelirleri 100,9 milyon \$ ve net turizm gelirleri 912.4 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Net turizm gelirlerinin toplam döviz gelirleri içindeki payı % 46.8, ihracat gelirlerine oranı ise % 904.3 olarak gerçekleşmiştir (tablo 67).

2018 yılı net turizm gelirleri 2016 yılına göre % 23.4 ve 2017 yılına göre de % 5.5 oranında artış göstermiştir. 2018 yılı toplam döviz gelirleri 2016 yılına göre % 5.6 oranında artış, 2017 yılına göre ise % 6.0 oranında düşüş göstermiştir. 2018 yılı ihracat gelirlerinde ise 2016 yılına göre % 4.4, 2017 yılına göre % 4.5 oranında düşüş görülmektedir.

Tablo - 67 Turizm Gelirleri ve Döviz Gelirlerindeki Payı
(milyon \$)

	2016	2017	2018
1. Net Turizm Gelirleri	739.4	864.9	912.4
2. Toplam Döviz Gelirleri ¹	1,844.8	2,072.8	1,948.3
3. İhracat Gelirleri	105.5	105.6	100.9
4. Net Turizm Gelirlerinin Toplam Döviz Gelirlerine Göre Yüzdesi	40.1	41.7	46.8
5. Net Turizm Gelirlerinin Toplam İhracat Gelirlerine Göre Yüzdesi	700.9	819.0	904.3

¹ İhracat ve Görünmeyen İşlemler Dengesi
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

5.1.6. Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Düzenlenen Turizm Projeleri

Devlet Planlama Örgütü, 47/2000 sayılı Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 2001 yılından itibaren turizm yatırım projelerini de bu yasa kapsamında değerlendirerek Teşvik Belgesi düzenlemektedir.

Tablo - 68 Devlet Planlama Örgütü Tarafından Teşvik Belgesi Verilen Turizm Projelerinin Bölgelere ve Yıllara göre Dağılımı

	(TL)					
	2016		2017		2018	
	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı	Sabit Yatırım	Yatak Sayısı
Girne Bölgesi	195,107,766	742	629,215,196	1,792	1,177,528,361	2,812
Gazimağusa Bölgesi	-	-	69,620,912	304	-	-
Lefkoşa Bölgesi	-	-	-	-	96,688,079	316
İskele Bölgesi	701,220,409	3,554	323,779,546	1,108	143,821,540	730
Güzelyurt Bölgesi	13,528,949	114	-	-	-	-
Lefke Bölgesi	-	-	-	-	11,519,485	98
Toplam	909,857,124	4,410	1,022,615,654	3,204	1,429,557,465	3,956

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 68’de görüldüğü gibi, 2016, 2017 ve 2018 yıllarını kapsayan değerlendirmede, 2016, 2017 yıllarında Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin, Girne Bölgesi ile İskele Bölgesi’nde yoğunlaştığı, 2018 yılında ise bu yoğunluğun sadece Girne Bölgesinde devam ettiği görülmektedir. Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin toplam yatak kapasitelerinin 2016 yılında 4,410, 2017 yılında 3,204 ve 2018 yılında da 3,956 olduğu saptanmıştır. Teşvik Belgesi düzenlenen turizm yatırım projelerinin toplam sabit yatırım tutarının 2018 yılında 2017 yılına göre % 39.8, 2016 yılına göre de % 57.1 oranında arttığı belirlenmiştir.

5.2. Sorunlar

Turizm sektörünü olumsuz yönde etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapılmasına rağmen, sektörün çözüm bekleyen birçok önemli sorununun halen mevcut olduğu, ayrıca sektörün ülke ekonomisindeki yerinin henüz istenilen düzeye ulaşamadığı görülmektedir.

Ülkemizde hükümetlerin ömrünün kısa süreli olmasına bağlı olarak, üst düzey yöneticilerin sürekli değişiyor olması, kurumsal hafızanın zayıflamasına, böylelikle de sektörel gelişmenin durağanlaşmasına neden olmaktadır.

Doğal çevre ve tarihi dokunun yeterince korunmaması, turistik tesis ve yan tesisler ile eklentilerinin doğal çevreye ve özgün mimariye uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmemesi, özel koruma alanları, kıyasal alanlar gibi konularda da etkin politikaların henüz istenilen düzeyde geliştirilmemesi ve paydaşlar arasındaki koordinasyonun sağlanamamasından doğan sorunlar mevcuttur.

Coğrafi konum itibarıyla, yakın çevremizde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ülke turizmini olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizm sektörünün ülke genelinde yönlendirilmesinde esas alınacak olan plan çalışmalarının tamamlanmaması, sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkileyen önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

Ülkemizdeki altyapı ile fiziksel büyümenin paralel gelişmemesinden kaynaklanan sorunlar da turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir. Turizm yatırımlarının belli bölgelerde aşırı yoğunlaşması sorunları daha da artırmaktadır.

Turizm yatırımlarının yürürlükteki yasalara uyulmadan kontrolsüz ve denetimsiz gerçekleştirilmesi çarpık yapılaşma yanında, hayati tehlike arz edecek sağlıksız tesislerin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu durum ekonomik, sosyal ve çevresel gelişmeyi de olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizin diğer ülkelerde etkin tanıtımının yeterince yapılamaması ve iyi bir imajın yaratılamaması, sektörde istenilen gelişmelerin sağlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca rekabet üstünlüklerimizin ortaya konulmasındaki güçlükler nedeni ile pazarlamanın düşük fiyatlarla yapılmasının çekim unsuru haline gelmesi, turizm gelirlerinin istenilen düzeyde olmasını engellemektedir.

Tesislerde servis standardının ve kalitesinin düşüklüğü ile yüksek turizm sezonunda kalifiye personel azlığı sektörün gelişmesini engelleyici bir nitelik arz etmektedir.

Direk olmayan uçuşlarda geçmiş yıllara göre bir aşama kaydedilmesine rağmen, yabancı ülkelerden direk ulaşımın sağlanamamış olması ve hava ulaşımındaki organizasyon ve koordinasyon eksikliğinin yarattığı sorunlar sektörü olumsuz yönde etkilemektedir.

Yerel bir hava yolu şirketinin olmayışı dışa bağımlı oluşumuz ve uçak biletleri fiyatların çok yüksek oluşu turizm sektörünün gelişmesine engel teşkil etmektedir.

Turizm yatırımları için yapılan arazi tahsislerinde, mülkiyet durumu ve imar mevzuatının dikkate alınmadığı durumlarda sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, sektörde deneyimi olmayan kişi veya şirketlere arazi tahsis edilmesiyle, kıt olan doğal kaynaklarımızın tüketilmesi yanında turizmde hedeflenen düzeye ulaşılamamasına neden olmaktadır.

Pazarın çeşitlendirilmemesi, turizm ürününe, özel turizm pazarlarına hitap edebilecek nitelikler kazandırılmasını sağlayabilecek ekonomik, sosyal ve kültürel aktivite ve organizasyonlar ile sektörün desteklenmesi için gereken çalışmaların yeterince yapılmaması sektörün gelişmesini olumsuz etkilemiştir.

Dünya’da turizmdeki yenilik ve çeşitlilik yönündeki değişimlere rağmen, on iki aya yayılan inanç, kültür, agro, eko gibi alternatif turizm modellerinin ülkemizde yeterince yer almaması, uygulanmakta olan sezonluk kitle turizmi, sektörün istenilen düzeye ulaşamamasına neden olmaktadır.

Yüksek gelir düzeyine sahip turistlerin ülkemizi tercih etmesini ve yıl boyu talep yaratılmasını sağlayacak çalışmaların yeterince yapılamaması sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizmde uygulanan teşvik yöntemlerinin büyük ölçekli yatırımları destekleme yönünde olması, turizmde çeşitliliğin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kırsal bölgelerde yerel halka dayalı küçük ölçekli turizm yatırımlarının yeterli düzeyde geliştirilememesi, ayrıca mevcut teşvik uygulamalarından da yeterli düzeyde yararlandırılmamaları bu bölgelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanamamasına neden olmaktadır.

Turizm işletmelerinde devam eden finansman sorunu nedeniyle tesislerde yenileme yatırımları ile ek yatırımların rekabet koşullarının gerektirdiği ölçüde gerçekleştirilememesi, tesislerde standardın düşmesine neden olmaktadır.

Belirli bölgelerde yoğunlaşan tatil amaçlı ikinci konutlar, bölgelerin altyapı sorunlarını artırmakta, turistlerin kayıt dışı olarak pazarlanan ikinci konutlara yönelmesini sağlamakta, bu nedenle de turistik tesislere olan talebin azalmasına ve ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde toplu taşımacılığın geliştirilmemiş olması, trafik yoğunluğu ve çevre kirliliği yaratmakta, ayrıca münferit olarak ülkemize gelen turistlerin ülke içinde dolaşımını sınırlandırmaktadır. Bu durum da turizmi olumsuz yönde etkilemektedir.

Turizm faaliyetleri içinde yer alan yat turizminin bölgesel ölçüğe uygun olarak planlama yapılmadan uygulanmaya çalışılması, mevcut dokuyu olumsuz yönde etkilemektedir.

Avrupa Birliği turizm politikalarına uyum çalışmalarının ülkemizde yeterince yer almaması, sektördeki gelişmelerin takip edilememesine neden olmaktadır.

6. Ulaştırma - Haberleşme

6.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ulaştırma-Haberleşme sektörü ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel altyapılarından birini oluşturmakta olup ve aynı zamanda diğer sektörlerin karşılıklı uyum içinde, etkin olarak faaliyetlerini sürdürebilmesi açısından da önem taşımaktadır. Özellikle başta turizm sektörü olmak üzere ticaret, sanayi ve tarım sektörlerine dışsal ekonomi sağlayarak onları harekete geçirmekte, devamlı bir ekonomik gelişmeye katkıda bulunmakta ve öngörülen ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleşmesini desteklemektedir.

Sektör, karayolu ulaştırması, havayolu ulaştırması, denizyolu ulaştırması, telekomünikasyon hizmetleri, posta hizmetleri, radyo-televizyon hizmetleri olmak üzere altı alt sektöre ayrılmaktadır.

6.2. Ulaştırma

6.2.1. Karayolu Ulaştırması

KKTC yurtiçi ulaşımının tamamen karayolu taşımacılığına dayanıyor olması, karayolu alt sektörünün ekonomi içindeki önemini ve ekonomimize etkilerini artırmaktadır. Ülkemizde toplam karayolu uzunluğunun yaklaşık 2000 km.'si asfalt kaplamalı ve 500 km'si stabilize yol olmak üzere 2500 km'dir. Bir kısım köy yolları stabilize olmakla beraber her köyün şehirler ve kasabalarla bağlantısını sağlayan en az bir asfalt yolu mevcuttur.

Sınırlarımız içinde kalan yol ağının km²'ye düşen miktarı yaklaşık 750 m olup, bu rakam dünya standartlarına göre oldukça iyi bir karayolu ağına sahip olduğumuzu göstermektedir.

KKTC'nde kentlerarası yolların bakım, tamir ve yenileme çalışmaları Karayolları Dairesi tarafından gerçekleştirilirken kentlerde bu hizmet belediyeler tarafından yürütülmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Karayolları Master Planı kapsamında mevcut 2500 km uzunluktaki yol ağımız 2012 yılında revize edilmiş olan KKTC 2012-2020 Karayolu

Master Planı ile 1625 km'si plana girmiş ve projelendirilmiştir. 1625 km uzunluktaki yolların 454 km'si anayolu ağı ve geriye kalan 1171 km'si 3. Sınıf yollar olarak belirlenmiştir.

KKTC sınırları içerisinde kalan 2500 km uzunluğundaki yolların bakım onarımı ve güvenliği Karayolları Dairesi tarafından sağlanmaktadır. Karayolları Dairesi yaptığı çalışmaları kendi imkanlarıyla emanet usulü veya ihale ile müteahhitlere yaptırmaktadır. Güzelyurt-Lefke Bölünmüş Ana Yolu'nun, Güzelyurt-Doğancı arasındaki bölümü ve Bostancı Kavşağı, Lefkoşa-Girne Anayolu yenilenmesi çerçevesinde, Girne-Lefkoşa istikametinde 1'nci ve 2'nci etaplar 2018'de tamamlanmıştır. Balalan – Yeni Erenköy yolunun ise yapımı devam etmektedir.

İçişleri Bakanlığı'nın 2006 yılında kurumunu başlattığı sabit görüntülü hız kamerası uygulaması kapsamında, 2006- 2018 yılları arasında bölgelerdeki tehlikeli noktalara toplam 94 adet kamera kurulmuştur. Sabit görüntülü kameraların yanında 2 adet de point to point hız kamerası sistemi kurulmuştur. Ayrıca 2016 yılında sürat tespiti yapan mobil araç uygulaması başlamıştır.

6.2.2. Havayolu Ulaştırması

Ülkemiz ekonomisinde özel bir yeri bulunan havayolu ulaştırması, havayolu işletmeciliğini, hava alanları işletmeciliğini, hava trafik kontrol hizmetlerini, yer ve ikram hizmetlerini, eğitim, bakım ve diğer havacılık faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin uluslararası zorunluluklara göre koordinasyonu ve denetimini kapsamaktadır.

Çok hızlı gelişen ve yenilenen bir sektör olan sivil havacılıkta yarışabilmemiz için teknik teçhizat, personel eğitimi, lisan (İngilizce), ICAO (International Civil Aviation Organisation)'ın çıkardığı kurallar ve yerel yasalar gibi konularda kalite ve sürekliliğin devamı gerekmektedir.

Ercan Havaalanı'nın işletme haklarının devredilmesine ilişkin 24.05.2012'de başlayan süreç 10 Aralık 2012'de tamamlanmış olup Ercan Havalimanı'nın işletme hakkı 25 yılına Taşyapı Taahhüd Sanayi ve Ticaret A.Ş'ne devredilmiştir.

Havayolu yük ve yolcu taşımacılığında tarifeli hizmet veren hava yolu şirketleri THY, Atlas Jet ve Pegasus olarak sıralanabilir. Bunun yanında charter sefer yapan havayolu şirketleri de mevcuttur. KTHY'nın uçuşları ise TC Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün 21 Haziran 2010 tarihli yazısıyla durdurulmuştur.

Havayolu taşımacılığının toplam yurt dışı taşımacılık içindeki payına bakıldığında 2017 yılında %94.7 olan yolcu taşıma payının 2018'de %94.4 ve %0.1 olan yük taşıma oranının ise yine %0.1 olarak gerçekleştiği görülmektedir (tablo 69).

Havayolu ile yük taşımacılığında bakıldığı zaman 2016 yılında taşınan yük miktarının 2,413 ton iken, 2018'de 2,346 tona düştüğü görülmektedir. Aynı dönemde yolcu taşımacılığına bakıldığı zaman 2017'de 3,962,541 olan yolcu sayısı 2018 yılında 4,020,229'a yükselmiştir. Bu arada hava sahamızdan geçen uçak sayısının 2017 yılında 189,787 iken, 2018 yılında 218,065 olarak gerçekleştiği tespit edilmiştir (tablo 70).

Tablo - 69 Yurtdışı Yük ve Yolcu Taşımacılığı
(2016-2018)

	A: Yolcu	B: Yük	(Kişi-Ton)		
			2016	2017	2018
1. Toplam Taşıma	A....		3,777,102	4,182,622	4,261,045
	B....		2,330,959	2,619,900	2,688,691
1.1. Hava Yolu	A....		3,628,887	3,962,541	4,020,229
	B....		2,322	2,413	2,346
1.2. Deniz Yolu	A....		148,215	220,081	240,816
	B....		2,328,637	2,617,487	2,686,345
2. Oransal Dağılım Toplam (%)	A....		100.0	100.0	100.0
	B....		100.0	100.0	100.0
2.1. Hava Yolu	A....		96.1	94.7	94.4
	B....		0.1	0.1	0.1
2.2. Deniz Yolu	A....		3.9	5.3	5.6
	B....		99.9	99.9	99.9

Kaynak: Sivil Havacılık Dairesi ve Limanlar Dairesi Müdürlükleri

Tablo - 70 Havayolu Yük, Yolcu ve Sefer Sayıları
(2016-2018)

	2016	2017	2018
1. Sefer Sayısı	27,109	27,197	26,817
2. Yolcu Sayısı	3,628,887	3,962,541	4,020,229
3. Kargo (Ton)	2,322	2,413	2,346
4. Hava Sahamızdan Geçen Uçak Sayısı	210,789	189,787	218,065

Kaynak: Sivil Havacılık Dairesi Müdürlüğü

6.2.3. Denizyolu Ulaştırması

Denizyolu ulaştırması hizmet ve ürünlerin üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine, limanlararası yapılan taşıma ve dağıtım hizmetlerinin tamamını kapsamaktadır. Bu hizmetler Limancılık, gemi, yk ve yolcu taşımacılığı, tersanecilik, yk ve gemi acenteliği ve brokerliğinden oluşmaktadır. Ülkemizde denizyolu ulaştırması ile ilgili faaliyetler halen:

- 1) Limanlar Dairesi Müdürlüğü
- 2) Serbest Liman ve Bölge Müdürlüğü
- 3) K.T. Denizcilik Ltd. Őti.
- 4) K.T. Liman İşçileri Őti.
- 5) Gemi ve yk acenteleri eliyle yürütülmektedir.

Ülkemizin belli başlı limanları Őunlardır:

- Gazimağusa Liman
- Girne Turizm Liman
- Gemikonağı Liman

KKTC yük taşımacılığında Gazimağusa Limanı, yolcu taşımacılığında da Girne Limanı en önemli limanlardır.

Bunlar dışında denetim ve teknik hizmetler yönünden Gazimağusa Limanına bağlı,

- Kalecik Akaryakıt Dolum Tesisleri
- Kalecik Alçı ve Çimento İskelesi

Girne Limanına bağlı,

- Teknecek Elektrik Santarlı Akaryakıt Dolum Tesisi
- Girne Yat Limanı

mevcuttur.

Bunların yanında Limanlar Dairesi'ne bağlı 14 adet balıkçı barınağı bulunmaktadır. Denetim ve teknik hizmetler yönünden Limanlar Dairesi'ne bağlı bulunan İskele Yat Limanı ve diğer tesisler, işletmecilik yönünden kamu ve özel sektör işletmeleri tarafından işletilmektedirler.

2018 yılında KKTC'ne denizyolu ile 2,686,345 ton yük ve 240,816 adet yolcu taşınmıştır (tablo 71).

Tablo - 71 Denizyolu Yük ve Yolcu Taşınması
(2016-2018)

	(Ton,Adet)					
	2016		2017		2018	
	Yük	Yolcu	Yük	Yolcu	Yük	Yolcu
1. Gazimağusa Limanı	1,224,925	35,217	1,510,597	45,094	1,570,675	51,707
2. Kalecik Akaryakıt Tesisleri	437,325	-	391,852	-	439,237	-
3. Kalecik Alçı-Çimento Tesisleri	209,048	1	242,401	-	216,455	-
4. GİRME Turizm Limanı	270,550	112,997	269,007	174,987	254,769	189,109
5. Tekneçik Santrali	186,789	-	203,630	-	205,209	-
6. GİRME Yat Limanı	-	-	-	-	-	-
7. Gem-Yat Delta Marina	-	-	-	-	-	-
8. Gemikonağı Limanı	-	-	-	-	-	-
9. Karpaz Yat Limanı *	-	-	-	-	-	-
Toplam	2,328,637	148,215	2,617,487	220,081	2,686,345	240,816

* Haziran 2011 yılında hizmete girmiştir.

Kaynak: Limanlar Dairesi Müdürlüğü

KKTC gemi siciline 2018 yılı sonu itibarıyla, 41 adet gemi kayıtlı bulunmaktadır.

2018 yılı itibarı ile Gazimağusa Limanı'na gelen yükün %64.8'i ve giden yükün %87.7'si KKTC bandıralı gemilerle, gelen yükün %5.3'ü ve giden yükün %0.8'i TC bandıralı gemilerle, gelen yükün %29.9'i ve giden yükün %11.5'si Üçüncü Ülke bandıralı gemilerle taşınmıştır (tablo 72).

Tablo - 72 Gazimağusa Limanına Taşınan Yük Miktarları ve Taşıyan Gemilerin Milliyetleri
(2016-2018)

Milliyeti	(Ton)					
	2016		2017		2018	
	Gelen	Giden	Gelen	Giden	Gelen	Giden
1. KKTC	507,848	112,105	768,558	155,069	909,166	146,348
2. TC	70,612	3,068	65,442	3,188	74,226	1,342
3. Yabancı	506,842	24,450	507,178	16,021	420,328	19,265
Toplam	1,085,302	139,623	1,341,178	174,278	1,403,720	166,955

Kaynak : Limanlar Dairesi Müdürlüğü

6.3. Haberleşme

Haberleşme sektörü telekomünikasyon, yayıncılık, bilişim ve posta hizmetlerini kapsamaktadır.

6.3.1. Telekomünikasyon Hizmetleri

Hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler ve artan globalleşme eğilimi, telekomünikasyon sektörünü bireysel haberleşmenin sağlanmasının ötesinde, bilgi toplumunun temel altyapısını oluşturan bir sektör durumuna getirmiştir.

KKTC'deki Telekomünikasyon hizmetlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi, her yıl yapılan yeni yatırımlar ile devam etmektedir. Bugün KKTC sınırları içerisinde kullanılan Telekomünikasyon sistemleri tamamıyla en son teknoloji ürünü sistemlerdir. 2018 sonu itibarı ile Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt bölgelerinde toplam 140,993 adet abone kapasitesi mevcuttur (tablo 73).

GSM mobil telekomünikasyon hizmetleri, Vodafone Mobile Operations Ltd.(KKTC Telsim) ve Kıbrıs Mobile Telekomünikasyon Ltd. (KKTCELL) tarafından verilmektedir.

2018 Aralık ayı itibarıyla Kuzey Mobile Telekomünikasyon Ltd. (Kuzey Kıbrıs Turkcell) 584,014 ve KKTC Vodafone Mobile Operation (Telsim) ise 329,976 abonesi kayıtlı mobil abonesi bulunmaktadır.

Aralık 2018 sonu itibarıyla KKTC’de toplam 85,185 kayıtlı sabit şebeke kullanıcısı bulunmaktadır.

Tablo - 73 Bölge Santralleri ve Hat Kapasiteleri
(2016-2018)

Bölgeler	2016	2017	2018
1. Lefkoşa	55,936	55,936	55,936
2. Gazimağusa	45,834	46,026	46,026
3. Girne	22,928	22,928	22,928
4. Güzelyurt	16,103	16,103	16,103
Toplam	140,801	140,993	140,993

Kaynak: Telekomünikasyon Dairesi

6.3.2. Posta Hizmetleri

KKTC posta hizmetleri düzenli bir şekilde gelişmekte ve çağdaş bir anlayışla sürdürülmektedir. Yurtiçi ve yurtdışı posta gönderilerinin kara, hava ve deniz yolu ile sevki yapılmakta ve gelen postaların dağıtımını süratle gerçekleştirilmektedir. Acele posta servisi başarı ile sürdürülmekte, bu hizmetlere ek olarak, yurtiçi ve TC ile karşılıklı olarak posta havalesi kabul ve ödemesi yapılmaktadır. Bunun yanında uluslararası posta havalesi tek taraflı olarak TC kanalıyla alınmakta ve alıcıya ödenmektedir. Posta hizmetleri alanında uygulanan etkin görevlerin bir sonucu olarak ülkemizin posta ile haberleşmesi dünyanın heryeri ile başarılı bir şekilde yapılabilmektedir.

2018 yılı itibarıyla KKTC'nde 38 adet posta şubesi ve şubelere bağlı 137 adet posta acentesi ve 20 pul bayisi mevcuttur.

6.3.3. Radyo ve Televizyon

Bayrak Radyo ve Televizyon Kurumu (BRTK) tarafından yürütülmekte olan radyo ve televizyon hizmetlerinin geliştirilmesi çağdaş bir anlayışla sürdürülmektedir. Hızla gelişen teknoloji sayesinde bülten ve bilgi akışı, ülkeler arasında sınırsız bir şekilde oluşmaya başlamıştır. BRTK, çağımızın yayıncılık gereklerini yerine getirebilmek için atılımlarını devam ettirmektedir.

BRTK'nun kendi TV ve Radyo yayınlarına ek olarak vermekte olduğu TRT1 ve TRT2 yayınları yanında TC Orijinli özel TV ve Radyo yayınlarında düzenleyen yeni yasanın gündeme gelmesi ve kısmen de yürürlüğe girmesi ile KKTC'de de özel yayıncılık alanda etkinlik gösteren kuruluşların verici ve yansıtıcı donanımı için gerekli enerji, bina, anten kulesi vb. altyapı gereksinimleri ile ölçü-bakımları da BRT Kurumu tarafından karşılanmaktadır. 2018 yıl sonu itibarıyla ülkemizde yayın yapan toplam 18 TV ve 39 Radyo kanalı bulunmaktadır (tablo 75 ve 76).

Tablo - 74 Radyo ve Televizyon Şebekesi Gelişim Tablosu

Bölgeler	2016	2017	2018
1. Radyo Yayınları			
1.1. Orta Dalga Radyo Vericileri			
1.1.1. Verici Sayısı	-	-	-
1.1.2. Toplam Güç (kW)	-	-	-
1.2. Kısa Dalga Radyo Vericileri			
1.2.1. Verici Sayısı	-	-	-
1.2.2. Toplam Güç (kW)	-	-	-
1.3. FM Radyo Vericileri			
1.3.1. Verici Sayısı	14	14	14
1.3.2. Toplam Güç (kW)	104.3	104.3	104.3
1.4. Toplam Yayın Saati			
1.4.1. Radyo I	8,760	8,760	8,760
1.4.2. BRT International (Radyo II)	8,760	8,760	8,760
1.4.3. Bayrak FM (Radyo III)	8,760	8,760	8,760
1.4.4. Radyo Klasik	8,760	8,760	8,760
1.4.5. Bayrak Haber	8,760	8,760	8,760
1.4.6. Bayrak Türk Müziği	8,760	8,760	8,760
2. TV Yayınları			
2.1. TV Ana Verici Sayısı	13	13	13
2.2. Toplam Güç (kW ERP)	725	725	725
2.3. TV Kanal Aktarıcı Sayısı	36	36	36
2.4. TV Aktarıcı Toplam Gücü (kW ERP)	936	936	936
2.5. Toplam Yayın Saati			
2.5.1. BRT TV 1	8,760	8,760	8,760
2.5.2. BRT TV 2	8,448	8,448	8,448
2.5.3. Eğitim TV	312	312	312
3. Uydu Yayınları			
3.1. Uydu Verici Sayısı	1	1	1
3.2. Toplam Güç (kW ERP)	1,000	1,000	1,000
3.3. Toplam Yayın Saati			
3.3.1. BRT TV1	8,760	8,760	8,760
3.3.2. BRT Radyo 1	8,760	8,760	8,760
3.3.3. Bayrak International	8,760	8,760	8,760
3.3.4. Bayrak FM	8,760	8,760	8,760
3.3.5. Bayrak Klasik	8,760	8,760	8,760
3.3.6. BRT TV 2	8,760	8,760	8,760
3.3.7. BRT HB	8,760	8,760	8,760

Kaynak: BRT Kurumu

Tablo - 75 TV Kanal Sayısı

		2016	2017	2018
KAMU	KKTC	2	2	2
	TC	3	3	3
ÖZEL	KKTC	6	6	6
	TC	4	4	4
	ÜNİVERSİTE	3	3	3
Toplam		18	18	18

Kaynak: BRT Kurumu

Tablo - 76 Radyo Kanal Sayısı

		2016	2017	2018
KAMU	KKTC	6	6	6
	TC	1	1	1
ÖZEL	KKTC	21	21	21
	TC	1	1	1
	SİVİL SAVUNMA T.B	3	3	3
	GKK	1	1	1
	ÜNİVERSİTE	6	6	6
Toplam		39	39	39

Kaynak: BRT Kurumu

6.4. Sorunlar

KKTC'nin uluslararası alanda tanınmaması nedeniyle Türkiye dışındaki ülkelerle doğrudan hava bağlantısı yapılamamakta, KKTC siciline kayıtlı gemiler ise genelde TC-KKTC arasında sefer yapabilmekte ve tarifeli gemi seferleri yapılamamaktadır. Bu durum ulaştırma maliyetlerini yükseltmekte ve gelir kaybına neden olmaktadır.

Hızlı ve plansız kentleşme sonucu yollarda artan yük taşımaları ve aşırı yüklemeler zaten yetersiz olan karayolu altyapısının daha da yıpranmasına ve verimsiz bir ulaşım sisteminin oluşmasına sebep olmuştur.

Artan karayolu ulaşım talebi ile birlikte nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgelerde trafik önemli sorunlardan bir haline gelmiştir. Karayollarındaki ağır taşıt trafiği de trafik güvenliğinin azalmasında önemli bir etkidir.

2018 yılında 24 kişinin ölümü ve 1,030 kişinin yaralanması ile sonuçlanan trafik kazaları ülkedeki etkili ve acil çözümler gerektiren en önemli sorunların başında yer almaktadır.

Yine hızla artan yapılaşma nedeniyle bazı bölgelerde telefon ve internet hizmetlerinde altyapı yetersizliğinden dolayı birçok sorunlar yaşanmaktadır.

7. Eğitim

7.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Kıbrıs Türk Milli Eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olarak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

7.1.1. Örgün Eğitim

Belirli yaş gruplarına, belirli bilgi ve becerileri, belirli bir süre içerisinde vermeyi amaçlayan örgün eğitim, temel, orta ve yüksek öğrenimi kapsar.

7.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim

İlköğretim yaşına gelmemiş çocukların eğitimi olarak ele alınan okul öncesi eğitim, Milli Eğitim Yasası gereği ilgili öğretim yılının 31 Aralık gününden önce dört ve beş yaşını tamamlayan grubu kapsamaktadır. Devlet eliyle yürütülen ve çağ nüfusunun tümünü kapsayacak şekilde bir programa bağlı olarak yaygınlaştırılan okul öncesi eğitim bir veya iki yıl sürelidir.

Okul öncesi eğitim, devlet anaokullarında, ilkokullara bağlı anasınıflarda ve özel anaokullarda sürdürülmektedir.

Tablo - 77 Okul Öncesi Eğitim
(2016/2017 - 2018/2019)

	2016-2017	2017-2018	2018-2019
1. Devlet Anaokulları			
1.1. Okul Sayısı	23	24	26
1.2. Öğrenci Sayısı	3,812	3,873	3,879
1.2.1 4 Yaş	1,159	1,110	1,192
1.2.2 5 Yaş	2,653	2,763	2,687
2. Özel Anaokullar			
2.1. Okul Sayısı	84	91	98
2.2. Öğrenci Sayısı	2,211	2,343	2,369
2.2.1 4 Yaş	1,190	1,221	1,244
2.2.2 5 Yaş	1,021	1,122	1,125
3. Şube Sayısı Toplam	388	402	404
3.1. 4 Yaş	156	159	163
3.1.1 5 Yaş	232	243	241
4. Öğretmen Sayısı Toplam	460	481	540
4.1. 4 Yaş	171	179	203
4.1.1. 5 Yaş	289	302	337
Okul Öncesi Toplam			
Toplam Öğretmen Sayısı	460	481	540
Toplam Öğrenci Sayısı	6,023	6,216	6,248
Öğrenci/ Öğretmen Oranı	13.1	12.9	11.6
Okullaşma Oranı (%)	78.9	81.0	82.0

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.2. İlköğretim

KKTC'nde 17/1986 sayılı Milli Eğitim Yasası'na göre ilköğretim zorunlu olup, ilgili öğretim yılının 31 Aralık gününden önce altı yaşını tamamlayan çocukların beş yıllık eğitim süresini tamamlayıncaya kadar süren eğitim ve öğrenimlerini kapsar.

Söz konusu eğitim kademesinde, devlet ilkokulları ile özel ilkokullarda, 2018-2019 öğretim yılında toplam okul sayısı 97 olmuştur. 2017 - 2018 eğitim yılında 19,509 olan öğrenci sayısı

2018-2019 eğitim yılında 19,861'e yükselirken, öğretmen sayısı 1,721'den 1,830'a yükselmiş, öğrenci/öğretmen oranı ise 10.9 olmuştur. 2017-2018 öğretim yılında, ilkokullarda okullaşma oranı ise değişmemiş %100 olarak kalmıştır (tablo 78).

Tablo - 78 Özel ve Devlet İlkokullar
(2016/2017 - 2018/2019)

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2016-2017	96	19,427	1,784	10.9	100.0
2017-2018	96	19,509	1,721	11.3	100.0
2018-2019	97	19,861	1,830	10.9	100.0

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.3. Ortaöğretim

Ortaöğretim, ilköğretimden sonraki yedi yıl süreli eğitimin tümünü kapsar. İlköğretimi tamamlayan her öğrenci, ortaöğretime devam etme ve ortaöğretim olanaklarından ilgi ve yetenekleri ölçüsünde yararlanma hakkına sahiptir.

7.1.1.3.1. Ortaokullar

Ortaokul öğrenimi, Milli Eğitim Yasası uyarınca, kız ve erkek ayırımı yapılmaksızın her yurttaş için bir hak ve ödev olup zorunludur. Ortaokullar, ayrı okullar halinde kurulabilecekleri gibi, bir liseye bağlı olarak da kurulabilirler. Süreleri ise üç yıldır. Bu eğitim kademesinde belirlenen genel amaç ve ilkeler doğrultusunda öğrenciler, bir üst öğretim kurumu olan Genel Lise veya Meslek Liseleri'ne hazırlanmaktadır.

2018-2019 öğretim yılında bu eğitim kademesinde 12 ortaokul, 1 güzel sanatlar lisesine bağlı ortaokul, 5 kolejlere bağlı ortaokul, 9 liselere bağlı ortaokul ve 8 de özel olmak üzere toplam 35 ortaokul bulunmaktadır.

Söz konusu eğitim kademesinde, 2017-2018 öğretim yılında 35 olan okul sayısı, 2018-2019 öğretim yılında da aynı kalmış, 11,281 olan öğrenci sayısı 11,756'ya yükselmiş, 2,222 olan öğretmen sayısı 2,246'ya yükselmiş, öğrenci/öğretmen oranı ise 5.2 olmuştur. Bir önceki dönemde %100 olan okullaşma oranı değişmemiştir (tablo 79).

Tablo - 79 Özel ve Devlet Ortaokulları
(2016/2017 - 2018/2019)

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2016-2017	35	10,719	2,255	4.8	100.0
2017-2018	35	11,281	2,222	5.1	100.0
2018-2019	35	11,756	2,246	5.2	100.0

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.3.2. Liseler

Liseler, ortaokul üstü dört yıllık çeşitli programlar uygulayan ve ağırlık verdikleri program uyarınca adlandırılan genel liseler ile meslek liselerinden oluşurlar.

Ortaokul eğitimini tamamlayanları kapsayan ve dört yıl süreli bu eğitim kademesinde amaç, Milli Eğitim Yasası'nda yer alan "Genel Amaç ve Temel İlkeler" doğrultusunda, öğrencileri toplum ekonomisinin gereklerini de gözeterek çeşitli programlar çerçevesinde ilgi ve yeteneklerine göre geliştirerek yüksek öğretime veya hem mesleğe hem yüksek öğretime veya toplumsal yaşama ve iş olanaklarına hazırlamaktır.

7.1.1.3.2.1. Genel Liseler

Genel Liselerde, 2017-2018 öğretim yılında okul sayısı bir önceki öğretim yılında da olduğu gibi 27 olarak kalmıştır. Bu eğitim kademesinde, 2017-2018 öğretim yılında 9,110 olan öğrenci sayısı, 2018-2019 öğretim yılında 9,171'e, okullaşma oranı %64.4'ten %65'e yükselmiş, öğrenci/öğretmen oranı ise 8.2'den 9.4'e yükselmiştir. Aynı dönemde öğretmen sayısı ise 2,222'den, 2,246'ya yükselmiştir (tablo 80).

Tablo - 80 Özel ve Devlet Genel Liseleri
(2016/2017 - 2018/2019)

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2016-2017	27	8,935	2,255	4.0	64.4
2017-2018	27	9,110	2,222	4.1	65.0
2018-2019	27	9,171	2,246	4.1	65.0

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.3.2.2. Mesleki ve Teknik Öğretim

KKTC'de Mesleki ve Teknik Öğretim etkinlikleri büyük ölçüde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Mesleki ve teknik eğitim, örgün eğitim yanında yaygın ve çıraklık eğitimi olarak da işlevlerini sürdürmektedir. Ortaokul üstü dört yıllık programları uygulayan bu eğitim kademesinde, 2018-2019 öğretim yılında 3 endüstri meslek lisesi, 3 ticaret lisesi ve 6 meslek lisesi faaliyetlerini sürdürmüştür.

Tablo - 81 Mesleki Teknik Liseler
(2016/2017 - 2018/2019)

Ders Yılları	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı ¹	Öğrenci/ Öğretmen	Okullaşma Oranı (%)
2016-2017	12	3,270	537	6.1	23.6
2017-2018	12	3,337	547	6.0	24.0
2018-2019	12	3,338	575	5.8	23.0

¹ Bazı öğretmenlerden yaygın eğitimde de yararlanılıyor.

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.4. Yüksek Öğretim

Milli Eğitim Yasası'na göre yüksek öğretim, orta öğretime dayalı en az iki yıllık yüksek öğretim veren eğitimin tümünü kapsar.

Liselerden herhangi birini başarı ile tamamlayan öğrenciler, yüksek öğrenim kurumlarının koşullarına bağlı olmak kaydıyla bu kurumdan yararlanma hakkına sahiptirler.

Yüksek öğretim kurumlarının kuruluşu, açılışı, özel amaçları, çalışmaları ve öğretim üyeleri ile ilgili esaslar ve yüksek öğretim kurumlarına ilişkin diğer hususlar, bu kurumların özel yasalarında belirlenir.

Yüksek öğretim paralıdır; ancak maddi olanakları elverişli olmayan başarılı öğrenciler ile özürlü öğrencilerin her türlü öğrenim giderleri olanaklar ölçüsünde burs, kredi, parasız yatılı ve benzeri yollarla devletçe karşılanmaktadır.

Bu eğitim kademesinde, KKTC'de 16 üniversite, bir Anadolu Üniversitesine bağlı Açık Öğretim Fakültesi, ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, İTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü ve Atatürk Öğretmen Akademisi, olmak üzere, 17 yüksek öğretim kurumu vardır. Ayrıca, ÖSYM ve diğer sınavlarda yüksek öğrenim hakkı kazanan öğrenciler Türkiye'de öğrenim görmektedirler. Bunların yanında üçüncü ülkelerde de öğrenim gören öğrenciler vardır.

7.1.1.4.1. KKTC'ndeki Yüksek Öğretim Kurumları

7.1.1.4.1.1. Atatürk Öğretmen Akademisi

Atatürk Öğretmen Akademisi, idari yönüyle Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın gözetiminde, akademik yönü ise YÖDAK'ın kontrol ve denetiminde olmak üzere 4 yıl süreli eğitim ve öğretim yapmakta olup, ilkokullara öğretmen yetiştirmektedir.

Atatürk Öğretmen Akademisi'ne öğrenci alımları, Bakanlığın ihtiyaçları göz önüne alınarak sınavla yapılmaktadır. 2017-2018 öğretim yılında 113 olan öğrenci sayısı yılında 121 olmuştur (tablo 99).

7.1.1.4.1.2. Doğu Akdeniz Üniversitesi

18/1981 sayılı yasa ile oluşturulan ve 1979-1980 eğitim yılında faaliyete geçen Yüksek Teknoloji Enstitüsü 1986-1987 öğretim yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne (DAÜ) dönüştürülmüştür. DAÜ eğitim dili İngilizce olan ve yurt dışından gelen öğrencilere de hizmet veren bir yüksek öğretim kurumudur.

Yarı yıl esasına dayalı öğretim vermekte olan Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde halen 11 Fakülte ve 5 yüksek okul çatısı altında eğitim öğretim hizmeti sunulmaktadır.

Bunun yanında bir de İngilizce Hazırlık Okulu vardır. Tıp Fakültesi programı, Marmara Üniversitesi ile yapılan bir protokol uyarınca, ilk üç yılı DAÜ'de, kalan üç yılı da Marmara Üniversitesi'nde yürütülmektedir. Üniversiteye öğrenci kabulü ile ilgili esaslar "DAÜ Öğretim ve Sınav Tüzüğü" ve bu Tüzüğe bağlı "DAÜ Giriş Sınavı ve Öğrenci Kabul Yönetmenliği ile belirlenmiştir.

Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde son üç yıllık döneme ait durumu ise tablo 82'de verilmiştir.

Tablo - 82 Doğu Akdeniz Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III. Ülkeler	Toplam
2016-2017	3,149	8,507	7,910	19,566
2017-2018	3,170	8,029	7,592	18,791
2018-2019	3,407	7,409	7,159	17,975

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Tablo 82'den de görüleceği gibi, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde 2017-2018 eğitim yılında 3,170 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 3,407'ye yükselmiş, TC uyruklu öğrenci sayısı 8,029'dan 7,409'a gerilemiş, Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci, sayısı ise 7,592'den 7,159'a gerilemiştir. Bu verilere göre 2018-2019 eğitim yılında toplam öğrenci sayısı bir önceki eğitim yılına göre azalarak 17,975 olmuştur.

7.1.1.4.1.3. Lefke Avrupa Üniversitesi

1990-91 öğretim yılında eğitim vermeye başlayan Lefke Avrupa Üniversitesi, bir Vakıf Üniversitesi'dir. İngilizce dilinde eğitim yapmakta olan üniversite, ön lisans, lisans ve lisans üstü eğitim programları uygulamaktadır.

Lefke Avrupa Üniversitesi bünyesinde, Mimarlık Fakültesi , Mühendislik Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Eczacılık ve Diş Hekimliği Fakülteleri olmak üzere onbir Fakülte, bir İngilizce Hazırlık okulu ile yedi Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır.

Tablo - 83 Lefke Avrupa Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	743	7,186	1,238	9,167
2017-2018	963	8,059	1,843	10,865
2018-2019	958	8,287	2,282	11,527

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Yukarıda verilen tablo 83'den de görüleceği gibi 2017-2018 öğretim yılında 963 olan KKTC'li öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 958 iken, TC uyruklu öğrenci sayısı 8,059'dan 8,287'ye, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 1,843'den 2,282'ye yükselmiştir. 2017-2018 eğitim yılında 10,865 olan toplam öğrenci sayısı da artarak 2018-2019 eğitim yılında 11,527'ye ulaşmıştır.

7.1.1.4.1.4. Girne Amerikan Üniversitesi

Girne Amerikan Üniversitesi, University College of Northern Cyprus (UCNC) adı ile 1985 yılında İşletme ve Ticaret alanında kursların verilmeye başlanması ile eğitime açılmış ve Eylül 1986'da İşletme alanında lisans eğitimi vermeye başlamıştır.

1990-1991 Öğretim Yılında Girne Amerikan Üniversitesi olarak adını değiştirmiştir. Girne Amerikan Üniversitesi bünyesinde, Mühendislik Fakültesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi, İşletme Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi olmak üzere on Fakülte ve sekiz de Meslek Yüksek Okulu vardır.

İngilizce ve Türkçe dillerinde eğitim yapan Üniversitede iki yıllık ön lisans ve dört yıllık lisans programları uygulanmaktadır.

Tablo - 84 Girne Amerikan Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III. Ülkeler	
2016-2017	2,497	10,079	4,675	17,251
2017-2018	2,593	10,383	5,219	18,195
2018-2019	2,665	8,927	6,719	18,331

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Tablo 84'den de görüleceği gibi 2017-2018 eğitim yılında 2,593 olan KKTC'li öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 2,665'e yükselirken, TC uyruklu öğrenci sayısı 10,383'den, 8,383'e gerilemiş, 5,219 olan Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısı ise 6,719'a yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 2017-2018 eğitim yılında 18,195 iken, 2018-2019 eğitim yılında 18,331'e yükselmiştir

7.1.1.4.1.5. Yakın Doğu Üniversitesi

Lefkoşa'da Yakın Doğu Üniversitesi, öğretim faaliyetlerine 1988-1989 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğrenim kurumudur.

Üniversitede halen İnşaat ve Çevre Mühendisliği, Spor Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Fakültesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İletişim Fakültesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Sahne Sanatları Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Tıp Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Veterinerlik Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi ve Güzel Sanatlar ve Tasarım olmak üzere toplam on dokuz fakülte, üç yüksek okul, dört meslek yüksekokulu ve bir İngilizce Hazırlık Okulu ile Türkçe Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo - 85 Yakın Doğu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	5,469	14,250	6,358	26,077
2017-2018	4,579	15,006	7,412	26,997
2018-2019	3,447	14,767	8,536	26,750

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Yakın Doğu Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, tablo 85'den de görüldüğü gibi 2017-2018 eğitim yılında olan 4,579 KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 3,447'ye, TC uyruklu öğrenci sayısı 15,006'dan 14,767'ye gerilemiştir. Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 7,412'den 8,536'ya yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 26,997'den, 26,750'ye gerilemiştir.

7.1.1.4.1.6. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 1997-1998 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversite'de, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İletişim Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eczacılık Fakültesi ile Eğitim Fakültesi olmak üzere on fakülte ve dört yıllık eğitim veren yedi yüksek okul bulunmaktadır.

Tablo - 86 Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	1,103	7,991	5,944	15,038
2017-2018	1,371	8,960	7,874	18,205
2018-2019	1,042	8,949	8,978	18,969

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Tablo 86'dan da görüleceği gibi 2017-2018 öğretim yılında 1,371 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 1,042'ye, TC uyruklu öğrenci sayısı 8,960'dan 8,949'a, Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci sayısı 7,874'den 8,978'e yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise artarak 18,205'den 18,969'a yükselmiştir.

7.1.1.4.1.7. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Kuzey Kıbrıs Kampüsü

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin daveti üzerine, her iki ülkenin Hükümetleri ve ODTÜ Rektörlüğü arasında 2000 yılında imzalanan üçlü-protokol ile başlatılan bir yükseköğretim projesidir. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü 2003 yılında Cumhuriyet Meclisi tarafından çıkartılan yasa ile özel tüzel kişilik kazanmıştır. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, akademik ve idari bakımdan bütünüyle ODTÜ Senatosu, ODTÜ Yönetim Kurulu ve ODTÜ Rektörlüğü'ne bağlı bir yapı içinde faaliyet göstermektedir.

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü 2003-2004 akademik yılında lisans programına öğrenci kabul etmiştir. Bu öğrenciler eğitimlerine Ankara'daki ana kampusta başlamışlar ve 2005-2006 akademik yılından itibaren, KKTC'nin Güzelyurt bölgesinde kurulan ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nda sürdürmüşlerdir. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nda eğitim dili

İngilizcedir. Üniversitede halen toplam on beş bölüm ve yedi de yandal bölümü bulunmaktadır.

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2017-2018 eğitim yılında 171 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında 181'e yükselirken, TC uyruklu öğrenci sayısı 2,338'den 2,306'a düşmüş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 601'den 617'e yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 3,110'dan, 3,104'e gerilemiştir (tablo 87).

Tablo - 87 Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü'ndeki Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı (2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	178	2,178	562	2,918
2017-2018	171	2,338	601	3,110
2018-2019	181	2,306	617	3,104

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.4.1.8. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Kuzey Kıbrıs Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri

İTÜ-KKTC Eğitim-Araştırma Yerleşkeleri ile ilgili ilk adım, 2008 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti ve İTÜ Rektörlüğü arasında imzalanan Çerçeve Protokolü ile başlar. Yine aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti imzalanan protokolu TBMM'de kanunlaştırılır. 2009 yılında ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Cumhuriyet Meclisi tarafından çıkartılan yasa ile özel tüzel kişilik kazanmıştır. 2011-2012 akademik yılında Yabancı Diller Hazırlık Okulu faaliyete girdi. Hala hazırda üç mühendislik bölümünde eğitim verilmektedir.

Tablo - 88 İstanbul Teknik Üniversitesi KKY'deki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	3	323	18	344
2017-2018	2	388	17	407
2018-2019	2	419	11	432

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

İTÜ Kuzey Kıbrıs Yerleşkelerinde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2017-2018 eğitim yılında 2 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında da 2 olurken, TC uyruklu öğrenci sayısı 388'den 419'a yükselmiş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenci sayısı ise 17'den 11'e düşmüştür. Toplam öğrenci sayısı da 407'den, 432'ye yükselmiştir (tablo 88).

7.1.1.4.1.9. Akdeniz Karpaz Üniversitesi

Akdeniz Karpaz Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına Lefkoşa'da 2012-2013 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede halen İşletme Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Turizm ve Otelcilik Fakültesi, olmak üzere toplam üç fakülte ile Havacılık Meslek Yüksek Okulu, İşletmecilik Meslek Yüksek Okulu, Mutfak Sanatları Yüksek Okulu, ve Amerikan Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu olmak üzere dört Yüksek Okul yer almaktadır.

Tablo - 89 Akdeniz Karpaz Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	206	103	382	691
2017-2018	162	58	335	555
2019-2019	206	30	339	575

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Akdeniz Karpaz Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2017-2018 eğitim yılında 162 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim yılında 206'ya, TC uyruklu öğrenci sayısı 58'den 30 azalarak, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenciler ise 335'den 339'a yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı da 551'den 575'e yükselmiştir (tablo 89).

7.1.1.4.1.10. Kıbrıs İlim Üniversitesi

Kıbrıs İlim Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 2014-2015 öğretim yılında Lefkoşa İngiliz Üniversitesi ismiyle başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede Turizm Fakültesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi olmak üzere toplam yedi fakülte ile altı meslek yüksekokulu ve bir de İngilizce Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo - 90 Kıbrıs İlim Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017-2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	60	129	112	301
2017-2018	60	321	85	466
2018-2019	34	462	120	616

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Kıbrıs İlim Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla, uyruklarına göre dağılımları incelendiği zaman, 2017-2019 eğitim yılında 60 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında da 34 olmuştur. TC uyruklu öğrenci sayısı 321'den 462'ye yükselmiş, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenciler ise 85'den 120'ye yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 466'dan 616'ya yükselmiştir (tablo 90).

7.1.1.4.1.11. Girne Üniversitesi

Girne Üniversitesi, yüksek öğretim yaşamına 2014-2015 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim yapan özel bir yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitede Deniz Bilimleri Fakültesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Fakültesi, Denizcilik Fakültesi, Dış Hekimliği, Eğitim Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Mühendislik Fakültesi ve Tıp Fakültesi olmak üzere toplam 12 fakülte ile dört yıllık lisans eğitimi veren bir yüksekokul ile iki de meslek yüksekokulu vardır. Üniversitede bir de İngilizce Hazırlık Okulu bulunmaktadır.

Tablo - 91 Girne Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	73	879	266	1,218
2017-2018	73	1,202	245	1,520
2018-2019	93	1,450	267	1,810

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Girne Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, yıllar itibarıyla uyruklarına göre dağılımları incelendiğinde, 2017-2018 eğitim yılında 73 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında da 93 olmuştur. TC uyruklu öğrenci sayısı 1,202'den 1,450'ye, Üçüncü Ülkelerden gelen öğrenciler ise 245'den 267'ye yükselmiştir. Toplam öğrenci sayısı ise 1,520'den 1,810'a yükselmiştir (tablo 91).

7.1.1.4.1.12. Anadolu Üniversitesi

KKTC'inde 1982-1983 öğretim yılında, iki bölüm olarak öğretime başlayan Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi daha sonraki yıllarda öğrenci sayısındaki gelişme yanında, 1984 yılında kamu görevlilerine ayrılan kontenjanlarla, Özel Sektör ile Kamu kesiminde çalışanlara özel giriş sınavı uygulanarak öğrenim olanağı sağlanmıştır. Ancak özel sınavla alınan öğrencilere ait kontenjanlar 1991-1992 öğretim yılından itibaren kaldırılmıştır. 1992-1993 öğretim yılında İktisat Fakültesi, İşletme Fakültesi ve Açık Öğretim Fakültesi olmak üzere 3 fakülteyi bünyesinde taşıyan Anadolu Üniversitesi Lefkoşa Kampüsü oluşmuştur. Lisans düzeyinde Açıköğretim, İktisat ve İşletme Fakülteleri eğitimi sürdürürken, 2 yıl süreli önlisans programları da uygulamaktadır.

Tablo - 92 Anadolu Üniversitesi'ndeki Öğrencilerin
Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2016/2017 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III. Ülkeler	
2016-2017	1,084	1,217	7	2,308
2017-2018	1,019	1,207	1	2,227
2018-2019	1,651	1,297	10	2,958

Kaynak: Anadolu Üniversitesi

Anadolu Üniversitesi'nde 2017-2018 akademik yılında toplam 2,227 öğrenci öğrenim görürken, bu rakam 2018-2019 akademik yılında 2,958'e yükselmiştir (tablo 92).

Anadolu Üniversitesi'nde basılı malzeme ve eğitim teknolojisi, Radyo ve Televizyon aracılığı ve uzaktan eğitim olanaklarıyla öğretim sürdürülmektedir. Bu arada yüzyüze eğitim ve akademik danışmanlık da uygulanmaktadır.

7.1.1.4.1.13. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, öğretim faaliyetine 2015-2016 öğretim yılında başlamış, İngilizce dilinde eğitim veren özel bir yüksek öğrenim kurumudur.

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi bünyesinde, Güzel Sanatlar Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi olmak üzere üç fakülte bulunmaktadır.

İngilizce ve Türkçe dillerinde eğitim yapan Üniversite'de iki yıllık ön lisans ve dört yıllık lisans programları uygulanmaktadır.

Tablo - 93 Kıbrıs Amerikan Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyrıklarına Göre Dağılımı
(2017/2018-2018/2019)

Yıllar	Uyrıklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	1	99	6	106
2017-2018	6	110	-	116
2018-2019	42	129	29	200

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, 2017-2018 eğitim yılında uyrıklarına göre dağılımı incelendiğinde, KKTC uyruklu 42 öğrenci olduğu, TC uyruklu öğrenci sayınının 129 ve toplam öğrenci sayısının da 200 olduğu görülmektedir (tablo 93).

7.1.1.4.1.14. Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi öğretim faaliyetine 2015-2016 öğretim yılında başlamış, Türkçe dilinde eğitim veren bir yüksek öğrenim kurumudur.

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi bünyesinde, Din İlimleri Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Hukuk Fakültesi ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi olmak üzere dört fakülte bulunmaktadır.

Tablo - 94 Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2017/2018-2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2016-2017	9	388	-	397
2017-2018	44	745	-	789
2018-2019	84	884	2	970

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin 2017-2018 eğitim yılında uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, KKTC uyrukluların 44'den 2018-2019 döneminde 84'e, TC uyruklu öğrencilerin de 745'den, 884'e yükseldiği görülmektedir. Bu üniversitede öğrenim gören toplam öğrenci sayısının da 789'dan 970'e yükseldiği gözlemlenmektedir (tablo 94).

4.1.1.4.1.15. Uluslararası Final Üniversitesi

Uluslararası Final Üniversitesi 2015-2016 eğitim yılında Girne bölgesinde faaliyetlerine başlanmış ve 2017-2018 akademik yılında 7 Fakülte ve 3 Yüksekokul ile faaliyetlerini sürdürmüştür. Üniversite halen Eğitim Bilimleri Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mimarlık Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi olmak üzere 7 Fakülte ve 3 Yüksekokul ile eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo - 95 Uluslararası Final Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2017/2018-2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	23	-	44	67
2017-2018	30	176	120	326
2018-2019	74	412	189	675

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Uluslararası Final Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, 2017-2018 eğitim yılında uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 2017-2018 ders yılında 30 olan KKTC uyruklu öğrenci sayısının 74'e, TC uyruklu öğrenci sayısının 412'ye ve 120 olan Üçüncü uyruklu öğrenci sayısı da 189'a yükselmiş olup, toplam öğrenci sayısı da 675'e yükselmiştir (tablo 95)

7.1.1.4.1.16. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi 2015-2016 eğitim yılında KKTC'nin Güzelyurt ilçesinde kurulmuştur. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, 2017-2018 akademik yılında 2 Fakülte, 3 Yüksekokul ve Hazırlık Okulu ile eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo - 96 Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2017/2018-2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			Toplam
	KKTC	TC	III.Ülkeler	
2016-2017	59	-	23	82
2017-2018	59	218	140	417
2018-2019	75	396	80	551

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin, 2018-2019 eğitim yılında uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 75 KKTC uyruklu, 396 TC uyruklu ve 80'de Üçüncü Ülkelerden olmak üzere toplam 551 öğrencinin eğitim aldığı görülmektedir (tablo 96).

7.1.1.4.1.17. Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi

Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi 2017 yılında faaliyete başlamıştır. 2018-2019 öğretim yılında okulda öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde KKTC uyruklu 9 ve Üçüncü Ülke uyruklu öğrenci sayısının 87 ve toplam öğrenci sayısının da 96 olmuştur (tablo 97).

Tablo - 97 Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2017/2018- 2018-2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2017-2018	2	-	82	84
2018-2019	9	-	87	96

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.4.1.18. Ada Kent Üniversitesi

Ada Kent Üniversitesi 2017-2018 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Gazimağusa kentinde faaliyete geçmiştir.

Üniversite bünyesinde sekiz fakülte, bir yüksek okul ve bir de Hazırlık Okulu mevcuttur.

Ada Kent Üniversitesi'nde 2018-2019 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerin uyruklarına göre dağılımı incelendiğinde, 25'i KKTC, 139 TC ve 19 Üçüncü Ülke Uyruklu öğrenci olmak üzere toplam 183 öğrencinin öğrenim gördüğü görülmektedir (tablo 98).

Tablo - 98 Ada Kent Üniversitesi'ndeki
Öğrencilerin Yıllar İtibarıyla Uyruklarına Göre Dağılımı
(2017/2018 - 2018/2019)

Yıllar	Uyruklar			
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam
2017-2018	21	-	49	70
2018-2019	25	139	19	183

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.1.1.4.2. Türkiye ve Üçüncü Ülkelerde Okuyanlar

ÖSYM tarafından hazırlanan sınavlarda başarılı olan KKTC uyruklu öğrenciler Türkiye'deki üniversitelere bağlı fakülte, akademi ve meslek yüksek okullarında öğrenim görmektedirler. Türkiye'de 2017-2018 eğitim yılında 2,308 öğrenci lisans üstü, lisans ve önlisans alanlarında öğrenimlerini sürdürmüştür; öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim yılında ise 2,100 kişi olmuştur.

Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Üçüncü Ülkelerde 2017-2018 eğitim yılında 1,520 öğrenci lisans ve önlisans, lisans üstü öğrenimlerini sürdürmüştür. 2018-2019 eğitim yılında bir önceki yıla göre düşüş yaşanmış ve 1,000 öğrenci öğrenim görmüştür.

Tablo 99'de Yüksek Öğrenime Devam Eden Öğrenci Dağılımı, incelendiğinde; KKTC'li öğrenci sayısı, 2018-2019 eğitim yılında 16,903 brüt okullaşma oranı ise %81 olmuştur.

Tablo - 99 Yüksek Öğretimde Öğrenci Dağılımları
(2017/2018- 2018/2019)

Eğitim Kurumu*	Öğrenci Sayıları ve Uyrıkları										Okullaşma Oranı (%)		
	2017-2018					2018-2019					Toplam	2017-2018	2018-2019
	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam	KKTC	TC	III.Ülkeler	Toplam					
1. Doğu Akdeniz Üniversitesi	3,170	8,029	7,592	18,791	3,407	7,409	7,159	17,975	17,8	16,9			
2. Yakın Doğu Üniversitesi	4,579	15,006	7,412	26,997	3,447	14,767	8,536	26,750	25,7	17,1			
3. GİRNE Amerikan Üniversitesi	2,593	10,383	5,219	18,195	2,665	8,927	6,719	18,311	14,5	13,2			
4. Lefke Avrupa Üniversitesi	963	8,059	1,843	10,865	958	8,287	2,282	11,527	5,4	4,8			
5. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi	1,371	8,960	7,874	18,205	1,042	8,949	8,978	18,969	7,7	5,2			
6. ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü	171	2,338	601	3,110	181	2,306	617	3,104	1,0	0,9			
7. İTÜ Kuzey Kıbrıs Yerleşkesi	2	388	17	407	2	419	11	432	0,0	0,0			
8. Akdeniz Karpaz Üniversitesi	162	58	335	555	206	30	339	575	0,9	1,0			
9. Kıbrıs İlim Üniversitesi	60	321	85	466	34	462	120	616	0,3	0,2			
10. GİRNE Üniversitesi	73	1,202	245	1,520	93	1,450	267	1,810	0,4	0,5			
11. Kıbrıs Amerikan Üniversitesi	6	110	0	116	42	129	29	200	0,0	0,2			
12. Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi	44	745	0	789	84	884	2	970	0,2	0,4			
13. Uluslararası FİNAL Üniversitesi	30	176	120	326	74	412	189	675	0,2	0,4			
14. Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi	59	218	140	417	75	396	80	551	0,3	0,4			
15. Bahçeşehir Üniversitesi	2	0	82	84	9	0	87	96	0,0	0,0			
16. Ada Kent Üniversitesi	21	0	49	70	25	139	19	183	0,1	0,1			
17. Rauf Denktaş Üniversitesi	0	0	0	0	14	0	12	26	-	0,1			
18. Kıbrıs Batı Üniversitesi	0	0	0	0	1	0	16	17	-	0,0			
19. Arkan Yaratıcı Sanatlar Tasarım Üniversitesi	0	0	0	0	26	0	10	36	-	0,1			
20. Anadolu Üniversitesi (AÖF) LK ¹	1,019	1,207	1	2,227	946	1,194	11	2,151	5,7	-			
21. Türkiye'de Öğrenim Görenler	2,308	-	-	2,308	2,100	-	-	2,100	5,3	10,4			
22. III. Ülkelerde Öğrenim Görenler	1,520	-	-	1,520	1,520	-	-	1,000	1,9	7,5			
23. Atatürk Öğretmen Akademisi	113	0	0	113	121	0	0	121	2,1	0,6			
Toplam	18,266	57,200	31,615	107,081	17,073	56,160	35,491	108,204	89,4	81,0			

* Tabloda yer alan öğrenci rakamları lisans üstü eğitimi de kapsamaktadır.

¹ Öğrenci rakamları sadece Bahar dönemini kapsamaktadır.

Kaynak : Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı

KKTC'deki üniversitelere devam eden TC uyruklu öğrenci sayısı ise 2017-2018 eğitim yılında 57,200 iken 2018-2019 öğretim yılında artmış ve 56,617'e ulaşmıştır.

Üçüncü Ülkelerden gelerek KKTC'deki üniversitelere devam eden öğrenci sayısı ise 2017-2018 eğitim yılında 31,615 iken 2018-2019 öğretim yılında 35,482'e yükselmiştir. Anılan öğrencilerin çok değişik ülkelerden gelmiş olması, hem KKTC'nin tanınmasına yardımcı olmakta, hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Bu durum, KKTC'deki yüksek öğretimin hizmet sektörü olarak güçlendiğinin ve ekonomiye doğrudan katkısının arttığıının göstergesi kabul edilmektedir.

7.1.1.5. Özel Eğitim

Özel eğitim, bedenen veya ruhen özürlü olup, özel eğitim ve öğretime ihtiyaç olan okul öncesi eğitim yaşına ulaşmış çocukların onsekiz yaşına kadar olan eğitimlerinin tümünü kapsar.

Özel eğitime gereksinim duyan her öğrenci, zorunlu eğitim çağında iken ilgi ve yeteneği oranında, zorunlu eğitimden parasız veya parasız yatılı yararlanma hakkına sahiptir. Ayrıca zorunlu eğitim yaşı dışında da özel eğitim kurumları, özel programlar uygulayan ayrı okullar halinde kurulur veya diğer okullar bünyesindeki özel sınıflardan veya guruplardan oluşur.

Engelli çocuğun engeline, gereksinim ve yeteneklerine göre bir plan ve program dahilinde, kullanılacak en uygun yöntemleri saptayarak, en başarılı olacağı eğitim ortamına yerleştirilmesini amaçlayan entegrasyon çalışmaları başlatılmış ve Bakanlıkça "Özel Eğitim Birimi" kurulmuş ve kaynak sınıflar oluşturulmuştur.

7.1.1.5.1. Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi

2007-2008 öğretim yılında kurulan Lefkoşa Özel Eğitim ve İş Eğitim Merkezi daha önce Lapta'da işitme engelli öğrenciler için hizmet veren okulu da bünyesine alarak Dr. Burhan Nalbantoğlu Hastahanesi kampüsünde eğitim vermeye başlamıştır. Okula 6-18 yaş grubundaki öğrenciler devam etmektedir. 2017-2018 öğretim yılında 94 öğrenci eğitim alırken 2018-2019 öğretim yıllarında 60 öğrenci 2018-2019 eğitime devam etmiştir.

7.1.1.5.2. Girne Özel Eğitim Merkezi

Girne'de yatılı olarak eğitilebilir ve öğretilbilir 6-18 yaş grubundaki öğrencilere hizmet veren okul 2017-2018 öğretim yılında 36 öğrenci ve 5 öğretmen ile hizmetlerini sürdürmüştür. 2017-2018 öğretim yıllarında ise 25 öğrenci, ve 6 öğretmen ile hizmetlerini sürdürmüştür.

7.1.1.5.3. Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi

2007-2008 öğretim yılında kurulan Yeşilyurt Özel Eğitim Merkezi bölgede önemli bir eksikliği kapatma açısından yararlı olmuştur. 2017-2018 öğretim yılında 15 öğrenci ile 2 öğretmen varken 2018-2019 öğretim yıllarında 16 öğrenci ve 4 öğretmenle eğitim hayatlarını sürdürmüşlerdir.

7.1.1.5.4. Rauf Raif Denктаş Görme Engelliler Eğitim Okulu

2002- 2003 eğitim öğretim yılında Hisarüstü Anaokulu ve Özel Eğitim Merkezi'nde görme engelli öğrencilere ayrılan bir sınıfta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak eğitim vermeye başlayan okul 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve Kıbrıs Türk Görmezler Derneği arasında imzalanan protokolle Kıbrıs Türk Görmezler Derneği'ne ait binada eğitim vermeye başlamıştır. 2017-2018 öğretim yılında 8 öğrenci ve 2 öğretmenle eğitim veren okul 2018-2019 öğretim yılında 8 öğrenci ve 2 öğretmenle eğitime devam etmiştir.

7.1.1.5.5. Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi

2006-2007 öğretim yılında eğitime başlayan Gazimağusa Özel Eğitim Merkezi 2017-2018 öğretim yılında 65 öğrenciye 16 öğretmenle hizmet veren merkez, 2018-2019 öğretim yılında 90 öğrenci ve 18 öğretmenle faaliyetlerini yürütmüştür.

7.1.2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitimimin özel amacı, Kıbrıs Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitimin herhangi bir kademesinden yararlanamamış veya örgün eğitimin herhangi bir kademesinden ayrılmış veya herhangi bir kademesinde bulunan yurttaşlara, örgün eğitim yanında veya dışında eğitim hizmeti vermektedir.

Yaygın eğitimin genel amacı ise örgün eğitim yanında veya dışında verilen ve endüstrimizin ihtiyaç duyacağı becerili ve nitelikli ara insan gücünü yaratma veya günlük yaşantıda gereksinime duyulan becerileri kazandırma veya mevcut bilgi ve becerilerin arttırılmasına yöneliktir. Zorunlu eğitim yaşını tamamlayan bireyler için sürdürülen bu eğitim uygulamaları, Pratik Sanat Okullarında, Köy Kadın Kurslarında ve Çıraklık Eğitim Merkezlerinde yürütülmektedir.

Köy Kadın Kursları ise, küçük yerleşim merkezlerinde yürütülen çalışmalarla kursiyerlerin becerilerini geliştirmek ve aile bütçesine katkıda bulunmak amacı ile giyim nakış, el sanatları, ev ekonomisi ve beslenme konularında eğitim veren 2 yıl süreli kurslardır.

Yaygın eğitimdeki kurum ve kursiyer sayıları tablo 100'de verilmiştir.

Tablo - 100 Yaygın Eğitim
(2016/2017 - 2018/2019)

Eğitim Kurumu	2016-2017		2017-2018		2018-2019	
	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı	Kurum Sayısı	Kursiyer Sayısı
1. Köy Kadın Kursları	43	1,378	55	1,477	59	1,462
2. Çıraklık Eğitimi	1	308	1	352	1	319
Toplam	44	1,686	56	1,829	60	1,781

Kaynak: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı

7.2. Sorunlar

Eğitim sistemi kolej ve üniversite sınavları metodundan dolayı ezberci temele oturmuş, öğrenciler yeteri kadar düşünmeyen, sorgulamayan bir yapıya kavuşmuştur.

Eğitim sistemimiz ilköğretimde kolejlere, orta öğretimde ise üniversitelere giriş endekslenmiş olup başarı sadece bu sınavlar neticesi ile değerlendirilir hale gelmiştir.

Sınıflardaki öğrenci fazlalığı, özellikle büyük bir sorun olmakta ve eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bazı ortaöğretim kurumlarında Fizik, Kimya, Biyoloji ve Fen Bilimleri Laboratuvarı yetersizdir yada hiç yoktur. Mevcut olan laboratuvarlarda ise araç-gereç eksikliği vardır.

Milli Eğitim, Denetleme, Değerlendirme ve Yönlendirme Kurulu'nda görev yapan müfettiş sayısının yetersiz oluşu, okulların denetimini zorlaştırmaktadır.

Özel ders-not ilişkisi eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bazı okul binaları artan öğrenci potansiyeline cevap verebilecek standard ve düzeyde değildir.

Ortaokullarda okuma ve yazma da zorlanan öğrenci sayısında artış vardır. Orta öğretimde okutulan derslerin seçimi, hedefleri ve içeriği sistemin amaçlarından ve öğrenci ihtiyaçlarından çok öğrencilerin yüksek öğrenime hazırlanması gerektiği varsayımına göre bilgi aktarma şeklinde görülmektedir.

Meslek Liseleri'nde teknolojiye uygun cihaz ile araç ve gereçler artılmalıdır. Döner sermayeli atölyeler ile okullardaki döner sermaye işleri arzu edilen düzeyde değildir.

Gerek özel eğitim veren kurumlarda gerekse diğer kurumlarda oyun oynamanın eğitsel bir faaliyet olduğu bilindiğinden çocuklara ayrılan oyun alanlarının geniş tutulmasına önem verilmelidir.

Köy kadın kursları, kadro azlığı ve kurs merkezi olmaması nedeniyle geniş olarak yapılamamaktadır.

Kalite anlayışının egemen olduğu yükseköğrenimle ilgili bir Strateji Planı eksikliği bulunmaktadır.

YÖDAK, günümüzün çağdaş norm ve gereksinimlerine karşılık verecek niteliklere kavuşturulamamıştır.

Üniversiteler ile yerel yönetimlerin, öğrencilere yönelik ulaşım, kültür sanat ve sportif etkinlikler gibi konularda işbirlikleri yetersizdir.

8. Kültür

8.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Kültür, bir toplumun yaşantısından doğan maddi ve manevi değerlerle, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi ve becerilerini, duyuğu, düşünce, inanç, gelenek ve sanatsal varlıklarının tümünü içeren; insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren gereksinimlerini karşılamak için bir bütün olarak benliğini ve varlığını ortaya koyan bir yaşam biçimidir.

Kültür, günümüzde günlük hayat içerisinde kişinin ve toplumun duyup yaşadığı bir ruh ve şahsiyet bütünlüğü olarak ele alınmalı ve bu görüşle araştırılıp değerlendirilmelidir.

Kültürel miras, geçmişle gelecek arasında kimlik sorunu çözücü, tarih bilinci yaratıcı, yeni kuşakları uluslararası toplumlar arasında etkin ve saygın kılıcıdır. Bu yüzden geçmişten geleceğe akıp gelen kültürel değerlerin üstüne hızla yeni değerler ekleyebilecek ağdaş yöntemler bulunarak geliştirilmeli ve yerleştirilmelidir.

Bir yandan, kültür varlık ve mirasımızın tespit edilip ortaya çıkarılmasına, bunlara sahip çıkılarak özenle korunmasına, öz değerlerimizle geliştirilerek benimsetilmesine ve yaygınlaştırılıp gelecek kuşaklara aktarılmasına çalışılırken, diğer yandan da kültürümüzün dünyaya tanıtılıp, dünya kültürüne katkıda bulunması ve dünya kültürü ile olan etkileşiminin sağlanması yönünde gayret sarfedilmektedir.

Bu erevede Lefkoşa'daki Atatürk Kültür Merkezi ve Milli Kütüphane ile Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, İskele, Akdoğan, Değirmenlik, Yeni Erenköy ve Mehmetçik'teki Halk Kütüphaneleri yeni kitaplarla takviye edilerek hizmet sunmaya devam etmişlerdir. Bu kütüphanelerden, her yaştaki kişiye ve her seviyedeki okuyucuya, ücretsiz, serbestçe yararlanma imkanı sağlanmaktadır.

Tablo - 101 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Kitap Sayıları
(2016 - 2018)

Kütüphanenin Adı	2016 Kitap Sayısı	2017 Kitap Sayısı	2018 Kitap Sayısı
1. KT Milli Kütüphanesi	103,095	105,265	107,550
2. Gazimağusa Halk Kütüphanesi	26,576	27,078	27,403
3. Girne Halk Kütüphanesi	31,277	32,072	32,789
4. Güzelyurt Halk Kütüphanesi	31,610	32,362	33,020
5. İskele Halk Kütüphanesi	23,003	23,256	23,669
6. Akdoğan Halk Kütüphanesi	20,592	21,076	21,669
7. Mehmetçik Halk Kütüphanesi	8,634	8,895	9,095
8. Değirmenlik Halk Kütüphanesi	14,381	15,063	15,791
9. Yeni Erenköy Halk Kütüphanesi	8,118	8,118	8,128
Toplam	267,286	273,185	279,114

Kaynak: Kültür Dairesi

Kıbrıs Türk Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki kitaplar yenileriyle takviye edilerek artırılmış 2018 yılı sonunda toplam kitap sayısı 279,114 olmuştur (tablo 101).

Tablo - 102 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Üye Sayıları
(2016 - 2018)

Kütüphanenin Adı	2016 Üye Sayısı	2017 Üye Sayısı	2018 Üye Sayısı
1. KT Milli Kütüphanesi	592	736	797
2. Gazimağusa Halk Kütüphanesi	350	445	399
3. Girne Halk Kütüphanesi	1,012	1,166	1,067
4. Güzelyurt Halk Kütüphanesi	582	690	698
5. Yeni İskele Halk Kütüphanesi	215	210	176
6. Akdoğan Halk Kütüphanesi	63	192	48
7. Mehmetçik Halk Kütüphanesi	165	171	150
8. Değirmenlik Halk Kütüphanesi	112	181	195
9. Yeni Erenköy Halk Kütüphanesi	34	23	26
Toplam	3,125	3,814	3,556

Kaynak: Kültür Dairesi

K.T. Milli Kütüphane ve Halk Kütüphanelerindeki üye sayısına bakıldığında 2017 yılında 3,814 olan üye sayısının, 2018 yılında 3,556'ya gerilediği görülmektedir (tablo 102).

Tablo - 103 Milli Kütüphane ile Halk Kütüphanelerindeki Kitapların Konularına Göre Dağılımı
(2016 - 2018)

Konu Adı	2016 Kitap Sayısı	% Pay	2017 Kitap Sayısı	% Pay	2018 Kitap Sayısı	% Pay
1. Genel Konular	6,439	2.4	6,484	2.4	6,517	2.3
2. Müracaat Eseri	7,091	2.6	7,124	2.6	7,156	2.6
3. Çocuk Eserleri	70,557	26.4	72,131	26.4	73,892	26.5
4. Felsefe	4,991	1.9	5,136	1.9	5,304	1.9
5. Din	5,202	1.9	5,236	1.9	5,272	1.9
6. Sosyal Konular	34,180	12.8	35,008	12.8	35,693	12.8
7. Dil Bilimleri	6,029	2.3	6,077	2.2	6,135	2.2
8. Nazari İlimleri	4,046	1.5	4,084	1.5	4,127	1.5
9. Teknoloji	7,301	2.7	7,431	2.7	7,541	2.7
10. Güzel Sanatlar	8,733	3.3	8,852	3.3	9,024	3.2
11. Edebiyat	90,603	33.9	93,255	34.1	95,808	34.3
12. Tarih-Coğrafya	22,114	8.3	22,367	8.2	22,645	8.1
Toplam	267,286	100.0	273,185	100.0	279,114	100.0

Kaynak: Kültür Dairesi

Tablo 103’de görüleceği gibi 2017 yılında kütüphanelerimizde bulunan kitap toplamı 273,185 iken 2018 yılında 279,114 olarak gerçekleşmiştir. Bu dağılımda en çok %34.3 payla ve 95,808 kitap sayısı ile edebiyat alanındaki kitapların ve en az %1.5 payla ve 4,127 kitap sayısı ile nazari ilimler konularındaki kitapların yer aldığı görülmektedir.

Kitap alımına ayrılan bütçenin sınırlı olması kitap sayısı artış hızını da engellemektedir. Mevcut bütçenin daha da artırılarak, okuyuculara daha fazla imkan sunulabilmesi için kaynak yaratma çalışmaları devam etmektedir.

Kültür ile ilgili düşün ve sanat ürünlerinin eksiksiz olarak derlenmesi KKTC düzeyinde kaynakçal denetimin sağlanması, toplanan ürünlerin gelecek kuşaklara aktarılmak üzere düzenlenmesi ve elverişli ortamlarda saklanması, uluslararası bilgi ve belge değişiminin en ekonomik ve sağlıklı yoldan gerçekleştirilebilmesi konularının hayata geçirilebilmesi için 32/2000 sayılı Düşün ve Sanat Ürünlerini Derleme Yasası yürürlüğe konmuştur.

Milli Kütüphane ve Halk Kütüphanelerinin hizmetlerinin gelişmesi, artması ve çeşitlenmesi, ayrıca kullanıcılarının bilinçlendirilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Üniversite Kütüphaneleri, Kütüphanecilik Kürsüleri ve Türk Kütüphaneciler Derneği ile işbirlikleri devam etmiştir.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi 2018 yılında da yerli yazarlarımızın yayınladıkları tüm eserler kütüphane amaçları için satın alınmış ve Halk Kütüphanelerine dağıtım için Atatürk Kültür Merkezi'ne gönderilmiştir.

Yeni yayınları izleyebilmek için aylık olarak kitapevleri ve yayınevleri izlenmekte, olanaklar çerçevesinde yeni yayınlar kütüphane kullanıcılarının istekleri gözönünde bulundurularak satın alınmaktadır. Ulusal yayınları eksiksiz olarak sağlayabilmek için büyük özen gösterilmektedir.

Her yıl Mart ayının son Pazartesi günü ile başlayan hafta olarak kutlanan Kütüphaneler Haftasında konferanslar, yarışmalar, sergiler ve benzeri çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.

Milli Kütüphaneye bağış yoluyla gelip demirbaş fazlası olan kitaplar ihtiyacı olan kurum ve kuruluş kütüphanelerine gönderilmiş ve böylece daha çok okurun kitapla buluşması sağlanmıştır.

Milli Kütüphanenin ana görevi ulusal yayınları ve yurt dışında ülkemiz ile ilgili yayınlanan yayınları sağlamak ve hizmete sunmaktır. Bu bağlamda Milli Kütüphanenin Kıbrıs konulu veya Kıbrıslı yazarların, araştırmacıların yazdığı ve kaydettiği eserlerden oluşan bir koleksiyonu oluşturulmuştur. KKTC'de yayınlanan tüm eserler hangi konuda isterse olsun hızla sağlanıp hizmete sunulmaktadır. Bugün ülkemizde hizmet veren kütüphanelerden en zengin Kıbrıs konulu koleksiyon Milli Kütüphanede bulunmaktadır.

Milli Arşiv'in daha iyi bir düzeye getirilebilmesi için özel çaba sarfedilmekte ve eldeki imkanlar zorlanmaktadır.

Yeni bir Arşiv Sitesinin yapılması için yoğun çabalar saf edilmekte ve projeler üretilip finans kaynakları bulunmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında milli arşiv malzemelerinin scan edilip stoklanması için gayret gösterilmekte ve çalışmalar yapılmaktadır.

Osmanlıca, Rumca ve İngilizce belgelerin katologlama çalışmaları ve arşiv kutularına yerleştirilme işlemleri, yıpranmış kitapların dijital olarak alınıp duplikasyonu ve mevzuat çalışmaları sürdürülmüştür.

Elektronik ortamlarda oluşturulan ve oluşturulacak olan arşiv malzemelerinin standartlarının belirlenmesi ve Elektronik Belge Rehberi'nin hazırlanması çalışmaları yapılmıştır.

2018 yılı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki kitap, dergi ve benzeri dökümanların yıllık kullanımları tablo 104'de yer almaktadır.

Tablo - 104 Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nin Kaynaklarının Yıllık Kullanımı
(2016-2018)

	Kitap	Dergi	Gazete	Defter	Belge	CD	Yazma	Dosya
2016	465	0	260	0	55	4	0	0
2017	439	0	335	0	0	0	0	0
2018	240	0	220	0	0	0	0	0

Kaynak: Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi kaynaklarından 2018 yılında en çok kitaplardan yararlanılmıştır. 2018 yılında toplam 240 kitap araştırmacılara ışık tutmuştur. İkinci sırada 220 adet ile gazeteler yer almıştır. 2018 yılında dergi, defter, belge, CD, yazma, dosya kaynak olarak kullanılmamıştır.

2018 yılı Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ndeki kitap, belge ve benzeri dökümanları kullanan ziyaretçilerin milliyet, cinsiyet ve eğitim durumlarına göre dağılımları tablo 105'de yer almıştır.

Tablo - 105 Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi Ziyaretçilerinin Cinsiyet, Yurttaşlık ve Eğitim Durumuna Göre Yıllık Dağılımı (2016 - 2018)

	Toplam	Erkek	Kadın	K.K.T.C.	T.C.	Diğer	Lise ve altı	Lisans	Lisans üstü
2016	413	266	147	238	150	25	25	228	160
2017	373	252	121	229	142	3	27	210	136
2018	365	208	157	205	143	17	51	178	136

Kaynak: Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi

2018 yılında geçmiş yıllarda olduğu gibi Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi ziyaretçilerinin eğitim düzeylerini göz önünde bulundurduğumuzda en çok lisans düzeyinde eğitim almakta olan kişiler kaynaklardan yararlanmışlardır. Buna göre 2018 yılında lisans düzeyinde 178, lisans üstü düzeyinde 136, lise ve altı düzeyindeki ziyaretçi sayısı 51 olmuştur. 2017 yılında 373 olan kullanıcı sayısı 2018 yılında 365 kişiye gerilemiştir.

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi kitap koleksiyonunun bilgisayar ortamında tasnif etmeye devam etmiştir ve internette <http://arsiv.kamunet.net> adresinde hizmete sunmuştur.

Eski Eserler ve Müzeler Dairesi dünya insanlığının ortak kültür mirası olan eski eserleri ve bunların içinde bulunduğu alanlar ile müzeleri en geniş anlamda korumak, yaşatmak, tanıtmak, geliştirmek, yaygınlaştırmak ve restore etmek için gerekli olan saptama, belgeleme, kazılarla açığa çıkartma, değerlendirme, fonksiyon verip kullanma ve yeni müzeler kurmakla ilgili iş ve işlemleri gerçekleştirmek amacı ile 1975 yılında kurulmuştur.

Tarihi miras ve antik değerlerimizin korunması, aslına uygun olarak restore edilmesi, kurtarma kazıları yapılarak tarihi eserlerimize sahip çıkılması çalışmalarına devam edilmiş ve elde edilen tarihi eserler envantere kaydedilmiştir.

Yeni elde edilen tarihi eserlerin envantere dahil edilmesiyle mevcut eski eser sayıları artmakta ve yeni müzelere olan ihtiyacı da artırmaktadır. Son birkaç yıldan beridir yeni müze açılmamış olması bu konudaki sıkıntıların günden güne daha da büyümesine neden olmaktadır.

Tablo 106'dan görüldüğü gibi arkeolojik, etnoğrafik ve ikon eserler 2017 yılına göre 2018 yılında artmıştır. Envanteri yapılan eski eserlerin dökümü tablo 106'da verilmiştir.

Tablo - 106 Envanteri Yapılan Eski Eserlerin Dökümü
(2016-2018)

Eser Türleri	2016 Sayı	2017 Sayı	2018 Sayı
1. Arkeolojik	28,022	28,307	28,536
2. Etnoğrafik	6,102	6,116	6,136
3. Kilise Malzeme	7,921	7,946	7,946
Toplam	42,045	42,369	42,618

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Tablo 107'te görüldüğü gibi 2017'de 1,107,624 olan ören yeri ve müze ziyaretçi sayıları 2018 yılında 1,060,270 kişiye gerilemiştir (tablo 107).

Tablo - 107 Ziyaretçi Sayıları
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
Ziyaretçi Sayısı	831,396	1,107,624	1,060,270

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Eski eserlerimizin korunup teşhir edilebileceği yerler olan müzelere bakıldığı zaman 2018 yılında Gazimağusa'da Ay. Yuannis ikon müzesi geçici olarak kapatılmış ve İskele arkeoloji müzesi açılmıştır. Müzelerin türlerine göre dağılımı tablo 108'de verilmiştir.

Tablo - 108 Müzelerin Türlerine Göre Dağılımı
(2016-2018)

Müze Çeşitleri	2016 Sayı	2017 Sayı	2018 Sayı
1. Milli Müzeler	4	4	4
2. Etnoğrafya Müzesi	7	7	7
3. Arkeolojik Müze	8	8	9
4. İkon Müzesi	7	7	6
5. Taş Eserler (Ortaçağ)	6	6	6
6. Kilise Manastır	1	1	1
7. Güzel Sanatlar	1	1	1
Toplam	34	34	34

Kaynak: Eski Eserler ve Müzeler Dairesi

Büyük bir bölümü Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü'nün denetim, gözetim ve kontrolünde 34 müze, 2 Han, 5 Kale, 1 Kule, 11 Harabe-Örenyeri, 1 Kültür Sanat Merkezi ve 1 Müze Ev olmak üzere 54 adet müze ve ören yeri bulunmaktadır. Bunların ilçelere göre dağılımı Lefkoşa'da 11 tane, Gazimağusa'da 16 tane, Girne'de 21 tane ve Güzelyurt ise 6 tanedir. 2018 yılı içerisinde de restorasyon, bakım, onarım, temizlik, araştırma, kazı belgeleme, envanter ve değerlendirme, yayın, tanıtma, sergileme çalışmalarına devam edilmiştir.

Kıbrıs Türk Tiyatrosunun daha çağdaş bir düzeye ulaştırılması ve hizmet etkinliğinin artırılması için yasal ve idari düzenlemeler yapılması zorunluluğu vardır.

Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrolarına ait bir salon bulunmamaktadır. Bugünkü şartlarda oyun çıksa bile oyunların sunulabileceği salonlar yok derecede veya yetersizdir.

27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü etkinliklerle kutlanmıştır. Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrosu her yıl olduğu gibi temsiller ve turneler düzenlemiştir. Bununla beraber belediye tiyatroları ve özel tiyatroların temsilleri de sahnelenmiştir.

Amatör ve özel tiyatrolar yıl boyunca çeşitli etkinlikler düzenlenmişler ve oyunlar sergilemişlerdir.

Devlet Senfoni Orkestra ve Korosu 1981 yılında yürürlüğe giren Genel Kadro Yasası altında oluşturulan çok sınırlı bir kadro ile faaliyetlerini sürdürürken bugün faaliyet gösteremez duruma gelmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Cumhurbaşkanlığına bağlı bir Senfoni Orkestrası oluşturmak amacıyla 41/2014 sayılı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası yürürlüğe konmuştur. KKTC Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, 19-20-21 Ekim 2015 tarihlerinde yapılan sınavlar sonucunda oluşturularak çalışmalara başlamış ve ilk konserini 28 Kasım 2015 tarihinde Lefkoşa'da vermiştir.

8.2. Sorunlar

Okullarda eğitim programlarını destekleyici kütüphaneler olmadığından Milli Kütüphane daha çok okul kütüphanesi görevi görmektedir. Bu yüzden asli görevi olan ulusal araştırmalara kaynak teşkil edebilmek veya koleksiyon ile ilgili araştırmalar yapabilmek görevlerini aksatmakta, personel ve bütçenin büyük çoğunluğunu orta öğrenim öğrencilerine yönlendirmektedir.

Eski Eserler ve Müzeler Dairesinin kuruluş yasasında arkeologların dışında etnograf, topoğraf, kemik uzmanı, konservatör, restorasyon uzmanı, epigraf ve kütüphaneci olmaması dairenin atılım yapmasını ve bilimsel bir kuruluş haline gelmesini olanaksız hale getirmektedir.

Bugüne kadar müzelere mal edilen eski eserlerin konservasyonları çok kısıtlı bir şekilde ve tam anlamı ile bilimsel olarak yapılamamaktadır.

Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde bulunan malzemenin ayıklama ve düzenlemeye ihtiyacı olması tüm personelin bu çalışmaya girmesine neden olmakta ve bu nedenle daire asli görevlerinden olan araştırma ve yayın görevlerini yerine getirememektedir.

Ülkemizde bir “Milli Arşiv Yasası’na” ivedilikle ihtiyaç vardır. Bu yasa çıkarılmadan yapılan çalışmalardan istenilen sonucu almak mümkün değildir.

Arşiv malzemesinin uygun koşullar ve yerlerde muhafaza edilmesi gerekmektedir. Mevcut binalar arşiv malzemesinin korunmasını sağlayacak özelliklerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde bilimsel anlamda eğitim görmüş derlemeci, araştırmacı, yorumculara ihtiyaç vardır. Folklor konusunda eğitim görmüş yeni mezun gençler ise kadro sorunları yüzünden istihdam edilememektedir.

Dernekler, kültür, sanat ve folklor etkinliklerinin kitlelere yayılmasında önemli bir yere sahip olmasına karşın dergi, kitap basımı, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılar, araştırma ve arşiv çalışmalarında maddi sorunlar yaşamakta ve yeterince üretken olamamaktadırlar.

Kıbrıs Türk Devlet Tiyatrolarının kendine ait salonunun olmaması ve personel sıkıntısı nedeniyle işlemlerini yerine getirmekte zorluklarla karşılaşmaktadır.

Amatör ve özel tiyatrolar maddi bakımdan zorluk çekmekte ve kısıtlı imkanlara rağmen ayakta kalmaya çalışmaktadırlar.

9. Gençlik

9.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Toplumda 12-24 yaş arasındaki nüfus grubunu belirtmek için kullanılan ve çocukluk ile orta yaş arasındaki dönemi kapsayan gençlik, toplum içinde en önemli; gelişim ve değişime en açık, en enerjik ve en dinamik kesimdir. Bu nedenle gençliğin toplum sorunlarına duyarlılığının artırılması, inisiyatif almalarını teşvik etmek ve demokratik süreçlere etkin biçimde katılmalarının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Gençliğin kötü alışkanlıklardan korunması polisiye tedbirler ve yasal önlemler dışında sosyal, psikolojik yanları da ele alınarak değerlendirilmektedir.

2018 yılı için 372,486 kişi olarak tahmin edilen toplam nüfusumuzun %27.5 (102,541) 12-24 yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Ülkemize eğitim maksadıyla gelen öğrencilerden dolayı genç nüfus oranı yüksektir. Genç nüfusun yıllara göre dağılımı tablo 109'da görülmektedir.

Tablo - 109 12- 24 Yaş Grubu Genç Nüfusun Yıllara Göre Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar	Toplam Nüfus	12-24 Yaş Grubu	Genç Nüfus (%)
2016	339,478	88,098	25.0
2017	351,965	95,172	27.0
2018	372,486	102,541	27.5

Kaynak : İstatistik Kurumu

Ülkemizdeki gençlerin sorunlarının tespit edilmesi, çözümlerine yardımcı olunması, gençlerin boş zamanlarını çeşitli etkinliklerle iyi bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olunması ve gençlerimizin duyarlı ve iyi bir şekilde yetişmelerine katkıda bulunmak amacıyla faaliyet gösteren Gençlik Dairesi, gençlere yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Ülkemizdeki izciler, 2018 yılında doğa konusunun yanı sıra trafik konusuna da dikkat çekmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca ihtiyaçlı kişilere yardım kampanyası düzenlenmiştir. Ülkemizdeki izcilerin bir kısmı hem devlete bağlı olarak faaliyetlerini sürdürürken diğer bir kısmı faaliyetlerini sivil toplum örgütü olarak sürdürmektedir.

Gençlik kampları yurt içinde Lapta ve Kantara olmak üzere iki bölgede sürdürülmektedir. 2018 yılı boyunca faaliyet gösteren Kantara Kampı ile Lapta Kampı yıl boyunca faaliyetlerde bulunmuş ve gençlik kamplarımızda yaklaşık 4000 genç konaklama imkanı bulmuştur. Kantara Gençlik Kampı kış ve yaz mevsiminde çeşitli devreler halinde 12-16 yaş dilimindeki öğrencilere yönelik olarak düzenlenmektedir. Kantara Gençlik Kampında faaliyetler ise liderler tarafından gönüllülük çerçevesinde yürütülmektedir. Lapta Gençlik Kampında ise faaliyetler gruplar tarafından oluşturulmakta yatı ve yemek temini Gençlik Dairesi tarafından karşılanmaktadır. Kamplar ayrıca talebe göre üniversiteler, spor kulüpleri ve sivil toplum örgütlerine yemek ve yatak için ödenen cüzi bir ücret karşılığında Gençlik Dairesi tarafından tesis edilmektedir.

2018 yılında Gençlik Dairesi bünyesindeki çeşitli Gençlik Merkezleri halk danslarında uluslararası alanda düzenlenen festivallerde ülkemizi temsil etmiştir.

Gençlik Dairesinin temel amacı ülkemiz gençlerini Atatürk İlkeleri doğrultusunda ulusal, toplumsal ve evrensel kültür bilinci içinde yetiştirilmesine yardımcı olmaktır. Bununla birlikte, gençliğin her türlü zararlı alışkanlıktan uzak yetişmesini sağlamak amacıyla etkinlikler hazırlamak ve hazırlanan etkinlikleri desteklemektir.

2011 yılı Mart ayında yapılan 4. Gençlik Kurultayı'nın alınan tavsiye nitelikli kararlar KKTC Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

9.2. Sorunlar

Ana görevi gençliğe hizmet vermek olan Gençlik Dairesi'nin, kadrolarının doldurulamaması, genç nüfusa hizmet verebilecek yeterli sayıda eğitmenin bulunmaması, ayrıca gerekli araç-gereç ve bina sıkıntısı olması Daire'nin verimli hizmet sunmasını güçleştirmektedir. Özellikle bazı büyük yerleşim yerlerinde bu tesislerin eksikliği gençlere yeterli hizmet verilememesine neden olmaktadır.

Bunun yanısıra, yapılması planlanan etkinlikler yeterli mali kaynağa ulaşılmadığı için sınırlandırılarak yapılmaktadır. Bu durum, Dairenin planladığı şekilde aktif etkinlikler yapılmasını sınırlamaktadır.

Okullardaki müfredatın yüklü olması ve özel derslerin maddi ve manevi zorlukları nedeni ile gençlerin yeterli sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlere katılması güçleşmektedir. Okul müfredatının yanısıra yeterince spor tesisinin olmaması sosyal ve sportif aktivitelere katılımı olumsuz yönde etkilemektedir. Kardeş okul ve kulüplerin olmamasıysa paylaşımı, sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişmesini önlemektedir.

Spor gençlerin zararlı alışkanlıklardan uzak kalmasını sağlamak açısından bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda okullardaki spor faaliyetlerinin geliştirilmesi ve spor yönetimlerinin modernizasyonu gerekmektedir.

Öğrencilerin okullarda kendi hakları konusunda bilgilendirilip öğrenci konseyinde, okul yönetiminde söz hakkı ve yaptırım gücünün olmaması gençliğin inisiyatif almasını ve demokratik süreçlere katılmaları üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Gençlerin meslek edinmede belirli alanları tercih etmeleri ve iş piyasasının çalışma şartları ile ücret politikası gençlerin iş edinme ve iş güvenceleri konusunda sorunlar yaratmaktadır.

10. Spor

10.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Toplumun en önemli eğitim araçlarından biri olan spor; insanın fiziksel, ruhsal, toplumsal ve zihinsel gelişimini sağlamak, etik ve estetik duygularını geliştirmek, bireysel ve toplumsal barışa ve dayanışmaya katkıda bulunmak, bireyde kurallar içinde mücadele ve rekabet anlayışını yerleştirmek, ülke kültürünü sporcularla dünyaya tanıtmak gibi çok yönlü fonksiyonları yerine getiren çok önemli bir vasıta. Bunun en önemli kaynağı bütün dünya ülkelerinin büyük bir özenle yetiştirmeye çalıştığı gençliktir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelere bakıldığında insanların hareketsizliğinden kaynaklanan çok büyük sorunlar olduğu görülmektedir. Bundan dolayı spor yapmanın önemi artmıştır.

Spor, beden ve ruh sağlığını geliştiren, bireysel ya da toplu oyun veya yarışma anlayışıyla belirli kurallara göre gerçekleştirilen bedensel etkinliklerin bütünüdür. Sporun kökeni çok eskilere gitmekle birlikte bugünkü anlamda doğuşu XIX yy'da olmuş, XX yy'ın başından itibaren toplumsal bir kimlik kazanmıştır. Spor, yarışma sporu ve kitle sporu olarak katagorize etmek mümkündür. Yarışma sporu belli bir grup tarafından yapılırken kitle sporu yaygın şekilde geniş halk kitleleri tarafından yapılmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de basın aracılığıyla spora olan ilgi artmıştır. Bundan hareketle, spor yapabilmek amacıyla geniş halk kitlelerinin spor altyapısı konusundaki talepleri de yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede, ülkemizde spor konusunda faaliyet gösteren birimler, hem yarışma hem de kitle sporunun daha fazla geliştirilebilmesi yönünde faaliyetlerine devam etmektedir.

KKTC spor yönetiminin çağdaştırılmasını, federasyonlarımızın ve kulüplerimizin güçlendirilmesini, sporun daha geniş kitlelere yaygınlaştırılmasını sağlamak, tabana yayılmasını teşvik etmek için aile, okul, kulüp ve spor teşkilatı işbirliğini gerçekleştirmek ve spor tesislerinin dengeli dağılımını ve verimli kullanılmasını sağlamak yönünde gayret sarfedilmektedir.

İnsan yaşamında ve sağlığında önemli rol oynayan sporun eğlence ihtiyacını karşıladığı gibi sağlıklı bir yaşam içerisinde kaçınılmaz bir etkinlik haline geldiği bilinmektedir. Her yaşta insanın kendi yaşına uygun, bilinçli spor yapması için, Spor Dairesi gerekli girişimleri yapmaktadır.

Tablo - 110 Federasyonların Sayısal Durumları
(2018)

No	Federasyonlar	Kulüp Sayısı	Antrenör Sayısı	Hakem Sayısı	Sporcu Sayısı
1	ATICILIK FEDERASYONU	60	-	33	3,143
2	ATLETİZM FEDERASYONU	7	110	90	210
3	AVCILIK FEDERASYONU	66	0	6	3,365
4	BADMİNTON FEDERASYONU	6	18	19	145
5	BASKETBOL FEDERASYONU	15	37	42	615
6	BİLARDO FEDERASYONU	11	15	18	244
7	BİNİCİLİK FEDERASYONU	13	2	4	82
8	BİSİKLET FEDERASYONU	7	34	32	150
9	BOKS FEDERASYONU	7	34	32	150
10	CİMNASTİK FEDERASYONU	12	9	2	329
11	DARTS FEDERASYONU	18	1	19	159
12	ENGELLİLER SPOR FED.	1	2	1	13
13	ESKRİM FEDERASYONU	7	14	7	239
14	FUTBOL FEDERASYONU	161	129	127	2,038
15	FUTBOL TENİSİ FED	7	5	6	75
16	GOLF FEDERASYONU	6	3	2	180
17	GÜREŞ FEDERASYONU	10	11	13	427
18	HALTER VE VUCUT GELİŞTİRME FED	11	348	22	320
19	HAVA SPORLARI FED.	8	-	-	33
20	HENTBOL FEDERASYONU	13	57	25	432
21	HERKES İÇİN SPOR FED.	10	15	20	100
22	JUDO HAPKİDO VE KICKBOKS FED.	23	57	25	221
23	MASA TENİSİ FEDERASYONU	14	25	32	700
24	OKÇULUK FEDERASYONU	15	21	9	291
25	SATRANÇ FEDERASYONU	24	73	117	3,224
26	SU SPORLARI FED.	14	75	90	430
27	TAEKWANDO KARETE AİKİDO KURASH FED.	23	252	192	7,840
28	TENİS FEDERASYONU	11	23	70	1,197
29	TRİATLON FEDERASYONU	-	-	-	-
30	ÜNİVERSİTELER SPOR FED	12	150	-	1,500
31	VOLEYBOL FEDERASYONU	9	61	29	312
32	YELKEN MOTOR KÜREK FED	10	6	4	100
TOPLAM:		611	1,587	1,088	28,264

Kaynak : Spor Dairesi

Ülkemizde spor faaliyetleri, Spor Dairesi'ne bağlı 32 spor federasyonu tarafından sürdürülmektedir. 2018 yılında ülkemizde spor, otuziki spor federasyonuna bağlı 611 kulüpte lisanslı olarak 28,264 sporcu, 1,088 hakem ve 1,587 antrenör tarafından sürdürülmüştür (tablo 110).

Ülkemizde 2018 yılı itibarıyla mevcut Spor Dairesi'ne bağlı tesislere baktığımız zaman 16 spor salonu, 62'i çim, 49'u toprak, 15'i de sentetik olmak üzere 126 futbol sahası, 7 atletizm pisti, 22 tenis kortu, 4 atış poligonu, 1 sporcu kamp ve eğitim merkezi, 1 beach voley tesisi, 1 kapalı yüzme havuzu, 3 bocce sahası ve 1 okçuluk sahası mevcuttur (tablo 111).

Tablo - 111 Mevcut Spor Tesislerimiz
(2016-2018)

Tesisler	2016	2017	2018
1. Spor Salonu	16	16	16
2. Futbol Sahası	125	140	126
2.1 Çim Saha	61	74	62
2.2. Toprak Saha	53	54	49
2.3. Sentetik Saha	11	12	15
3. Atletizm Pisti	9	7	7
4. Tenis Kortu	22	23	22
5. Atış Poligonu	6	11	4
6. Sporcu Kamp ve Eğitim M	1	1	1
7. Beach Voley Tesisi	1	1	1
8. Kapalı Yüzme Havuzu	1	1	1
9. Bocce Sahası	-	-	3
10. Okçuluk Sahası	-	-	1

Kaynak : Spor Dairesi

Ülkemizde spor faaliyetlerinin yürütülmesi, tesis yapımı ve geliştirilmesinin başlıca finansman kaynakları olarak, devlet bütçesi, Milli Piyango, Devlet Piyangosu, Spor Toto-Loto, Sayısal Loto, At Yarışları, Betting Ofislerden, Hemen Kazan, Şans Topu gibi şans oyunlarından elde edilen gelirler, ilgili yasa ve tüzükler çerçevesinde kullanılmaktadır.

Her yıl olduğu gibi 2018 yılında da Spor Dairesince spor tesisleri yenilenmiş, gerekli bakım ve onarım çalışmaları yapılmıştır.

10.2. Sorunlar

Bütçe olanakları çerçevesinde spor federasyonları ve spor kulüplerine ayrılan pay yetersizdir.

Spor dairesinin üstlenmiş olduğu görevlerin etkin bir şekilde yürütülmesinde mevcut kadro yetersiz kalmaktadır. Özellikle teknik eleman eksikliği önemli ölçüde hissedilmektedir.

KKTC'nin dış dünyaya tanıtılması ve sporumuzun uluslararası deneyim kazanması için uluslararası federasyonlara üyelik konusunda yapılmakta olan girişimlerden henüz bir sonuç alınmamış olması da ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Mevcut altyapı ve tesislerinin çoğunluğu uluslararası standartlara uygun değildir.

Özel sektörün spora katkı ve/veya tesis yapması yönündeki düzenlemeler uygulamada yetersiz kalmaktadır. Bunun yanında sponsorluk ile ilgili düzenlemenin de işlerlik kazanmadığı gözlemlenmektedir.

11. Sağlık

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün tanımına göre sağlık, ruhsal, bedensel ve sosyal bakımdan iyi durumda olma halidir.

Başka bir tanıma göre ise, kişinin fiziksel ve toplumsal çevreye ilişkin olarak vücut ve kafanın düzenli biçimde çalışmasıdır.

Kişi ve toplumun sağlığı, çevresel, davranışsal ve tıbbi olmak üzere üç ana unsurla ilişkilendirilmektedir. Sağlığın korunup geliştirilmesi ekonomik, sosyal, biyolojik ve fiziksel çevre şartlarının insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, toplum üyelerinin davranış ve hayat tarzında gerekli değişikliklerin yapılması ve son olarak gerekli tıbbi yöntemlerin uygulanması ile sağlanabilir.

11.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

KKTC'de sağlık hizmetleri kamu kesiminin temel görevleri arasındadır. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinden Devlet sorumludur. Sağlık alanında devletin gözetim ve denetiminde özel teşebbüs de faaliyet göstermektedir. Kamu tarafından yürütülen sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı bünyesindeki hastane ve sağlık merkezlerinde verilmektedir.

Hastane ve sağlık merkezlerine kamu görevlileri ile devlet işçileri sağlık kartları ile, yoksullar ise Sosyal Hizmetler Dairesi'nden aldıkları dar gelirlilik belgeleri ile müracaat ederek, sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmaktadırlar. Ancak hastaların kategorilerine göre mevcut Sağlık Kurumları Ücretler Tarifesi uyarınca %20-%30 katkı payı alınmaktadır. Ayrıca sigortalı ve sigorta emeklileri ile bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocuklarına da her türlü sağlık hizmeti, yapılan harcamalar Sosyal Sigortalar Dairesi'nden talep edilmek kaydıyla karşılıksız verilmektedir. Özel kesim tarafından yürütülen sağlık faaliyetleri ise özel klinik, muayenehane ve laboratuvarlarda, Bakanlar Kurulu'nca tespit edilen ücretler karşılığında sürdürülmektedir.

11.1.1. Kamu Tarafından Yürütülen Sağlık Hizmetleri

Ülkemizde, ihtisas eğitimi veren 1 eğitim hastanesi, 2 genel hastane, 2 bölge hastanesi, 5 özel dal hastanesi, kalabalık nüfuslu bölgelerde 14'ü kırsal 2'si kentsel olmak üzere 17 sağlık merkezi ve 3 sağlık ocağı sağlık hizmeti vermektedir. Ayrıca diğer Bakanlıklara ve bağımsız kuruluşlara da hizmet veren bir Devlet Laboratuvarı mevcuttur. Hastane ve sağlık merkezlerinde halen 237 uzman hekim, 35 pratisyen hekim, 23 dış hekimi, 44 eczacı ve eczacı kalfa, 748 hemşire, 26 ebe ve çok sayıda yardımcı personel görev yapmaktadır (tablo 112 ve tablo 113). Aynı zamanda ülkemizde kamu ve özel sağlık kuruluşlarında 1,538 yatak mevcut olup, ilçelere göre dağılımı tablo 114'de görülmektedir.

Tablo - 112 Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personel Sayısı

	2016	2017	2018
Uzman Hekim	212	-	237
Pratisyen Hekim	32	-	35
Dış Hekimi	23	-	23
Eczacı	12	-	44*
Hemşire	740	-	748
Ebe	22	-	26
Toplam	1041	-	1069

*Hastane ve Sağlık Merkezlerindeki eczacı ve eczacı kalfalarını içermekte

Kaynak : Devlet Planlama Örgütü, Sağlık Bakanlığı

Tablo - 113 Kamu Sağlık Servislerinde Çalışan Personelin Bölgelere Göre Dağılımı
(2018)

	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Diş Hekimi	Eczacı*	Hemşire	Ebe
1. Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi	146	9	5	11	421	11
2. Gazimağusa Devlet Hastanesi	41	4	3	7	124	8
3. Dr. Akçiçek Hastanesi	27	2	3	2	65	5
4. Cengiz Topel Hastanesi	10	2	1	3	30	2
5. Barış Ruh ve Sınır Hastanesi	3	-	-	1	33	-
6. Kronik Hastalıklar Hastanesi	-	-	-	-	-	-
7. Lefkoşa Kentsel Sağlık Merkezi	3	3	3	2	16	-
8. Maraş Semt Polikliniği	2	1	1	1	3	-
9. Lefke Sağlık Merkezi	-	-	1	1	2	-
10. Güzelyurt Sağlık Merkezi	3	2	2	2	5	-
11. Lapta Sağlık Merkezi	-	1	1	2	3	-
12. Esentepe Sağlık Merkezi	-	1	-	1	1	-
13. Değirmenlik Sağlık Merkezi	1	-	-	1	3	-
14. Serdarlı Sağlık Merkezi	-	1	1	2	3	-
15. İskele Sağlık Merkezi	1	2	1	1	7	-
16. Yeni Erenköy Sağlık Merkezi	-	1	1	2	6	-
17. Akdoğan Sağlık Merkezi	-	1	-	2	7	-
18. Geçitkale Sağlık Merkezi	-	1	-	1	4	-
19. Mehmetçik Sağlık Merkezi	-	1	-	1	7	-
20. Dipkarpaz Sağlık Merkezi	-	1	-	-	3	-
21. İnönü Sağlık Merkezi	-	1	-	-	1	-
22. Akıncılar Sağlık Ocağı	-	-	-	-	1	-
23. Tatlısu Sağlık Ocağı	-	-	-	-	-	-
24. Vadili Sağlık Ocağı	-	-	-	-	1	-
25. Çamlıbel Sağlık Ocağı	-	1	-	1	2	-
Toplam	237	35	23	44	748	26

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

* Hastane ve Sağlık Merkezlerindeki eczacıları ve eczacı kalfalarını içermektedir.

Kamu tarafından yürütülen sağlık hizmetlerini Temel Sağlık Hizmetleri, Yataklı Tedavi Hizmetleri, İlaç ve Ecza Hizmetleri ve Laboratuvar Hizmetleri olarak dört ana başlıkta toplayabiliriz.

11.1.1.1. Temel Sağlık Hizmetleri (Koruyucu Hekimlik Hizmetleri)

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre koruyucu hekimlik "Bedensel ve ruhsal sakatlıkların oluşumunu ve gelişimini, toplumun organize edilmiş çabalarıyla önlemenin yanı sıra, bireylerin ve bunların ailelerinin sağlığından sorumlu olan iyi bir hekim tarafından bağışıklama, sağlık eğitimi ve benzeri çabalarla herkesin bir bütün olarak toplum sağlığını daha iyiye götürmek için tüm olanakları kullanarak yapılan hekimliktir".

Toplumu hastalıklardan korumak, insan ömrünü uzatmak, beden ve ruh sağlığını düzeltmek amacı ile çevrenin sağlık koşullarını iyileştirmek, sıtma, tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıkları kontrol altına almak, temiz su, temiz gıda kontrolleri yapmak, sağlıklı beslenmeyi sağlamak, ana-çocuk sağlığı hizmeti sunmak, basamak hekimliği hastaları muayene, tedavi, sevk ve takip etmek ve halk sağlığı eğitimi ile ilgili çalışmalar, Temel Sağlık Hizmetleri çerçevesinde yürütülmektedir.

Ülkemizde Temel Sağlık Hizmetleri, kentsel ve kırsal sağlık merkezlerinde görevli pratisyen hekimler ve diğer yardımcı sağlık personeli tarafından verilmektedir. Ayrıca, sağlık merkezinde görevli pratisyen hekimler ve yardımcı sağlık personeli, kendi bölgelerdeki sağlık ocağı olan köyleri Sağlık Bakanlığı'nca onaylanan bir program çerçevesinde ziyaret etmektedirler. Ayrıca, 1992 yılından beri Lefkoşa'da, 1994 yılından beridir de Gazimağusa'da ev ziyaretleri yapılmaktadır.

11.1.1.2. Yataklı Tedavi Hizmetleri

Yataklı Tedavi Hizmetleri, yataklı tedavi kurumlarınca ayakta ve yatılı olarak yürütülen II. ve III. Basamak hekimliği hizmetlerini kapsamaktadır. Ayakta ve yatılı hizmetlerinin yürütüldüğü hastaneler, günün 24 saatinde faaliyette olup, uzmanlık gerektiren hastaların havale edildiği poliklinik ve yatılı servislerden oluşmaktadır.

Lefkoşa Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi, Gazimağusa Hastanesi, Dr. Akçiçek Hastanesi ve Cengiz Topel Hastanesi genel hastane niteliğindedir. Barış Ruh ve Sinir Hastanesi ile uzun süreli tedavi ve bakım isteyen hastaları kabul eden Kronik Hastalıklar Hastanesi, ve talassemialı hastalara hizmet veren Talassemia Merkezi ile kanser

olaylarının teşhis ve tedavisini yürüten Radyasyon Onkoloji Merkezi özel dal hastaneleridir.

Hastanelerimizde yatılı tedavi hizmetleri yanında, çeşitli uzmanlık dallarında (tablo 113) poliklinik, Hematoloji, Biyokimya, Mikrobiyoloji, Patoloji, Röntgen, Invasiv Kadiyoloji Laboratuvarları, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi ve ameliyathaneler ile hizmet verilmektedir.

Tablo - 114 Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Yatak Sayılarının İlçelere Göre Dağılımı (2018)

İlçe	Kamu	Özel	Toplam
1. Lefkoşa	873	248	1121
2. Gazimağusa	164	48	212
3. Girne	85	66	151
4. Güzelyurt	54	-	54
5. İskele	-	-	-
Toplam	1176	362	1538

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

* 2017 yılı için Sağlık Bakanlığından veri alınmamıştır.

11.1.1.3. İlaç ve Eczacılık Hizmetleri

İlaç herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürebilmek amacıyla kullanabileceği en önemli vasıtalarından biri olup, GMP (Good Manufacturing Practice) kurallarına uygun olarak üretilen, tedavi edici ve koruyucu özelliği olan bir mamüldür. Ancak her ilacın, tedavi edici özelliği olduğu gibi, tedavi dozu suistimal edildiği takdirde, her ilaç bir zehirdir. Bu itibarla, doktor ve eczacı denetiminde kullanılan ilacın, tedavi ve koruyucu özelliğinden faydalanılabilmektedir. Sağlık servislerimizde gereksinimi duyulan ilacın bir kısmı direk üretici firmalardan, bir kısmı ise ihale yöntemi ile temin edilmektedir. İhale yöntemi ile temin edilen ilaçlardan bir kısmı, KKTC'de faaliyet gösteren ilaç üretim fabrikasından karşılanmaktadır.

İlaç ve Eczacılık hizmetleri, İlaç ve Eczacılık Dairesi ve buna bağı olarak görev yapan Genel Ecza Deposu tarafından yürütölmektedir. Kamuda çalışan 44 eczacı ve eczacı kalfası mevcuttur.

11.1.1.4. Laboratuvar Hizmetleri

Laboratuvar hizmetleri, Devlet Laboratuvarı tarafından tüm kamu kurum ve kuruluşlar ile özel kurum ve kuruluşlara verilmektedir. Hizmet alanları İlaç ve Kimyasal Analizler, Pestisit Kalıntı Analizleri, Besin Analizleri, Adli Kimya ve Fen Analizleri, Mikrobiyolojik Analizler ile Radyasyon ve Çevre Analizlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmalar, 1997 yılından itibaren Devlet Laboratuvarının yeni binasında sürdürölmektedir.

11.2.1. Sağıık Harcamaları

Ülkemizde kamu sağıık harcamaları, Sağıık Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır. Tablo 114'den de göröldüğü gibi kamu sağıık harcamaları 2018 yılında cari fiyatlarla 504,572,578.6 TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında kamu sağıık harcamalarının bütçe toplamı içerisindeki payı %9.3, GSMH içindeki payı ise %2.8 olarak gerçekleşmiştir.

11.2.2. Sağlık Yatırımları

Toplam sağlık yatırımları, 2018 yılında cari fiyatlarla 7,558,617.9 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam yatırımlar içerisindeki payı %1.7, bütçe içerisindeki payı ise %0.1 olmuştur (tablo 116).

Tablo - 115 Kamu Sağlık Harcamalarının Devlet Bütçesi ve GSMH'ya Oranı
(2016-2018)

	2016	2017	(₺) 2018
1. Toplam Sağlık Harcamaları	321,277,301.3	472,862,009.8	504,575,578.6
2. Devlet Bütçesi	4,160,316,995.6	4,995,261,372.9	5,452,304,460.4
3. GSMH	11,605,460,378.4	14,551,761,179.1	18,334,799,699.2
Bütçeye Oranı (%)	7.7	9.5	9.3
GSMH'ya Oranı (%)	2.8	3.2	2.8

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 116 Kamu Sağlık Yatırımlarının Toplam Yatırımlar ve Bütçe İçerisindeki Payı
(2016-2018)

	2016	2017	(₺) 2018
1. Toplam Sağlık Yatırımları	5,873,772.7	19,912,150.7	7,558,617.9
2. Devlet Bütçesi Toplamı	4,160,316,995.6	4,995,261,372.9	5,452,304,460.4
3. Toplam Yatırımlar	330,779,386.7	548,927,041.1	436,091,027.8
Bütçeye Oranı (%)	0.1	0.4	0.1
Toplam Yatırımlara Oranı (%)	1.8	3.6	1.7

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

11.1.2. Özel Kesimde Yürütülen Sağlık Hizmetleri

Özel kesimdeki sağlık hizmetleri, Sağlık Bakanlığı denetimindeki özel hastane, klinik,eczane ve laboratuvarlarda verilmektedir. Özel sağlık kuruluşları 37/2012 sayılı Özel Hastane, Özel Dal Hastanesi, Özel Klinik, Özel Dispanser ve Özel Muayenhaneler (Denetim) Yasası uyarınca denetlenmektedir.

Özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla, özel sağlık yatırımları dahil, değiştirilmiş şekliyle 47/2000 sayılı Teşvik Yasası uyarınca, 2001 yılından beri yatırım projelerine Teşvik Belgesi verilmektedir.

Son yıllarda ülkemizde sağlık hizmeti sunan özel hastane ve tüp bebek merkezlerinin sayısı giderek artmaktadır. 2018 yılı özel sağlık kuruluşlarının bölgelere göre dağılımları tablo 117’de görülmektedir. Buna göre Lefkoşa’da 9, Gazimağusa’da 3, Girne’de 4 olmak üzere toplam 16 özel hastane, Lefkoşa’da 7 ve Girne’de 2 olmak üzere 11 tüp bebek merkezi mevcuttur. Bu hastane ve merkezlerin yatak sayısı ise 362’dir. Ayrıca Lefkoşa’da 112, Gazimağusa’da 65, Girne’de 56, Güzelyurt’ta 22 ve İskele’de de 10 olmak üzere toplam 265 eczane mevcuttur.

Tablo - 117 Özel Sağlık Kuruluşlarının ve Yatak Sayılarının İlgelere Göre Dağılımı

2018					
Bölge	Hastane Sayısı	Tüp Bebek Merkezi Sayısı	Yatak Sayısı	Eczaneler	Ecza Depoları
Lefkoşa	9	-	248	112	25
Gazimağusa	3	-	48	65	12
Girne	4	-	66	56	3
Güzelyurt	-	-	-	22	-
İskele	-	-	-	10	1
Toplam	16	-	362	265	41

Kaynak : Sağlık Bakanlığı

11.3. Sorunlar

Sağlığın finansmanı, genel bütçeden vergi veren ve Sosyal Sigortalara katkı yapan kesim tarafından sağlanmaktadır. Bu da zaten yetersiz olan sağlık bütçesini zorlamaktadır.

Sağlık personelinin günün 24 saatinde kesintisiz hizmet vermesi gereği ve hizmetin özelliği nedeniyle, çalışma koşullarını yeniden düzenleyecek yasal değişikliğin henüz çıkarılmaması huzursuzluklara neden olmaktadır.

Sağlık finansmanına ilişkin Genel Sağlık Sigortası ve Döner Sermaye yasalarının henüz yürürlüğe konulamaması sağlık harcamalarında dengesizliklere yol açmakta ve sağlık hizmetlerinin beklentilere yanıt verecek şekilde, rekabet koşulları içinde hem kamu ve hem özel sektörce sunumunu güçleştirmektedir.

Hastaların sağlık hizmetlerini alırken haklarını koruyacak ve düzenleyecek Hasta Hakları Yasası'nın henüz yürürlüğe konulamaması bir takım huzursuzluklara ve istenmedik uygulamaların devamına yol açmaktadır.

Üst düzey uzmanlaşmayı gerektiren belirli alanlarda sağlık yatırımlarının yetersiz oluşu, yurt dışına hasta sevkini zorunlu kılmakta ve sağlık kurumlarına yönelik güvenin henüz tam anlamı ile oluşmaması, yurt dışı tedavi taleplerini artırarak önemli maddi giderlere yol açmaktadır.

Çağdaş beklentilere yanıt verecek, hasta kayıtlarının paylaşımını sağlayacak, tıbbi ve idari işleri kolaylaştıracak ve yurttaşlarımızın e-sağlık kapsamında sağlıkla ilgili bilgilere arzuladıkları zaman ulaşabilecekleri kapsamlı bir otomasyon sisteminin kurulamaması, sağlık hizmetlerinin sunumunda ciddi sorunlara ve bürokratik güçlüklerle yol açmaktadır.

Resmi nitelikte bir ulusal ilaç politikasının olmayışı ve Sağlık Bakanlığı bünyesinde yeterli otomasyona gidilememesi ilaç yönetiminde beklenen kaliteye ulaşılmasını engellemekte ve ciddi savurganlıklara yol açmaktadır.

Kurumlar ve bölgeler arası hasta sevk sisteminin oluşturulmaması, bir yandan hastalarımızın zamanında ve beklentilerine yanıt verecek sağlık hizmeti almalarını engellediği gibi, bir yandan da ikinci ve üçüncü kademe sağlık merkezlerinin gereksiz kullanılması nedeniyle zaman, malzeme ve emek sarfiyatına neden olmaktadır.

Tüm çabalara rağmen koruyucu sağlık hizmetlerine, diğer bir deyişle hastalıkların baş göstermeden önlenmesine ilişkin uygulamalara yeteri kadar önem verilmediğinden sağlık harcamalarının yükselmesine ve yurttaşlarımızın çeşitli hastalıklara maruz kalarak sıkıntı yaşamalarına neden olmaktadır.

Sağlık sektöründen düzenli ve zamanında veri akışında sıkıntılar yaşanmaktadır.

12. Çalışma ve Sosyal Güvenlik

12.1. Çalışma Yaşamı

12.1.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

12.1.1.1. Hanehalkı İşgücü Anketi'ne Göre İstihdam

Çalışma kısaca üretim sürecine katılma; istihdam ise belli bir dönem içerisinde işi olup ekonomik faaliyette bulunanları ifade etmektedir.

KKTC'de İşgücü Piyasası için asıl veri kaynağını Hanehalkı İşgücü Anketleri oluşturmaktadır.

Ülkemizdeki ilk Hanehalkı İşgücü Anketi Ekim 2004 tarihinde yapılmıştır. Bu anketlerin amacı KKTC'deki işgücünün yapısını ortaya koymak, istihdam edilenlerin, ekonomik faaliyet, meslek, işteki durum ve çalışma süresi, işsizlerin ise; iş arama süresi ve iş aradıkları meslek ve benzeri özellikleri hakkında bilgi derlemektir. Hanehalkı İşgücü Anketi, KKTC'de yaşayan ve kurumsal olmayan sivil nüfus kapsamında yer alan yabancı uyruklular da dahil olmak üzere hanehalkı özelliği teşkil eden yerlerde uygulanmaktadır. İktisadi faaliyet kollarına göre istihdam tablo 118'de görülmektedir.

Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre 2017 yılında ülkemizde 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus (çalışma çağındaki nüfus) 250,857 kişi olarak saptanmıştır. İstihdam edilen kişi sayısı ise 120,999 olmuştur. Bu dönemde istihdam edilen nüfusun çalışma çağındaki nüfusa (ÇÇN) oranı %48.2 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında istihdam edilen nüfus 2017 yılına göre %9.4 artarak 132,411'e yükselmiştir. Aynı dönemde ÇÇN 279,779 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde istihdam edilen nüfusun ÇÇN'a oranına bakıldığında %47.3 olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile çalışabilir nüfusun %52.7'sinin çalışmadığı anlaşılmaktadır. Çalışmayan bu kesimi ev kadınları, askerler, öğrenciler, işsizler, çalışamaz durumda olanlar, emekliler v.b. oluşturmaktadır (tablo 119).

Tablo - 118 Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre İstihdamın
İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı ¹
(2016-2018)

İktisadi Faaliyet	2016	%Pay	2017	%Pay	2018	%Pay
1. Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık	4261	3.6	4324	3.3	3547	2.7
2. Madencilik ve Taşocakçılığı	171	0.1	132	0.1	213	0.2
3. İmalat Sanayi	9646	8.1	9270	7.0	9432	7.1
4. Elektrik, Gaz, Su, Kanalizasyon, Atık Su Arıtımı	1748	1.5	1764	1.3	2397	1.8
5. İnşaat	9745	8.2	9152	6.9	9303	7.0
6. Toptan ve Perakende Ticaret	20834	17.6	20350	15.4	24720	18.7
7. Lokanta ve Oteller	11614	9.8	13084	9.9	14087	10.6
8. Ulaştırma, Depolama, Haberleşme ve Yayıncılık, Programcılık	6957	5.9	7330	5.5	6654	5.0
9. Mali Aracı Kuruluşlar	5095	4.3	4249	3.2	5647	4.3
10. Gayrimenkul, Kiralama, Teknik ve İdari Hizmet Faaliyetleri	7723	6.5	9712	7.3	10752	8.1
11. Kamu Yönetimi	13644	11.5	14596	11.0	16411	12.4
12. Eğitim Hizmetleri	14214	12.0	14154	10.7	13632	10.3
13. İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	3998	3.4	4538	3.4	4542	3.4
14. Diğer Toplumsal Hizmetler	8738	7.4	8344	6.3	11074	8.4
Toplam	118,387	100.0	120,999	91.4	132,411	100.0

İktisadi faaliyet kodlama sistemi NACE Rev.2 kullanılmaktadır.

¹Sektörlerin toplamı yuvarlamadan dolayı genel toplamı vermeyebilir.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 119 Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Bazı Temel Göstergeler
(2016-2018)

	2016	2017	2018
1. Çalışma Çağındaki Nüfus (ÇÇN)	245,828	250,857	279,779
2. İşgücü	126,463	128,451	142,283
3. İşgücüne Katılma Oranı(%)	51.4	51.2	50.9
4. İstihdam	118,387	120,999	132,411
5. İşsiz Sayısı	8,075	7,453	9.9
6. İşsizlik Oranı (%)	6.4	5.8	6.9
7. Genç Nüfusta İşsizlik Oranı ¹ (%)	17.0	18.7	22.0

¹ 15-24 yaş grubunda olanlar.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.1.1.2. İstihdam Destek Merkezi (İDM)

Yerli istihdamın desteklenmesine yönelik olarak Şubat 2009'dan itibaren İhtiyat Sandığı bünyesinde "Teşvik Prim Sistemi" olarak adlandırılan yeni bir prim uygulamasına başlanmıştır. Buna göre 1 Ocak 2008 tarihinden başlayarak ilk kez İhtiyat Sandığı Dairesi'ne kaydı yapılan yabancı uyruklu çalışanlar ile daha önce İhtiyat Sandığı Dairesi'ne kaydı olup olmadığına bakılmaksızın 1 Şubat 2009 tarihinden sonra yurtdışından çalışma maksadı ile gelen yabancı uyruklular için işverenleri, brüt maaş veya ücretlerinin %5'i oranında yerli istihdamına katkı primini, İhtiyat Sandığı'na yatırmakla yükümlü kılınmıştır. Böylece işverenin yabancı uyruklu çalışanın aylık maaş ve ücretinin %5'i oranında İhtiyat Sandığı Dairesi'ne yatıracağı yerli istihdamına katkı primi, yerli istihdamı teşvik amacı ile kullanılması sağlanmıştır.

Yerli istihdamı teşvik uygulaması işverenler açısından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren ve Sosyal Güvenlik kuruluşlarına borcu olmayanları kapsamına alırken çalışanlar açısından KKTC yurttaşı; üniversite veya yüksekokul mezunları, meslek lisesi mezunları ile Milli Eğitim Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen meslek edindirme kurslarından mezun olanları kapsamaktadır. İşkolları açısından ise turizm ve basın yayın işkolları kapsama alınmıştır.

Uygulamada ortaya çıkan hukuksal durum nedeniyle 49/2009 sayılı yasa ile İhtiyat Sandığı Yasası'nda yapılan tadilatlar, 6/2010 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası ile iptal edilerek "Teşvik Prim Sistemi Uygulaması" sonlandırılmıştır. Yine 6/2010 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası ile Esas Yasa'da yapılan değişikliklere bağlı olarak 2013 yılında çıkarılan "Yerel İşgücü İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğü" ile İstihdam Destek Merkezi (İDM) oluşturularak uygulamaya tekrar başlanmıştır. İDM kapsamındaki yabancı uyruklu kişi sayıları tablo 120'de verilmiştir.

5 Aralık 2013 tarihinde yürürlüğe giren "Yerel İşgücü İstihdamının Desteklenmesi Tüzüğü" ile özel sektörde yapılacak yeni istihdamlar desteklenmektedir. Bu kapsamda işveren, yeni istihdam ettiği çalışanları için ödemiş olduğu sosyal güvenlik primlerinin işveren katkısı ve ihtiyat Sandığı depozitleri belirli (24 ile 48 ay arasında değişen süre) bir süre geri ödenmektedir. Diğer bir anlatımla İşverenler Sosyal Sigoralar Dairesi'ne ve

İhtiyat Sandığı Dairesi'ne çalışanlar için yaptıkları işveren mükellefiyetlerinden belirli bir süre muaf olmaktadır.

Tablo - 120 İstihdam Destek Merkezi Kapsamındaki Kişi Sayısı
(2016-2018)

Yıllar	İDM Kapsamındaki Kişi Sayısı	İDM Kapsamındaki Erkek Sayısı	İDM Kapsamındaki Kadın Sayısı
2016	38,015	27,369	10,646
2017	46,438	34,022	12,416
2018	56,799	40,043	16,756

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

12.1.1.3. Çalışma Dairesi

Çalışma Dairesi'ne kaydını yaptırmış kayıtlı tamamen işsiz sayısına bakıldığında zaman 2018 yılında ortalama işsiz sayısı 706 olmuştur (tablo 121).

Tablo - 121 Kayıtlı Tamamen İşsizlerin İstihdamı
Genel Görünüm Tablosu
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. Yıl içinde iş isteğiyle müracaatlar	5,509	5,050	3,429
2. İşe yerleştirilenler	2,195	2,353	849
3. Kayıttan düşenler	3,363	2,723	2,668
4. Yıl sonu itibarıyla iş isteği ile bekleyenler	703	677	589
5. İşe yerleştirilenlerin, iş isteği ile müracaat eden kişilere oranı (%)	39.8	46.6	24.8
6. Yıllık ortalama işsiz sayısı	864	743	706

Kaynak: Çalışma Dairesi

Tablo 121'e bakıldığında 2018 yılında iş isteği ile müracaat eden kişi sayısının 2017 yılına göre azaldığı görülmektedir. Müracaat eden kişilerin %24.8'i (849 kişi) işe yerleştirilmiştir.

2018 yılında 4,203'ü iş ve 530'u cihaz olmak üzere toplam 4,733 teftiş yapılmıştır. Aynı dönemde 469 çalışma izni olmayan işçi tespit edilip gerekli işlemler yapılmıştır. Tespit edilen çalışma izni olmayan işçilerin 352'sinin pasaportla, 117'sinin ise kimlikle KKTC'ye giriş yaptığı belirlenmiştir. 2016, 2017 ve 2018 yılları içerisinde verilen çalışma izinleri ile iş kurma izinleri tablo 122'de yer almaktadır.

Tablo - 122 Yabancı Uyruklulara Verilen Çalışma Ve İş Kurma İzinleri
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
Ön İzin	21,773	26,783	27,643
Yatay Geçiş	7,324	9,584	8,436
Uzatma	25,762	30,825	32,202
İş Kurma İzni	461	382	408
Öğrenci Çalışma İzni	623	428	579
Toplam Verilen İzin	55,943	68,002	69,268

Kaynak: Çalışma Dairesi

2018 yılında Çalışma Dairesi'ne işsizlik kaydı yaptıran, aktif işsizlerin eğitim seviyelerine göre dağılımına bakıldığında zaman %31.7'lik pay ile lise ve dengi okul mezunlarının ilk sırada yer aldığı görülmektedir (tablo 123).

Çalışma Dairesi tarafından son üç yılda işe yerleştirilenlerin kamu ve özel kesim ayırımına göre dağılımına bakacak olursak yalnız özel kesime plasman yapıldığı görülmektedir (tablo 124).

İşe yerleştirilen kayıtlı işsizlerin ana meslek gruplarına göre dağılımlarına bakıldığı zaman (tablo 125) yoğun olarak nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar grubunda olduğu görülmektedir.

Tablo - 123 Kayıtlı Aktif İşsizlerin Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar	2016		2017		2018	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Eğitim Durumu						
1. Okur Yazar Değil	4	0.5	7	0.9	7	1.0
2. Diplomasız Okur-Yazar	3	0.3	3	0.4	3	0.4
3. İlkokul Mezunu	224	25.9	184	24.8	170	24.1
4. Ortaokul Mezunu	135	15.6	123	16.5	134	19.0
5. Lise ve Dengi Okul Mezunu	285	33.0	234	31.5	224	31.7
6. Fakülte veya Yüksek Okul Mezunu	188	21.8	184	24.8	161	22.8
7. Yüksek Lisans	25	2.9	8	1.1	7	1.0
Toplam (Yıllık Ort.)	864	100.0	743	100.0	706	100.0

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 124 İşe Yerleştirilenlerin Kamu ve Özel Sektör Ayrımına Göre Dağılımı
(2016-2018)

A: Kişi Sayısı	B: Pay (%)			
		2016	2017	2018
1. Kamu Kesiminde İşe Yerleştirilen Sayısı				
A: ...		-	-	-
B: ...		-	-	-
2. Özel Kesiminde İşe Yerleştirilen Sayısı				
A: ...		2,195	2,353	849
B: ...		100.0	100.0	100.0
3. Toplam İşe Yerleştirilen Sayısı				
A: ...		2,195	2,353	849
B: ...		100.0	100.0	100.0

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo - 125 İşe Yerleştirilen İşsizlerin Ana Meslek Gruplarına Göre Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar Ana Meslek Grupları	2016		2017		2018	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
1. Yasa Yapıcı, Üst Düzey Yönetici ve Müdürler	60	2.7	60	2.6	15	1.8
2. Profesyonel Meslek Mensupları	184	8.4	202	8.6	40	4.7
3. Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	112	5.1	122	5.2	22	2.6
4. Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışanlar	534	24.3	550	23.4	185	21.8
5. Hizmet ve Satış Elamanları	447	20.4	507	21.5	191	22.5
6. Tarım, Hayvan, Orman, Su Ürünlerinde Çalışanlar	5	0.2	13	0.6	11	1.3
7. Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	103	4.7	100	4.2	33	3.9
8. Tesis ve Makine Oper. Ve Montajcıları	121	5.5	140	5.9	87	10.2
9. Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	626	28.5	659	28.0	265	31.2
0. Tanımlanamayanlar	3	0.2	-	-	-	-
Toplam	2195	100.0	2353	100.0	849	100.0

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Çalışma hayatında, dikkatsizlik, umursamazlık, tedbirsizlik ve beklenmedik nedenlerle ortaya çıkan iş kazaları, bir yandan milli ekonomide kayıba yol açarken, diğer yandan çalışanların, güçlerini veya hayatlarını kaybetmelerine neden olmaktadır.

Son üç yılda meydana gelen iş kazalarına bakıldığında en fazla iş kazasının 2017 ve 2018 yıllarında olduğu görülmektedir. 2018 yılında meydana gelen 142 iş kazası neticesinde ise 4 kişi hayatını kaybetmiştir (tablo 126).

Tablo - 126 İş Kazaları ve Neticeleri
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. İş Kazası	137	142	142
2. Yaralanan Kişi Sayısı	129	138	138
3. Ölen Kişi Sayısı	8	4	4
4. Ölümünün İş Kazalarına Oranı (%)	5.8	2.8	2.8

Not: İş kazaları Çalışma Dairesi'ne bildirilenleri kapsamaktadır

Kaynak: Çalışma Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

12.1.1.4. Asgari Ücret

Çalışma hayatımız içerisinde önemli bir yeri olan ve vasıfsız bir işçinin ortalama ücretinin ekonomik nedenlerle, sosyal yönden kabul edilmez bir düzeye inmesini önlemek temel amacına yönelik olarak asgari ücret tespit edilmektedir. Uygulanmakta olan asgari ücret miktarı gelir vergisi yasası'ndaki muafiyetlerden dolayı gelir vergisi kapsamı dışındadır. Ancak tespit edilen asgari ücret miktarı üzerinden çalışan hissesi olarak, %9 Sosyal Sigorta ve %4 İhtiyat Sandığı kesintisi yapıldıktan sonra çalışanlara ödeme yapılmaktadır. Asgari ücretteki gelişmeler tablo 127'de gösterildiği gibidir.

Tablo - 127 Asgari Ücretteki Gelişmeler
(2016-2018)

Uygulama Süresi	(₺)	
	Günlük Asgari Ücret	Aylık Asgari Ücret (Brüt)
1 Eylül - 2015- 30 Haziran 2016	80.00	1,730.00
1 Temmuz 2016 - 31 Ocak 2017	84.65	1,834.00
1 Şubat 2017 - 30 Haziran 2017	93.23	2,020.00
1 Temmuz 2017 - 28 Şubat 2018	100.38	2,175.00
1 Mart 2018 - 31 Ağustos 2018	109.15	2,365.00
1 Eylül 2018 - 31 Ocak 2019	120.92	2,620.00

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.1.1.5. Sendikalar Mukayyitliği

Sendikalar Mukayyitliği, 13/71 sayılı Sendikalar Yasası'nda kendisine verilen yetki görev ve sorumluluklar çerçevesinde, sendikaların yasadaki öngörülen yükümlülüklerinin yerine getirilmesinin takibini yapmaktadır.

Çalışma barışının sağlanmasına ve ülke kalkınmasına katkıda bulunan, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan sendikaların üye sayılarına ilişkin veriler tablo 128'de verilmiştir.

Tablo - 128 KKTC'nde Faaliyet Gösteren Sendika Ve Sendika Federasyonlarının Üye Sayısı (2016-2018)

Yıllar	2016		2017		2018	
	Sayı	%Pay	Sayı	%Pay	Sayı	%Pay
Hür İşçi Sendikaları Federasyonu (Hür-İş)	5,664	21.7	6,055	23.4	5,758	22.1
KT İşçi Sendikaları Federasyonu (Türk-Sen)	1,741	6.7	1,748	6.7	1,733	6.7
Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu (Dev-İş)	1,189	4.5	1,188	4.6	1,151	4.4
Hiçbir Federasyona Bağlı Bulunmayan Sendikalar	17,560	67.1	16,927	65.3	17,423	66.8
Toplam	26,154	100.0	25,918	100.0	26,065	100.0

Kaynak: Sendikalar Mukayyitliği

Tablo 128'de görüldüğü gibi 2018 yılında toplam sendikalı sayısı %0.6 oranında artmıştır. Bu dönemde hiçbir federasyona bağlı bulunmayan sendikaların üye sayısı %2.9 oranında artarken, Hür İşçi Sendikaları Federasyonu'nun (Hür-İş) üye sayısı %4.9, Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu'nun (Dev-İş) üye sayısı %3.1 ve K.T İşçi Sendikaları Federasyonu'nun (Türk-Sen) üye sayısı %0.9 oranında azalmıştır.

12.1.2. Sorunlar

13/71 sayılı Sendikalar Yasası'nın günümüz koşullarında yetersiz kalması varolan sorunların devam etmesine ve çalışma yaşamında huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

42/96 sayı ile yürürlüğe girmiş olan Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Referandum Yasası'nda öngörülen tüzüklerin hazırlanıp yürürlüğe konamaması sorun çıkmasına yolaçabilecektir.

Eğitim-sanayi işbirliğinin tam olarak kurulamamış olması ve eğitim sistemindeki eksiklikler özellikle genç işgücünün çalışma yaşamına girişini zorlaştırmaktadır.

Özel sektörde işçi ve işveren sendikalarının örgütlenmemesi sosyal tarafların oluşumu ve sosyal dialog mekanizmasının ortaya çıkmasını güçleştirmektedir.

Gençler arasındaki işsizliğin genel işsizliğe göre yüksek seyretmesi önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

KKTC işgücü piyasası ihtiyaçlarının, yerel işgücünden istenilen düzeyde sağlanamaması ülkemiz açısından bir olumsuzluktur.

12.2. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte modern anlamda sosyal güvenlik anlayışının gelişmesi sanayi inkilabının getirdiği ağır sosyal olumsuzlukların ve sefaletin önüne geçilmesi amacıyla mecburi sosyal sigortaların kurulması ile başlamış ancak bugün anladığımız anlamda sosyal güvenlik kavramının oluşması 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir. Günümüzde sosyal güvenlik insan için bir hak, devlet için ise bir görev olarak görülmüş ve bu anlayış İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile ILO'nun 1952 tarihli ve Sosyal Güvenliğin Asgari Normları hakkındaki 102 sayılı sözleşmesinde de açıkça ifade edilmiştir. KKTC Anayasası'nın 55. maddesinde de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.

Sosyal güvenliği kısaca toplumun bütün fertlerinin uğrayabilecekleri tehlikelere ve tehlikenin zararına karşı ekonomik ve sosyal olarak güvence altına alınması şeklinde tanımlayabiliriz.

Bu bağlamda kişi için temel bir hak olan sosyal güvenlik ile ülkemizde, tehlikeye uğrayan insanları tehlikenin zararlarından koruma ve insan haysiyetine yaraşır asgari bir geçim seviyesi sağlama amacına yönelik bir anlayış benimsenmiştir.

12.2.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ülkemizde sosyal güvenlik kapsamı içerisinde hizmet veren sosyal güvenlik müesseseleri mevcuttur. Bu müesseseler, Sosyal Sigortalar Dairesi, İhtiyat Sandığı, Emeklilik Müessesesi ve Sosyal Hizmetler Dairesi'dir. Mevcut sosyal güvenlik sistemimiz içinde nüfusumuzun tamamı sosyal güvenlik kapsamına alınmıştır. Sosyal Güvenlik sistemimizin, günümüzde birçok dünya ülkesinde ulaşılması hedef alınan nüfusun tamamını kapsaması yanında, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak normların çağdaş kriterlere uygun nitelikte olması da ülkemiz açısından dikkat çeken önemli bir olgudur.

Uzun yıllardan buyana Sosyal Güvenlik alanında gerçekleştirilmesi öngörülen yeniden yapılanma çalışmaları konusunda 9 Temmuz 2007 tarihinde Cumhuriyet Meclisi Genel Kurulu'nda kabul edilen Sosyal Güvenlik Yasası ile önemli bir mesafe alınmıştır. Sözkonusu yasanın uygulanmasına 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren başlanmıştır.

12.2.1.1. Sosyal Güvenlik Yasası

Yasa ile esas olarak çalışanlar arasındaki dengesizliklerin ortadan kaldırılması, eşit nimet-eşit külfet ilkesine bağlı olarak, sosyal güvenlik norm ve standart birliğinin sağlanması, farklı sosyal güvenlik sistemlerine tabi olan kesimlerin aynı sistem ve aynı çatı altında toplanması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, kamu ve özel sektör çalışanları arasında emeklilik hak ve menfaatleri bakımından farklılıklar ortadan kalktığından kamudan özele, özelden kamuya geçişler daha kolay gerçekleşebilecektir. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlayan işyeri ve sigortalı tescillerinin 2018 yılı sonu itibarıyla durumu tablo 129 ve 130'da, Sosyal Güvenlik Yasası çerçevesinde Daireye bildirilen işsizlik vakaları tablo 131'de, prim oranları ise tablo 133'te gösterilmektedir.

Tablo - 129 İşyeri Tescillerinin Görünümü
(2016-2018)

Yıllar	Yıl İçinde		Yıl Sonu İtibarıyla (01.01.2008'den İtibaren)		İşyeri Sayısı (01.01.2008'den İtibaren)
	Tescil Edilen İşyerleri	Kapanan İşyerleri	Tescil Edilen İşyerleri	Kapanan İşyerleri	
2016	2,239	542	19,559	3,286	16,273
2017	2,663	809	22,222	4,095	18,127
2018	2,716	596	24,938	4,691	20,247

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları.

Tablo - 130 Sigortalı Tescillerinin Görünümü
(2016-2018)

Yıllar	Yıl İçinde Yapılan			Yıl Sonu İtibarıyla		
	Sigortalı Tescilleri		Kadın	Sigortalı Tescilleri		
	Toplam	Erkek		Toplam	Erkek	Kadın
2016	18,003	12,349	5,654	121,270	80,905	40,365
2017	21,759	15,648	6,111	143,031	96,554	46,477
2018	21,899	15,548	6,351	164,930	112,102	52,828

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Tablo - 131 Sosyal Sigortalar Dairesi'ne Sosyal Güvenlik Yasası Çerçevesinde
Bildirilen İşsizlik Vakaları
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. İşsizlik Vaka Sayısı	541	587	607
2. Önceki Yıla Göre Dağışım (%)	23.5	8.5	3.4

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları.

Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 2008 yılından itibaren ilk defa çalışmaya başlayanlar bu yasaya tabi olmuşlardır. Böylece Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında yeni aktif iştirakçi kabul edilmesine de son verilmiştir.

Sosyal Güvenlik Yasası ile Sosyal Sigortalar Yasası'na göre aktif ve pasif sigortalı sayıları tablo 132'de gösterilmektedir.

Tablo - 132 Sosyal Güvenlik Yasası ve Sosyal Sigortalar Yasasına Göre Aktif - Pasif Sigortalı Sayıları
(2016-2018)

	Sosyal Güvenlik Yasasına Göre		Sosyal Sigortalar Yasasına Göre				Toplam
	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	Aktif Sigortalı Sayısı	Pasif Sigortalı Sayısı *	
2016	40,984	132	51,933	34,575	92,917	34,707	2.68
2017	50,972	144	51,972	35,872	102,944	36,016	2.86
2018	60,423	183	51,203	37,269	111,626	37,452	2.98

* Mamütlük, Yaşlılık, Öltüm Sigortaları ile İş Kazaları Sigortalılarından maaş alanları kapsamaktadır.

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi ve Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo - 1.33 Sosyal Güvenlik Yasası'na Göre Prim Oranları¹

Sigorta Kolu	Kamu Görevinde Sürekli Personel Olarak Çalışanlar				Kamu Görevinde Sürekli Personel Haricinde Çalışanlar ile Kamu Görevi Dışında Olup Hizmet veya Çıkarlık Akdine Dayalı Olarak Çalışanlar				Kendi nam ve Hesabına Çalışanlar (Çiftler Dahil) ve İşverenler					
	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	İşveren	Devlet	Toplam	İşveren	Devlet	Toplam
1. İş Kazaları ve Meslek Hasatlıkları Sigortası	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00	Min. 0.50 Max. 6.00	-	Min. 0.50 Max. 6.00
2. Hastalık Sigortası	2.25	2.25	2.00	6.50	2.25	2.25	2.00	6.50	4.50	2.00	6.50	4.50	2.00	6.50
3. Analık Sigortası	0.50	0.50	-	1.00	0.50	0.50	-	1.00	1.00	-	1.00	1.00	-	1.00
4. Malîtlük, Yaşlılık Ölüm Sigortası	5.50	7.00	4.00	16.50	5.50	7.00	4.00	16.50	12.50	4.00	16.50	12.50	4.00	16.50
5. İşsizlik Sigortası	-	-	-	-	0.75	0.75	-	1.50	-	-	-	-	-	-
Toplam	8.25	Min. 10.25 Max. 15.75	6.00	Min. 24.50 Max. 30.00	9.00	Min. 11.00 Max. 16.50	6.00	Min. 26.00 Max. 31.50	Min. 18.50 Max. 24.00	6.00	Min. 24.50 Max. 30.00	Min. 18.50 Max. 24.00	6.00	Min. 24.50 Max. 30.00

¹ 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren çalışmaya başlayanlar için
Kaynak: Sosyal Güvenlik Yasası

Tablo 133'te gösterilen prim oranları yanında %4 çalışandan ve %4 işverenden olmak üzere toplam %8 kesinti de İhtiyat Sandığı Fonuna yapılmaktadır.

12.2.1.2. Sosyal Sigortalar Yasası

Genel olarak Sosyal Sigorta kişinin iktisaden faal olduğu dönemde zorunlu olarak ödediği primler vasıtasıyla doğabilecek tehlikelere karşı tahlikenin tazmini yönünde sağladığı bir güvencedir.

KKTC'de Sosyal Sigortalar 16/1976 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası'na dayalı olarak ve sigortalı çalışanları ömür boyu karşılayacakları mesleki, fiziki, sosyal ve ekonomik risklere karşı koruma ve tazmin etme temel amacına yönelik olarak kurulmuş ve faaliyet gösteren bir müessesedir.

Sosyal Sigortalar Yasası kapsamına kamu veya özel tüm ekonomik faaliyet kollarında, gerek bir hizmet veya çıraklık akdine dayanarak gerekse işveren durumunda veya kendi nam ve hesabına bağımsız çalışan 14 yaşını doldurmuş herkes zorunlu olarak girmektedir. Bunun dışında ev kadınları da isteğe bağlı olarak prim yatırmak koşuluyla Sosyal Sigortalar Yasası kapsamına girebilmektedir. Ancak 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile Sosyal Sigortalar Yasası çerçevesinde yeni aktif iştirakçi kabul edilmemektedir.

Sosyal Sigortalar Yasası'nın amacı; iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, evlenme, işsizlik, mallülük, yaşlılık ve ölüm hallerinde yardım ve hizmet sağlamaktır.

Sosyal Sigortalar Fonu, birikim (kapitalizasyon) sistemi ile çalışan işçi, işveren ve Devlet üçlüsünün yatırdığı primler ile prim dışı gelirlere oluşmaktadır.

Sosyal Sigortalar Fonu'nun idaresi, dört Devlet, iki işçi ve bir işveren temsilcisinden oluşan yedi kişilik İdare Heyeti tarafından yürütülmektedir.

1 Ocak 2008 tarihinden itibaren ise Sosyal Güvenlik Yasası'nın uygulanmaya başlanması ile Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında yeni aktif iştirakçi kabul edilmesine son verilmiştir.

Sosyal Sigortalar Dairesi tarafından, sigortalı çalışanlara uygulanmakta olan prime esas kazançların alt ve üst sınırları asgari ücrette yapılan değişikliklere bağlı olarak artırılarak iştirakçilerin yatırımlarının günün koşullarına uydurulması sağlanmakta, buna karşılık emekliye ayrılanların daha yüksek maaş almasına imkan yaratılmaktadır. Tablo 134'te Sosyal Sigortalar Dairesi tarafından uygulanan prime esas kazançların alt üst sınırları gösterilmiştir.

Tablo - 134 Prime Esas Kazançların Alt ve Üst Sınırları
(2016-2018)

Uygulandığı Tarih	Alt Sınır		Üst Sınır	
	Günlük	Aylık	Günlük	Aylık
(01.09.2015 - 30.06.2016)	57.67	1,730.00	288.33	8,650.00
(01.07.2016 - 31.01.2017)	61.13	1,834.00	305.67	9,170.00
(01.02.2017 - 24.04.2017)	67.33	2,020.00	336.67	10,100.00
(25.04.2017 - 30.06.2017)	67.33	2,020.00	471.33	14,140.00
(01.07.2017 - 28.02.2018)	72.50	2,175.00	507.50	15,225.00
(01.03.2018 - 31.08.2018)	78.83	2,365.00	551.83	16,555.00
(01.09.2018 - 31.01.2019)	87.33	2,620.00	611.33	18,340.00

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Sosyal Sigortalardan yapılan maaş ödemelerinin alt ve üst sınırları tablo 135'te gösterilmiştir.

Tablo - 135 Sosyal Sigortalardan Yapılan Maaş Ödemelerinin Alt ve Üst Sınırları
(2016-2018)

(₺)

Geçerli Olduğu Aylar	2016		2017		2018	
	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır	Alt Sınır	Üst Sınır
1. Ocak-Haziran	1,746.15	3,461.29	1,927.29	3,820.34	2,220.58	4,401.70
2. Temmuz-Aralık	1,786.84	3,541.94	2,075.31	4,113.74	2,489.49	4,934.75

Kaynak : Sosyal Sigortalar Dairesi

2008 yılında Sosyal Güvenlik Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle ilk defa çalışmaya başlayanlar ile kamuda daimi kadrolara atanarlara bu Yasa uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Sosyal Sigortalar Yasasına tabi tescil edilen sigortalı sayısı 240,344 kişi olarak kalmıştır.

Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında tescilli olup fiilen çalışan işyerlerinin bölgelere göre dağılımı tablo 136'da gösterilmiştir.

Tescil edilip fiilen çalışan işyerlerinin, Lefkoşa Bölgesi'nde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Lefkoşa'da tescilli olup fiilen çalışan işyerlerinin toplam işyerleri içerisindeki payı %44.0 olmuştur. Gazimağusa'nın payı %22.0 olmuştur. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesiyle Sosyal Sigortalar Yasası kapsamındaki yeni tescillerin durmuş olması ve kapanan işyerlerinin olması nedeniyle Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında fiilen çalışan işyerlerinin sayısında yıllar itibarıyla azalma yaşanmaktadır.

Tablo - 136 Sosyal Sigortalar Yasası'na Göre Tescilli Olup Fiilen Çalışan İşyerlerinin Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. Lefkoşa	8,895	8,525	8,352
2. Girne	3,547	3,368	3,273
3. Gazimağusa	4,555	4,303	4,191
4. İskele	1,251	1,151	1,104
5. Güzelyurt ¹	2,222	2,120	2,066
Toplam	20,470	19,467	18,986

¹ Lefke dahil

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Sosyal Sigortalar Fonu'ndan yaşlılık, malüllük ve ölüm aylığı alan kişi sayıları yıllar itibarıyla aşağıdaki tabloda görülmektedir. 2017 yılında Fon'dan yaşlılık, malüllük ve ölüm aylığı alan kişi sayısı 35,477 iken bu sayı 2018 yılında %3.9 artarak 36,876 kişiye yükselmiştir (tablo 137).

Tablo - 137 Sosyal Sigortlardan Maaş Alanların
Kategorilerine Göre Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar		A: Kişi Sayısı		B: Pay (%)	
		2016	2017	2016	2017
1. Yaşlılık	A....	25,905	27,016	75.8	76.2
	B....			28,206	76.5
2. Malüllük	A....	1,242	1,253	3.6	3.5
	B....			7,417	3.4
3. Ölüm	A....	7,034	7,208	20.6	20.3
	B....			36,876	20.1
Toplam	A....	34,181	35,477	100.0	100.0
	B....				

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Sigortalı olarak özel uygulamalar ve ekli cetvellere göre menfaat alanların sayıları ile toplam içerisindeki yüzde payları sürekli düşmektedir. Özel uygulamalardan menfaat alan sigortalıların sayısının azalması çeşitli nedenlerle (ölüm, ayrılma v.b) kapsam dışı kalmalarından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık 1976 Sosyal Sigortalar kalemlerinden menfaat alanların sayısı ve payı artmaktadır. 2016-2018 döneminde özel uygulamalar kaleminden menfaat alanların sayısı 226'dan 205'e, toplamdaki payı %0.7'den %0.6'ya düşerken aynı dönemde 1976 sosyal Sigortalar kaleminden menfaat alanların sayısı 27,872'den 30,879'a toplamdaki payı ise %81.5'ten %83.7'ye yükselmiştir (tablo 138).

Tablo - 138 Sosyal Sigortalar'dan Maaş Alanların Statülerine
Göre Dağılımı
(2016-2018)

	A: Kişi Sayısı	B: Pay (%)		
		2016	2017	2018
1. Özel Uygulamalar ve Ekli Cetvellere				
Göre Maaş Alanlar ¹	A....	226	213	205
	B....	0.7	0.6	0.6
2. Özel Uygulamalar ve KTS Sigortalar				
Fonundan Maaş Alanlar ²	A....	6,083	5,931	5,792
	B....	17.8	16.7	15.7
3. KT Sosyal Sigortalar Fonundan				
Maaş Alanlar ³	A....	27,872	29,333	30,879
	B....	81.5	82.7	83.7
Toplam	A....	34,181	35,477	36,876
	B....	100	100	100

¹Tüm prim kesintileri Rum Sosyal Sigortalarına yatanlar.

²Prim kesintilerinin bir kısmı Rum Sosyal Sigortalarına, bir kısmı da KT Sosyal Sigorta Fonu'na

³Tüm prim kesintileri KT Sosyal Sigortalar Fonuna yatanlar.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 139'da Sosyal Sigortalar'dan maaş alan kişilere ödenen toplam miktar ile Fon-Devlet ayrımı yer almaktadır.

Tablo - 139 Sosyal Sigortalardan Yapılan Maaş Ödemelerinin
Fon ve Devlet Ayırımı
(2016-2018)

A: Miktar		B: Pay (%)		(₺)
Yıllar		2016	2017	2018
1. Fon	A....	824,072,164	972,591,711	1,192,290,843
	B....	91.4	92.0	92.5
2. Devlet	A....	77,836,249	84,860,832	96,180,533
	B....	8.6	8.0	7.5
Toplam	A....	901,908,413	1,057,452,543	1,288,471,376
	B....	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi

Tablo 139’da görüldüğü gibi yapılan toplam ödemeler içerisinde Fon’un yüzde payı sürekli artarken devletin payı sürekli azalmaktadır. Bu da KT Sosyal Sigortalar Fonu’ndan menfaat alanların sayısının artmasından, devletten menfaat alanların (SSY’nın XVII. bölümü kuralları çerçevesinde) sayısının ise azalmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyal Sigortalar Dairesine bildirilen işsizlik vakalarına bakıldığında 2018 yılında, önceki yıla göre %0.8 azaldığı görülmektedir (tablo 140).

Tablo - 140 Sosyal Sigortalar Dairesi’ne Sosyal Sigortalar Yasası Çerçevesinde
Bildirilen İşsizlik Vakaları
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. İşsizlik Vaka Sayısı	1,243	1,453	1,441
2. Önceki Yıla Göre Değişim (%)	-20.9	16.9	-0.8

Kaynak: Sosyal Sigortalar Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

Tablo - 141 Sosyal Sigortalar Yasasına Göre (1.2.2012 tarihinden itibaren) Prim Oranları

Sigorta Programı	Kamu Görevinde Aday Kadroda Çalışanlar Md.4(1)				Hizmet veya Çıkarıklık Akdine Dayalı Olarak Çalışanlar Md. 4(2)				Kendi Nam ve Hesabına Çalışanlar (Çiftçiler Dahil) Md. 4(3/4)					
	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	Sigortalı	İşveren	Devlet	Toplam	İşveren	Devlet	Toplam	İşveren	Devlet	Toplam
1. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sigortası	-	Min. 0.5 Max 6	-	Min.0.5 Max 6	-	Min. 0.5 Max 6	-	Min 0.5 Max 6	Min. 0.5 Max 6	-	Min. 0.5 Max 6	-	-	Min. 0.5 Max 6
2. Hastalık Sigortası	-	-	-	-	2	2	2	6	4	2	6	4	2	6
3. Analık Sigortası	-	0.5	0.5	1	-	0.5	0.5	1	0.5	0.5	1	0.5	0.5	1
4. Malülük, Yaşlılık Ölümlüğü Sigortası	6	7	3	16	6	7	3	16	12	4	16	12	4	16
5. İşsizlik Sigortası	-	-	-	-	1	1	1	3	-	-	-	-	-	-
Toplam	6	Min.8 Max.13.5	3.5	Min.17.5 Max. 23	9	Min. 11 Max. 16.5	6.5	Min.26.5 Max.32	Min. 17 Max.22.5	6.5	Min. 23.5 Max.29	6.5	6.5	Min. 23.5 Max.29

Kaynak: Sosyal Sigortalar Yasası

12.2.1.3. Emeklilik Yasası

26/1977 sayılı yasa ile oluşturulan Emeklilik Müessesesi, yasada belirlenen koşullar çerçevesinde yasa kapsamına giren kamu görevlilerine emeklilik hakkı vermektedir. Bu hak emeklilik ve malüllük durumlarında kişinin kendisini, ölüm halinde dul eş ve yetimlerini kapsamaktadır. Birçok kez değişikliğe uğrayan yasa, emeklilik menfaatine hak kazanmak için yaş haddi aranmaksızın, en az fiili hizmet koşullarını içeren iki kategoriye ayrılmıştır. Buna göre;

2 Nisan 1985 tarihinden önce göreve atananlar için asgari 10 yıl;

2 Nisan 1985 tarihinden 1 Temmuz 1987 tarihine kadar olan dönem içerisinde göreve atananlar için ise 15 yıl asgari çalışma koşulları getirilmiştir.

Bu yasa kamu görevine girenlerin mecburi hizmet süresini doldurduktan sonra emekliye ayrılmasına zemin teşkil etmiş, bu da ülkemizde kısa sürede genç emekliler ordusunun doğmasına yol açmıştır.

Günden güne büyük sorun haline gelen ve bütçedeki yükü artıran bu uygulamanın yarattığı olumsuzlukların giderilmesi için 1 Temmuz 1987 tarihinden itibaren kamu hizmetine atananlar için 39/1987 sayılı yasa ile ayrı bir Emekli Sandığı Fonu oluşturulmuştur. Bu Fona tabi olanlara asgari 25 yıl fiili hizmet verme ve emekli maaşı almak için asgari 55 yaşını doldurmuş olma koşulu getirilmiştir. Görüldüğü gibi daha önce kamu hizmetinde çalışanlar yaş koşulu aranmaksızın, asgari hizmet koşuluyla (10 veya 15 yıl) emekli olabilirken, yeni yasaya tabi olanlara yaş koşulu getirilip hizmet süreleri artırılmıştır. Getirilen bir diğer değişiklik ise emeklilik iştirak paylarında yapılan düzenlemelerle ilgilidir. 1 Temmuz 1987'den önce göreve atananlardan emeklilik menfaatleri için asli maaş üzerinden %5.5 kesinti yapılırken (bayanlar için tercihe dayanıyor) 1 Temmuz 1987'den itibaren göreve atananlardan brüt maaş üzerinden toplam %8 zorunlu kesinti yapılmıştır. 1 Eylül 1997 tarihinden geçerli olmak üzere ise bu oran %9'a çıkarılmıştır. 1.1.2002 tarihinden itibaren hayat pahalılığı ödeneği asli maaşlara konsolide edildiğinden asli maaşlar brüt maaşa eşit olmuş ve sözkonusu tarihten geçerli olmak üzere kamu hizmetine 1 Temmuz 1987 den önce girenlere uygulanmakta olan emeklilik iştirak payı

kesintisi de %12'den %2.5'e düşürülmüştür. Hak sahiplerinden yapılan iştirak payı kesintileri tablo 143'te gösterildiği gibidir.

Ancak 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Yasası ile kamu dahil yeni çalışmaya başlayanlar sözkonusu yasaya tabi olduklarından emeklilik ile ilgili menfaatleri de bu yasa kuralları çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren Emekli Sandığı Fonu'na yeni iştirakçi girişi olmamıştır.

Emekli Sandığı Fonu'nun yönetimi dört Devlet temsilcisi ve bir de sendika temsilcisi olmak üzere toplam beş üyeden oluşmaktadır. Yönetimin bugüne kadar düzenli bir çalışma sergileyememesi sorun yaratabilecektir.

Tablo - 142 Kamu Görevindeki Sürekli Personelin Emeklilik Açısından Zorunlu Olduğu En Az Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı* (2017-2018)

	2017			2018		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
10 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı	154	205	359	119	131	250
15 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı	60	172	232	47	134	181
25 Yılda Emeklilik Hakkı Olan Çalışan Sayısı(Toplam)	6,202	6,257	12,459	6,126	6,119	12,245
- Kamu Görevine 01.07.1987'den 31.12.2007 Tarihine Kadar (her iki tarih dahil) Atanan Çalışan Sayısı	4,119	4,638	8,757	4,044	4,503	8,547
- Kamu Görevine Sürekli Personel Olarak 1 Ocak 2008 Tarihinden İtibaren Atanan Çalışan Sayısı	2,083	1,619	3,702	2,082	1,616	3,698
GENEL TOPLAM	6,416	6,634	13,050	6,292	6,384	12,676

* Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Belediye Personeli Hariç
Kaynak: Personel Dairesi

Tablo - 143 Kamu Görevlilerinin Emeklilik İştirak Payı Kesintileri
(Maaşın % Payı Olarak)

	1 Temmuz 1987 Öncesi Kamu Hizmetine Girenler	1 Temmuz 1987'den İtibaren Kamu Hizmetine Girenler		
	26.04.85-31.08.97 (Asli Maaş Üzerinden)	01.09.97-31.12.2001 (Asli Maaş Üzerinden)		
		01.07.87-31.08.97		
		01.09.97'den itibaren		
1. Evli Erkeklerin Kendileri için	-	-	4	5
2. Evli Erkeklerin Eş ve Çocukları için	5.5	12	4	4
3. Bekar Erkeklerin Kendileri için	-	-	2.5	4
4. Erkeklerin Evlenmeleri Halinde Geriye Dönük Olarak	-	-	4	5
5. Kadınların Kendileri için	-	-	4	4
6. Kadınların Evli Olması Halinde Terehhe Bağlı Olarak Eş ve Çocukları için	5.5	12	4	5
		2.5	4	4

Not:1.1.2002 tarihinden itibaren HP ödeneğinin tamamı asli maaşa konsolide edildiğinden asli maaş = maaş olmuştur.Ayrıca 1 Ocak 2008'den itibaren kamu hizmetine girenler 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası kapsamına alındığından söz konusu yasaya göre prim ödenmektedirler.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.2.1.4 İhtiyat Sandığı Yasası

Değiştirilmiş şekliyle 34/93 sayılı İhtiyat Sandığı Yasası'na göre faaliyet gösteren İhtiyat Sandığı bir sosyal güvenlik kurumu şeklinde çalışmaktadır. Sosyal Sigortalar Yasasına tabi olarak çalışanlardan kesilen asgari %5 prim ile işverenden kesilen asgari %5 depozit çalışanın hesabına Fon'a yatırılmaktaydı. Ancak 1 Şubat 2012 tarihinde yürürlüğe giren 4/2012 sayılı İhtiyat Sandığı (Değişiklik) Yasası uyarınca prim ve depozit oranları bu tarih itibarıyla %4'e düşürülmüştür. 73/2007 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası kapsamında çalışmaya başlayanlar için ise sözkonusu oranlar yasanın yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 2008'den itibaren %4 prim ve %4 depozit olarak uygulanmaktadır.

İhtiyat Sandığı Fonu'nda biriken paralar, İhtiyat Sandığı yönetim kurulunun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun tasvibi ile uygun sahalarda işletilmektedir. İhtiyat Sandığı Fonu'nun yönetimini üstlenen Yönetim Kurulu, dört Devlet temsilcisi, en çok üyeye sahip işveren sendikasının iki temsilcisi, en çok iştirak sahibi üyesi bulunan işçi sendikası federasyonunun iki temsilcisi ve ikinci en çok iştirak sahibi üyesi bulunan işçi sandikası federasyonunun bir temsilcisinden oluşmaktadır. Üyeler Bakanlar Kurulu tarafından iki yıllık süre için atanmaktadır.

İhtiyat Sandığı'na aylık ortalama yatırım yapan işveren sayısı 2018 yılında önceki yıla göre %11.7 artarak 5,553 kişi olmuştur. Aynı dönemde fiilen çalışıp yatırım yapan (aylık ortalama) kişi sayısı ise 49,954 olmuştur (tablo 144).

Tablo - 144 İhtiyat Sandığına Yatırım Yapan Kişi Sayıları
(2016-2018)

	2016	2017	2018
1. Yatırım Yapan Fiili İşveren Sayısı	4,578	4,970	5,553
2. Fiili Çalışan Sayısı	59,555	59,838	49,954

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi Aylık Faaliyet Raporları

İhtiyat Sandığı'nın, yıllar itibarıyla yaptığı tahsilatların nevine göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir (tablo 145).

Tablo - 145 İhtiyat Sandığına Yapılan Tahsilatların Nevine Göre Dağılımı
(2016-2018)

Yıllar	(₺)				
	Prim Depozit Tahsilatı	Avans Tahsilatı	Diğer Tahsilatlar	Kredi Tahsilatı	Toplam Tahsilat
2016	200,352,855	56,501,495	14,883,405	8,300,000	280,037,756
2017	238,331,812	75,550,489	22,428,413	19,500,000	355,810,714
2018	282,839,710	91,204,044	26,742,190	6,000,000	406,785,943

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

İhtiyat Sandığı Fonu'ndan ödenen kişilerin sayısı 2018 yılında %0.4 oranında azalarak 4,449'dan 4,429'a gerilemiştir (tablo 146).

Tablo - 146 İhtiyat Sandığından Ödenen Kişi Sayısı
(2016-2018)

Yıllar	Ödeme Yapılan Kişi Sayısı
2016	4,556
2017	4,449
2018	4,429

Kaynak: İhtiyat Sandığı Dairesi

12.2.1.5. Sosyal Hizmetler Dairesi

Sosyal güvenlik sistemimiz içerisinde, diğer sosyal güvenlik müesseselerini tamamlayıcı bir unsur olarak görev yapan Sosyal Hizmetler Dairesi, herhangi bir prim veya katkı esasına dayanmayan, çağdaş ve sağlıklı bir toplum yaratmak için çalışan ve çeşitli nedenlerden dolayı zor duruma düşen yurttaşlarımıza geçici veya sürekli sosyal yardım yapan ve hizmet götüren bir müessesedir.

Sosyal Hizmetler Dairesi, toplumsal değişimler sonucu fonksiyonlarını yitiren ve bireylerin davranışlarını düzenleyen sosyal, ekonomik ve kültürel kurumların yerine yenilerini ikame etmek, kişi grup ve toplulukların fiziksel ve çevre koşullarından doğan eşitsizlik veya yoksulluklarını gidermelerine yardımcı olmak, toplumsal değişim veya sosyal çevreye uyum sağlayamayan bireylerin karşılaştıkları sosyal, psikolojik ve benzeri sorunlarını çözümlenerek topluma kazandırılmalarını sağlamak, sonuç olarak bireylerden hareketle toplumsal refah seviyesini yükseltmek amacıyla hizmet vermektedir.

Yatalak olmayan fakat kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan bakıma muhtaç yaşlıların huzurlu bir ortam içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için Lapta Huzurevi'nde bakımları yapılmaktadır. Lapta'daki Huzurevi'nde 2018 yılında aylık ortalama 11 bakıma muhtaç yaşlı barındırılmıştır.

Dar gelirli ve yoksul ailelerin çocukları Sağlık Bakanlığı'na bağlı Yataklı Tedavi Kurumları Dairesi'yle işbirliği içerisinde 2017 yılı içerisinde de sünnet ettirilmiştir. Bu çerçevede toplam 30 çocuk Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi, Gazimağusa Devlet Hastanesi, Girne Dr. Akçiçek Hastanesi ve Cengiz Topel Hastanesi'nde sünnet ettirilmiştir.

Sosyal Hizmetler Dairesi kişi veya toplulukların fiziksel veya sosyal problemleri yanında karşılaştıkları psikolojik ve ekonomik sorunlarını çözümlenmede yardımcı olma amacına yönelik olarak rehabilitasyon ve bakım hizmetlerini de yürütmekte, çalışamayacak durumda olan ve güç duruma düşen vatandaşlar ile dar gelirli ailelere yasa ve tüzükler çerçevesinde nakdi ve ayni olarak yardımda bulunmaktadır. Sosyal Hizmetler Dairesi'nin 2018 yılında nakdi yardım yaptığı kişi sayısı önceki yıla göre %3.5, oranında azalarak 4,411 kişi olmuştur. Sosyal Hizmetler Dairesi'nin 2018 yılında çeşitli kategorilerdeki

vatandaşlara ödediği toplam miktar ise önceki yıla göre %17.8 oranında artmış ve 81,064,324 TL'den 95,465,227 TL'ye yükselmiştir (tablo 147).

Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından şehit ve hadise kurbanı ailelerin kız çocukları ile Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı kızlar yurdunda yetişen kızlara, evlenme masraflarına katkı olmak üzere cihaz yardımı yapılmaktadır. 2018 yılı içerisinde cihaz yardımı yapılmamıştır (tablo 148).

Tablo - 147 Sosyal Hizmetler Dairesi'nce Yapılan Ödemelerin
Nevine Göre Dağılımı ve Ödenen Miktarlar
(2016-2018)

Ödemelerin Nevi	A: Kişi Sayısı	B: Miktar (₺)		
		2016	2017	2018
1. Sosyal Yardım (Yoksul) Maaşı	A....	3,693	3,679	3,574
	B....	44,473,775	49,035,726	59,090,277
2. Malül Maaşı	A....	99	99	100
	B....	2,666,127	2,969,378	3,519,465
3. Şehit Ailesi Maaşı	A....	379	366	350
	B....	16,166,635	17,845,468	20,254,928
4. Malül Gazi Maaşı	A....	250	246	240
	B....	7,803,350	8,918,322	10,227,860
5. Şehit Ebeveynleri Maaşı	A....	101	91	85
	B....	1,684,293	1,731,745	1,889,814
6. Acil Yardımlar	A....	51	63	38
	B....	19,000	20,000	16,800
7. Koruyucu Aile Ödemesi	A....	32	28	24
	B....	565,817	543,685	466,083
Toplam	A....	4,605	4,572	4,411
	B....	73,378,997	81,064,324	95,465,227

Kaynak : Devlet Planlama Örgütü

Tablo - 148 Cihaz Yardımı Alan Kişi Sayısı ve Kişi Başı Miktarı
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
1. Cihaz Yardımı Alan Kişi Sayısı	2	-	-
2. Cihaz Yardımının Kişi Başına Miktarı ₺	3000	3000	3000

Kaynak: Sosyal Hizmetler Dairesi

Tablo - 149 Sosyal Hizmetler Dairesince Yapılan Ödemelerin Çeşitleri ile Miktarları
(2016-2018)

Yıllar	(₺)		
	2016	2017	2018
Ödenek Kategorileri	1 Ocak	1 Ocak	1 Ocak
1. Şehit Eşine	3,081	3,670	4,229
2. Şehit Ebeveynlerine	1,105	1,317	1,517
3. I.Derece Malül Gaziler	3,523	4,197	4,835
4. VI.Derece Malül Gaziler	1,976	2,354	2,712
5. I.Derece Malüller	3,242	3,862	4,449
6. VI.Derece Malüller	1,648	1,963	2,262
7. Yoksul Yardımları (Bir Kişi)	852	987	1132
8. Yoksul Yardımları (Karı-Koca)	972	1,138	1,305

Not: Şehit eşine, malül gazi ve malülerin maaşlarına kamu görevlilerinin maaşlarına yapılan konsolide oranında artış yapılmaktadır. Ödemeler kişi başıdır. Malüller ile Malül Gaziler altı derecede mütalaa edildikleri için en düşük olan VI. Derece ile en yüksek olan I. dereceye tabi olanlara tabloda yer verilmiştir.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

12.2.2. Sorunlar

Devletin, Sosyal Güvenlik Fonlarına yapması gereken katkıları zamanında yapamaması bu fonların zora girmesine ve bazı sorunların doğmasına neden olmaktadır.

Sosyal güvenlik fonları birikimlerinin istenilen düzeyde gelir getirici sahalara kanalize edilememesi fon birikimlerinin yeterli düzeyde artmasını engellemektedir.

Prim karşılığı olmayan ödemeler sistemde sıkıntı yaşanmasına yol açabilmektedir.

Sosyal Sigortalar ve İhtiyat Sandığı primlerinin gerçek kazançlar üzerinden tahsil edilmesi konusunda varolan sıkıntılar ilgili fonların maddi kayıp yaşamasına yol açmaktadır.

Sosyal hizmetler alanında yaşlı, korunmaya ve desteklenmeye muhtaç insanlar için istenilen standartta hizmet verilememesi sorun teşkil etmektedir.

13. Çevre

Çevre, tanımı ve kapsamı çok geniş olan ve çeşitlilik arzeden bir kavramdır. Günümüzde Çevre; doğal, yapısal, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin bir bütünü olarak ele alınmakta ve bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim gözetilmektedir. Bir ilişkiler bütünü olan çevrenin soruna dönüşmesi, insandan kaynaklanan etkilerin doğanın dengesini zorlaması sonucu olmaktadır. Doğal dengeler karşılaştıkları yeni yükleri kaldıramaz hale geldiklerinde “Kirlenme” diye adlandırılan dengesizlikler ortaya çıkmaktadır. Böylece insanoğlunun bitmeyen beklentileri ile yenilenemeyen kaynaklar hızla tükenirken, yenilenebilir kaynaklarda da tahrip ve bozulmalar görülmekte hatta gürültü ve estetik bozulması gibi kişi huzurunu bozan gelişmeler insan-çevre ilişkilerindeki olumsuzlukları artırmaktadır.

İnsanoğlu varolduğundan bu güne kadar çevresiyle yakından ilgilenmiş ve yakın çevresinde bulunan tabiat kaynaklarını kullanmıştır. Başlangıçta tükenmez gibi görünen bu doğal kaynaklar, kaynak israfına varan aşırı kullanımlar sonucunda Toprak, Su ve Hava kirliliği olarak ortaya çıkmış ve insanın kendi yaşamını tehdit edecek boyutlara varmıştır.

Hızla artan dünya nüfusu, hızlı ve çarpık kentleşme, plansız endüstrileşme, sulak alanların kirlenmesi, zirai mücadele ilaçlarının aşırı ve kontrolsüz kullanımı, orman yangınları ile meydana gelen kirlenmeler bunların başında gelmektedir. Yanlış ve aşırı kullanımlar; hava, toprak, su ve buralarda yaşayan canlıların yaşam ortamlarının [habitatlarının (ekolojik denge)] bozulmasına neden olmakta ve sonuçta başta insan olmak üzere, bütün canlıların yaşama ortamları giderek kötüleşmekte ve küçülmektedir. Bunlara bağlı olarak gelişen önemli bir çevre sorunu ise biyolojik çeşitliliğin azalması veya türlerin yok olmasıdır. Bilim çevrelerinin son yıllarda yaptığı bir çalışmada, yeryüzündeki canlı türlerinin beşte birinin önümüzdeki yirmi yıl içinde kaybolabileceğinden ve mevcut eko sistemlerin tamamen çökebileceğinden söz edilmektedir. Doğada var olan enerji zinciri içinde bir halkanın yok olması, bütün sistemi etkilemekte ve sonuçta bundan en çok insanoğlu zarar görmektedir.

Dünya ülkelerinde çevre kirliliğinin yarattığı sorunlar tartışılmaktadır. Bunlardan en güncel olanlardan birisi Küresel Isınma denilen iklim değişikliği dünyamızın gündemine oturmuş bulunmaktadır. Bilim adamları bu gidişatın durdurulamaması halinde 2100 yılına kadar dünyamızda 1.4 - 5.8 derece arasında sıcaklık artışı olacağı, dünyanın çevre felaketleri açısından geri dönülmez noktaya geleceğini duyurmaktadırlar. Bilindiği üzere 19. yüzyılın ortalarından beri, iklimdeki doğal değişebilirliğe ek olarak, ilk kez insan etkinliklerinin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir. Bu yüzden günümüzde iklim değişikliği, sera gazı birikimlerini artıran insan etkinlikleri dikkate alınarak da tanımlanabiliyor. Temel olarak; fosil yakıtların yakılması, sanayi süreçleri, arazi kullanımı değişiklikleri ve ormansızlaşma gibi çeşitli insan etkinlikleri sonucunda, önemli sera gazlarının atmosferdeki birikimleri sanayi devriminden beri hızla artmakta ve doğal sera etkisi kuvvetlenmektedir.

Kuzey Buz Denizi'ndeki buzların beklenenden daha hızlı yok olduğu, deniz seviyelerinin sanılandan daha fazla yükselerek tehdit oluşturmaya devam ettiği ve su kaynaklarının gerek eriyen buzlardan, gerekse kuraklık ve sel gibi olaylardan dolayı artan şekilde risk altında olduğu vurgulanmıştır.

Çevrenin ilk kez uluslararası gündeme yerleşmesi ve ekonomik gelişme ile çevre üzerindeki etkilerinin tartışılmaya başlanması, 5 Haziran 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı'na dayanır. Konferans'ın en önemli beklentisi, siyasal rejimleri ve kalkınma düzeyleri ne olursa olsun tüm katılımcı ülkelerin, evrensel bir nitelik kazanan çevre sorunları karşısındaki ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımı paylaşmaları olmuştur. Konferansın hemen ardından Aralık 1972'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulurken, toplanan Avrupa Topluluğu (Bugünkü AB) da 1973-1979 yıllarını kapsayan Birinci Çevre Eylem Programı'nı hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Geçen zaman içinde AB şu anda 2020 yılına kadar geçerli olması öngörülen Yedinci Çevre Eylem Programını sürdürmektedir. Sözkonusu eylem programlarında AB'nin çevre politikaları, hedef ve stratejileri belirlenmekte ve bunlara uygun mevzuat geliştirilmektedir. Daha sonra Birleşmiş Milletler, her on yılda bir büyük çapta çevre konferansı veya zirvesi düzenlemeye devam etmiş, 1982'de Nairobi'de, 1992'de Rio'da, 2002'de Johannesburg'da 26 Ağustos - 4 Eylül 2002 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanarak gelecekteki dünya kalkınma gündemini şekillendirmiş, son olarak 7-18 Aralık 2009 tarihleri arasında BM'in

Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da düzenlenmiş olduğu İklim Konferansı Zirvesi yapılmıştır. 1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde toplanan Birleşmiş Milletler Habitat 1 Konferansı'nda; yeterli konut, sağlıklı yerleşim, insan onuruna yakışır gerekli hizmetlerin sağlanması, tarihi değerlerin korunması, çevrenin tahrip edilmesine karşı duyarlı olunması gibi konular gündemi oluşturmuştur. 1996 İstanbul Habitat 2 İnsan Yerleşimleri ve Kentleşme Konferansı diğer bir etkinlik olmuştur.

Çevre konularının bütünlüklü olarak ele alınıp tartışılabilmesi ve etkinlikler düzenlenebilmesi için tüm dünyada 5 Haziran Dünya Çevre Günü ilan edilmiştir. Ayrıca 2 Şubat Dünya Sulak Alanlar Günü, 21 Mart Dünya Ormancılık Günü, 22 Mart Dünya Su Günü, 22 Nisan Dünya Yeryüzü Günü, 22 Mayıs Uluslararası Biyolojik Çeşitlilik Günü, 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklık ile Mücadele Günü, 4 Ekim Hayvanları Koruma Günü, 31 Ekim Uluslararası Karadeniz Günü olarak değerlendirilmektedir.

Seksenli yıllarda, kalkınma ile çevre ilişkisinin, giderek kalkınmanın bugünkü neslin gereksinimlerinin karşılanması adına, gelecek neslin gereksinimlerini karşılama kabiliyetlerini yok etmemesi anlayışına geldiği görülür. 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından "Ortak Geleceğimiz" adı altında yayınlanan ve katkılarından dolayı dönemin Norveç başbakanı Brundlant'ın adıyla da anılan kalkınma raporunda ise sözü edilen "Sürdürülebilir Kalkınma" ilkesiyle, çevre sorunu bir kalkınma ve yaşama katılma sorunu haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, çevre politikalarının tüm ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun önemi giderek artmıştır.

"Sürdürülebilir kalkınma"; doğal kaynakları tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ve ekosistem arasındaki dengeyi koruyan (ekolojik ekonomi), ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan ekonomik kalkınma olarak tanımlanabilir.

1992 yılında Brezilya'nın başkenti Rio'da yapılan, Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi olarakta bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda bir araya gelen ülkeler, çevre ve kalkınma konularındaki bütün hizmet ve politikaları yönlendirecek ilkeleri "Gündem 21" adı altında bir deklarasyonda topladılar. Gündem 21, Kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel yönden nasıl sürdürülebilir olabileceği üzerine bir plandır. Gündem 21; ülkelerin ulusal çevre eylem planı hazırlayarak bu stratejilerini sürdürülebilir kalkınma

kavramına uyduracak hukuki düzenlemeleri yapmalarını ve bunun gönüllü kuruluşlar ve halk dahil olmak üzere geniş katılım ile sağlanması için hükümetlere çağrıda bulunmaktadır. Nitekim, Avrupa Birliği'nin 5. Çevre Eylem Programı da bu dönemde "Gündem 21"de belirlenen öncelikler gözönünde bulundurularak hazırlanmıştır.

1992 Rio Dünya Zirvesi'nden sonra birçok ülkenin yerel gündem 21'ler oluşturarak yasalarına girmeye başlamış olan sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirlik, KKTC' de 18/2012 sayılı Çevre Yasası'nın dördüncü ve beşinci maddelerinde yer almıştır.

Dünya devletleri 30 Kasım – 11 Aralık 2015 tarihlerinde Paris'te düzenlenen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansında yeni bir iklim anlaşması üzerinde uzlaşarak 12 Aralık 2015 tarihinde Paris Anlaşmasını akdetmişlerdir. Anlaşma ile küresel ortalama sıcaklık artış limitinin yüzyılın sonuna kadar 1.5 ile 2 derece santigrat arasında sınırlandırılması hedeflenmektedir.

13.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

13.1.1. Çevreyi Oluşturan Kaynaklar, Kaynakları Etkileyen Bazı Faaliyetler ve Etkileri

Ülkemizin doğal çevre kaynakları; hava, su, toprak başta olmak üzere yeraltı kaynakları, sulak alanlar, akarsu bakımından zayıf dere yatakları, kıyıları ve denizler, kıyı ve kara kumulları doğal ve ekolojik yapının bir parçasıdır. Bitki örtüsü, orman varlığı, makiler, zeytinlik ve harnıp ağaçları, Kıbrıs özel bitkiler ve çiçekler, dağlar, tarımsal alanlar, hayvanlar, yaban eşekleri, kaplumbağalar, kuşlar ise biyolojik çevre kaynaklarımızı oluşturmaktadır. İnsanın varolduğu zamandan beri meydana getirdiği yaşam alanları, arkeolojik alanlar, eski kent dokuları, mahalleler, sivil mimari örnekleri, nüfusun kimliği, kültürel yapısı ve yaşam biçimi ise insan yapısı çevre kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Ülkemiz koşullarında hava kirliliğinin genel anlamda ciddi bir tehdit düzeyinde var olmadığı söylenebilir. Bunu nüfusun azlığı ve Sanayi faaliyetlerinin sınırlı oluşuna bağlayabiliriz. Ancak, bilimsel düzeyde bir genelleme yapmak için eldeki veriler yeterli

kabul edilmeseler bile, sonuçları itibarı ile işaret ettiği olasılıklar bakımından değer taşıyan yerel düzeyde yapılmış bazı araştırmalar ve göstergeler, ülkemizdeki bazı faaliyetlerin ya da ülkeyi etkisi altına alabilen ülke dışı meteorolojik hareketlerle bunların etkilerinin, yerel düzeyde kirliliklere yada atmosferik değişikliklere yol açtığını veya tehdit oluşturduğunu göstermektedir.

Hava kalitesiyle ilgili olarak Avrupa standartlarına uygunluğun sağlanması yönünde, mevcut durumun bölgesel bazda belirlenmesine yönelik “Hava Kalitesi Ölçüm Projesi” BM Proje Hizmetleri Ofisi UNOPS’un önerisi ve BM Kalkınma Programı UNDP ve Amerika Uluslararası Kalkınma Programı USAID’ın finansmanı ile 30 Kasım 2003 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır.

Kıbrıs’ı da içine alan bölgede ozon tabakasının incelmelerinden dolayı ultraviyole B ışınlarının ülkemize direk geldiği bilinmektedir. Ne var ki KKTC’de iklim değişimleri, ozonda meydana gelen değişimlerin ölçümleri geçmişte yapılamadığından, havayla ilgili dış tehditler ve bunların yarattığı değişimlerle ilgili sağlıklı bilgi verilememektedir. Hava Kalitesi Ölçüm Projesi’yle yapılan ölçümlerde özellikle yaz aylarında ozon oranının limitlerin üzerinde çıktığı tespit edilmiştir.

Elektrik santralleri, dağınık sanayi faaliyetleri, eksoz gazları, çöp yakılması, kömür ocakları, taş ocakları, beton ve asfalt şantiyeleri, yüksek ve yoğun yapılaşma, yerleşim alanlarındaki yapılaşmış alan ve açık alan dengesizliği, Kuzey Afrika üzerinden taşınan toz ve kumun yerel meteorolojik koşullarla birleşmesi, havayı tehdit eden en önemli faktörlerdir.

KKTC’deki santrallerde 2016 yılı başına kadar, kükürt oranı %3’ün üzerinde olan 6 nolu fuel oil kullanılmış olması, Teknecik Santralinde filtre bulunmaması, kıyı şeridinin darlığı ve hava akımlarının yardımı ile santralin çevresinde olumsuz etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Teknecik Santrali çevresinde yapılan gözlemlerde, bitki örtüsünde toplu bozulma ve kurumalar belirlenmiştir. Bilindiği üzere kükürt dioksit emisyonları atmosferde rüzgarla taşınmakta, sonra yağmurla birlikte yere inerken asitleştirmeye yol açarak, insan sağlığına, tahıl üretimine, bitki türlerine, sulak alanlara ve arkeolojik mirasa zarar vermektedir.

Kıbrıs su kaynakları bakımından zayıftır, Kuzey Kıbrıs'ın her alandaki su ihtiyacının hemen hemen tümü (%98) yeraltı su kaynaklarından karşılanmaktadır. Ülkemizde yeraltısuyu ihtiva eden 13 farklı akifer bulunmaktadır. Bu akiferlerden üç tanesi ülkemizdeki yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğunun su ihtiyacını karşılamaktadır. Güzelyurt Akiferi ülkemizdeki en büyük ve en önemli akifer konumundadır. Güzelyurt akiferi kendi bölgesinin yanısıra, Gazimağusa ve Lefkoşa'ya içme ve kullanma suyu sağlamaktadır. Girne Sıradağları akiferi ülkemizdeki ikinci önemli akifer konumunda olup başta Girne kenti ve köyleri olmak üzere Mesarya Bölgesindeki birçok belediye ve yerleşim biriminin, Girne Dağlarının eteklerinde bulunan köy ve yerleşim alanlarının ve kısmen Lefkoşa'nın içme suyu ihtiyacını karşılamaktadır. Yeşilköy akiferi Karpaz bölgesinde bulunan yerleşim birimlerinin birçoğuna içme ve evsel kullanım suyu sağlamaktadır. Bu akiferler, üzerlerinde bulunan yerleşim alanlarında atık su toplama ve arıtma sistemlerinin bulunmamasından dolayı septik kuyulardan kaynaklanan mikrobiyolojik kirlilik, gereği üzerlerinde yeraltısuyu çekimi yapıldığı için deniz suyu girişimi sonucu oluşan kimyasal kirlilik yaşamaktadırlar. Sonuç olarak su ihtiyacının tamamının karşılanmasında kullanılan akiferlerde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Akiferler doğada bulunan diğer kaynaklardan farklı olarak yenilenebilme imkanı olan kaynaklardır. Eğer beslenme ve çekim dengesi sağlanabilirse bu kaynaklar herhangi bir sorunla karşılaşılmeden kullanılabilir.

Su kaynaklarımız bilinçsiz sondajlarla azalmakta, kaybolmaktadır. Yerleşim birimlerinde kullanılan su dağıtım şebekelerinin zemin özelliklerinden kaynaklanan korozyon sorunu, işçilikten kaynaklanan bağlantı yerleri yetersizliği ve ömürlerinin dolmuş olması nedeniyle ciddi su kayıpları meydana gelebilmektedir.

Dünya iklimindeki global ısınma yanında, doğal bitki örtüsü olan ormanların da yangınlardan zarar görmesiyle, ülkemizdeki yağış miktarlarında 30 yıldan beri genelde bir istikrarsızlık ve azalma görülmektedir.

İç kullanım (insan kullanımı) için gerekli ve yeterli su kaynaklarımız mevcuttur. O nedenle tasarrufa gidilecek tek alan tarımda kullanılan sudur. Bu da gelişmiş sulama sistemlerinin bir an önce kullanıma sokulmasıyla mümkündür.

Su sıkıntısı çekilen bir ortamda çevre kirliliğinin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkisi, sorunu bir o kadar daha kritik konuma getirmektedir. Ülkede kanalizasyon ve su arıtma tesislerinin yeterli düzeyde olmayışı (Lefkoşa, Gazimağusa ve Güzelyurt arıtma tesisi hariç), çöp ve lağım sularının gelişigüzel yerlere dökülmesi, suni gübrelerin doğaya verdiği zararın hiçbir şekilde ölçülmemesi, yeraltı sularında tarımsal ilaç kaynaklı ve bakteriyolojik kirlenmeler, sorunun insan sağlığını tehdit eder seviyelere gelmesine neden olmaktadır.

Bilindiği üzere ülkemizde Geçitköy göletinin baraja dönüştürülmesi sonrasında 17 adeti sulama maksatlı, 12 adeti ise yeraltı sularını besleme amaçlı 29 adet gölet bulunmakta ve bunların sulama amaçlı olanlarının toplam kapasitesi 14.7 milyon m³'tür.

Sulama maksatlı mevcut onyediy göletin büyük bir çoğunluğuda tarım alanlarına dağıtım şebekesi bulunmamaktadır. İklim koşullarının da kolaylaştırması ile buharlaşma meydana gelmekte ve sonuçta göletlerdeki kullanılmayan birikmiş su tuzlanmaktadır. Göletlerin yerseçimi, jeolojik ve jeokimyasal yapı araştırması ve incelemesi yeterince irdelenmeden yapılmıştır.

Büyük bir bölümünün deniz ile çevrili olduğu KKTC'de, denizlerimiz genel anlamda temiz kabul edilebilir. Ancak, KKTC denizlerinde yerel kirlilikler yaşanmaktadır, kirliliğe yol açan dış etkenler; Ortadoğu'dan gelen tankerlerle, limanlarımıza girip-çıkan gemilerin bıraktıkları tonlarca atık, komşu ülkelerden akıntılar ve rüzgarla gelen atıklardır. Özellikle Gazimağusa limanı ve çevresinde deniz dibinde çöp birikmesine neden olmaktadır. Ülkenin kirli bir havzada bulunması denizlerimiz açısından tehditdir. Ancak bu tehditin ne ölçüde etkili olduğu ölçülememektedir.

2018 yılı içerisinde atıksu ve denizsuyu ile ilgili 228 parametre analiz edilmiş ve bu analizlerden 22 parametre yasal standartların üzerinde çıkmıştır.

KKTC 200 km'yi aşkın kıyı şeridiyle, bu alanda, dünyanın en zengin ve şanslı ülkeleri sınıfına girmektedir. Ancak, kıyı şeridini kirlilikten korumakta yetersiz kalınmaktadır. Kirliliğe yol açan iç etkenler ise; Kıyılarıdaki yapılaşma alanlarında kanalizasyon ve arıtma sistemlerinin bulunmaması, turistik tesislerde yeterince paket arıtma olmaması veya tam olarak çalışmaması gösterilmektedir. Bu da denizlerimizin kirlenmesine ve denizdeki ekolojik yapının değişmesine yol açmaktadır.

Taşocakçılığı İşletmeciliği'nin yapıldığı yerlerde; hava kirliliği, toprak kirliliği, su kirliliği, atık kirliliği, görsel kirlilik ve gürültü kirliliği oluşmaktadır. 48 taşocağının bulunduğu ülkemizde, bunlardan 22'si faal olarak çalışır durumdadır. Özellikle birçoğu Lefkoşa'dan da görünen ve dağlarımızı kemirmeye devam eden faal durumdaki kırma kum-çakıl ocaklarının sayısı 16, toplam ocak sayımız ise 22 olduğu düşünüldüğünde bu sayının toplam ocak sayısı içerisindeki yerinin %72.7 olduğu görülmektedir. Kırma kum-çakıl üretimi yapan taşocaklarının 2018 yılındaki toplam üretim miktarı 3.939.000 ton olmuştur.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen bir düşünce kuruluşu olan UNDP-Act'ın 2008-2009 yılına yönelik yaptığı araştırmada, Kıbrıs genelinde taşocaklarının durumu ortaya konmuştur. Rapora göre Kıbrıs genelinde aktif ya da terk edilmiş, izinli veya izinsiz 300 taşocağı mevcuttur.

Düşünce Grubu'nun yerinde yaptığı saptamalara göre; terk edilmiş ocakların çoğunun rehabilitasyonu başarısız bulunmuştur. Kentsel planlama, madencilik, jeolojik inceleme ve çevre ile ilgili dairelerin koordinasyon içinde çalışmaması, verilen taşocağı işletme izinlerinin agrega rezervlerinin yaklaşık 25 yıl daha yetebileceği bilinmesine rağmen, bu maddelerin çıkarılması faaliyetlerine ilişkin uzun vadeli bir programlamanın olmaması, inşaat sanayisini teşvik etme politikalarının beton ve tuğla üretimi gereksinimini artırması, dolayısıyla bu malzemelerin ömrünün sona ermesiyle ne yapılacağına ortaya konmaması olumsuzluklar olarak sıralanmıştır.

Toprak karakteri ve toprağın diğer çeşitli özellikleri bilinmeden düzenli bir tarımsal faaliyet sürdürmek çok zordur. Diğer taraftan su olmadan ekonomik şekilde tarım yapılamaz. Yeraltı su rezervlerinden çekilen suyun tarım alanlarında uzun yıllar vahşi sulama olarak tabir edilen salma sulama şeklinde kullanılması ve çeşitli nedenlerle daha tasarruflu ve randımanlı modern sulama sistemlerine geç geçilmesi ve ardı ardına gelen kurak yıllar gibi önemli nedenler tarıma büyük bir darbe vurmuştur.

KKTC'nin 1974'den hemen sonra 120,000 dönüm civarında olan sulu tarım arazisi 2018 yılında 67,096,5 dönüme düşmüştür. Örneğin dış satımda ençok döviz girdisi sağlayan narenciye ise 70,000 dönümün üzerinde iken 2018 yılı verilerine göre 35,416 dönüme düşmüştür. KKTC'nin arazi varlığı tablo 150 ve 2018 yılındaki tarımsal arazi kullanımı tablo 151'de görülmektedir.

Tablo - 150 KKTC'nin Arazi varlığı

Arazi Çeşidi	Miktar		Dağılım (%)
	Dönüm	Dekar	
1. Tarımsal Arazi	1,398,123	1,870,689	56.7%
2. Orman Arazisi	480,740	643,230	19.5%
3. Hali ve Mera Arazisi	122,157	163,446	5.0%
4. Kasaba, Köy, Dere ve Gölet Arazisi	263,471	352,524	10.7%
5. Kullanılmayan Arazi	201,061	269,019	8.2%
Toplam	2,465,552	3,298,908	100%

Kaynak : Tarım ve Doğal kaynaklar Bakanlığı

Tablo - 151 KKTC'nin Tarım Arazisi Kullanımı

Arazi Çeşidi	Miktar Dağılım (%)		Kuru Tarım	Sulu Tarım
			Arazisi	Arazisi
A- Ekilen Arazi	985,577	70.82	918,480.8	67,096.5
1. Tahıl Arazisi	764,409	54.93	764,409	-
2. Nadas Arazi	26,838	1.93	26,838.00	-
3. Baklagiller	49,357	3.55	49,357	-
4. Endüstriyel Bitkiler	12	-	12.00	-
5. Yağlı Tohumlar	-	-	-	-
6. Yumru Bitkiler	6,780	0.49	-	6,780
7. Yem Bitkileri	43,571	3.13	41,645	1,926
8. Yapraklı yenen Sebzeler	6,632	0.48	-	6,632.0
9. Meyvesi yenen Sebzeler	4,653	0.33	-	4,653
10. Baklagil Sebzeleri	1,799	0.13	-	1,799
11. Soğansı yumru ve Kök Sebzeleri	182	0.01	-	182
12. Diğer Sebzeler	530	0.04	-	530.0
13. Sert Kabuklu Meyveler	1,934	0.14	-	1,934.0
14. Yumuşak Çekirdekli Meyveler	500	0.04	-	500.00
15. Taş Çekirdekli Meyveler	1,332	0.10	-	1,332.00
16. Üzüm ve Üzümsü Meyveler	40,578	2.92	36,219.8	4,358.5
17. Turunçgil Meyveleri	35,416	2.54	-	35,416
18. Sera ve Tüneller	1,054	0.08	-	1,054.00
B) Ekilmeyen Arazi	406,151	29.18	-	-
Toplam	1,391,728	100.00	918,480.8	

Kaynak : Tarım ve Doğal kaynaklar Bakanlığı

KKTC'nin toplam 2,465,552 dönümden (3,298,908 dekar) ibaret olan arazi varlığının 1,398,123 dönümünü (1,870,689 dekar) tarımsal topraklar oluşturmaktadır. Tarımsal topraklar bu durumda oran itibarıyla ülkenin %56.7'sini teşkil etmektedir.

Orman Amenajman Plan verilerine göre gerçek orman alanı 60,934 hektar olarak hesaplanmıştır. Mevcut orman alanınının 16,264.5 hektarlık kısmı (%26.69) verimli ormandır. Orman alanlarının niteliği tablo 152 ve orman alanlarının mülkiyeti tablo 153’de görülmektedir.

Tablo - 152 Orman Alanlarının Niteliği

	Hektar	Dağılım (%)
1. Ormanlık Saha	60,934	94.75
2. Orman Açmaları ve Orman İçi Açıklıklar	3,379	5.25
Toplam	64,313	100.0

Kaynak: Orman Dairesi

Tablo - 153 Orman Alanlarının Mülkiyeti

	Hektar	Dağılım (%)
1. Devlet Orman Alanları	61,338	95.38
2. Özel Orman Alanları	2,436	3.74
3. Vakıf Orman Alanları	539	0.83
Toplam	64,313	100.0

Kaynak: Orman Dairesi

Meyilli arazi topraklarında yağmur erozyonu, nisbeten düz ve yüksek boylu bitki örtüsünden yoksun olan Mesarya Ovası topraklarında rüzgâr erozyonu mevcuttur. KKTC’de su ve rüzgar erozyonuna açık alanların 66,365 hektar olduğu bilinmektedir. KKTC topraklarının %24’ünün erozyan etkisi altında olduğu hesaplanmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde birinci derecede 29,572 hektar potansiyel su erozyonu alanı mevcuttur. Bu alanlar tamamen, koruyucu bitki örtüsünden yoksundur. Bunun yanında kısmen erozyona açık olan potansiyel alan ise toplam 34,805 hektardır. Bu durumda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içerisinde su erozyonunun halen devam

ettiği toplam alan 64,377.5 hektardır. Bu alanlarda, yılda ortalama olarak 2 mm. kalınlığındaki bir toprak tabakasının aşağı kısımlara taşındığını kabul edersek yılda ortalama 1,753,000 m³ toprak aşağı kısımlara veya denizlere taşınmaktadır. Herhangibir koruyucu bitki örtüsünden yoksun olan toplam 1987.5 hektar kumul alanda ise rüzgar erozyonu etkili olmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde erozyonu etkileyen faktörler ve sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz;

- Yanlış arazi kullanımı
- Aşırı hayvan otlatması
- Bitki örtüsünün tahribatı
- Topoğrafik yapı
- İklim faktörü

Ana kayası kalkerden oluşan Beşparmak Dağlarının özellikle güney yamaçlarında toprak aşağılara taşınmış, kayalar tamamen açığa çıkmıştır.

Ülkemizin doğal bitki türü, Akdeniz bitki türü olan maki türlerinden oluşmaktadır. Ormanlarımızın doğal ağaç türleri: Kızıl çam, servi ve fıstık çamı'dır (tablo 154). Yapılan araştırmalarda ülkemizde toplam 1250 adet bitki türü mevcut olduğu tespit edilmiştir. Mevcut bitki türlerimizin 49 adedi endemik türlerdir. 49 adet endemik bitki türünün 17 adedi, dünyada sadece ülkemiz sınırları içerisinde doğal olarak yetişmektedir.

Tablo - 154 KKTC Ormanlık Sahasının Ağaç Türlerine Göre Dağılımı

Ağaç Türü	Alanı (Hektar)	Dağılım (%)	KKTC Yüzölçümüne Oranı (%)
1. Kızılcıam	21,816.5	35.80	6.59
2. Fıstıkçamı	821.5	1.35	0.25
3. Servi	98.0	0.16	0.03
4. Okaliptüs	44.0	0.07	0.01
5. Akasya	413.0	0.68	0.12
6. İbreliler	5,755.0	9.45	1.74
7. Yapraklılar	23,928.5	39.27	7.23
8. İbrelili+Yapraklı	8,057.5	13.22	2.43
Toplam	60,934.0	100.00	18.40

Kaynak: Orman Dairesi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Milli Parklar ilk defa 1976 yılında gündeme gelmiş, bu amaçla oluşturulan komisyon KKTC'nde toplam 8 bölgenin milli park alanı olarak ilan edilmesini Bakanlar Kurulu'nun 357/78 sayılı kararı ile sağlamıştır. Ancak ilan edilen bu milli parklar için hiç bir düzenleme çalışması yapılmamıştır.

Zafer Burnu Milli Parkı için Bakanlar Kurulu'nun, *E(K-1) 588/86*, *E(K-2) 207/88* ve *E-428-91* sayılı kararları mevcuttur. Ancak Karpaz Milli Parkı 30 Mayıs 2007'de Bakanlar Kurulu kararıyla Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiştir. Bakanlar Kurulu 19 Eylül 2007 tarihinde son olarak aldığı bir kararla Karpaz'ın flora ve faunasını, biyolojik çeşitliliğini, tarihi ve kültürel değerlerinin korumasını, yörenin ekonomik aktivitelerinin nasıl gelişeceğini düzenleyen Karpaz Milli Park Alanı Yasa Tasarısı'nı onaylamıştır. Ancak tasarı kadük olmuştur.

Orman içi dinlenme ve piknik alanları rekreasyonel ve estetik kaynak değerlerine sahip olup 11 adet ve toplam 48 hektarlık bir alana sahiptir. Bununla birlikte talep olması halinde genişleme imkanı mevcuttur (tablo 155).

Tablo - 155 Mevcut Orman İçi Dinlenme ve Piknik Alanları

Adı	Orman Serisi	Alanı (Hektar)
1. Alevkaya	Beşparmak-Kartaldağ	12
2. Karga	Beşparmak-Kartaldağ	1
3. Darboğaz	Girne-Yaman	12
4. Özgürlük	Girne-Yaman	4
5. Kalkanlı	Güzelyurt-Hacıbayram	2
6. Hacıbayram	Güzelyurt-Hacıbayram	2
7. Kantara	Sinandağ	5
8. Karpaz	Sinandağ	1
9. Mersinlik	Sinandağ	2
10. Salamis	Sinandağ	5
11. Taşkent	Girne-Yaman	2
Toplam		48

Kaynak: Orman Dairesi

Ülkemiz, kuşların göç yolu üzerinde olması, çok sayıda göçmen kuşu ve türleri tükenmek üzere olan kuşları barındırması sebebiyle uluslararası bir statüye sahiptir. 300 göçmen ve 46 yerleşik tür (2 endemik, 5 endemik alt tür) kuş söz konusudur. Yazın yumurtlamak için gelen 27 türün yanısıra rastlantısal olarak gelen 51 tür kuşu konuk etmekteyiz, ayrıca göç ederken Kıbrıs'ı kullanan 220 tür kuş her yıl düzenli olarak göçlerini yapmaktadır. Dünyada türleri tükenme tehlikesi altında olan kuş listesinde yer alan 20 kadar kuştan 12'si bizim ülkemizde de yaşamakta, birkaç türü de üreme yapmaktadır. Zengin kuş türlerinin bulunduğu ülkemiz yoğun av baskısı altındadır. İngiltere Kuşbilimi Derneği'nin yaptığı bir çalışmada Kıbrıs'ın güneyinde yılda 6 milyon, kuzeyinde ise 2 milyon civarında çeşit tür kuş avlandığı söylenmektedir. Avrupa'da kuş ve çevre sağlığı konusunda faaliyet gösteren "Birdlife", Kıbrıs'ta yaşayan 94 vahşi kuş türünün 41 çeşidinin yaşam ortamlarının uygunsuz olduğunu belirtmiştir. Bir yandan yaşam alanlarının daralması bir yandan yoğun av, kuşların sayılarını azaltmakta ve tür kaybına neden olmaktadır. Sulak alanların kirliliği, hava kirliliğinin neden olduğu iklim değişikliği, yoğun ve çarpık yapılaşma, kıyı yağmacılığı, orman kaybı, artan tarımsal ilaç kullanımı, bitki örtüsünün değişmesi diğer olumsuzluklardır.

Su kuşları sulak alanlarımızda, küçük kuşlar ovalık ve orman alanlarımızda, yırtıcı kuşlar orman alanlarımız ve kayalık (tepe ve dağlarda) alanlarımızda yaşarlar ve üreme yaparlar. Karpaz bölgesi, kuş popülasyonumuzun büyük bir kısmını barındırır. Girne bölgesi dağlık alanlarında özellikle yırtıcı kuşlar çoğunluktadır. Sulak alan ve lagünlerde de su kuşları barınır. Kıyılarımızda taşlaşmış kumullarda Arı Kuşları'nın ürediği saptanmıştır (Bafra, Altın kum). Ayrıca kıyılarımız Martı'ların yaşam alanlarıdır. Zafer Burnu açıklarında 9 adacıktan en büyüğü olan Klithes adasında Avrupa'da türü tükenmek üzere olan Ada Martısı ve Karabatak üreme yapmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sahillerinde çalışmaların başladığı 1992 yılından bu yana son yıllarda yapılan araştırmalarda Akdeniz'de yaşadığı kabul edilen *Chelonia mydas* türü deniz kaplumbağalarının yaklaşık %25'i ile *Caretta caretta* türü deniz kaplumbağasının yaklaşık %10'u nun yumurta bırakmak için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sahillerini seçtiğini göstermektedir (Godley and Broderick,1995,1996). Ancak, kaplumbağaların her yıl yuva yaptığı sahillerde insan faaliyetlerinin artması nedeniyle yuva sayısında önemli düşüşler saptandığı yetkililerce ifade edilmektedir.

Karpaz Bölgesi'nde bulunan ve Milli Park kapsamı içinde yer alan, dünyada benzeri görülmemiş şekilde evcil yaşamdan doğal yaşama geçen hür eşekler, kendine özgü iri yapıları ve genetik özellikleriyle Literatüre "Kıbrıs Eşeği" olarak girmişlerdir. Gerek bölge halkına, gerekse ülkeye büyük zenginlikler katabilecek potansiyele sahip bu hayvanlar asırlardır doğa koşullarına göğüs gererek yaşamlarını ve nesillerini sürdürme başarısını göstermişlerdir.

İnsan yerleşmeleri insanın, barınma, beslenme ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılamak için tarih boyunca meydana getirdiği ve kendini ait hissettiği yaşam alanlarıdır. İnsan yerleşmelerinin çevre niteliklerinin bozulması, trafik sıkışıklıkları, konut alanları ile iş ve eğlence yerlerinin içiçe olması, altyapı yetersizlikleri gibi birçok nedenden ötürü yerleşmeler yaşanması zor hal almaktadır. Tarihi yerleşim merkezlerinin bozulması, yık yap sürecinde kaybolması, kültür ve beklentiler dikkate alınmayan tasarımlarla da insanın kimlik ve bir yere ait olma duyguları zedelenmektedir. Bu durumdan KKTC de nasibini almaktadır.

Kültürel çevreyi oluşturan değerler ve kaynaklar; toplumsal ve kültürel kimliği yansıtan, fiziki çevrede oluşan mimari ve kentsel doku, bunu meydana getiren estetik ve sanatsal özellikler, silüet,ölçek, hacim ve oranlar korunması ve yaşatılması gereken değerlerdir. Bu değerlerin meydana getirdiği arekeolojik, doğal ve kentsel sit alanları, anıtlar, askeri ve sivil mimarlık örnekleri, meydanlar ve sokaklar, yerel ve yöresel malzeme, doğal bitki örtüsü, yararlanılması - geliştirilmesi ve kullanımı sürdürülebilir kılınması gereken ekonomik değer taşıyan kaynaklardır.

Doğal ve tarihi çevre değerleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler, turizm hareketlerinin başlangıç ve sınır koşullarını oluştururlar. Turizm süreci kendi başlangıç ve sınır koşullarını etkileyebilmektedir. Örneğin tarihi ve doğal çevre değerlerini dikkate almayan bir turizm gelişmesi kendisini doğuran bu değerlerin yok olmasına, dolayısıyla sürecin ortadan kalkmasına yol açabilir. Turizm hareketi genellikle çekiciliği yüksek olan doğal dengenin çok hassas ve kırılabilir olduğu yerlerde başlamakta, gelişmekte ve gerekli önlemler alınmadığı takdirde bu dengeyi kolaylıkla bozmakta, sonuçta çekicilik de yok olmakta ve faaliyetin ömrü kaynakla birlikte tükenmektedir.

Ülkemizde turizm sektörü büyük ölçüde kıyılarda yoğunlaşmıştır. Altyapı yetersizliği, kıyı bölgeleri ile verimli tarım topraklarının ve hassas alanların dağınık, düzensiz yoğun yapılaşma ve ikinci konut alanlarıyla betonlaşması gibi faktörler ekosistemdeki dengeleri bozmaktadır.

13.1.2. Yasal ve Örgütsel Durum

KKTC Anayasa'sının özellikle 38, 39 ve 40'uncü maddeleri çevrenin korunmasını, geliştirilmesini, devlet ve kişilere ödev olarak vermekte, sağlıklı çevrede yaşama hakkını güvence altına almaktadır.

Ülkemizde çevre korumaya yönelik çok sayıda hukuki düzenleme bulunmaktadır. Gerek Çevre Yasası, gerekse çevre ile ilgili mevcut mevzuat incelendiğinde, bazı aksaklık, uyumsuzluk ve tekrarlar göze çarpmaktadır. Bu durum, çevre mevzuatının uygulanmasında güçlükler neden olmaktadır.

Çevre Koruma Dairesi 1989 yılında 10/1989 sayılı yasayla (52/1993, 31/1994, 2/2001, 20/2008 Değişiklik) kurulmuş ve 9/1990 sayılı Çevre Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile faaliyetlerine başlamıştır. Geçen süreç içerisinde yasada görülen eksiklik ve aksaklıkları gidermek amacıyla 21/1997 sayılı yeni Çevre Yasa'sı yürürlüğe girmiştir. Kasım 2001'de ise 36/2001 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile "Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi"ne ilişkin esas yasanın 17'inci maddesi değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra 24/2004 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile "Motorlu Kara, Hava ve Deniz Taşıtlarının" emisyon standartları ve emisyon azaltıcı önlemlerine ilişkin yasanın 15'inci maddesi değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Son olarak 51/2007 sayılı Çevre (Değişiklik) Yasası ile cezalarla ilgili 33 ve 36'ncı maddelerdeki kurallar güncelleştirilerek, yeni kurallar yasaya eklenmiştir. Geline nokta çevre mevzuatımızı, AB çevre mevzuatına uyumlaştırmak için 18/2012 sayılı yeni Çevre Yasası 12 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe konmuştur.

Çevre Yasası'nın amacı; bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; insan sağlığını olumsuz etkileyen, su, toprak, hava kirliliğinin ve gürültünün önlenmesi ve ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlık, kültür ve yaşam düzeylerinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerini, çevrenin korunmasına ilişkin temel ilkeler çerçevesinde düzenlemektedir.

Bilindiği üzere KKTC'de bugüne kadar 8 bölge Bakanlar Kurulu kararıyla Özel Çevre Koruma Alanı ilan edilmiştir; Alagadi ÖÇK Bölgesi, Koca Reis-Park Otel arası ÖÇK Bölgesi, Ronnas Körfezi-Ay Philon ÖÇK Bölgesi, Kalkanlı ÖÇK Bölgesi, Karpaz ÖÇK Bölgesi, Güney Karpaz Sahilleri ÖÇK Bölgesi, Akdeniz Köyü ÖÇK Bölgesi ve Gazimağusa Sulak Alanlar ÖÇK Bölgesi.

55/1989 sayılı İmar Yasası: 1989 yılında yürürlüğe giren Yasa ülkedeki düzensiz yaygın kentsel büyümenin durdurulması, ülke düzeyinde fiziki planlamanın gerçekleştirilebilmesi, planlı imar ve gelişmenin yaygın hale getirilebilmesi ve buna bağlı olarak, kıt kaynakların akılcı ve dengeli kullanımının sağlanması için yasal zemini oluşturmaktadır. İmar Yasası fiziki planlamada dört plan şekli getirmektedir. Bunlar Ülkesel Fizik Plan, İmar Planları, Çevre Planları ve imar planları altında Öncelikli Alan Planları'dır.

İmar Yasası, planlama makamı olarak görevlendirilmiş olan Şehir Planlama Dairesi'ne kalkınma planı temel hedeflerine uygun olarak ülkesel düzeyde plan yapmak yetki ve sorumluluğu vermekte, kent planlarının da bu ülkesel düzeydeki plana göre hazırlanması öngörülmektedir. Ancak, Yasa ülkesel bir planın hazırlanmamış olduğu hallerde alt düzeyde planlama yapılabilmesi için kalkınma planının hedeflerine uygun olarak planlama yapılmasını öngörmektedir.

Çevreyle ilgili bu iki temel yasa dışında Fası 59 Sahileri Koruma Yasası, Fası 96 Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası, 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası, 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası gibi birçok yasa daha mevcuttur.

KKTC'de yürürlükte bulunan yasalar çevre korunması, kaynakların dengeli kullanımı, çevre değerlerinin geleceğe taşınmasında ve eski yerleşim dokularının bulunduğu arkeolojik ve kentsel sit alanlarında kültürel özelliklere uygun mimarlık örneklerinin yaratılmasında, çevrenin korunarak kullanımı ve geliştirilmesi için gerekli planlamaların yapılmasını, belirleyici olan yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Bu yasalar farklı kuruluşlara çeşitli yetki ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu kuruluşlar; Çevre Koruma Dairesi, Şehir Planlama Dairesi, Devlet Planlama Örgütü, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, Anıtlar Yüksek Kurulu, Meteoroloji Dairesi, Orman Dairesi, Tarım Dairesi, Su İşleri Dairesi, Jeoloji ve Maden Dairesi, Turizm Planlama Dairesi, Vakıflar İdaresi, Belediyeler, Kaymakamlıklar ve Kültür Dairesi'dir.

Çevre konularında temel politikaları saptamak ve kuruluşlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamakla görevli olarak kurulan Çevre Koruma Dairesi bugün bu fonksiyonlarını yerine getirmede teknik araç gereç ve donanımlı personel eksikliği nedeniyle sıkıntılar yaşamaktadır.

Korunması gerekli taşınmaz eski eserler ve doğa varlıkları ile ilgili hizmetleri bilimsel esaslara göre yürütmek ve/veya yürütülmesini sağlamak amacıyla Taşınmaz Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Eski Eserler ve Müzeler Dairesi KKTC'deki tüm taşınır ve taşınmaz eski eserler ile müzelerden sorumlu olan ve bu konulardaki tüm

gelişmelerle ilgili olarak 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası'nda belirlenen ilke ve kurallar çerçevesinde çalışmalarını yürüten kuruluştur.

Sivil Toplum Kuruluşları ve bunların faaliyetleriyle ilgili olarak KKTC'de yaklaşık 980 kulüp, kooperatif, sendika, meslek örgütü, dernek ve vakıftan ancak 150'si aktif olup, bunların da yalnızca %3'nün çevreyle ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Bu oran, son yıllarda çevre bilinci geliştikçe artmaktadır. KT Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Yeşil Barış Hareketi, Lefke Çevre ve Tanıtma Derneği, Kuşları ve Doğayı Koruma Derneği, KT Biyologlar Doğayı Araştırma ve Koruma Derneği, Sürdürülebilir Çevre Platformu, Kıbrıs Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, Sürdürülebilir Gelecek için Profesyonel Yaklaşım Derneği (Pro Action), Çevre ve Enerji Derneği, Ses Kirliliği ile Mücadele Derneği, Hayvanları Koruma Derneği, Çevre Koruma Vakfı (ÇEKOVA), LAÜ Çevre Araştırmaları ve Eğitim Merkezi, GAÜ Kırsal Gelişim ve Çevre Araştırmaları Merkezi, Zeytin Ağaçlarını Koruma ve Araştırma Derneği (ZAKAD) bunların en başta gelenleridir.

The Management Centre of The Mediterranean'in UNDP-ACT (BM Kalkınma Programı İşbirliği için Hareket) sponsorluğunda ve Intercollege ortaklığıyla, ada çapındaki sivil toplum örgütlerini bir kitapta toplayan STÖ Rehber Projesi ile adadaki örgütlerin misyon ve aktivitelerini belirleyen çalışma Ekim 2006 tarihi itibarıyla başlatılmış ve 2007 yılı içinde sonuçlandırılmıştır. Buna göre KKTC'de 150 ve Güney Kıbrıs'ta 350 aktif STÖ belirlenmiştir.

Çevreyle ilgilenen STK'ları; kirlilik, kıyıların kullanımı, taşocakçılığı, yapılaşma, kuşlar-kaplumbağalar-bitki örtüsü ve diğer biyolojik çeşitlilik, erozyon, ses ve gürültü kirliliği, maden artıkları, tarımsal ilaçların kullanımı, alçak orman arazilerinin kullanımını gündeme getirme açısından başarılı olmuşlardır. Ancak; bu kuruluşların yapılanmaları yetersiz, çevrenin iyileştirilmesine yönelik toplum üzerinde ve yönetim mekanizmalarına olan etkileri zayıf, paydaşları arasında yakınlaşma, işbirliği, ortak çalışma, ağ ve platform oluşturmaları gelişmemiş, özel ve devlet sektörleriyle dayanışmaları çok az olduğundan katılımcılıkları söylem düzeyinde kalmakta, pratik yaşama yeterince geçirilememektedir. Sivil toplum örgütlerinin başarıları dışta verilen kararlara tepki göstermek ve bunları etkilemekle sınırlı kalmaktadır.

Yirmibirinci yüzyıla girerken; Dünyada çevre yönetimi konusunda başarılı olmuş tüm ülkelerde uygulanmakta olan ve çevresel kalitenin ve değerlerin korunmasında en fazla paya sahip olduğu bilinen ÇED uygulaması 21/1997 sayılı Çevre Yasası'nda hayata geçirilmiştir. Çevreyle ilgili yönetsel bir araç olarak kullanılan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Çevre Koruma Dairesi tarafından hazırlanıp 872/1997 sayılı tüzükle yürürlüğe girmiştir. ÇED, tüzükte belirtilen ekonomik amaçlı yatırım etkinlikleri için zorunlu tutulmaktadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu, gerçekleştirilmesi planlanan bir faaliyetin çevre üzerinde yapacağı olumlu ve olumsuz etkilerin belirlenmesini, olumsuz etkilerin yer ve teknoloji alternatifleri dikkate alınarak nasıl yok edileceğinin yada en aza indirileceğinin ortaya konulması için yapılan çalışmaları içeren bir rapordur. ÇED raporları, herhangi bir yatırımın planlanma aşamasında hazırlanmak durumundadır; çünkü söz konusu gelişme ve/veya yatırım, ancak “ÇED olumlu” veya “Çevresel Etkileri Önemlidir” kararından sonra onay ve izin alabilmektedir.

18/2009 sayılı “Av ve Avla İlgili Yaban Hayatını Düzenleme Yasası” kapsamında Büyük Av günlerinde artık cikla (ardıç kuşu), ördek ve yaban kazı avlanabilecek av kuşları listesinden çıkarılmıştır. Bu Yasa'ya göre ava yeni başlayacak 18 yaşını doldurmuş kişilerin ilk kez eğitime alınacağı ve başarılı olanlara sertifika verilerek avlanma ruhsatı çıkarabilecekleri duyurulmuştur. Ruhsatsız avlanan kişilere yeni yasa kapsamında 2 yıl hapislik ve 25 bin TL para cezası da getirilmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle 19/1934 sayılı “Av ve Yaban Kuşlarını Koruma Yasası” yürürlükten kaldırılmıştır.

Yasal ve örgütsel durum içerisinde, doğal hayatın korunmasıyla ilgili olarak 19 Eylül 1979 tarihli “Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi” olan ve kısaca Bern Sözleşmesi diye bilinen Konvansiyonunu, 186/2001 sayılı Amme Enstrümanı olarak Flora ve Faunanın Korunması Emriyle uygulamaya konmuştur.

13.1.3. Eksiklikler ve Kısıtlayıcılar

Doğal kaynakların ve mimari mirası oluşturan yerleşim birimlerinin yeterince korunması gereken bir değer olarak algılanmaması, buna bağlı olarak bu gibi alanlardaki düzenlemelere “yatırım” adına direnç gelişmesi önemli bir eksikliktir. “Sürdürülebilir gelişme”, sürdürülebilir insan yerleşmesinin ne olduğu, uygulamasının nasıl yapılabileceği konusunda bilgi eksikliği ve /veya anlayış farklılıkları, planlamanın ve çevre korumanın engellerini oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme ile sosyal kalkınmanın ve çevrenin korunmasının birlikte gerçekleştirilebileceği anlayışı yerine, yatırım ile çevre korumayı birbirine zıt olarak kabul eden anlayışın hala etkili oluşu önemli eksiklik ve kısıtlayıcılarımızdandır.

Yasal eksiklik ve kısıtlayıcılar olarak ise; KKTC’de Çevre Yasası, İmar Yasası ve çevre ile ilgili diğer mevzuatla bunlara bağlı tüzüklerin uygulanmasında, ilgili kuruluşlar arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımındaki belirsizlik ve yetersizlikler nedeniyle çevre yönetiminde etkinlik sağlanamamaktadır. Aynı konuyla ilgili olarak birden fazla kuruluşun yetkili olması, koordinasyon ve işbirliği konusunda yaşanan sorunlar hizmetin etkili bir şekilde yerine getirilmesini güçleştirmektedir.

Su kaynaklarının planlanmasında, yönetiminde, korunmasında “entegre su kaynakları yönetimi”nin oluşturulamamasından kaynaklanan yetersizlikler devam etmekte, kuruluşlar arasında bilgi akışı ve koordinasyon etkili olarak sağlanamamaktadır. İçmesuyu ve kanalizasyon tesislerinin bakım, onarım ve yenileme çalışmalarının zamanında yapılmaması hizmetin kalitesini ve tesislerin verimli çalıştırılmasını olumsuz etkilemektedir.

İnsan kaynaklı sera gazı salınımlarını 2000 yılı sonrasında azaltmaya yönelik yasal yükümlülükleri Kyoto Protokolü düzenlemektedir. Kyoto Protokolü’ne göre, Ek 1 tarafları (OECD ve AB ülkeleri), Protokol’de Ek-A’da listelenen sera gazlarını 2008-2012 döneminde 1990’daki düzeylerinin en az yüzde 5 altına indirmekle yükümlendirmiştir. Ancak Kyoto Protokolü’nün ve Kyoto düzeneklerinin uygulanmasına ilişkin yasal

kuralların çerçevesi, uzun ve zor görüşmeler sonucunda Temmuz 2001’de kabul edilen Bonn Antlaşması ile olmuştur.

Elektriğin yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmesini teşvik etmek ve desteklemek politikaları kapsamında AB tarafından; CO₂ emisyonu yaratan yakıtlara ek vergi getirilirken, yenilenebilir kaynaklardan üretilen enerji için arz tarafına, yatırım desteği, vergi indirimi veya ekolojik vergi geri ödemesi gibi destek uygulamaları, talep tarafına da vergi muafiyeti ve sübvansiyonlar gibi teşvik uygulamaları gündeme getirilmektedir. KKTC’de 47/2011 sayılı Yenilenebilir Enerji Yasası 7 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasayla yenilenebilir enerjiyle ilgili uygulanacak kurallar, teşvik ve denetim tedbirleri düzenlenmiştir.

Yeterli ve güvenilir veri tabanı eksikliği, çevre koşullarıyla ilgili kapsamlı mevcut durum envanter çalışmaları bulunmayışı, kamuda çevre ile ilgili yetkili ve sorumlu kurumların bu tür girdileri gerektiği gibi üretecek bütçe olanaklarının kısıtlı oluşu, gerek kamuda gerekse özel sektör meslek kurumlarında vasıflı eleman eksikliği, önlemlerin izlenmesini zorunlu kılacak mekanizmaların yetersizliği veya bulunmayışı ÇED’in etkili olarak kullanılamamasına yol açmaktadır.

Kıyılardaki 100 metrelik sahil şeridi ile ilgili yasal düzenleme eksikliğinin yarattığı yasal boşluğun çeşitli istismarlara ve tahribatlara neden olması devam etmektedir.

Yasalarda “Kamu Yararı” ifadesinin yeterli açıklıkta tanımlanmamış olması, yapılan hatalı yorumlamalarla istismarlara neden olmaktadır. Kamu yararı, Kamu Hukuku ile birlikte ele alınmalıdır.

Mevcut *Eski Eserler Yasası*, listelenmeye değer anıtsal değerdeki ve mimari değeri yüksek yapıların dışında doku oluşturan mahalle ve/veya sivil mimari örneklerinin korunmasına olanak sağlayacak yönde yeterli değildir. Listelenmesine gerek olmayan ancak korunmaya değer bina ve mahallerin sahiplerine Anayasa gereği bazı kolaylıklar sağlanmasına yasa olanak vermemektedir.

Uluslararası çevre ve korumaya yönelik sözleşme, protokol ve deklarasyonlar yeterince dikkate alınmamaktadır. Gündüz ve gece yırtıcılarının tümü, su kuşlarının tümü ve endemik kuşlar türü tükenme tehlikesinde olan kuşlardır. Ramsar Sözleşmesi ile Sulak Alanlar ve Su Kuşlarının Korunması gereği yanında, diğer çevre koruma sözleşmelerine uyarlanmamış yasalar sözkonusudur.

Çevre finansman sistemi, bilgi/veri tabanının oluşturulamaması, hukuksal düzenlemelerin etkin bir çevre yönetimine olanak tanıyacak biçimde geliştirilememesi önemli eksikliklerimizdendir.

Çevre ile ilgili olarak görev ve sorumlulukları bulunan daireler ve kurumlar, çevre koruma ve geliştirmekle ilgili parasal güçlüklerle karşılaşmaktadırlar;

- Mevcut mali kaynakların korumaya yönelik olarak kullanılmasına öncelik verilmemesi.
- Ekonomik çıkarların öncelikli ve etkin olması.
- Dış kaynaklardan yeterince yararlanılamaması.
- Devlet bütçesinden ayrılan ödeneğin yeterli miktarda olmaması engel teşkil etmektedir.
-

Yurttaşların, kararların nasıl alındığına ve sürece nasıl katılabileceklerine ilişkin bilgileri genellikle yoktur. Çevreye yönelik programlara, politikalara ve projelere ilişkin olarak üretilen bilgilere kolayca ulaşılammaktadır.

Çevrenin korunması ve yönetiminde bir çok ülkenin etkili bir şekilde uyguladığı caydırıcı ve özendirici ekonomik araçların, düzenlemelerin KKTC’de yeterince bulunmaması önemli bir eksikliktir. 50/1995 sayılı Taşınmaz Mal Vergisi Yasasında; Değer artışı veya değer kaybına göre vergilendirme gibi teşvik edici ve caydırıcı düzenlemelerin bulunmayışı, kaliteli insan yerleşmeleri oluşturma yönünde önemli kısıtlayıcılarıdır.

13.1.4. Fırsatlar ve Olanaklar

18/2012 sayılı Çevre Yasası, 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası, 55/1989 sayılı İmar Yasası, Eski Eserleri Koruma Fonu'nun oluşturulmuş olması, ÇED Tüzüğü, Ekolojik Etki Değerlendirmesi Tüzüğü, Katı Atık Kontrol Tüzüğü, Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Tüzüğü, Su Ortamlarının ve Sulak Alanlar'ın Korunması Tüzüğü, Flora, Fauna Türleri ve Yaban Kuşlarının Korunması Tüzüğü, Motorlu Taşıt Egzoz Emisyon Kontrolü Tüzüğü ve benzerleri yürürlükte olan yasal olanaklardır.

Eski Eserleri Koruma Fonu özel mülkiyete konu taşınmaz eski eserler ile devletin mülkiyetinde veya gözetim ve denetiminde bulunan taşınır ve taşınmaz eski eserleri korumak, yaşatmak, bakım ve onarımını yapmak, restore etmek, belgelemek, tanıtmak ve bunlarla ilgili her türlü iş ve işlemleri, bilimsel ve teknik çalışmaları yapmak ve/veya yaptırmak için aynı, nakdi ve teknik yardım yapmak için kurulmuştur.

Ülkesel Fizik Plan Çalışması yanında 1993 Girne Beyaz Bölge Emirnamesi, 2004 Karpaz Emirnamesi, 2004 Tatlısu-Büyükkonuk Bölgesi Emirnamesi, 2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi, 2006 Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, 2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi, 2006 Beşparmak Dağları Aküferi Geçiş Süresi Emirnamesi ve 2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi, S(K-II) 1056-2007 Bakanlar Kurulu Kararıyla Karpaz Milli Park Alanı'nın ÖÇK Bölgesi olarak ilan edilmesi, S(K-II) 860-2008 Bakanlar Kurulu Kararıyla Güney Karpaz Sahilleri, Akdeniz Köyü ve Gazimağusa Sulak Alanları'nın ÖÇK Bölgesi ilan edilmesi sürdürülen planlama olanaklarıdır.

Uluslararası Kuruluşlarla ilişkilerde UNOPS (Birleşmiş Milletler Projesi Servisi) v.b. kuruluşlardan sağlanan finansman kaynakları, TAIEX gibi (Avrupa Birliği Komisyonu Teknik Yardım ve Bilgi Değişim Ofisi) ve yabancı ülkelerden sağlanan teknik konulardaki yardımlar ve uzman desteği, sivil toplum örgütlerinin uluslararası kuruluşlarla ilişki ve ortaklıkları, üyelikleri önemli gelişmelerdir.

13.1.5. 2018 Yılı Programı Döneminde Yapılan Çalışmalar

KKTC Su Temin Projesi, Türkiye'deki Anamur Dragon Çayı üzerindeki Alaköprü Barajı ve KKTC'deki Geçitköy Barajı ile 107 kilometrelik boru hattı (80 kilometresi deniz geçişi) ve iki adet terfi istasyonundan oluşmaktadır. Projede ilk temel 7 Mart 2011 tarihinde Alaköprü Barajı için atılmış olup proje Türkiye, deniz geçişi ve KKTC'de olmak üzere üç aşama halinde ve eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Proje tamamlandığında KKTC'ye yılda 75 milyon metreküp su taşınmış olacaktır. Bu suyun %50.3'ü içme-kullanma suyu, %49.7'si ise sulamada kullanılacaktır. Sulamada kullanılacak su ile yaklaşık 4,824 hektarlık bir alanda sulu tarım yapılması planlanmaktadır. 2014 Mart ayında Alaköprü ve Geçitköy Barajları tamamlanmıştır. Projede en kritik ve zor bölümü olan açık deniz boru hattının yerleştirilmesini sağlayacak 126 adet ankraj bloğunun deniz tabanına döşenmesine 2014 Mart ayında başlanarak 66.5 kilometrelik Deniz Geçişi İsale Hattı Ağustos 2015'de tamamlanmıştır. KKTC Su Temin Projesi 17.10.2015 tarihinde düzenlenen törenle hizmete alınarak Alaköprü Barajındaki suyun Geçitköy Barajına akıtılmasına başlanmıştır. Daha önce ve yıl içinde tamamlanan içme suyu isale hattı ile her bölgeye içme suyunun ulaşması sağlanmıştır.

Ülkemizin için en uygun yenilenebilir enerji kaynağı güneş enerjisidir. Avrupa Birliği finansmanı ile finanse edilen ve 2011 yılı başında tamamlanan Serhatköy'deki Güneş Panelleri on dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Herbiri 206 W olan toplam 6,192 adet panel ve 86 adet inverterden oluşmaktadır. Paneller 18'li gruplar halinde toplamda 72 adet panel bir invertere bağlanmıştır. İnverterler bir panoda toplanıp ana panoya buradan da 11 KV'luk hatlara verilmektedir. Serhatköy'deki Güneş Panellerinde üretilen elektrik enerjisinin KKTC'de üretilen elektrik enerjisi içindeki payı 2016, 2017 ve 2018 yılları için %0.14 olmuştur.

Gürültünün, insanların ruh ve beden sağlığına olumsuz etkileri günümüzde kesin olarak kanıtlanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak uzmanlar her geçen gün yeni bulgular ortaya koymakta ve çevre bilinci gelişmiş ülkelerde gürültünün önlenmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir. Çevre Yasası ve bu yasa altında çıkarılan Tüzük gereğince Çevre

Koruma Dairesi tarafından denetimler sürdürmüştür. Denetimlerin amacı, Yasa ile ilgili Tüzük'te öngörülen şartların yerine getirilerek uygulanmasını sağlamaktır.

Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Tarımsal İlaçlar Denetim Kurulu, ülkede yetiştirilen ve ülkeye ithal edilen tarımsal ürünlerde gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla yaptığı denetimleri sürdürmüştür. Denetimler marketlerde, toptancı halinde ve üreticiye ait tarlalarda yapılmıştır.

Elektrik Santrallerinde %3.5 kükürt içeren fuel-oil kullanılması sonucu insan sağlığının korunması ve yaratılan çevre kirliliğinin azaltılabilmesi amacıyla Bakanlar Kurulu 6 Kasım 2014 tarihinde aldığı kararla aşağıdaki koşulları sağlamayan elektrik santrallerinin 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren %1'den fazla kükürt içeren fuel-oil ithal etmesi ve/veya kullanılmasına izin verilmemesi yönünde karar almıştır.

- Yürürlükteki "Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirletici Emisyonların Sınırlandırılması Tüzüğü" kurallarına göre, faaliyette olan her Yakma Tesisi'nin, bacasını kapsayacak şekilde baca gazı sürekli emisyon izleme sistemini Tüzük kurallarına göre çalıştırması,
- Baca gazı sürekli emisyon izleme sisteminden elde edilen sonuçlara göre baca gazındaki kükürtdioksit emisyonunun, yürürlükteki "Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirletici Emisyonlarının Sınırlandırılması Tüzüğü"nde kükürtdioksit için tesbit edilen emisyon sınır değerini sağlaması.

Ancak Bakanlar Kurulu 6 Kasım 2014 tarihli karardan önce yapılan anlaşmalar ve verilen siparişler olduğundan ve bunların olumsuz hava koşulları nedeniyle ülkemize ulaşmamasında dolayı 1 Temmuz 2015 tarihinde bu kararı tadil ederek, tadil tarihinden sonra son bir defaya mahsus olmak üzere %1'in üzerinde kükürt içeren yakıt ithal edilebilmesi için olumlu görüş verilmesine karar vermiştir. Konuyu 13 Ağustos 2015 tarihinde tekrardan görüşen Bakanlar Kurulu belirtilen koşullara uygun yakıt tedarik edilebilmesi aşamasında yeni bir süreye ihtiyaç duyulması sebebiyle yakıt ithalatıyla ilgili durdurma kararının 1 Ocak 2016 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır.

Tarım, Doğal Kaynaklar ve Gıda Bakanlığı 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren motorin için ithalat izni verilmesini, durdurma kararı almıştır. Bu kararla daha çevreci bir yakıt olması nedeniyle motorin yerine eurodizel kullanılarak, egzoz gazındaki kükürt dioksit zararlı bileşenini azaltmak suretiyle, çevreye verilen zararın azaltılması sağlanmıştır.

Trafikte seyreden motorlu taşıtlardan kaynaklanan egzoz gazlarının neden olduğu hava kirliliğinin azaltılmasını sağlamak ve kirliliğe karşı gerekli yaptırımları uygulamayı amaçlayan Motorlu Taşıtların Egzoz Emisyon Kontrolü Tüzüğü çerçevesinde yılıçinde trafikte denetimler sürdürülmüştür.

18/2012 sayılı Çevre Yasası altındaki tüzüklerin hazırlanmasına yıl içinde devam edilerek mevcut tüzüklerden Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) Tüzüğü ile Büyük Yakma Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliletiçi Emisyonların Sınırlandırılması Tüzüğü'nde değişik yapılmıştır. Ayrıca yeni olarak ısınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Önlenmesi Tüzüğü hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

13.2. Sorunlar

Ülkemizin enerji gereksiniminin kesintisiz karşılanabilmesi için sürdürülebilir enerji politikalarımızın eksikliği yanında, yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarımızın yeterince devreye sokulamayışı, fosil kaynaklı yakıta dayalı enerji santrallerimizin yarattığı hava kirliliği ve yüksek maliyetli enerji kullanımı sorun olmaya devam etmektedir.

KKTC’de su kaynaklarının bilinçsizce kullanılması ve kirletilmesi, çevre sorunlarının başında yer almaktadır. Yeraltı suları aşırı çekim nedeniyle azalmakta ve kalitesi giderek bozulmaktadır. Yıllık yağışların azalması yeraltı sularının azalmasına da neden olmaktadır. Buna bağlı olarak yüzey sularının kısıtlı ve yıllık akışının çok kısa süreli olması, derelerin bir kısmının denize akışının engellenememesi, yeraltı suyunu beslemek amacıyla inşa edilen göletlerin geçirimsiz zeminler üzerine inşa edilmiş olması nedeniyle yaşanan buharlaşma ve erozyon sonucu göletlerin toprak dolması gibi nedenler bir dizi olumsuz durumu ortaya çıkarmaktadır. Suyun miktarı kadar kalite yetersizliği de önemli bir sorundur.

Yeterince denetim olmaksızın açılan su kuyuları ve aşırı su çekimi akifer katmanlarını bozmakta ve var olan pınarları kuruturken suyun kaybolmasına neden olmaktadır. Aşırı pompaj ayrıca kuyularda tuzlanmaya yol açmaktadır.

Ülkemizde kanalizasyon sisteminin büyük kentler dışında olmayışı yeraltı su kaynaklarımızı kirletmekte, vidanjörle çekim ve boşaltım, atık su problemini oluşturmaktadır. Toprağın geçirgenlik özelliği olmadığı bölgelerde ise devamlı taşan kirli sulardan etrafa kötü kokular yayılmakta ve sineklerin üremesi için ortam sağlanmaktadır.

Tarımda verimi artırmaya ve zararlılarla mücadeleye yönelik aşırı pestisit ile suni gübre kullanımı, yeraltı su kaynaklarının kirlenmesine neden olan faktörlerdendir.

Süt ürünleri üretimi, sanayi atıkları ve turizm faaliyetleri sonucunda çıkan atık suların ön arıtma yapılmadan çevreye gelişigüzel verilmesi yeraltı sularını kirletmektedir. Süt ve süt ürünlerinin üretimini yapan fabrikaların peyniraltı atıksularının gelişigüzel, vidanjörlerle açılan çukurlara veya kanalizasyon şebekelerine dökülmesi büyük bir sorun teşkil

etmektedir. Arıtma tesisi yapacağını taahhüt eden işyerleri ise kapasitelerinin az olduğunu gerekçe göstererek arıtma tesisi kurmaktan kaçınmaktadırlar.

Son yıllarda iklimde görülen değişiklik ve yarı kurak iklim koşullarının hakimiyeti, mevcut su açığının daha da artacağını göstermektedir. Modern tarım tekniklerinin en çok uygulama sahası bulunduğu yer sulu tarım arazileridir. Ancak, tarımda ekonomik sulama sistemlerini yeterince uygulayamayışımız su konusunda ikilem oluşturmaktadır. Sulu arazilerin ortadan kalkması bir nevi tarımın ortadan kalkması demektir. Denize yakın tarım topraklarının sulanmasında kullanılan tuzlu su ülkenin en verimli topraklarını tehdit etmektedir.

Ülkemizde çöplerin toplanması, yok edilmesi ve çöp alanlarının yetersizliği yanında , çöplerin ekonomiye yeniden kazandırılması sorunu ile ilgili teknik ve fiziki çalışmalar henüz tamamlanıp uygulamaya geçilememiştir. Bilindiği üzere ülkemizde bazı verilere göre yıllık üretilen toplam atık miktarının 290 bin ton olduğu, bu miktarın 107 bin tonunun evsel atık, 129 bin tonunun inşaat artığı ve %10'unun ise tehlikeli atık olduğu hesaplanmıştır.

Bitki hastalıkları, zararlı böcekler ve yabancı otlar gibi tarımsal ürünlerin azalmasına sebep olabilecek çeşitli etmenlere karşı kullanılan kimyasal bileşikler olan pestisitler, sebze ve meyvelerde kalıntı bırakmak suretiyle insanları ve hayvanları zehirlemekte, birçok hastalıklara zemin hazırlamaktadırlar. Pestisitler, toksit yapıları nedeniyle doğrudan veya dolaylı yollarla insan ve çevresini olumsuz etkilemektedir. AB ülkeleri dahil, tüm gelişmiş ülkelerde tarımsal ürünler üretimden-tüketiciye ulaşana dek her safhada “pestisit kalıntı izleme çalışmaları” adı altında bir program dahilinde sürekli değerlendirilmektedir. Ülkemizde bu konuda ciddi ve güvenilir bir sistem kurulamadığı ortadadır.

Topraktaki plansız yapılaşma ve erozyon sorunu uzun dönemde verimli tarımsal toprakların ortadan kalkmasına, beslenme yetersizliğine ve gelecekte ülkenin en önemli üretim sektörünün ortadan kalkmasına neden olacaktır.

Yanan orman arazileri süratle ağaçlandırılıp yeniden yeşertilmezse, ağaçsız arazilerin devlet eliyle başka amaçlarla kullanılmasını körükleyecektir. Bu şekildeki uygulamalarla orman yangınları teşvik edilmiş olacaktır.

Taş ocaklarının oluşturduğu fiziksel ve görsel tahribat, kaynak kaybı, çevresel riskler, sarsıntı, doğal yaşama, bitki örtüsüne ve yeraltı su kaynaklarına yaptığı olumsuz etkiler önemli boyutlardadır. Ülkemizde toz kirliliği konusunda en kötü durumdaki işletmelerin taş kırma tesisleri olduğu bilimsel olarak saptanmıştır.

Kuzey Sahillerimize özellikle gemilerden atılan yabancı ülke kaynaklı katı ve sıvı atıklar birikmektedir. Plastik cisimler, petrol, motor yağları, deterjan ve tıbbi malzemeler bunlar arasındadır.

Kıyılarımızdaki yerleşim birimlerinden ve turistik tesislerden arıtılmamış veya yeterli derecede arıtılmamış kirli suların denize verilmesi gelecekte önemli bir soruna dönüşme eğilimi taşımaktadır.

Lefke bölgesinde yıllar önce üretimi durdurulan Kıbrıs Maden Şirketi (CMC)'nin maden artıkları, kıyı şeridinin su kalitesini, denizi ve toprağı olumsuz yönde etkileyen bir potansiyele sahiptir. Yerleşim ve üretim alanlarıyla iç içe geçmiş olan bu kirli alanlar toprak ve sudaki ağır metal konsantrasyonunu artırarak insan sağlığına ciddi tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

Belediye sınırları içerisinde kalan kıyılarda gelişme ve inşaat faaliyetini kurala bağlayacak olan “Kıyı İmar Yasası”, Anayasa'nın emredici gücüne rağmen yıllardır çıkarılmamıştır. Bu yasal boşluk nedeniyle kıyılarda bir çok inşaat yapılmış, kıyıları gelişigüzel yapılaşma ile yoğunlaşmış, estetik değerlerin kaybolmasına neden olunmuştur.

Kentleşme ve turizm yatırımlarının kıyı ve ormanlık alanlara kayması sonucu kuşların yaşam alanlarının daralması, erozyon ve çölleşme sonucu yiyecek ve su bulamayan kuş türlerinin tükenmesi (dere kuşu) önemli sorunlardan biridir.

Tarihi kent ve köy dokuları yeterince korunamamaktadır. Tarihi ve kültürel doku özelliği taşıyan bölgelerin gerçek sahiplerinin çeşitli nedenlerle bu konutlarını ve bölgeyi terk

etmeleri, yeni gelen nüfusun demografik yapısının, yerel sosyal ve kültürel yapıdan farklı olması nedeniyle meydana gelen değişim sorunlar yaratmaktadır.

Kaynaklardan hakça ve eşit yararlanma yerine, kaynakları kullanmada rekabet vardır. Toprak, su, kıyılar, ormanlar, sulak alanlar, tarihi ve kültürel alanlar, sektörel paylaşım kavgasında tüketilmektedir.

Bireyler, bireysel hakları etkilenmedikçe çevrelerindeki gelişmelere yeterince ilgi göstermemektedirler. Ortak yaşam alanlarını, sokakları ve mahalleleri kullananlar ve paylaşanlar arasında ortak yaşam bilinci yeterince gelişmemiştir. Sınırsız mülkiyet hakkı anlayışı hala geçerlidir ve geliştirilen planlama kararlarında dirence yol açmaktadır.

Kaçak inşaat, standartlara uygun olmayan yapılar yapılabilmektedir. Yerel yönetimlerin denetim gücü sınırlıdır, bu da görevlerini yerine getirmede yetersiz kalmalarına neden olmaktadır. Devletin ilgili kuruluşları; kadro, teknik donanım eksiklikleri, örgütlenme ve politik karışmacılıkla uğraşmakta, sorumluluk ve yetki alanlarında yeterince etkili olamamaktadırlar.

14. Fiziki Planlama

Fiziki planlama; ülkesel düzeyde sektörel hedef ve yatırımlar dikkate alınarak, düzenli gelişmeyi özendirmek ve denetlemek, nüfus yerleşimleri, konut alanları ve yoğunluklarını, bina kat sayılarını, sanayi, ticaret, turizm, ulaşım, altyapı, kamu ve sosyal servisleri, tarımla ilgili genel politikaları, sosyal-kültürel-tarihsel ve mimari önemi olan bölgeleri düzenlemek amacıyla hazırlanan, ayrıca mali plan-program ve politikaları da kapsayan stratejik bir planlama türüdür.

Fiziki planlama, ülke ölçeğinden alt ölçeklere inen planlar sistemi ve küçük ölçeklerden büyük ölçeklere doğru bilgi akımı ile yeniden gözden geçirme ve düzenleme etkinliklerini içeren bir sistem bütünü, yönetim ve işletme sürecidir. Fiziki planlar; Ülkesel Fizik Plan, İmar Planları, Çevre Planları ve Öncelikli Alan Planları olmak üzere isimlendirilirler. Bu planlar kademeli olarak ve birbiriyle bağlantılı olarak çalışırlar.

Fiziki planlama aynı zamanda toprağın akılcı ve amacına uygun olarak kullanılması yanında toplum içinde çeşitli çıkar farklılıkları arasındaki dengeyi kurmakla da doğrudan ilgilidir. Buna ek olarak kıt kaynakların dengeli ve etkin kullanımı, yatırımların dengeli yapılması, ülkede nüfus dağılımının planlı ve akılcı olması, fiziki planların kalkınma planlarıyla eşgüdüm içinde yürütülmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda planlama esasen bir kamu hizmetidir.

Ülkemizde etkin bir planlama ve denetimin yeterince gelişmemesi, fiziki planlamanın kavram ve kapsam olarak tam anlamıyla uzun yıllar yerleşmemiş olması, çevrenin kısıtlı kaynaklar ve yetersiz olanaklarla baş edilemez şekilde tehdit altına girme eğilimini tetiklemiştir.

Dolayısıyla bir taraftan parasal değerlendirme konusu olan ekonomik yatırımlar ve bunlar için gerekli olan altyapı, diğer taraftan parasal değerlerle ölçülemeyen çevresel değerler (doğal - yapay) arasındaki ilişkinin doğru kurulması, plancılardan en önemli ve en zor görevlerindedir. Fiziki planlar hazırlanırken, öncelikle ülkemizin esas kaynağı olan çevresel değerlerin korunması bilincinin oluşması gerekmektedir. Ayrıca toplum duyarlılığının bu yönde oluşması doğal ve ekolojik dengenin korunması yanında tarihi,

kültürel, mimari, tarımsal ve diğer tüm insan yapısı çevresel değerlerin kalıcılığının sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Nüfus, fiziki planlamanın ve her sektörün planlanması sırasında bilinmesi gereken temel, öncelikli, sosyal ve demografik bir olgudur. Nüfus; genel anlamıyla belirli bir zamanda, belirli bir bölgede yaşayan bireylerin toplamı olarak tanımlanabilir.

Bir yerleşim biriminin planlanması sırasında kullanılan nüfus sayısı; göç olaylarının saptanması, nüfusun okur yazarlık oranı, çalışanların sektörel dağılımı, aile büyüklükleri, nüfusun sosyal ve demografik yapısıyla ilgili bilgilerden elde edilmektedir.

14.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

14.1.1. Yasal, Örgütsel Durum ve Planlama Çalışmaları

KKTC'nin 7 Mayıs 1985'de yürürlüğe giren Anayasası, toprağın akılcıl kullanımının sağlanması için bazı düzenleyici kurallar ve hükümler getirmiştir. Toprağın kullanımı, kıyıların kullanılması, çevrenin korunması, tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin olarak ülke ve kent planlamasını da içeren bazı görevleri Anayasa devlete ve kişilere sorumluluk olarak vermiştir.

Bu bağlamda imar faaliyetleri ve fiziki gelişmeyi düzenleyen yasal çerçeve altı ana başlık altında irdelenebilir:

- 1) Koruma ve kontrol ağırlıklı olarak, parçacı yöntemlerle özel sorunlara çözümler getiren İngiliz Sömürge Döneminden itibaren yürürlükte olan yasa ve tüzükler; Sahil şeritlerini fiziki olarak korumaya yönelik Fasıl Sahilleri Koruma Yasası (1934) ile inşaat ve parselasyon rushatlarının verilmesini düzenleyen Fasıl 96 Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası (1946),
- 2) 16/1987 sayılı Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası; Turizm hizmeti veren turizm kuruluşlarının ve turizm yatırımlarının teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin kuralları kapsayan yasa.

- 3) 55/1989 sayılı İmar Yasası; Ülke düzeyinde kaynakların rasyonel kullanımının sağlanabilmesi için sektörel hedef ve yatırımları dikkate alarak, ülke ve kent ölçeğinde veya hızlı bir gelişme, yenileşme içinde olan tarihi, mimari, turistik, doğal özellikleri bulunan alanların, düzenli gelişmesini sağlamak amacıyla fiziki planların hazırlanıp yürürlüğe konmasına olanak veren yasa,
- 4) 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası; Taşınır veya taşınmaz eski eserler ile doğal varlıkların korunup yaşatılması için ilke ve koruma esaslarını belirleme ve düzenlemeye yönelik yasa,
- 5) 18/2012 sayılı Çevre Yasası; Ülkede yaşayan tüm yurttaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi için yapılacak düzenleme ve alınacak önlemleri düzenleyen yasa,
- 6) 47/2000 sayılı Teşvik Yasası; Hazırlanan kalkınma planları ve yıllık programlara uygun, çevre koruma ağırlıklı, yapısal ve bölgelerarası dengesizlikleri giderici özellikleri de içeren ve yatırımlara sağlanacak teşvikleri düzenleyen yasa.

İmar faaliyetleri ve fiziki gelişmeyle ilgili izin ve kontrol işlemleri; teknik personel ve donanımı bulunan belediyeler tarafından yürütülmektedir. Donanımı bulunmayan belediyelerde ise Kaymakamlıklar aracılığıyla Şehir Planlama Dairesi tarafından yürütülmektedir.

Ülke düzeyinde her türlü fiziki plan yapma yetki ve sorumluluğu 55/1989 sayılı İmar Yasası uyarınca, Planlama Makamı olarak görevlendirilmiş bulunan Şehir Planlama Dairesi'ne verilmiştir. Şehir Planlama Dairesi bu yetki ve sorumluluğunu, kalkınma planlarının temel hedef ve amaçları doğrultusunda kullanmaktadır.

Fiziki planların hazırlanması sürecinde, ilgili kurum ve kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve yöre halkının görüş ve önerilerinin alınması yasa gereğidir. Şehir Planlama Dairesi; koruma alanları ile ilgili konularda Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, doğal koruma alanları ile ilgili konularda Çevre Koruma Dairesi, turizm alanları v.b. konularda ise

Turizm Planlama Dairesi ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Ayrıca, planlama çalışmalarının özelliğine göre, gerekli durumlarda, diğer ilgili kurum ve kuruluşlardan görüş ve bilgi almaktadır.

İmar Yasası uyarınca, Planlama Makamı olarak Şehir Planlama Dairesi dört tip plan hazırlamakla yükümlüdür. Bu planlar:

Ülkesel Fizik Plan: Ülke kaynaklarının rasyonel kullanımını sağlamak üzere, sektörel hedef ve yatırımları dikkate alarak, düzenli gelişmeyi özendirme ve denetleme, farklı sektörlerle ilgili genel politikalar ve özel sosyal-kültürel-tarihi-mimari alanları belirlemek amacıyla yapılan ülkesel bir plandır.

İmar Planı: Yerleşim birimlerinin düzenli gelişmesini sağlamak, yörede yaşayanlara sağlık, huzur, sosyal refah içinde yaşanabilir bir çevre oluşturmak; sosyal, tarihi, kültürel ve mimari önemi ve özelliği bulunan yapı ve bölgeleri korumak amacı ile hazırlanan planlardır. Bu planlar, ülkesel fizik planının olmaması halinde Kalkınma Planı'nın ilke, amaç ve hedefleri doğrultusunda hazırlanırlar.

Çevre Planı: Hızlı bir gelişme/ yenileşme içinde olan, tarihi, mimari, turistik, doğal özellikleri bulunan ve sorunların yoğun olduğu alanlar için hazırlanan planlardır.

Öncelikli Alan Planı: İvedilikle çözümlenmesi gereken yoğun sorunları bulunan alanlarda gelişmeleri sınırlandırmak, yönlendirmek, denetim altına almak ve düzenli gelişmeyi sağlamak amacıyla yapılan planlardır.

İmar Yasası uyarınca, planlama makamı tarafından yapılması öngörülen Ülkesel Fizik Plan Bakanlar Kurulu tarafından, İmar Planları/ Çevre Planları ise plan alanında tek bir belediye olması halinde ilgili belediye, birden fazla belediyenin yetki ve sorumluluk alanlarını içermesi durumunda ise Birleşik Kurul tarafından onaylanarak yürürlüğe girer. Birleşik

Kurul; plan alanındaki belediyeler, varsa muhtarlıklar, kaymakamlık ve Şehir Planlama Dairesi temsilcilerinden oluşur.

Koruma alanları ile ilgili planlar/ planlarda öngörülen değişiklikler konusunda ise Eski Eserler Yasası'nın 42. Maddesi uyarınca oluşturulan 'Taşınmaz Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun görüş bildirmesi, karar alması ve onaylaması esası geçerlidir.

55/1989 sayılı İmar Yasası yürürlüğe girmeden önce, yukarıda sözü edilen planların hayata geçirilebilmesi için gereken yasal zemin bulunmamasına rağmen, Şehir Planlama Dairesi Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Lefke kent merkezi ve Güzelyurt'la ilgili fiziki plan çalışmalarında bulunmuştur:

1979 yılında Birleşmiş Milletlerin bir yan kuruluşu olan ve kısa adı UNDP olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı öncülüğünde ve teknik yardımlarıyla, iki toplumlu ortak bir şehir olarak planlanan ve 1984 yılında ilk aşaması ve 1986 yılında ikinci aşaması tamamlanan, ancak uzun yürürlüğe konulamayan Başkent Lefkoşa İmar Planı, 17 Nisan 2001 tarih ve 220 sayılı Amme Enstrümanı ile uygulamaya girmiştir. Söz konusu plan KKTC'de bugüne kadar yapılmış en kapsamlı plan çalışması olmuştur. Plan, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kapsamında birçok uluslararası düzeyde yabancı uzman katkısı ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu plan yasanın yürürlükte olmadığı dönemde tümü ile uygulanamamasına karşın, bazı ana kararları "Fasıl 96" altındaki bölgeleme kuralları çalıştırılarak uygulanmış, konut dışı kullanımlara ilişkin bölgeleme yapılarak, sanayi ve depolama alanları kent dışına çıkarılmış, idari merkez, fuar alanı belirlenmiştir. Söz konusu plan önce 29 Kasım 2005 tarih ve 704 sayılı Amme Enstrümanı ile ilk kez ve daha sonra 18 Şubat 2009 tarih ve 154 sayılı Amme Enstrümanı ile ikinci kez ve 4 Haziran 2012 tarih ve 323 sayılı Amme Enstrümanı ile üçüncü kez tadil edilmiştir.

Başkent Lefkoşa İmar Planı çalışmaları kapsamında çok sayıda proje yıllardır devam etmektedir. Plan alanı içinde öncelikli alan planları olarak nitelendirilebilecek Lefkoşa Sur-içi'nin korunmasına yönelik olarak hazırlanan Girne Caddesi İyileştirme Projesi, Arasta Yayalaştırma Projesi, Selimiye Meydanı projesi uygulanmış, Arabahmet Koruma ve Rehabilitasyon Projesi ise bina restorasyonu ve sokak düzenlemesi şeklindeki uygulamalarla devam ettirilmiştir.

Girne Koruma Çevre Planı 1993 yılında yürürlüğe girmiş olup Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde İmar Yasası uyarınca uygulanan ilk plan olma özelliğini kazanmıştır. İmar Yasa'sının yürürlüğe girdiği 1989 yılında koruma alanı olarak ilan edilen Kale arkası ve Türk mahallesinin korunup, bu alanlarda yer alacak her türlü gelişmenin, koruma amacına uygun bir biçimde düzenlenmesi ve yönlendirilmesini sağlamak öngörülmüştür.

1992 yılında Beylerbeyi Emirnamesi yayınlanmıştır. Bu emirname ile tarihi Manastır civarında yer alabilecek gelişmelerin kontrol ve denetiminin sağlanması öngörülmüştür. 2006 yılında 637 sayılı Amme Enstrümanı olarak yürürlüğe giren Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi ile Beylerbeyi Emirnamesi yürürlükten kaldırılarak yeni emirname kuralları uygulanmıştır.

1993 yılında Girne Beyaz Bölge Emirnamesi yayınlanmıştır. Bu emirname ile Girne Koruma Çevre Planı alanı dışında kalan eski belediye hudutları içindeki bölgede meydana gelebilecek gelişmeleri yönlendirmek, düzenlemek ve denetim altına almak amacı güdülmüştür.

Kapraz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi yayınlanmıştır. 12 Ağustos 2004 tarih ve 463 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazetenin Ek III'nde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; planlama sınırı içerisinde kalan yerleşim birimleri ile sahil şeridi, orman alanları, tarım alanları, kumulları, yabani eşekleri, kaplumbağa yumurtalama alanları, flora ve fauna yapısı, doğal kaynaklar, Apostolos Andreas Manastırı, Antik Karpasia arkeolojik sit alanı, diğer doğal ve arkeolojik sit alanlarının turizm gelişmesi baskısı altında kalan ve yaygın-düzensiz yapılaşma tehdidi olan bölgelerin gelişme disiplini altına alınması güdülmüştür.

2004 Tatlısu-Büyükkonuk Emirnamesi yayınlanmıştır. 25 Ekim 2004 tarih ve 604 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'nde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; Emirname bölgesinde ormanlık ve tarım alanları ile doğal kaynakları, tarihi ve kültürel zenginlikleri, turizm ve konut amaçlı gelişmeler nedeniyle yaygın, yoğun ve düzensiz yapılaşma tehdidi altındaki bölgede sağlıklı, işlevsel, adil, güzel, ekonomik, güvenli, kimlikli ve yaşanabilir yaşam alanları yaratılması öngörülmüştür.

2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi 19 Ağustos 2005 tarihli Resmi Gazete Ek III'nde 479 sayılı Amme Enstrümanı olarak yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu emirnameyle Girne'nin batısındaki 7 köyü içeren düzensiz yapılaşma kontrol altına alınmıştır.

Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi yayınlanmıştır. 30 Haziran 2006 tarih ve 401 sayılı Amme Enstrümanı olarak sayılı Resmi Gazete'nin EK III'ünde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; kamu yararı için, Bafra köyü ve yakın çevresinde yer alan sahil şeridi, orman alanları, tarım alanları, göçmen kuşların uğrak yeri olan dere ve lagun, kıyı kumulları, flora ve faunası ile diğer kaynakları, turizm gelişme alanlarının baskısı ve düzensiz gelişmesine karşı korunması güdülmüştür.

2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi yayınlanmıştır. 2 Ekim 2006 tarih ve 559 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak yürürlüğe giren emirnameyle; emirname bölgesinde orman alanları, harup/zeytinlik, tarım alanları, doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel zenginliklerin konut kullanım amaçlı yoğun ve düzensiz gelişmelere karşı korunması öngörülmüştür.

2006 Beşparmak Dağları Akiferi Koruma Geçiş Süresi Emirnamesi yayınlanmıştır. 18 Ekim 2006'da yürürlüğe giren emirnameyle; 47 yerleşim biriminin idari hudutları içinde bulunan sözkonusu alan içindeki su kaynakları ve orman alanlarının tuizm ve konut kullanım amaçlı gelişmeler nedeniyle yapılaşma ve kirlenme tehdidinin azaltılması amaçlanmıştır. Bu emirname 357/2007 sayılı Amme Enstrümanı olarak yürürlüğe konan Girne 2. Bölge (Değişiklik) Emirnamesi ile belirlenen Planlama Alanı Sınırı içinde kalan bölgedeki kuralları yürürlükten kaldırılarak yerine Girne 2. Bölge Emirnamesindeki kurallar uygulanmıştır.

Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi 16 Kasım 2006 tarih ve 637 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu emirnameyle 31 Ocak 2007'ye kadar geçici süreli olarak Karşıyaka-Bahçeli arasındaki yoğun yapılaşmalara kısıtlama getirilmiştir. Sözkonusu tarihten itibaren emirname yürürlükten kaldırılarak "2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi" yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu emirnamede 30 Ocak 2007 tarih ve 69 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete'nin Ek III'ünde yayınlanarak 31 Ocak 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

“Başkent Lefkoşa İmar Planı, Girne I.’nci Bölge Emirnamesi, Girne 2’nci Bölge Kapsamlı Emirnamesi, Girne Beyaz Bölge Emirnamesi, Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi, Tatlısu-Büyükkonuk Bölgesi Emirnamesi, Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Genel İmar Emri” yayınlanmıştır. 26 Aralık 2007 tarih ve 956 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete’nin EK III’ünde yayınlanarak 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren emirnameyle; uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Başkent Lefkoşa İmar Planı (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri yayınlanmıştır. 26 Aralık 2007 tarih ve 957 sayılı Amme Enstrümanı olarak Resmi Gazete’nin Ek III’ünde yayınlanarak 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren emirnameyle; uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Salamis sit alanı, Karpaz Milli Park alanı, Doğal ve Arkeolojik Sit alanı ve diğer küçük ölçekli sit alanları yukarıda sözü edilen planlar ve plan çalışmalarının yanı sıra, İmar Yasası’nın yürürlüğe girmesi ile birlikte koruma alanı olarak ilan edilen Lefkoşa Sur-içi ve Gazimağusa Sur-içi ve Girne Kale arkası ve Türk Mahallesi’nde Şehir Planlama Dairesi tarafından listeleme çalışması yapılmış, hazırlanan listeler Eski Eserler Yasası uyarınca oluşturulmuş olan Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Şehir Planlama Dairesi İmar kontrol, plan yapma, emirname yayınlama, planlama onayı verme görev ve sorumluluklarının yanısıra, asli görevi olmayan eşdeğer işlemleri için ifraz ekipleri aracılığı ile hizmet vermektedir. Bu çerçevede İTEM Yasası altında fiziki planlamaya dayalı kamu yararına ayrılacak yer tespit çalışmaları ve bunun gibi birçok işleri de Şehir Planlama Dairesi ayrıca sürdürmektedir.

Ülkemizde sistemli olarak nüfus sayımı 1960 yılına kadar sürdürülmüştür, 1974 sonrası ise Kuzey Kıbrıs’ta belirli dönemlerde yapılan tarım sayımı ve seçmen sayımıyla nüfus hakkında veriler derlenmeye çalışılmıştır. Bu sayımların amaçlarının farklı olması nedeniyle nüfusun sosyal ve demografik yapısı hakkında yeterli bilgi edinilememiştir. KKTC’de ilk defa 15 Aralık 1996 tarihinde gerçek anlamda bir Genel Nüfus Sayımı yapılmıştır. Sözkonusu sayımda KKTC’de 166 adet yerleşim birimi tesbit edilmiştir. Bu yerleşimlerden 6’sı kentsel yerleşim ve 160’ı ise kırsal yerleşim birimlerinden oluşmuştur.

Kentsel anlamda nüfusu 5000'in üzerinde olan yerleşim birimleri; Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Lefke ve Gönyeli olarak belirlenmiştir.

30 Nisan 2006 tarihinde KKTC'de ikinci kez "2006 Nüfus ve Konut Sayımı" adı altında Genel Nüfus Sayımı yenilenmiştir. Bu sayımda KKTC 154 yerleşim biriminin 8'i kentsel yerleşim ve 146'sı ise kırsal yerleşim biriminden oluşmuştur. Kentsel anlamda nüfusu 5000'in üzerinde olan kentlere İskele ve Değirmenlik de katılmıştır (tablo 156).

Tablo - 156 Nüfus Sayımına Göre Yerleşim Yeri Büyüklükleri¹
(1996, 2006, 2011)

Yerleşim Yeri Büyüklüğü	1996			2006			2011		
	Yerleşim Yeri Sayısı	Nüfus	Oranı (%)	Yerleşim Yeri Sayısı	Nüfus	Oranı (%)	Mahalle Sayısı	Nüfus	Oranı (%)
0 - 199	44	5,066	2.7	43	4,926	1.3	49	5,822	2.0
200 - 499	55	17,913	9.5	48	16,280	6.5	73	25,320	8.8
500 - 999	36	25,103	13.3	25	17,558	6.9	56	39,655	13.9
1000 - 1999	18	24,791	13.1	15	19,333	7.7	33	46,317	16.2
2000 - 4999	7	17,848	9.5	15	45,508	17.8	30	91,137	31.8
5000 - 9999	2	12,385	6.6	3	19,374	7.6	6	39,383	13.8
10000 - 24999	3	48,722	25.8	3	48,416	18.9	3	38,623	13.5
25000 - +	1	36,834	19.5	2	85,249	33.3	-	-	-
Toplam	166	188,662	100.0	154	256,644	100.0	250	286,257	100.0

¹ De jure nüfus

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

4 Aralık 2011 tarihinde üçüncü kez yapılan Genel Nüfus Sayımı ile KKTC nüfusu ile ilgili bilgiler güncellenmiştir. Ancak 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası uyarınca Bakanlar Kurulu kararı ile köylerin belediyelere bağlanması sonucunda kent-kır tanımındaki nüfus kriteri bir anlamda geçerliliğini yitirmiştir. Konuya ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus yönünden bakacak olursak 1996 yılında %46.8 olan ilçe merkezindeki nüfus oranı sırasıyla 2006 yılı için %48.8 ve 2011 yılı için %56.8'e yükseldiği görülmektedir (tablo 157).

Tablo - 157 Nüfus Sayımına Göre İlçe Merkezleri ve Diğer Bölge Nüfuslarının Dağılımı ¹
(1996, 2006, 2011)

Yıllar	1996		2006		2011	
	Nüfus	Oran %	Nüfus	Oran %	Nüfus	Oran %
1. İlçe Merkezleri	88,285	46.8	125,136	48.8	162,357	56.8
1.1. Lefkoşa	36,834	19.5	49,868	19.5	61,378	21.5
1.2. Gazimağusa	23,295	12.4	35,381	13.8	40,920	14.3
1.3. Girne	12,917	6.9	23,839	9.3	33,207	11.6
1.4. Güzelyurt ²	12,510	6.6	12,391	4.8	18,946	6.6
1.5. İskele ²	2,729	1.4	3,657	1.4	7,906	2.8
2. Diğer Bölgeler	100,377	53.2	131,508	51.2	123,345	43.2
Genel Toplam	188,662	100.0	256,644	100.0	285,702	100.0

¹ De jure nüfus

² 33/1998 sayılı Yasa ile ilçe merkezi olmuştur.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

14.1.2. Çevreyi Etkileyen Sektörlerle İlgili Planlama Çalışmaları

Çevre, doğal çevre ve yapay çevre olarak ele alınabilir. Doğal çevre, canlı ve cansız varlıkların birlikte var oldukları ortamlardır. Yapay çevre ise gerek kent ölçeğinde gerekse yapı ölçeğinde insanın yarattığı çevredir.

Bir araç olarak Fiziki Planlama çevreyi değiştirmede en çok kullanılan yöntemdir. Fiziki Planlama, çevreyi eldeki olanaklar ve ihtiyaçlar çerçevesinde en az zarar verecek şekilde değiştirme olarak düşünülmelidir. Çevre kavramının özünde çevreye en az zarar verecek şekilde değiştirme anlayışı bulunmaktadır. Ülkenin ekonomik kalkınması için gerekli yatırımlar çevreyi kaçınılmaz olarak değiştirmektedir. Birbirine karşıt gibi görünen kalkınma ve çevre arasındaki dengenin bulunması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için gerekli yöntem fiziki planlamadır.

Doğal kaynakları kullanırken bunları tüketmeden kullanmak ve sürdürülebilir dengeleri gözetmek çok önemlidir. Bu dengeler için, fiziksel planların çevresel etkilerinin çok yönlü değerlendirilmesi ve planlamada gerçek gereksinmelerin dışındaki kapasite artışının hedeflenmemesi gerekmektedir.

Ülkenin kalkınmasında başlıca sektörler olarak ele alınan turizm ve eğitim dışında, ulaşım, tarım, sanayi, ticaret ve bunlara bağlı olarak gelişen inşaat sektörü, çevreyi en çok etkileyen sektörler arasında yer almaktadır. Ülkesel düzeyde etkin bir fiziki planlamanın olmayışı bu sektörlerin gelişigüzel plansız gelişmesine ve kıt olan doğal kaynaklarımızın bilinçsizce hızla yok edilmesine neden olmaktadır. Annan Planı'nın 2002 yılında gündeme gelmesiyle, özellikle Girne Bölgesi'nde yaşanan konut ağırlıklı inşaat patlaması bu alanda kötü bir örnek teşkil etmektedir. İnsanoğlunun çevreye bencilce müdahale etmesi ekolojik dengeyi de bozmaktadır. Ayrıca plansız büyüme, sektörlerarası çatışmalara neden olmakta ve sektörlerin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin konut alanındaki plansız büyüme, tarım alanlarının yok olmasını beraberinde getirmektedir.

Günümüzde bütün ekonomik ve sosyal politikalara sürdürülebilir çevre hedefinin entegre edilmesi ve bağlantısının kurulması zorunludur. Ülke kalkınmasının büyük ölçüde turizm potansiyeline dayalı olduğu göz önünde bulundurulursa bunun önemi daha da kolay anlaşılabilir. Turizmin gelişmesinde getirilecek ekonomik özendirme önlemlerinin yanı sıra, düzenli ve bozulmamış bir çevre, tüm taşınmaz mallar ile kıyıların akılcı ve dengeli kullanılması, kültürel ve tarihi zenginliklerin korunması, sonuçta sürdürülebilir yatırımların gerçekleştirilmesi için önde gelen koşul olarak değerlendirilmelidir.

Turizm gelirlerini artırmayı hedefleyen, özellikle yatak kapasitesini çoğaltmaya yönelik planlarda, plan kapsamına giren doğal alanlara ilişkin taşıma kapasitesi, eko-sisteme verilen zararlar, gelecekteki insan kitlesinin gereksineceği enerji kaynakları ve enerji üretimiyle yol açılacak doğa tahribatı gibi konuların değerlendirilmesine gereğince önem verilmemektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) prosedürü yeterince etkin kullanılmamaktadır. Kıyı şeridinde turistik tesis yığılması ile taşıma kapasitesi zorlanan Girne kenti, artan elektrik gereksinimi üzerine kaplumbağa üreme kumsalında ek termik santral inşa edilmesi, dengenin doğa aleyhine bozulmasına kötü bir örnek teşkil etmektedir.

KKTC'nin henüz yapılaşmamış ve bozulmamış alanları, kültürel mirasın zenginliği, değişik türde doğal ve insan yapımı çekiciliklerin var olması ise turizmi olumlu yönde etkilemektedir.

14.1.3. Konut ve Fiziki Planlama

Konut, en kısa tanımıyla birey veya ailenin temel gereksinimlerinden birini karşılayan bir barınak toplumsal, ekonomik ve mekansal içeriği olan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

Ülkesel Fiziki Planlama'nın hedeflerinden bir tanesi de ülkedeki konut ihtiyacını karşılayacak, konut alanlarını ve konut politikalarını saptamaktır. Konut politikaları ülkesel kalkınma planlarında belirtilen ve kentsel/bölgesel planlama ile uyum içinde yürütülen amaç, kural ve önlemleri içerir. Konut politikalarının, konut ihtiyacını karşılayacak çözümlerin yanısıra konut çevresinin sorunları ile burada yaşayanların sosyo-ekonomik durumlarına yönelik çözüm önerilerini de kapsamı gerekmektedir.

8-10 Mart 2006 tarihinde Kıbrıs Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından Kuzey Kıbrıs'ta Konut-Sorunlar-Öneriler başlığı altında II. Konut Kurultayı düzenlenmiştir. Kurultayda 9 oturumda 46 bildiri sunulmuştur. Bu çerçevede; konut tasarımı, konut politikaları, sağlıklı konut, çevresel faktörler, planlama modelleri vb. konuta ilişkin tüm konular tartışılarak, irdelenmiştir. Kurultay sonucunda ortaya çıkan öneriler ülkesel fiziki planın hazırlanmasında, konut alanlarının ve konut politikalarının belirlenmesinde bir bilimsel çalışma olarak değerlendirilmelidir.

Konutla ilgili mevcut mevzuattaki boşluklar ve Lefkoşa dışındaki kentlerin imar planlarının henüz yürürlüğe girmeyişi, kentlerde politikasız ve hedefsiz, dağınık ve çarpık gelişmelere neden olmaktadır. İhtiyacın üzerinde parsel açılması ve dağınık konut yerleşmeleri oluşması ile belediye sınırları delinmektedir. 2016-2018 döneminde KKTC'de bitirilen inşaat sayısı ve açılan arsa sayısı tablo 158'de görülmektedir.

Tablo - 158 KKTC'de İnşaat ve Parselasyon Adeti
(2016-2018)

	2016	2017	2018
İnşaat (Adet)	1,984	1,658	2,532
Arsa (Adet)	700	712	792

Kaynak: DPÖ İnşaat ve Parsel İstatistikleri

Konut alanındaki plansız büyümenin yanı sıra ülkede artan eğitim faaliyetleri de plansız büyümeden payını almaktadır. Yeni kurulan üniversite ve kolejler, çevrelerinde konut, ticaret ve rekreasyon ihtiyacı yaratmakta ve kentin plansız büyümesini daha da artırmaktadırlar.

Konut politikası ve bunun bir parçasını oluşturan kentsel ve kırsal alanlarda konut alanlarının planlanması, ülkesel ve kentsel düzeyde toprağın akılcı ve dengeli kullanılmasıyla doğrudan ilgilidir.

14.1.4. Uygulama ve İmar Denetimi

İmar Yasası uyarınca 1992 yılında yayınlanmış Beylerbeyi Emirnamesi, 1993’de yürürlüğe girmiş bulunan Girne Koruma Çevre Planı ve Girne Beyaz Bölge Emirnamesi işlerlik kazanan ilk plan alanı olmaları sıfatıyla sözkonusu bölgelerde planlama onayı sistemi uygulanmaktadır. Bu sisteme Haziran 1999’da yürürlüğe giren Alagadi Özel Koruma Çevre Planı ve 17 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren Başkent Lefkoşa İmar Planı da dahil olmuştur. İlerleyen yıllarda 12 Ağustos 2004 tarihinde yürürlüğe giren Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi’yle, 25 Ekim 2004 tarihinde yürürlüğe giren 2004 Tatlısu-Büyükkonuk Emirnamesi’yle, 19 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe giren 2005 Girne 1. Bölge Emirnamesi’yle Planlama Onayı uygulanan alanlar çoğalmıştır. Daha sonra 30 Haziran 2006 tarihinde Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi, 2 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2006 Girne Boğaz Bölgesi Emirnamesi’yle, 18 Ekim 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2006 Beşparmak Dağları Akiferi Koruma Geçiş Süresi Emirnamesi’yle, 16 Kasım 2006 tarihinde yürürlüğe giren Girne 2. Bölge Geçiş Süreci Geçici Emirnamesi ve bu emirnameyi 30 Ocak 2007’de yürürlükten kaldıran 2007 Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesiyle, 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Genel İmar Emri ve son olarak yine 4 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe giren Başkent Lefkoşa İmar Planı (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri’yle sistem genişlemiştir.

Planlama onayı ile İmar Yasası'nda tanımlandığı şekliyle taşınmaz mal üzerindeki her türlü gelişme, inşaat, mühendislik, madencilik, tarım faaliyetleri veya üzerindeki binada yapılan herhangi bir nitelik ve kullanım değişikliği, yıkım, Planlama Makamı olarak Şehir Planlama Dairesi tarafından verilecek izne bağlanmıştır. Ancak, uygulamada yaşanan sıkıntı ve gelişen ihtiyaçlara bağlı olarak Şehir Planlama Dairesi'nin çıkardığı bazı emirnamelerde değişiklik yapan İçişleri Bakanlığı 26 Aralık 2007 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 956 sayılı Amme Enstrümanı "Genel İmar Emri" ve Lefkoşa'ya dönük 957 sayılı Amme Enstrümanı "Özel İmar Emri" hazırlamıştır. Söz konusu emirnamelerle belediye ve kaymakamlıklara yetki devri verilerek Şehir Planlama Dairesi'nin yükünün bir nebze azaltılması öngörülmüştür. Böylece telleme, boyama ve benzeri küçük tadilatlar için belediye ve kaymakamlıklardan alınan planlama onayı yeterli olmaktadır. Böylece Şehir Planlama Dairesi'nin temel görevlerini yerine getirmesine daha çok zaman ayırması sağlanmıştır. Yeni aynı şekilde 15 Mart 2016 tarihinde Resmi Gazete'de 194 sayılı Amme Enstrümanı olarak "Girne 2. Bölge Kapsamlı Emirnamesi (Planlama Onayı Verilmiş Gelişmeler) Özel İmar Emri" yayınlanmıştır.

Planı bulunmayan tüm yerleşim yerlerinde gelişmelerin denetimi, inşaat faaliyetlerinin mevzuata uygunluğunun denetlenmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede inşaat ve parselleme dosyalarına yerinde de inceleme yaparak görüş verilmektedir. Bu çalışmalar, kentsel ve kırsal tüm yerleşim birimlerinde teknik personel ve donanımın mevcudiyetine bağlı olarak belediyeler veya kaymakamlık aracılığı ile Şehir Planlama Dairesi tarafından Fasıl 96 Yollar ve Binalar Yasası ile yürütülmektedir.

14.1.5. Parasal Kaynaklar

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 1997 yılı sonuna kadar beş yıllık kalkınma planları daha sonraki yıllarda ise yıllık programlar aracılığı ile planlı bir kalkınma hedeflenmiştir. Her program yılı öncesinde, müteakip yılda Bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlarda yapılacak kamu yatırımları belirlenmekte ve o yıl için gerekli olan kaynak bütçeye konmaktadır. Parasal kaynaklar serbest bırakılabildiği ölçüde yatırımlar gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda fiziki planların uygulanması da gerekli kaynağın bütçeye konulması ve serbest bırakılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Plan alanlarında yerel yönetimlerin mali

açıdan yüklendiği görevler ve kişilere yönelik teşvik uygulamalarında ise süreklilik sağlanamamaktadır.

Yerel kaynakların yanısıra, dış yardımlarla da uygulamalar ve yatırımlar yapılmaktadır. Dış yardımların büyük bir çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti tarafından karşılanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin sağladığı mali katkı büyük ölçüde altyapı yatırımlarına yöneliktir. Yoğun bir biçimde uygulanmakta olan Karayolları Master Planı bu yatırımlar içinde en güncel olanıdır. Bunun yanında, Başkent Lefkoşa İmar Planı kapsamında hazırlanmış bulunan bazı projeler, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler Göçmenler Yüksek Komiserliği (UNHCR) yardımları ile uygulanmıştır. Birleşmiş Milletler'in bir yan kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Proje Servisi Ofisi (UNOPS) Başkent Lefkoşa İmar Planı kapsamındaki Arabahmet Koruma ve Rehabilitasyon Projesi ve Apostolos Andreas Manastırının restorasyon projelerini finanse etmiştir. Arabahmet bölgesi rehabilitasyon projesine USAID; UNHCR ve UNOPS aracılığıyla proje katkıları yapılmıştır. Ayrıca, Amerika Bileşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından finanse edilen ve UNOPS tarafından yürütülen Larnaka'daki Hala Sultan Tekkesi ve Camisinin restorasyonu Aralık 2005'de tamamlanmıştır. Avrupa Birliği'nin yapısal fonlarından, 2006-2011 yılları arasında verilen 259 milyon Euro'luk hibe yardım programından da, kırsal kesimin geliştirilmesi, bölgesel ve kentsel altyapının geliştirilmesi veya fiziki çevrenin korunmasına yönelik katkı sağlanmıştır.

14.1.6. 2018 Yılı Programı Döneminde Yapılan Çalışmalar

Girne Kentinin yaşam ve mekan kalitesini olumsuz yönde etkilemekte olan Girne Beyaz Bölge Emirnamesi Bölgesinde, yaşam ve mekan kalitesinin iyileştirilmesine yönelik, Girne Belediyesi ve Çatalköy Belediyesi ile işbirliği içinde Girne ve Çatalköy İmar Planı çalışmalarına devam edilmiştir.

- Beyarmudu Bölgesine yönelik planlama çalışmalarına devam edilmiş, Taslak Plan Raporu ve Haritaları, 06 Nisan 2017 tarihinde, Beyarmudu Belediyesi ve belde halkına sunulmuştur.
- Gazimağusa, İskele ve Yeniboğaziçi İmar Planı çalışmalarına devam edilmiştir.

Mevcut durumun tespiti için ilgili kurumlardan veri toplanmış, arazi çalışmaları yapılmış, köylerdeki mimari dokuyu tespit etmek için mimari değerlendirme çalışmaları yapılmış ve bunların ışığında Mevcut Durum Raporu hazırlanmaya başlanmıştır.

- En son 10 Aralık 2018'de Mağusa, İskele ve Yeniboğaziçi bölgelerinde yeni bir emirname yayınlanarak bölgeler yüksek kat izinler kaldırılmış, 2019 yılı içerisinde hazırlanacak imar planı ile yeni düzenlemeler getirilmesine karar verilmiştir.
- Başkent Lefkoşa İmar Planı değişikliği için çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda;
Belediye Başkanları seviyesinde toplantılar yapılarak talepleri alınmış, gazete ilanı ile vatandaşın, talep ve önerileri istenmiştir. Vatandaşın gelen talepler ve öneriler toplanmış ve analizleri yapılmıştır. Ayrıca Lefkoşa Türk Belediyesi, Gönyeli Belediyesi ve Alayköy Belediyesi imar ekipleri ile toplantı yapılarak vatandaşlardan ve belediyelerden gelen talepler değerlendirilmiştir.
- Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi'nde değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda;
Mehmetçik Belediyesi'nin talebiyle, Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap Emirnamesi'nde değişiklik çalışmalarına başlanmıştır. Hazırlanan Emirname Değişikliği Taslağı ve Değişiklik Haritası, gazete ilanı ile toplanan belde halkına sunulmuştur. Belediyenin ve belde halkının onayı ile "Bafra ve Yakın Çevresi Birinci Etap (Değişiklik 4) Emirnamesi" Resmi Gazete'de, 11.12.2017 tarih, 204 Sayı, Ek III ve 795 Amme Enstrümanı ile yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi'nde değişiklik yapılmıştır. Bu kapsamda;
Hazırlanan Emirname Değişikliği Taslağı ve Değişiklik Haritası, gazete ilanı ile toplanan Dipkarpaz halkına, Dipkarpaz Belediyesine ve Yeni Erenköy Belediyesi'ne sunulmuştur. Belediyelerin ve Bölge halkının onayı ile "2017 Karpaz Bölgesi Planlama Sınırları İçinde Denetim ve Geliştirme (Değişiklik 1) Emirnamesi" yayınlanmak üzere Turizm ve Çevre Bakanlığına sunulmuştur.
- Lefke İmar Planı çalışmaları kapsamında;
Plan için gerekli olan verilere ulaşmak için ilgili kurumlardan veri istenmiştir.
- Mehmetçik İmar Planı çalışmaları kapsamında;

Mehmetçik Belediyesi tarafından verilen gazete ilan ile Plan süreci başlatılmış, vatandaşların ve belediyelerin talep ve görüşleri istenmiştir.

- Dikmen İmar Planı çalışmaları kapsamında;
Dikmen Belediyesi tarafından verilen gazete ilanı ile Plan Süreci başlatılmış, vatandaşların ve belediyelerin talep ve görüşleri istenmiştir.

Altyapı ve proje çalışmaları kapsamında,

- Lefkoşa İmar Planı, Girne Beyaz Bölge ve Koruma Çevre Planı, Alagadi Çevre Planı, Karpaz Emirnamesi, Tatlısu Emirnamesi, Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, Boğaz Emirnamesi, Girne I. Bölge Emirnamesi ve Girne II. Bölge Emirnamesi bölgelerinde, Şehir Planlama Dairesi'ne gelen planlama onayı dosyalarına göre, parselleme ve yol sistemi çalışmaları yapılmış ve öneriler üretilmiş olup bu görüş ve öneriler, sayısal harita üzerinde gösterilmeye başlanmıştır.
- 55/1989 Sayılı İmar Yasası altında yürürlükte herhangi bir plan veya emirnamenin bulunmadığı ve planlama sisteminin uygulamada olmadığı, Güzelyurt, Gazimağusa, İskele, Karpaz ve Mesarya bölgelerinde Şehir Planlama Dairesi'ne gelen ve altyapı açısından problem teşkil eden dosyalara öneri çözümleri üretilmiş ve dosyalar sonuçlandırılmıştır.
- Karpaz Bölgesi Planlama Sınırı İçinde Denetim ve Geliştirme Emirnamesi sınırları içinde yer alan Milli Park Alanında, izinsiz olarak yapılan turistik bangalov ve restoranların taşınması için belirlenen yer ile ilgili mevcut durum tespit çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında, yerleşime uygun yerlere Gelişme Planı ve Parselleme Projesi hazırlanmıştır.
- Muhtelif bölgelerde parselleme, kavşak çalışmaları ve yol düzenlemeleri yapılmıştır.

Planlama onayı çalışmaları kapsamında, Lefkoşa İmar Planı, Girne Beyaz Bölge ve Koruma Çevre Planı, Alagadi Çevre Planı, Karpaz Emirnamesi, Tatlısu Emirnamesi, Bafra Turizm Alanı Emirnamesi, Boğaz Emirnamesi, Girne I. Bölge Emirnamesi ve Girne II. Bölge Emirnamesi bölgelerinde 55/1989 sayılı İmar Yasası altında, Şehir Planlama Dairesi'ne toplam 3,340 adet Planlama Onayı başvurusu yapılmış, toplam 2,865 adet Planlama Onayı dosyası sonuçlandırılmıştır.

İmar kontrol çalışmaları kapsamında 55/1989 sayılı İmar Yasası altında yürürlükte herhangi bir plan veya emirnamenin bulunmadığı ve planlama sisteminin uygulamada olmadığı, yerler için Fasl 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası altında inşaat ruhsatı için ilgili yetkili makama başvurusu yapılmış olan ve ilgili makam tarafından, Şehir Planlama Dairesi'ne gönderilen 1,006 adet inşaat/parselleme dosyasının 895'i sonuçlandırılmıştır.

14.2.Sorunlar

Planlama çalışmalarında kullanılması gereken sosyo-ekonomik yapıya ilişkin içerikli verilere ulaşmak şehir plancıları açısından istenilen düzeyde olmamıştır. Bu eksiklik yeni vatandaşlık ve nüfus hareketlerindeki yoğunluk da dikkate alındığında, her düzeyde plan çalışmalarının yürütülmesinde bazı zorluklara neden olabilmektedir. KKTC'de genel anlamda planlama çalışmaları yaşamın ve değişimin gerisinde kaldıklarından mevcut duruma yanıt verememektedir.

Fiziki planlamanın önemi, devletin genel politikası içerisinde olması gereken önem ve önceliğe ulaşamamıştır. Buna bağlı olarak 1989 yılında yürürlüğe giren İmar Yasası uyarınca Planlama Makamı olarak görevlendirilen Şehir Planlama Dairesi'nin, temel misyonu olan plan yapma işlevini yerine getirecek bir biçimde (nitelik ve nicelik açısından) örgütlenmesine, teknik donanımının sağlanmasına ve güçlendirilmesine hala ihtiyaç duyulmaktadır.

Eski Eserler Dairesi de yüklendiği görevleri etkin bir biçimde yerine getirebileceği nitelik ve nicelik açısından yeterli bir örgütlenmeye sahip değildir. 60/1994 sayılı Eski Eserler Yasası ile gerek oluşum gerekse kapsam açısından oldukça yetkili ve etkili duruma getirilmiş bulunan Anıtlar Yüksek Kurulu da, tamamıyla Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nin olanakları ile çalıştığından ötürü, yasa ve tüzüklerin kendine yüklediği görev ve yetkileri yerine getirmekte zorluk çekmektedir.

Fiziki planlarla yakinen ilgili olan Çevre Koruma Dairesi, Turizm Planlama Dairesi ve Yerel Yönetimler, gerek örgütlenme biçimi gerekse kadrolarının yetersizliği nedeniyle görevlerini yeterince yerine getirebilecek boyutta değildirler.

Fiziki planların yapılıp hayata geçirilmesi için yasal çerçeve oluşturan İmar Yasasına rağmen, uygulamada gereksinim duyulacak araçlar mevcut değildir. Caydırıcı ve özendirici tedbirler, gelişme hakkının devredilmesi, emlak vergilerinin plan kararlarını teşvik edecek bir biçimde düzenlenmesi v.b eksiklikler gözlemlenen sorunlardır.

Fiziki Planlama'yla ilgili olarak, sosyal, ekonomik ve fiziki planlama anlayışıyla bütünlüklü ve entegre bir planlama şarttır. Kaldı ki, fiziki planlar tek başına yeterli değildir, bunları “yönetim planları”yla desteklemek gerekmektedir. Ayrıca her sektörde ayrı-ayrı yapılan sektörel master planlar, bütünlüklü bir anlayışı yansıtmıyor ve birleştirilemiyor. Bu tür kararlar ortak alınabilmelidir.

Engelli bireylerin sosyal, ekonomik, politik ve toplumsal hayata katılmalarına engel teşkil eden alt ve üst yapıların planlanmasında, fiziki ve mimari engeller kaldırılarak, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik yeterince dikkate alınmamaktadır.

Fiziki gelişme ve imar faaliyetlerini genel olarak veya kendi özel ilgi alanları açısından yönlendiren, denetleyen yasalar (İmar Yasası, Eski Eserler Yasası, Çevre Yasası, Turizm Endüstrisi Teşvik Yasası, Teşvik Yasası, Belediyeler Yasası, Fasıllar ve Binalar Düzenleme Yasası ve bu yasaları tamamlayan tüzükler) arasında zaman – zaman yetki çatışması ve karmaşası yaşanmaktadır.

Yasalar arasındaki yetki karmaşasının yanısıra, icraatları fiziki gelişmeyi yönlendirmek ve denetlemeye yönelik olan kurumlar (Belediyeler, Şehir Planlama Dairesi, Eski Eserler ve Müzeler Dairesi, Çevre Koruma Dairesi, Turizm Planlama Dairesi, Karayolları Dairesi, Polis, Savcılık, v.b.) arasında yeterli iletişim, eşgüdüm ve işbirliği eksikliği, uygulama aşamasında ve sonrasında büyük sıkıntılara neden olabilmektedir.

Fiziki planların (büyük ölçekli ülkesel fiziki plan, imar planları) yapımı ve yönlendirilmesi ile ilgili tikanlıkların aşılmasından dolayı Şehir Planlama Dairesi, zaman içinde daha küçük ölçekli (daha dar kapsamlı) planların yapılıp uygulanmasına yönelmiştir. Bu eğilim, büyük ölçekli planların hazırlanması sürecinin daha da yavaşlamasına neden olmuştur. İmar Emirnameleri de bu bağlamda geçici düzenlemeler olarak kullanılırken, sözkonusu

emirnamelerin yerine kısa sürede imar planları hazırlanarak belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Lefkoşa dışındaki kent imar planlarının tamamlanamayışı veya hiç yapılmamış olması nedeniyle, imar faaliyetleri ve fiziki gelişmeler Fasıl 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası kuralları çerçevesinde özel sektörün istek ve eğilimleri doğrultusunda meydana gelmekte, gerek kentlerde gerekse kırsal alanlarda dağınık, düzensiz ve plansız bir yapılaşma ortaya çıkmaktadır. Plansız ve dağınık yapılaşma sonucunda, bu alanlara diğer sosyal hizmetlerin gitmesi konusunda sorunlar yaşanmakta, altyapı maliyetleri de artmaktadır.

İmar faaliyetleri ve fiziki gelişmelerde özel sektör insiyatifinin ağırlıklı olması, kısa/uzun vadeli parasal değerlerle ölçülebilen ekonomik çıkarların, toplum çıkarlarının önünde tutulmasına yol açmakta, plan çalışmalarının getirmeye çalıştığı düzenlemeler etkisiz hale gelmektedir.

Başkent Lefkoşa İmar Planı'nın uygulanması arzu edilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Bu alandaki sıkıntılar; sorunlara çözüm üretmekteki yavaşlık, siyasilerin plana yönelik kaynak yaratmadaki istek ve yetersizlikleri, kişisel çıkarların toplum çıkarları önünde yer almaya devam etmesi, yasal-örgütsel ve parasal altyapının yeterli düzeyde olmayışı, planda yapılması öngörülen işlerin hangi bütçe ve program yılında yapılacağına belli olmayışı, sorumlu olarak işaret edilen kurumların bunları yapacak iradeyi ortaya koyamamaları, Plan'ın uygulanması aşamasında Şehir Planlama Dairesi ve Belediye'nin her türlü teknik donanım ve personel eksikliği, merkezi yönetimle Belediye arasındaki yetki uyumsuzluğu sıkıntılarının kaynağını oluşturmaya devam etmektedir.

Toplum yararına ayrılan arazilerin amaç dışı kullanımından dolayı okul, yeşil alan gibi kentin ihtiyacı olan sosyal altyapı alanları gelişmemektedir.

Şehirlerarası Trafik Master Plan'ı yanında, şehiriçi trafik master planının olmayışı büyük bir eksikliklerdir. Bazı iyileştirmeler yanında özellikle Lefkoşa trafiğindeki keşmekeş devam etmektedir.

Ülkemizin Deprem Kuşacağı üzerinde yer almış olması, imar planlarının buna göre düzenlenmesini, inşaatlarda zemin etüdünün yapılmasını, inşaatlarda yapı denetimi ve kullanılan malzemenin denetimini zorunlu kılmaktadır. Bu alandaki çalışma ve yasal eksiklikler devam etmektedir.

Yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi altyapısı olmayan veya tamamlanmayan bölgelerin gelişmeye açılmaması ve verilen inşaat izinlerinin durdurulması gerekmektedir. Bu sağlıklı ve sürdürülebilir gelişme açısından tehdit oluşturmaktadır.

Düzensiz ve dağınık gelişme sonucunda, tarımsal araziler yapılaşmaya açılmakta, tarihi ve doğal çevre bozulmakta ve kentler önemli bir kimlik sorunu yaşamaktadır.

Tarihi kentsel alanlar, özellikle Lefkoşa Suriçi ve Gazimağusa Suriçi yeterince korunmamaktadır. Tarihi ve kültürel mirasın korunması, yalnızca anıtsal binalarla sınırlı veya bina ölçeğindeki koruma faaliyetlerinden oluşmamalıdır. Günümüzdeki koruma ile ilgili planlama anlayışı, yalnızca korunacak alanla sınırlı olmadığından kent bütünü içinde ele alınıp planlanması gerekmektedir.

Ülke, kent ve bölge ölçeğinde yapılan plan çalışmalarının sürekliliğinin ve uygulanmasının (planlama - uygulama - yönetim- planların gözden geçirilmesi şeklinde) sağlanması gerekmektedir. Kaldı ki kendi yaptığımız planlara uymamak da bir zaafiyet olarak ortaya çıkmaktadır.

Fiziki Planların büyük yatırım gerektiren kararlarının fiiliyata dönüştürülmesi, büyük ölçüde dış kaynaklı yatırımlara bağlıdır. Özel sektörün mali gücünü, plan kararlarının uygulanmasını sağlayacak doğrultuda kullanmasını özendirecek yasal ve örgütsel çerçeve yeterince bulunmadığı için, plan kararlarının hayata geçirilmesi tamamen kamu sektörünün yatırım karar ve olanaklarıyla sınırlı kalmaktadır.

Dış kaynaklı (USAID, UNDP, UNOPS ve AB Komisyonu'nun yapısal fonlarıyla ilgili) yardımlar Rum tarafının engellemeleri ve KKTC'nin tanınmamasından dolayı yeterince alınamamaktadır. Büyük ölçüde dış kaynaklara bağımlı olma, plan ve programlarda sapmalara neden olabilmektedir.

Tarihi Çevre Koruma Planları'nın uygulanabilmesi, çoğu zaman kamu sektörünün yatırımlarına endekslendiği için çoğu zaman yeterli mali kaynak ayrılamamaktadır. Bazı durumlarda ise parasal kaynaklar aktarılmadığı için koruma amaçlı ayrılan paralar yatırıma dönüştürülememektedir.

15. İskan ve Rehabilitasyon, Konut Edindirme

İskan ve rehabilitasyon uygulamaları Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti denetim ve yönetimindeki bölgede yabancılara ait terkedilmiş konut, küçük işyeri, tarımsal kaynak, arsa ve benzeri taşınmaz malların; mülkiyet, tasarruf, işletme şekli ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir. Kısacası bu uygulamalarla göçmen, şehit ve hadise kurbanı kişilerin en yakınları, malul gazi ve iktisaden güçlendirilecekler tanımına giren ailelerin sağlık koşullarına uygun birer konuta sahip kılınmaları, çiftçi tanımına giren topraksız ve az topraklı haksahibi ailelerin topraklandırılarak üretici duruma getirilmeleri ve küçük esnaf, sanatkar ve benzeri meslek sahiplerinin mesleklerini icra edebilecekleri birer küçük işyerine kavuşturulmaları amaçlanmıştır.

Eşdeğer ise; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları dışında kalan veya sınırları içerisinde olup da her türlü tasarrufu askeri bakımdan sakıncalı görülen taşınmaz malı bulunanlara, ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bölgesindeki taşınmaz malı Rumlar tarafından hasara uğratılmış veya Rumların zor kullanması sonucu terkedilmekten ötürü hasara uğramış malı bulunanlara, bu mallarına veya hasar değerlerine karşılık eşdeğerde başka mal verilmesi işlemidir.

Konut; KKTC yurttaşları için projelendirilen ortak kullanım alanları hariç en az 60, en çok 130 metrekare kapalı alanı olan yapıları anlatır.

Toplu Konut; İdarenin, oluşan ihtiyaca göre belirleyeceği miktarda konuttan oluşan projeyi ve bu projelerle birlikte uygun görülmesi durumunda yapılacak ticari ve sosyal maksatlı yapıları anlatır.

15.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

15.1.1. Eşdeğer ve Tahsis Uygulamaları

Eşdeğer; genellikle Güney Kıbrıs'ta mal bırakan yurttaşlarımızın, bu mallarına karşılık Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde aynı değerde mal alması olarak da tanımlanabilir.

41/1977 sayılı İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası'nın 1.10.1977 tarihinde yürürlüğe girmesiyle bu konuda yasal zemin oluşturulmuştur. Yasayla ilgili tüzüklerin çıkarılması ve Saptama Değerlendirme Tazmin Komisyonları'nın oluşumu ile uygulamaya başlanmıştır.

Toplumumuzun büyük bir kesimini ilgilendiren eşdeğer uygulamalarına hız kazandırmak, mülkiyet işlemlerini süratle tamamlamak ve yoğun müracaatları değerlendirmek üzere 1982 yılında iki adet olarak oluşturulan Saptama Değerlendirme ve Tazmin Komisyonları, 1985 yılında beşe yükseltilmiş, yoğunluk giderildikten sonra tekrar üç olarak düzenlenmiştir. Bugün gelinen noktada görev yapmakta olan 2 komisyonun üyelerinin görevlerine 27 Kasım 2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile son verilmiştir. 4 Kasım 2014 tarihinde yürürlüğe giren 55/2014 sayılı İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal (Değişiklik No:2) Yasası ile Esas Yasa'da yer alan encümen ve komisyonların görev ve yetkilerini kullanmak üzere bir başkan ve beş üyeden oluşan İskan Komitesi oluşturulmuştur.

İlk askı tarihi olan 20.11.1982 tarihinden 31.12.2018 tarihine kadar yapılan eşdeğer işlemleri özeti aşağıdadır;

Açılan Eşdeğer Dosya Sayısı (DD)	33,108
Feragat Veren ve Sonuçlanan Dosya Sayısı	29,142
Feragat Vermeyen ve Bekleyen Dosya Sayısı	3,966

Eşdeğerde mülkiyet verme işlemleri, eşdeğer dosyaları dışında rezerv kaynaklardan kaynak paketi ilan edilmesi suretiyle uzun yıllar sürdürülmüştür.

41/1977 sayılı İskan Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası, zaman zaman uygulamada görülen tıkanıklıkların giderilmesi amacıyla bugüne kadar ondört kez değişikliğe tabi tutulmuştur. Bu çerçevede ön plana çıkan şu değişiklikler sözkonusu olmuştur.

27/1982 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası; Mücahit, Mukavemetçi ve TBK Mensuplarına hizmetlerine karşılık hak edecekleri puan karşılığında mal verilebileceği ve mal değerlendirme çalışmaları konusunda bazı düzenlemeler getirmiştir.

İskan, Topraklandırma ve Eşdeğer Mal Yasası 24/1991 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile önemli bir değişikliğe daha tabi tutulmuştur. Eşdeğer'den hak sahibi olanlara, terkedilen taşınmaz mallarına karşılık olarak mülkiyet verilirken, ilk kez Tahsisten haksahibi olanlara da mülkiyet verilmesi gündeme getirilmiştir. Bu değişiklik ışığında tahsisten haksahibi olanlara ellerinde tuttukları bir konut ve bir küçük işyeri veya bir konut ve yöre normu kadar tarımsal kaynağın toplam puan miktarı 2,000,000 puanı aşmaması halinde mülkiyet verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta puan karşılığı olmadan dağıtılan bu mallar için mülkiyet verilirken ileride Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek ödenmesi gereken puan miktarı tapu kütüklerine yükümlülük olarak kaydedilmiştir. İsteyen haksahipleri puan satın almak suretiyle bu yükümlülüğü kaldırıp devir işlemi yapabilmişlerdir.

24/1991 Sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile 1991 yılında başlayan tahsisten haksahiplerinin mülkiyet çalışmaları 31.12.2018 tarihi itibarıyla aşağıdaki gibidir (Tablo 159).

Tablo - 159 31.12.2018 Tarihi İtibarıyla Tahsisten Mülkiyet Dosyaları'nın Sayı ve Puan Miktarı

	Sayı	Puan Miktarı
Feragat Veren Dosya	12.427	10.282.172.642
Feragat Vermeyen Dosya	417	299.304.601
Toplam	12.844	10.581.477.243

Kaynak : İçişleri
Bakanlığı

Tahsisten Mülkiyet dosyaları SDTK tarafından yürütülmektedir. 2014 yılından itibaren ise SDTK yerine oluşturulan İskan Komitesi tarafından yürütülmektedir.

17/1992 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile de mal değer belgesi ile puan belgesi eşitlenerek, her türlü puan belgesinin eşit muameleye tabi tutulması sağlanmıştır. Ayrıca

her türlü puanla kaynak paketlerine müracaat imkanı verilmiştir. Altıncı dereceye kadar olan Malul Gazilere de bir konut veya 500,000 puan değerinde kaynağın kesin tasarruf belgesi verilebileceği bu düzenlemede yer almıştır.

Mücahit, Mukavemetçi ve TBK mensupları için hazırlanan, Mücahitler, Mukavemetçiler ve TBK Mensupları Hak Sahipleri Tespit Tüzüğü çerçevesinde verilen puan belgelerinin de 17/1992 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile müracaat işlemleri başlatılmış ve bu haksahiplerinin yasal tasarrufunda bulunan taşınmaz mallara da koçan almaları sağlanmıştır. Ayrıca yasal tasarruflarında kaynak bulundurmamayanlar da bu puan belgeleri ile kaynak paketlerine müracaat ederek kaynak alabilmişlerdir (Tablo 160).

Tablo - 160 31.12.2018 Tarihi İtibarıyla Mücahit ve Mukavemetçi,
Dosya ve Puan Miktarı

	Sayı	Puan Mikarı
1. Mücahit + TBK	28.590	10.296.619.792
2. Mukavemetçi (TMT)	6.526	990.904.487
Toplam	35.116	11.287.524.279

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası ile daha önce yükümlü olarak tahsisten haksahiplerine verilen tapuların 1 puan= 20 TL'si (1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla TL'dan 6 sıfır atılmıştır) ödemek suretiyle serbest kalması sağlanmıştır. Bu değişiklikle, mal sahipleri tahsisinde bulunan bir konut ile bir küçük işyeri veya bir konut ile bir norm arazinin puan değeri 2,000,000 puan'ın altında ise 1 puan= 20 TL'si ödemek suretiyle mülkiyet almaları sağlanmıştır. Yukarıda belirtilen ölçülerde malın puan değeri 2,000,000 puanın üzerine çıkması halinde de 2,000,000 puanın üzerindeki miktar için puan satın alınmak suretiyle de mülkiyet işlemleri yürütülmüştür. Ayrıca bu yasa ile yapılan diğer bir değişiklikle İskan Encümeni oluşturularak kaynak paketlerinin dağıtımı, tahsis ve kira kararlarının alınması, münferiden mal verme görev ve yetkisi de Encümen'e verilmiştir. 2014 yılından itibaren ise bu yetki İskan Komitesi tarafından kullanılmaktadır.

39/1998 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasası'yla 42A maddesi gereği 13 Ağustos 1995 tarihinden önce tasarrufunda kira yolu ile konut ve işyeri bulunduranların mülkiyete yönelik işlemleri başlatılmıştır. Ayrıca, bu yasanın yürürlüğe girdiği 14 Temmuz 1998 tarihinden önce T cetveli çıkıp da koçan başvuru dilekçelerini vermeyenlere 6 ay içinde başvuru hakkı verilmiştir. Nüfusundan dolayı norm üzerinde kaynak alanlarla, tahsisten haksahibi olup da norm dahilinde iki milyon puanın üzerinde mal tutanlar, her türlü puan temin ederek veya satın alarak işlemlerini tamamlayabilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, Güney Kıbrıs'ta taşınmaz malı olup da bugüne kadar müracaat edemeyenlere de bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak koçan veya araştırma belgeleriyle yeniden süre sınırlaması konmadan başvuruları temin edilmiştir. Bu çerçevede Güney mallarından mülkiyet ve puan değeri saptanan bir miktar taşınmaz mal, varsa itirazlara fırsat vermek amacıyla ilgili yerleşim birimlerinde Saptama,Değerlendirme ve Tazmin Komisyonu'nca 1 Temmuz 2002 tarihinde askıya alınmıştır. Yurtdışında yaşayanların da bu çerçevede temsilciliklerimize başvuruları sağlanmıştır. Aralık 2003 tarihi itibarıyla Tapu Dairesi'nde 346 yeni dosya açılmıştır.

15.1.2. Taşınmaz Mal Komisyonu Uygulamaları

Bilindiği üzere, 45 yılı aşkın bir süreden beri siyasi çözüm bekleyen Kıbrıs sorununun en temel konularından biri olan mülkiyet sorununa, 1 Temmuz 2003'de KKTC Meclisi'nde onaylanarak yürürlüğe giren 49/2003 sayılı "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hudutları Dahilinde Kalan ve Anayasa'nın 159'uncu Maddesinin 4'üncü Fıkrası Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini" yasasıyla yeni bir boyut getirilmiştir. Buna göre, kuzeydeki Rum mallarına tazminat veya takas yoluyla mülkiyet hakkının ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Tazminat veya takas için başvuruda bulunmayan Rumların mülkiyet talepleri ise çözüm sonrasına ertelenmeye çalışılmıştır. Yasaya göre Rumların tazminat veya takas talebiyle ilgili olarak, bir yıl içinde 30 Temmuz 2003 tarih ve E-1623-2003 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulan Komisyona başvurabilmelerine olanak sağlanmıştır. Bu karar, 1 Temmuz 2004'den itibaren sürenin dolmasıyla birlikte yeniden bir yıl süreyle Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılmıştır.

Daha sonra meydana gelen siyasi ve hukuki gelişmeler sonucunda Rum malları için tazminat ve takas yanında, mal iadesini de öngören yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. KKTC mülkiyet rejminde uluslararası hakukun gereklerini yerine getirme ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından da iç hukuk olarak kabul edilmesi hedefiyle yeni bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. 22 Aralık 2005 tarih ve 222 sayılı Resmi Gazete'nin Ek I'inde yayımlanarak yasalanan ve yürürlüğe giren 67/2005 sayılı "Anayasanın 159'uncu Maddesinin (1)'inci Fıkrasının (b) Bendi Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini, Takası ve İadesi Yasası" (Mülkiyet Yasası)'yla mülkiyet veya kullanım hakkı gerçek veya tüzel kişiye ait olmayan; konumu ve niteliği uyarınca ulusal güvenliği, kamu düzenini ve kamu yararını tehlikeye düşürmeyecek taşınmaz malların hemen iadesini. Tahsisten kullanımda olan veya inkişaf edilmiş malların iadesi yönünde karar alınması halinde, iadenin çözüm sonrasına ertelenmesini. Eşdeğer karşılığı tutulan malların iade kapsamı dışında tutulmasını. Tazminata karar verilen mallarla ilgili miktarın devlet adına İçişleri Bakanlığı tarafından ödenmesini ve eski mal sahibi Rum'un böylece mülkiyet hakkının ortadan kalkmasını düzenleyen sözkonusu yasa uygulamaya girerken, 49/2003 sayılı yasa da, o güne kadar yapılan işlemlere hanel gelmeksizin yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Yasayla oluşturulan Taşınmaz Mal Komisyonu'na Rumlardan gelen başvuru sayısı artmaya devam etmektedir. 21 Aralık 2017 tarihi itibarıyla Rumların Taşınmaz Mal Komisyonu'na sona eren başvuru süresi 67/2017 sayılı değişiklik yasasıyla 21 Aralık 2019 tarihine kadar yeniden uzatılmıştır. Komisyon'a 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla yapılan başvuru sayısı 6,509'a ulaşmıştır. Söz konusu başvurulardan 1111'i sonuçlandırılmıştır. Sonuçlanan bu dosyalardan 181'i geri çekilirken 940'ı tazminat, 2'si için tazminata ek olarak takas, 6'sı için tazminat yanında iade, 1'i için çözümden sonra iade, 3'ü için iade, 4'ü için ret, 1'i için kısmi iade, 5'i için ise 13/2008 sayılı Yasa tahdında satış izni kararı alınmıştır. Komisyonun 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla karara bağladığı dosyalar için ödediği tazminat ve kullanım kaybı miktarı ise 296,547,921 sterlin olmuştur.

Bu arada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), KKTC Taşınmaz Mal Komisyonu'na (TMK) başvurarak, Kuzey'deki eski malına karşılık Güney'deki vakıf malını alma konusunda anlaşmaya varan Kıbrıslı Rum'un Komisyonla olan anlaşmasını onaylamıştır. Böylece taşınmaz malını takas etme şeklinde uzlaşmaya varan ve bu anlaşmayı AİHM'e bildirerek, Türkiye aleyhine yapmış olduğu başvuruyu geri çekme talebini ileten Rum'un başvurusu karara bağlanmış oldu. AİHM'nin 4'üncü dairesi tarafından alınan karara göre

Kıbrıslı Rum'a bıraktığı mala karşılık, Larnaka'da Kıbrıslı Türklere ait 22 dönüm taşınmaz mal verilirken, ayrıca 1 milyon dolar da tazminat ödenmesi kararı verilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Xenides-Arestis davasında, tüm benzer diğer davaları erteleyerek 49/2003 sayılı Mal Tanzim Komisyonu'nu kuran yasayı incelemiştir. Bu Yasa'nın etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu kurmadığının tesbit edilmesinden sonra, KKTC Cumhuriyet Meclisi 67/2005 sayılı Yasa'yı çıkarmıştır. Bu Yasa'yla AİHM'nin Xenides-Arestis kararında işaret ettiği tüm noktalar dikkate alınarak TMK oluşturulmuştur.

Kıbrıs'taki mülkiyet sorununa çözüm hedefiyle Rumlara, Kuzey'deki eski malları için takas, tazminat ve iade amacıyla Taşınmaz Mal Komisyonu'na başvurma hakkı verilmesinin ardından, yeni bir yasayla mal satma imkanı da sağlanmıştır. İlgili malın koçanlı olmaması ve 3 yıldan fazla tasarruf edilmesi şartıyla, tasarruf edene eski Rum sahibi tarafından satılabilmesini düzenleyen 13/2008 sayılı Yasa, Cumhuriyet Meclisi'nin 3 Mart 2008 tarihli birleşiminde oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Yasa kapsamındaki ilk başvuru Ağustos 2008'de yapılmıştır. Söz konusu Yasa; "Anayasa'nın 159'uncu Maddesi'nin (1)'inci Fıkrasının (b) Bendi Kapsamına Giren, KKTC Hukukuna Göre Mülkiyet Hakkı Herhangi Bir Gerçek veya Devlet Dışındaki Tüzel Kişiye Ait Olmayan ve Tasarruf Hakkı Halen Bir Gerçek veya Tüzel Kişiye veya KKTC Devletine Ait Bulunan Taşınmaz Mallar Üzerindeki Hakların Devri ve Kaydedilmesi" adını taşımaktadır.

Demopulas ve Diğerleri Davasında AİHM'nin Büyük Dairesi tarafından sekiz başvuruyu ele alarak TMK'nin etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olup olmadığını tartışmıştır. Büyük Daire önündeki duruşma 18 Kasım 2009'da gerçekleştirilmiş ve Mahkeme kararını 5 Mart 2010 tarihinde açıklamıştır. Bu kararla TMK etkili ve tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmiştir.

15.1.3. Diğer Uygulamalar

İskan ve Rehabilitasyon Dairesi'nin esas görevlerinden birisi de, rezerv kaynaklardan kaynak paketi hazırlamak suretiyle ellerinde puan bulunan haksahiplerine kaynak dağıtımıdır. Kaynak Paketleri ilanı 1982 yılından itibaren başlatılarak 2001 yılına kadar 20 Kaynak Paketi ilan edilerek sürdürülmüştür (Tablo 161). 2002 yılında itibaren

gündeme gelen “Annan Planı” çalışmaları ve daha sonraki gelişmeler çerçevesinde yeni paket açılmamıştır.

Tablo - 161 Kaynak Paketleri

Paket No	Askı Tarihi	Puan Değeri	Eritilen Puan	Açıklanan Kaynak Adedi	Verilen Kaynak Adedi
1	..	26.122.299		122	..
2	..	34.979.743		152	..
3	6.10.1983	51.258.375		207	..
4	2.06.1984	140.999.366		292	..
5	27.03.1985	42.644.932		192	..
6	15.04.1986	37.042.328	500.000.000	208	..
7	6.01.1987	45.639.087		257	..
8	13.11.1987	159.427.546		808	..
9	26.09.1988	163.824.147		1.110	..
10	28.04.1989	34.136.522		60	..
11	4.09.1989	1.490.523.632	262.781.097	8.514	..
12	8.02.1990	1.287.683.687	366.987.296	4.385	..
13	13.04.1990	311.329.098	92.887.830	1.113	10.487
14	13.05.1991	1.858.891.362	375.226.748	12.233	..
15	16.10.1991	3.904.382.312	295.835.381	23.160	..
16	15.06.1992	2.445.633.129	353.273.781	19.634	..
17	1.03.1993	1.807.365.518	495.647.589	16.643	3.120
18	19.09.1995	637.123.664	383.506.252	5.673	2.769
19	9.02.1998	1.849.155.844	768.564.592	30.330	7.358
20	5.06.2001	918.142.635	420.549.875	7.347	3.108
Toplam		17.256.304.226	4.809.372.504	132.440	26.862

1-9'uncu Kaynak Paketleri Saptama, Değerlendirme ve Tazmin Komisyonu tarafından, 10-16'ncı Kaynak Paketleri Eşdeğer Tazmin Komisyonu tarafından, 17-18-19 ve 20'inci Kaynak Paketleri İskan Encümeni tarafından değerlendirilmiştir. İskan Encümeni Başkanlığı tarafından açılan 20'inci Kaynak Paketi vatandaşları tazmin edecek kaynak kalmadığı gerekçesiyle açılan son paket olmuştur.

Mülkiyet verme işlemlerinin bir yöntemi de, kira ile tasarruflarında konut veya işyeri bulunduranlara bu kaynakların koçanın verilmesidir. 52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) yasası 42 A maddesi ile bu tür kaynak tutanlara puan yatırmak suretiyle mülkiyet hakkını getirmiştir. 52/1995 sayılı İTEM (Değişiklik) Yasasından önce yaklaşık 4113 kaynak , kira yöntemiyle ihtiyaçlı kişilerin kullanımına verilmiştir.

Henüz dağıtılmayan ve sahipsiz olan, yabancılara ait rezerv tarımsal kaynaklar (askeri bölgeler dahil), 41/1977 sayılı İTEM Yasası'nın 40 B maddesi tahtında ekonomiye katkı sağlamak amacıyla, tahıl ekim dönemine göre yıllık olarak yöre halkına İskan ve Rehabilitasyon Dairesi Müdürlüğü Tarımsal Şubesi aracılığıyla kiralanmaktadır (Tablo 162).

Tablo - 162 2015-2018 İcar Döneminde Kiralanan Rezerv Tarımsal Araziler
(2015-2016/2016-2017/2017-2018)

İlçe	(Dönüm)					
	2015-2016		2016-2017		2017-2018	
	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı	Kişi Sayısı	Arazi Miktarı
Lefkoşa	313	18.133	324	18.753	335	17.441
Gazimağusa	902	53.412	942	54.901	1002	54.023
Girne	259	7.893	352	7.882	402	6.959
Güzelyurt	599	27.306	582	26.571	619	25.823
İskele	472	13.567	525	15.015	565	14.833
Lefke	-	-	107	1.569	117	1.384
Toplam	2.545	120.311	2.832	124.691	3.040	120.463

Çeşitli dönemlerde mülkiyet işlemlerini hızlandırmak amacıyla haksahiplerine dağıtılan toplam 27,178,243,546 puan için değişik yöntemlerle kaynak dağıtımı yapılarak 22,261,070,755 puan eritilmiştir. Dağıtılan bu kaynakların dökümü 2018 yılsonu itibarı ile aşağıda tablo 163’de görülmektedir.

Tablo - 163 Kaynak Dağıtımları

Yöntem	Dosya Sayısı (Adet)	Eritilen Puan Miktarı
1. D.B.İ.T ile Verilenler	5.198	1.311.034.425
2. İ.E. ile Verilenler	3.843	1.126.095.640
3. E.T.K. ile Verilenler	2.024	602.333.048
4. T.H.S. ile Verilenler	154	87.038.645
5. T.M. ile Verilenler (20 TL ile Eritilen 7.266.632.022)	82.459	2.983.404.875
6. M.M.V. İle Verilenler	2.589	238.603.504
7. Kaynak Paketleri	20.920	3.587.877.709
8. Eşdeğer Dosyaları	69.055	11.504.604.048
9. Münferiden Verilenler	435	79.819.761
10. Ş.H.K. ile Verilenler	1.221	697.903.640
Toplam	187.898	22.218.715.295

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

15.1.4. Konut Edindirme Uygulamaları

Konutu olmayan veya kendi olanakları ile konut sahibi olamayan kişilere, Devletin bu olanağı sağlaması anayasa gereğidir. Anayasa’nın 44. maddesine göre Devlet, konut sahibi olmayan veya sağlıklı ve insanca yaşama koşullarına uygun konutu bulunmayan ailelerin konut gereksinimlerini karşılayacak önlemleri yasa ile düzenlemekle zorunlu tutulmaktadır. Anayasa’nın bir gereği olarak 23/1978 sayılı Sosyal Konut Yasası hazırlanıp yürürlüğe konmuştur. Sosyal Konut Politikası’nı belirleyen bu yasanın, uygulamada zamanla görülen boşluklarının giderilmesi amacıyla 52/1984, 55/1987, 57/2002, 70/2003

ve 71/2005 sayılı Sosyal Konut (Değişiklik) Yasa'ları hazırlanmıştır. Ancak, gelinen noktada sıkıntıları aşmak için yeni 63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası 25 Haziran 2007 tarihinde KKTC Cumhuriyet Meclisi'nde onaylanarak 7 Temmuz'da yürürlüğe girerken, Sosyal Konut Yasası yürürlükten kaldırılmıştır.

Yeni yasanın amacı; “KKTC’de ikamet eden veya yurt dışında ikamet edip kesin dönüş yapacak, kendisinin, eşinin veya velayeti altındaki çocuklarının, oturmaya elverişli bir konutu olmayan yurttaşları, mortgage sistemi ile satış veya uzun süreli icar yöntemiyle sağlık koşullarına uygun, sağlam, ucuz ve kaliteli birer konut sahibi yapmak veya temin etmek veya konut yapımı için arsa veya arazi temin etmek” olarak belirlenmiştir. Yasa, aslında eski Sosyal Konut Yasası’nı günümüz koşullarına uyarlanması anlamına gelmekte olup, getirilen en önemli değişikliğin mortgage yöntemi olduğu vurgulanmıştır. Bu sistemde devletin sadece organizatör olacağı, arsa olarak arazi tahsis edeceğini, projeyi hazırlayacağını, haksahiplerini belirleyeceğini ve araziler üzerinde ilgili finans kuruluşları ile inşaat şirketlerinin faaliyetlerine olanak sağlanacağı belirtilmiştir. Yasa’da konut “KKTC yurttaşları için projelendirilen ortak kullanım alanları hariç en az 60, en çok 130 m² kapalı alanı olan yapılar” olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede inşa edilmesi düşünülen konutların 65-100 ve 120 metrekare şeklinde, üç tip ve dört katlı apartman olarak yapılması da öngörülmüştür.

Kısaca sözkonusu yasa ile Sosyal Konut Yasası iptal edilerek “Konut Edindirme Yasası” adını almıştır. Sosyal Konut Birimi ise “Konut Edindirme Birimi” olmuş ve bu çerçevede Sosyal Konut Fonu kapatılırken “Konut Edindirme İdaresi” adıyla yeni bir yönetim oluşturulmuştur.

63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası çerçevesinde ilk olarak Gazimağusa bölgesinde yapılması öngörülen konutlar için hak sahipliği kapsamında müracaat alınmaya başlanmış ancak müteahhitlerin aşırı hassasiyeti nedeniyle proje ileriye götürülememiştir, yeni bir proje çalışması da yapılmamıştır.

Sosyal Konut Yasası’nın yürürlükte kaldığı yaklaşık 23 yıllık süreçte sosyal konut inşaatlarına fiilen 1983 yılında başlanmış olup Mayıs 1999 tarihi itibarıyla en son tamamlananlarla, etaplar halinde bitirilen toplam 3391 konuttan 2,732’si devlet eliyle

bitirilip hak sahiplerine teslim edilmiştir. Kooperatifler aracılığıyla ise 659 adet sosyal konut Lefkoşa'da yapılmış bulunmaktadır (Tablo 164).

Tablo - 164 Sosyal Konut Üretimi

	Daire ve Ev Sayısı	Alan (m ²)	Tipi	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
1. Devletin Üretimi	2.732				
1.1. Devlet I. Etap	288			1984	1986 (Ekim)
	248	100	Dubleks		
	40	110	Apt.		
1.2. Devlet II.nci Etap	260			1985	1987 (Temmuz)
1. Proje	212	100	Dubleks		
	48	110	Apt.		
Devlet II. Etap	300			1987 (Ocak)	1988 (Eylül)
II. Proje	244	95	Dubleks		
	56	105	Apt.		
Devlet II. Etap	472			1987 (Aralık)	1989 (Eylül)
III. Proje	408	98	Dubleks		
	64	100	Apt.		
1.3. Devlet III'ncü Etap	240			1990 (Ekim)	1993 (Ekim)
	240	107	Apt.		
1.4. Devlet IV: Etap	1.136				
	80	85	Apt.	1993 (Eylül)	1996 (Mart)
	384	100	Apt.	1993 (Eylül)	1996 (Mart)
	24	60	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	136	85	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	264	100	Apt.	1993 (Eylül)	1997 (Kasım)
	8	60	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	40	85	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	88	100	Apt.	1993 (Eylül)	1998 (Ocak)
	112	85	Apt.	1993 (Eylül)	1999 (Mayıs)
1.5. Devlet Lefkoşa	6	70	Prefabrik	1985	1986
1.6. Devlet İskele	10	100	Prefabrik	1986	1987
1.7. Devlet Gönyeli	16	107	Apt.	1989	1990 (Ekim)
1.8. Devlet Akçay	2	..	(Tekkat)
1.9. Devlet Serhatköy	2	..	(Tekkat)
2. Kooperatiflerin Üretimi	659				
2.1. İş Koop I'nci Etap	190	120	Dubleks	1981 (Nisan)	1983 (Aralık)
2.2. İş Koop. (Apt.)	30	120	Apt.	1983 (Ocak)	1987 (Nisan)
2.3. İş-Koop II'nci Etap					
I. Kısım	80	120	Dubleks	1983 (Nisan)	1988 (Mayıs)
II. Kısım	60	120	Dubleks	1983 (Nisan)	1991 (Nisan)
2.4. Öğretmenler Koop.					
I. Etap I. Kısım	62	109	Dubleks	1980 (Ağustos)	1983 (Eylül)
I. Etap II. Kısım	74	109	Dubleks	1980 (Ağustos)	1989 (Şubat)
2.5. Öğretmenler Koop. (Apt.)	41	130	Apt.	1979 (Mart)	1986 (Mayıs)
2.6. Soyak	50	100	(Tek Kat)	1985	1988 (Haziran)
2.7. Güvenlik Kamu Görevlileri Koop.	32	120	Apt.	1984	1986 (Ekim)
2.8. Polis Sosyal Konut Koop.	40	120	Dubleks	1984	1986 (Kasım)
Genel Toplam	3.391				

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Şehit ve hadise kurbanı çocuklarına verilen arsaların altyapı çalışmaları, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Konut Edindirme Birimi tarafından yürütülmesine devam edilmiştir. 2016 yılı itibarıyla İçişleri Bakanlığı tarafından şehit çocuklarına verilen 2003 adet arsanın 336 adetinin altyapı yapım çalışmaları halen sürdürülmektedir (Tablo 165).

Tablo - 165 Şehit Çocuklarına Verilen Arsalar

İlçe	Yerleşim Yeri	Alt Yapısı		Verilen Arsa Sayısı
		Tamamlanmış	Yapılmakta Olan	
1. Lefkoşa	Kermiya	779	-	779
	Kermiya 2. Etap	67	-	67
	Kermiya 3. Etap	-	346	346
2. Gazimağusa	Ayluka	495	-	495
	Yeni Boğaziçi	44	-	44
3. Girne	Çatalköy	205	-	205
	Zeytinlik	70	-	70
4. Güzelyurt	Merkez	7	-	7
5. İskele	-	-	-	-
Toplam		1.667	346	2.013

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

Yürürlükten kaldırılan Sosyal Konut Yasası'nın 35'inci maddesi kapsamında 1989 tarihinden itibaren kırsal bölgelere sosyal konut yapımı amacıyla arsa dağıtımı ve kredi verilmesiyle ilgili tüzük çerçevesinde yeni yasanın yürürlüğe girdiği 7 Temmuz 2007 tarihine kadar 95 köyde 3113 arsa münferit veya toplu olarak haksahiplerine dağıtılmıştır. Kırsal kesim bölgelerine arsa dağıtımı yanında kredi verilmesi ve 145 köyde 2,159 adet hazır konut proje satımı da gerçekleştirilmiştir (Tablo 166).

Tablo - 166 Sosyal Konut Yasası Altında Uygulanan Kırsal Kesim Projeleri

	Kredi Verilen		Arsa Verilen	
	Köy Sayısı	Kişi Sayısı	Köy Sayısı	Kişi Sayısı
Lefkoşa	14	-	12	448
Gazimağusa	22	-	27	954
Girne	13	-	12	443
Güzelyurt	16	-	18	764
İskele	26	-	26	504
Toplam	91	323	95	3.113

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

Gelinen aşamada Konut Edindirme Yasası'nın 7 Temmuz 2007 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, yasa kapsamında kırsal kesim bölgelerinde arsa dağıtım uygulamalarına da yeni düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, kırsal alanlardaki gençlerin konut sahibi olabilmeleri için kendilerine kırsal kesim arsası verilmeye devam edilirken, bu arsaların üzerine bölgenin imarına uygun konutlar yapılmaktadır.

63/2007 sayılı Konut Edindirme Yasası çerçevesinde, köylerde kırsal kesim arsası dağıtmak amacıyla müracaatları kabul eden ve haksahiplerini belirleyen İçişleri Bakanlığı bu dönemde de çalışmalarını sürdürmüştür. Konut Edindirme Yasası altında 2015 yılına kadar 65 yerleşim yerinde 3,021 kırsal kesim arsası verilmiştir (Tablo 167). Hak sahipleri aldıkları arsaların bedelinin %20'sini peşin, geriye kalanını en az 3, en çok 10 yıla kadar taksitlerle ödemek suretiyle ve tapularını alabilmektedir.

5/2010 sayılı Konut Edinme (Değişiklik) Yasası ile kırsal kesim arsa satış bedelinin Bakanlar Kurulu kararıyla %75 oranına kadar düşürülmesi, dağıtılan arsaların satış işlemlerinin üç yıl daha uzatılarak tüm haksahiplerine ulaşılmasını, yasa amaçlarına uygun olmayan projelerin önlenmesini ve ceza faizlerinin %90'ının bağışlanmasıyla ödeme süresinin iki yıl daha uzatılmasını düzenlemiştir.

Aynı şekilde 3/2016 sayılı Konut Edindirme (Değişiklik) Yasası ile de Sosyal Konut Yasası kapsamında olup konut inşaatını bitiren ve/veya başlayan hak sahiplerine satışı için yeni üç yıllık süre verilmiştir. Arsa almış kişilere de arsa satış işlemlerini gerçekleştirmek için yeni iki yıllık süre verilmiştir. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihte sosyal konut ve kırsal kesim kredi borcu olanlara da bir yıl içinde taksitlerinin tamamını ve tahakkuk eden gecikme faizlerinin ve/veya gecikme zamlarının %5'ini ödeme ile borçlarını kapatma

imkanı getirilmiştir. Aynı şekilde Yasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten sonra bir yıl içinde taksitlerini ödeyemeyenler için de taksit borçlarının tümünü ve ek mukavele imza tarihine kadar tahakkuk eden gecikme faizlerini ve/veya gecikme zamlarının %10'unu ödeme ile borçlarını kapatma imkanı getirilmiştir.

Tablo - 167 2015 Yılına Kadar Konut Edindirme Yasası Altında Verilen
Kırsal Kesim Arsaları

İlçe	Yerleşim Yeri Sayısı	Arsa Sayısı
Lefkoşa	8	295
Gazimağusa	19	697
Girne	5	252
Güzelyurt	15	545
İskele	18	1.232
Toplam	65	3.021

Kaynak : İçişleri Bakanlığı

Tablo – 168 2016-2017 yılları Konut Edindirme
Yasası
Altında Verilen Kırsal Kesim Arsaları

		HALİ	KKTC	Toplam
Lefkoşa	Akincılar	17	-	17
Lefkoşa	Yeniceköy	27	-	27
Lefkoşa		44	-	44
Gazimağusa	Kurudere	-	16	16
Gazimağusa	Alaniçi	-	34	34
Gazimağusa	Nergisli	-	4	4
Gazimağusa	Ulukışla	-	41	41
Gazimağusa	Gönendere	-	15	15
Gazimağusa	Sütlüce	19	-	19
Gazimağusa	Pınarlı	-	13	13
Gazimağusa	İncirli	12	-	12
Gazimağusa	Köprü	-	16	16
Gazimağusa	Serdarlı	61	-	61
Gazimağusa	Görneç	16	-	16
Gazimağusa	Aslanköy	-	12	12
Gazimağusa	Paşaköy	-	44	44
Gazimağusa	Akova	-	16	16
Gazimağusa	Yıldırım	-	6	6
Gazimağusa	Korkuteli	-	87	87
Gazimağusa	Muratağa	8	-	8
Gazimağusa	Sandallar	1	-	1
Gazimağusa	Mutluyaka	50	19	69
Gazimağusa		167	323	490
Girne	Şirinevler	-	14	14
Girne	Pınarbaşı	10	-	10
Girne	Akdeniz	16	1	17
Girne	Sadrazamköy	-	8	8
Girne		26	23	49
Güzelyurt	Kalkanlı	143	-	143
Güzelyurt	Mevlevi	-	23	23
Güzelyurt		143	23	166
İskele	Aygün	-	44	44
İskele	Boltaşlı	-	17	17
İskele	Yedikonuk	13	70	83
İskele	Gelincik	-	68	68
İskele	Ziyamet	-	83	83
İskele	Turnalar	-	25	25
İskele	Pamuklu	-	42	42
İskele	Ağıllar	-	14	14
İskele	Büyükkonuk	-	96	96
İskele		13	459	472
Lefke	Bağlıköy	-	1	1
Lefke	Yeşilirmak	-	13	13
Lefke	Taşpınar	6	7	13
Lefke	Yeşilyurt	-	113	113
Lefke		6	134	140

15.1.5. İskan ve Konut Edindirme Uygulamalarının Çevre ve Fiziki Plana Etkileri

İskan işlemleri; 1974 Mutlu Barış Harekatı'ndan hemen sonra Kuzey Kıbrıs'ta terkedilen taşınmaz malların ivedilikle sahiplendirilerek, Kuzey'e göç eden kişilerin rehabilitelerini ve halkın refaha kavuşturulmasını amaçladığından, süratle yapılmıştır. Başlangıçta İskan uygulamaları yapılırken binaların mevcut kullanım durumları ve arazi klasifikasyonları dikkate alınarak yapılmıştır. Ancak çevre planı ve fiziki planlama çalışmaları o yıllarda başlatılmadığından tarihi eserlerin korunması ve geliştirilmesi, doğal, kültürel ve biyolojik değerlerin korunması, kamu amaçları için kaynakların ayrılması, ayrıca turizm alanlarının belirlenmesinde geç kalınmıştır. Zamanla, sahil şeritleri belirlenerek dağıtım dışı tutulmaya çalışılmış, kamu yararı için gerekli alanlar ayrılmış, tarihi eser bölgeleri tespit edilerek korumaya alınmış, özel çevre koruma alanları ilan edilmiş, turizm amaçlı yatırımlar için uygun yerler tespit edilerek bu sektörün gelişmesine yardımcı olmaya çalışılmıştır.

Önceleri tarım amaçlarıyla kullanılan kaynaklar yine aynı amaçla değerlendirilmiştir. Ancak zaman içerisinde kuraklık ve bazı bölgelerde yeraltı sularının tuzlanması nedeniyle narenciye kuruması, sulu tarımdan kuru tarıma yönelmeye neden olmuştur. Kuraklık, alışılmış çevrenin bozulmasına neden olurken bazı mal sahipleri de kısa sürede rant sağlamak amacıyla, çevre faktörünü hiç dikkate almadan arazilerinde kullanım değişikliği yaparak, çevrenin bozulmasına zemin oluşturmuşlardır.

Yabancılardan kalan malların dağıtımından kaynaklanan bazı sorunlar olmasına rağmen, tapulu Türk malları için de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Ülke genelinde fiziki planın ve diğer birçok imar planı ile koruma planlarının zamanında hazırlanıp uygulamaya konulamamış olması, bu anlamda çevre sorunlarının halen yeterince çözümlenememesine neden olmaktadır.

Fiziksel planlamanın amaçları toplumsal gereksinimlerin karşılanmasına yöneliktir. Bunlar toplumsal refah, sağlıklı düzenli gelişme, doğa, tarihi ve kültürel yapıtlar ile çevrenin korunması olarak tanımlanabilir. Bu gereksinimlerin gerçekçi bir biçimde değerlendirilmesi zorunludur.

Konut ve konut edindirme ile ilgili fiziki planlama'nın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ülkenin ve yörenin nüfus özelliklerinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Konut edindirmeyle ilgili fiziki planlamanın yapılmasında mevcut yol ve binaları düzenleme yasa ve tüzükleri (Fasıl 96) ile Lefkoşa, Gazimağusa ve Girne İmar Planı çalışmaları etkili olmaktadır.

Son yıllarda toplu konut üretim ve planlamaları genellikle apartman tipi binalar şeklinde oluşmaktadır. Bunun nedenleri ekonomik imkanların kısıtlı olması ve rezerv arsa kaynaklarının en ekonomik biçimde kullanılması kaygılarının bir sonucudur. Daha çağdaş konut sülletlerinin oluşması için konut alanlarının kent yaşam biçimi olan ticaret alanlarının, yeşil alanların, sanayi bölgelerinin, hizmet sektörünün ve eğitim alanlarının planlama kapsamı içerisinde detaylandırılması gerekmektedir. Ayrıca mevcut ve gelecekteki kent nüfus yoğunlukları göz önünde bulundurularak konut alanları karmaşık bir yapıdan kurtarılarak nüfus yoğun bölgelere apartman, az yoğunluklu bölgelere en fazla iki katlı evler şeklinde düşünülmesi gerekmektedir.

Toplu konutların kentle uyumlu yapılması, imar planlarının sağlıklı olması ve kentin gelişmesinin iyi organize edilmesi ile ilişkilidir. Diğer taraftan geçmişte yapılan sosyal konut inşaatlarının haksahipleri tarafından tapuları alındıktan sonra yasalara aykırı kullanım ve yapılan ilavelerle yaratılan düzensizlik engellenememektedir.

Köyden kente göçü azaltmak için kırsal kesimlerde yerleşim yerleri arasında dengeli bir şekilde konut edindirme politikalarının uygulanmasının devam edilmiştir.

Büyük kentlerdeki rezerv arsaların azalması ve rezerv arsa kaynaklarının özel mülk olması ve istimlaklarının güçlüğü nedeniyle, özellikle toplu konut yapılacak bölgelerde kötü bir tercih olarak kent civarındaki tarım alanlarının parselasyonunu gündeme getirmektedir.

Fasıl 96 Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası gereği açılan konut bölgelerinde bırakılan yeşil alanlar, boş arsa görünümünde olup ot ve çöp yığını haline dönüşmektedir. Yasa gereği yeşil alanların kullanımı ve imarı belediyelere ait olduğu için belediyelerin kısa sürede bu gibi yeşil alanları planlaması ve hizmet götürmesi mümkün olamamaktadır. Devlet eliyle yaptırılan toplu konut alanlarında da durum aynıdır.

15.2. Sorunlar

Eşdeğer konusu ve iskan uygulamaları toplumumuzun en eski sorunlarından birisi olup, 2002 yılından itibaren gündeme gelen “Annan Planı”yla, konu çok daha farklı ve belirsiz bir boyut kazanmıştır. Şimdi ise gelinen noktadaki belirsizlik yeni kaynak paketi ilanlarının açılmasını tamamen dışlarken, halen kullanılmayan eşdeğer puanlarını karşılayacak kaynak sıkıntısı ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Kısa adıyla 67/2005 sayılı Taşınmaz Malların Tazmini, Takası ve İadesi Yasası’yla sözkonusu süreç daha da belirginsizleşmiştir.

İTEM Yasası ve Tüzüklerinde zaman süreci içerisinde gerekli tadilatlar yapılmasına, eşdeğere ilişkin mevzuat çokluğu ve karmaşıklığının ortadan kaldırılmaya çalışılmasına rağmen, konuya ilişkin tarafların çıkar farklılıkları ve bu çıkarları doğrultusunda mahkemelerde açılan davalar yanında, kaynak paketlerinde belirli mallara yapılan talepler işlerin süratle bitirilmesini uzun yıllar engellemiştir.

İşlemleri tamamlanan ve dosyaları feragat aşamasına getirilen bir kısım vatandaşlar, yapılan tüm ikaz ve uyarılara rağmen feragat imzalayıp tapu almaya yeterince rağbet göstermemektedirler. Bu da işlemlerin tamamıyla sonuçlanmasını olumsuz etkilemektedir.

Alçak Orman Tarlaları’nın (Arazileri’nin), bu alanların kullanıcılarına mülkiyet devri zaman-zaman gündeme gelmektedir. Bu tür araziler İTEM Yasası’nda “eşdeğere karşılık verilemez” denmekle birlikte, çeşitli şekilde tahsislerin yapılması veya turizm yatırımı yapılması şartıyla kullanılması sözkonusudur. Bu durum çevrenin ve mevcut ekosistemin bozulmasına neden olabilecek boyutlar taşımaktadır.

Devlet eliyle toplu konut yapımı gündemden düşerken, Konut Edindirme Yasası’nda yeni öngörülen finansman sistemleri ve düzenlemelerle konut üretimiyle ilgili girişim yapılmamıştır.

Toplu konutlarda, yasa dışı olarak oluşan dış tadilat ve yapılaşmalar ile amaç dışı kullanımlar sorun olmaya devam etmektedir.

Şehit ve hadise kurbanı çocuklarına verilen arsaların bir kısmında halen devam eden altyapı çalışmalarının bitirilmemesi, sorun teşkil etmektedir.

16. Kooperatifçilik

16.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

İnsanların yalnız başlarına yapamayacakları veya müşterek yapılmasında yarar bulunan işleri en iyi şekilde uygun fiyatlarda gerçekleştirmek üzere dayanışma sureti ile ekonomik güçlerini biraraya getirmelerinden doğan kooperatifçilik hareketinin ülkemizde uzun bir geçmişi bulunmaktadır.

Ülkemizde kooperatif kuruluşları, üretim, tüketim, kredi ve konut gibi gereksinme duyulan başlıca alanlarda faaliyet göstermektedirler. Faaliyet göstermeyen kooperatif kuruluşları ise durguna alınmakta ve ekonomik yararlığı ortadan kalkan kooperatiflerin de tasfiyesine gidilip tescileri iptal edilmektedir. 2017 yılında 212 olan faaliyet göstermekte olan kooperatif kuruluşu sayısı 2018 yılında yeni kayıt edilen bir kooperatif kuruluşu ve tescili iptal edilen bir kooperatif kuruluş sayısı değişmemiştir.

Tablo - 169 Faaliyet Göstermekte Olan Kooperatif Kuruluşları
(2016-2018)

Kooperatif Türü	2016	2017	2018
1. Kredi Koop.	80	80	78
2. Tüketim Koop.	6	6	3
3. Tasarruf Koop.	24	24	24
4. Kalkınma ve Muhtelif Tür Koop.	101	102	107
Toplam	211	212	212

Kaynak: Kooperatif Şirketler Mukayyitliği

Kooperatifçilik hareketinin geliştirilmesi ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmasının sağlanabilmesi için gerekli araştırma, eğitim örgütlenme, yönlendirme ve kooperatif kuruluşların tescil, teftiş ve murakebesini yapmakla görevli olan Kooperatif Şirketler Mukayyitliği yıl içinde imkanlar nisbetinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Kooperatif Şirketler Yasası'na göre kooperatif kuruluşların her yıl bir defa kamu adına teftiş gereği olmasına rağmen uygulamada henüz bu hedefe ulaşamamıştır (tablo 170).

Tablo - 170 Türlerine Göre Teftişi Tamamlanan Kooperatif Kuruluşları
(2016-2018)

Kooperatif Türü	2016	2017	2018
1. Kredi Koop.	30	31	10
2. Tüketim Koop.	1	1	1
3. Tasarruf Koop.	14	14	16
4. Kalkınma ve Muhtelif Tür Koop.	30	32	20
Toplam	75	78	47

Kaynak: Kooperatif Şirketler Mukayyitliği, Aylık Faaliyet Raporları

Kooperatif kuruluşların en üst birimi ve finansman kaynağı durumunda bulunan K.T. Kooperatif Merkez Bankası kooperatif kuruluşlar yanında özel ve tüzel kişiler ile kamuya da finansman sağlamaktadır (tablo 171). Tablo'dan da görüleceği üzere K.T. Kooperatif Merkez Bankası'nın plasmanları 2018 yılında %37.5 artmıştır. Kooperatif kuruluşlarının kullandığı plasman miktarı da bir önceki yıla göre %8.2 azalarak plasmanlar içinde %0.8 olan payı 2018 yılında %0.5'e gerilemiştir. Plasmanlarda en büyük payı 2017 yılı için ise %87.2, 2018 yılı için %87.1 ile kamu kuruluşları almaktadır.

Tablo - 171 KT Kooperatif Merkez Bankası'nın
Plasman Durumu
(2016-2018)

	A: Miktar	B: % Pay		(₺)
		2016	2017	2018
1. Şahıslar	A....	418,458,066	422,428,346	520,321,919
	B....	13.7	12.2	12.4
2. Kooperatifler	A....	25,443,196	21,254,431	21,091,491
	B....	0.8	0.6	0.5
3. Kamu Kuruluşları	A....	2,604,368,244	3,008,433,542	3,650,473,601
	B....	85.5	87.2	87.1
Toplam	A....	3,048,269,506	3,452,116,318	4,191,887,011
	B....	100.0	100.0	100.0

Kaynak: KT Kooperatif Merkez Bankası

K.T. Kooperatif Merkez Bankası tarafından verilen kredilerin sektörlere göre dağılımına bakıldığı zaman en büyük payı şahsi ve mesleki borçlar-diğer 2017 yılında %83.5 ve 2018 yılında %77.5 oranı ile aldığı görülmektedir. Tarım ise 2017 yılında %15.7, ve 2018 yılında %19.4 oranıyla ikinci sırayı almıştır (tablo 172).

Tablo - 172 KT Kooperatif Merkez Bankası Plasmanlarının Sektörel Dağılımı
(2016-2018)

Amaç	2016		2017		2018	
	Miktar	Pay %	Miktar	Pay %	Miktar	Pay %
1.Tarım	458,894,421	15.1	542,647,484	15.7	814,765,755	19.4
2. Sanayi	6,572	0.0	7,127	0.0	9,788	0.0
3. Nakliye ve Ulaşım	2,249,657	0.1	2,970,259	0.1	1,619,367	0.0
4. Ticaret	22,225,638	0.7	130,770,863	3.8	96,962,455	2.3
5. Turizm	45,464	0.0	26,615	0.0	38,182	0.0
6. Bina ve İnşaat - Sosyal Konut	12,788,517	0.4	16,118,978	0.5	11,170,198	0.3
7. Bina ve İnşaat - Diğer	7,013,930	0.2	13,660,984	0.4	17,016,931	0.4
8. Şahsi ve Mesleki Borçlar-Küçük Esnaf	-	-	-	-	314,781	0.0
9. Şahsi ve Mesleki Borçlar-Diğer	2,545,045,307	83.5	2,745,914,007	79.5	3,249,989,553	77.5
Toplam	3,048,269,506	100.0	3,452,116,318	100.0	4,191,887,011	100.0

Kaynak: KT Kooperatif Merkez Bankası

16.2. Sorunlar

Mali mevzuata titizlikle uyan kooperatiflerin bir kısmının kurumlar vergisi kapsamına alınmış olmaları, enflasyon nedeniyle artan gelirlerinin önemli bir kısmını vergi olarak vermeleri sonucu kooperatiflerin gelişmeleri engellenmekte ve küçülmelerine neden olmaktadır.

Birçok kooperatif kuruluşumuz çok amaçlılık ikesine uyularak oluşturulmuş ve bu yönde faaliyete geçirilmiş, ancak ekonomik büyüklük unsuru üzerinde durulmadığından bir kısım kooperatiflerimiz verimlilik açısından yetersiz kalmıştır.

Birim kooperatiflerle birlikler, gereği gibi kaynak yaratıp ülkede kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli girişim ve yatırımları yapmakta yetersiz kalmaktadır.

Teftişin, kooperatiflere yön verme ve yol gösterip kaynakların rasyonel kullanımını temin, çalışmaların kuruluş amaçlarına uygunluğunu saptamak, mevcut sorunlara bilimsel çözümler getirmek açısından önemi büyük olmasına rağmen, uygulamada az da olsa teftiş geriliği gözlemlenmektedir.

Kooperatif kuruluşlarda çalışanların teknik yönden eğitilmesi, yöneticilerle ortaklara ve genelde topluma yönelik koopedifilik alanında gerekli eğitim hizmeti sunulması istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir.

17. İdari Örgütlenme

17.1 Mevcut Durum ve Gelişmeler

Ülkemizde kamu hizmetlerine bakıldığı zaman 2018 yılı itibarıyla 15,506 kişisi polis-memur-öğretmen ve 2,832 kişisi de işçi olmak üzere toplam 18,338 merkezi bütçeden maaş çeken kamu görevlisi görev yapmaktadır. Aynı dönemde bütçeden maaş çekmekte olan emekli sayısı da 13,795 kişi olup bunların 12,349 kişisi polis-memur-öğretmen emeklisi, 1,091 kişisi mücahit emeklisi, 344 kişisi belediyelerden emekli ve 11 kişisi de diğer emeklilerden oluşmaktadır.

2017 yılında bütçeden maaş çekmekte olan polis-memur-öğretmen sayısı 15,487 kişi, işçi sayısı 2,994 kişi ve emekli sayısı da 13,538 kişi olup 2018 yılında devlette çalışan memur sayısında %0.1 artış, işçi sayısında da %4.0 azalmış ve emekli sayısında %1.9 artış olmuştur. Emekli sayısının memur sayısına yaklaşmasının nedeni ise, 10 ve 15 yıllık hizmet süreleri üzerinden emekli olabilme ve emeklilik tarihinden itibaren yaş sınırı aranmadan emekli aylığı alma hakkına sahip olan personelin, büyük çoğunluğunun mecburi emeklilik yaşına ulaşmadan genç yaşta emekliliklerini istemelerinden ve mevcut emekliler içinde genç yaşta emekliye çıkanların bulunması nedeniyle olmaktadır. Devlette çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2017 yılında % 15.2 iken 2018 yılı için bu pay %13.8 olmuştur (tablo 173).

Tablo - 173 Devletten Maaş Çekmekte Olan Memur,
İşçi ve Emekliler
(2016-2018)

	2016	2017	2018	Değişme %		
				2016	2018	2018
1. Memur Sayısı	15,457	15,487	15,506	0.2	0.2	0.1
2. İşçi Sayısı	2,910	2,949	2,832	-2.8	1.3	-4.0
3. Emekli Sayısı	13,428	13,538	13,795	1.6	0.8	1.9
4. Devlette Çalışanların İstihdamdaki Payı (%)	15.5	15.2	13.8

Kaynak : Devlet Planlama Örgütü

Kamu görevlilerinin hayat pahalılığından korunmasını amaçlayan tüketici fiyatları endeksinde meydana gelen artışın iki ayda bir maaşlara konsolide edilmesi uygulamasına 2009 Haziran'ına kadar devam edilmiştir. Uygulamaya konan tedbirlerle Temmuz 2009'dan itibaren konsolide yapılması işlemi altı ayda bir olacak şekilde düzenlenmiştir. Altı aylık sürelerle konsolide uygulaması, alınan ekonomik tedbirler çerçevesinde sadece 2011 yılı için Hayat Pahalılığı ödeneğinin uygulanması durdurulmak suretiyle, Tüketici Fiyatları Endeksi'nde 2011 yılında meydana gelen %14.72'lik artış maaşlara konsolide edilmemiştir. Bu uygulamanın sonucunda 34/2013 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası ile Ocak 2013'de yasa gereği verilmesi gereken %2.87 hayat pahalılığı oranı ile 100 TL artış alamayacak kişilerin alacağı artış miktarı en az 100 TL olacak şekilde düzenleme yapılmıştır. Temmuz 2013 ve Ocak ile Temmuz 2014 maaşlarına ise oluşan altı aylık hayat pahalılığı oranları maaşlara konsolide edilmiştir.

2015 yılında 7/1979 sayılı Kamu Görevlileri Yasası'na göre Ocak ve Temmuz aylarında uygulanması gereken hayat pahalılığı konsolide oranlarını farklı uygulayabilmek amacıyla (maaşları düşük kamu görevlilerine daha yüksek, maaşları yüksek kamu görevlilerine daha düşük miktarda artış yapabilmek için) 9/2015 sayılı Kamu Görevlileri Yasası'nın Hayat Pahalılığı Ödeneği Hakkını Düzenleyen 25'inci Maddesinin Uygulanmasının Durdurulmasına İlişkin (Geçici Kurallar) Yasası ile durdurularak Ocak 2015'de %1.60 hayat pahalılığı konsolidesi yerine 7/1979 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine 72.24 Türk Lirası, 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine ise 130 Türk Lirası sabit artış yapılmak suretiyle uygulanmıştır. Temmuz 2015'de ise %3.18 hayat pahalılığı konsolidesi yerine 7/1979 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine 144 Türk Lirası, 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerine ise 261 Türk Lirası sabit artış yapılmak suretiyle uygulanmıştır. 2016 yılı Ocak ve Temmuz aylarında altı aylık hayat pahalılığı maaşlara konsolide edilerek uygulamaya devam edilmiştir. Yalnız 47/2010 sayılı Yasa kapsamındaki kamu görevlilerinin Temmuz 2016 maaşlarına hayat pahalılığı oranlarına ilave %1.0 artış yapılarak maaşlara konsolide edilmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında ise Ocak ve Temmuz aylarında 6 aylık hayat pahalılığı maaşlara konsolide edilerek uygulamaya devam edilmiştir.

Kamu görevlilerinin yabancı dil yönünden hizmetiçi eğitimini amaçlayan İngilizce Eğitim Merkezi, belirlenen program çerçevesinde faaliyetlerini etkinlikle sürdürmekte ve kamu görevlilerinin yabancı dil açığının kapatılmasında etkin rol oynamaktadır.

İngilizce Eğitim Merkez'inde 2017-2018 eğitim döneminde toplam 149 kamu görevlisine eğitim verirken 2018-2019 eğitim döneminde toplam 82 kamu görevlisine eğitim verilmiştir (tablo 174).

Tablo - 174 İngilizce Eğitim Merkezinin Kursiyer Sayıları
(2016-2017/2018-2019)

Grup	2016-2017	2017-2018	2018-2019
1	-	30	0
2	21	0	20
3	14	29	0
4	36	44	36
5	25	24	18
6	33	22	8
Toplam	129	149	82

Kaynak : Personel Dairesi, İngilizce Eğitim Merkezi

Kamu görevlilerinin verimliliğini artırmak, üst görevlere hazırlamak ve yetişmelerini sağlamak için hizmetiçi eğitime, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında imkanlar nisbetinde devam edilmiştir. Özellikle Kamu Görevlileri Genel Eğitim Planı'nın 28 Mayıs 1992 tarihinde yürürlüğe girmesiyle kurumlar her yıl belirlenen programa uygun olarak yurt içinde düzenlenen hizmetiçi eğitim programlarına ağırlık vermekte, yurtdışı hizmetiçi eğitim etkinlikleri de programlı bir şekilde sürdürülmektedir.

47/2010 sayılı Kamu Çalışanlarının Aylık (Maaş-Ücret) ve Diğer Ödeneklerinin Düzenlenmesi Yasası 1 Ocak 2011 tarihinden sonra kamuda çalışmaya başlayanları kapsayacak şekilde maaş ve özlük haklarında yeknesalık sağlamak ve performansı artırmak amacıyla yürürlüğe konmuştur.

Uygulamaya konan ekonomik önlemler çerçevesinde 2009 yılında ek mesai ödeneğini azaltmaya yönelik düzenleme 48/2010 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası ile kaldırılarak geçmişte ek mesai ödeneği hesabında kullanılan katsayılarından, hafta içi bire bir nokta beş olan oran bir nokta bire, haftasonu ve resmi tatillerde ise bire iki olan oran bir nokta beşe indirilmiştir. Ayrıca yaz aylarında (Mayıs-Eylül) 35, kış aylarında (Ekim-

Nisan) 40 saat olarak düzenleniş olan haftalık çalışma süreleri yaz kış ayırımı yapılmadan haftalık 39 saat olacak şekilde düzenlenip yaz kış kamuda tek mesaiye geçilmiştir.

Kamu reformunun temelini oluşturan Kamu Görevlileri Yasa Tasarısı Bakanlar Kurulu'nun 25 Aralık 2013 tarihli toplantısında onaylanarak Cumhuriyet Meclisi'ne sevk edilmiştir. Hazırlanan tasarı ile siyasi takdire dayalı üçlü kararname atamalarının kapsamının daraltılması, müşavirliğin ortadan kaldırılması, çalışanla çalışmayanın birbirinden ayırt edilerek çalışanın ödüllendirilmesi, insan kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve kamu hizmetlerine duyulan memnuniyetsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

18/2004 sayılı Kamu Çalışanlarının Aylık (Maaş-Ücret) ve Diğer Ödeneklerinin Düzenlenmesi (Değişiklik) Yasası ve 19/2014 sayılı Kamu Görevlileri (Değişiklik) Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle bu Yasalara bağlı kurum kuruluşlarda geçici personel istihdamı yapılması önlenmiştir. Mevcut geçici personelin ise bu değişiklik yasalarının yürürlüğe girdiği tarihten önceki haklarından aynen yararlanmaya devam edecekleri ve hizmet sürelerinin aynı yöntem ve şartlarla uzatılabileceği bu değişiklik Yasalarınca koruma altına alınmıştır.

17.2. Sorunlar

Benzer görevlerin birden fazla kuruluş tarafından yerine getirilmesi görev ve yetki çatışmasına sebep olmakta ve devletin kıt kaynaklarının verimsiz ve gereksiz bir şekilde kullanılmasına neden olmaktadır.

Kamu görevlilerinin kuruluşlar arasındaki dağılımı dengeli olmadığı için bazı kuruluşlarda personel fazlalığı olurken bir kısmında da personel eksikliği olabilmektedir.

Halen kamu yönetimde yetki devri müessesesine gereği gibi yer verilmemekte, bunun sonucu olarak bakanlık ve daire fonksiyonları seri, süratli ve randımanlı bir şekilde yerine getirilememekte ve vatandaşın işinin tamamlanması için gereğinden fazla zaman harcanmasına neden olunmakta, hatta çoğu kez vatandaşların beklentisi

gerçekleşmemektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak kamu yönetiminin etkinliği ve verimliliği tartışılmakta, vatandaşların tatminsizliği artarak güven duyguları sarsılmaktadır.

Bir kısım kamu kuruluşları uygun olamayan fiziki şartlar ve ortamlarda hizmet vermeye çalışmakta, bu durum verilen hizmeti ve kalitesini sınırlamaktadır.

Hizmetiçi eğitimin yeterli düzeyde yapılamaması kamu görevlileri arasında fırsat eşitsizliği yaratması yanında hizmette aksamalar meydana getirmekte; ayrıca kamu görevlilerinin niteliklerinin yükseltilmesini engellemekte ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Münhal mevkilerin uzun süre boş bırakılıp doldurulmaması verilen hizmeti olumsuz etkilemenin yanında münhallerin doldurulmasıyla üst-ast ilişkilerinde de sorunlar çıkabilmektedir.

Uygulanmakta olan barem sistem ve yelpazesinde dengesizlikler görülmektedir. Bazı mevkiler için uygulanan baremlerin o mevkinin iş kalitesi ve aranan evsafa uygun düşmediği gözlemlenmektedir. Lise ve üniversite mezunlarının barem açısından bir biri içine girmesi ve otomatik yürümler hiyerarşik yapıyı bozmaktadır.

Bazı kamu görevlileri esas görevlerinin yanında aynı hizmeti yasanın ikinci bir iş yapmayı yasaklamasına rağmen, açıkça özel olarak sürdürmektedirler. Bu durum, kamu hizmetlerinde rasyonelliği azaltmakta, belirli meslek grupları arasında eşitsizlikler ve kamunun asli görevlerinin bireysel bazda yürütülmesine neden olmakta ve vatandaşlara da mali külfetler yaratmaktadır.

Kamu hizmetine alınan geçici personel istikbal endişesi nedeniyle görevini yerine getirirken istenilen düzeyde verimli olamamakta, diğer yandan belirli süre için alınan geçici personel süre hitamında durdurulmadığından veya mevcut münhallere geçiciler dışından atama yapıldığından kamu yönetiminde gereksiz kadro artışları meydana gelmektedir.

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında merkezde, taşrada ve merkezle taşra arasında hizmet birimlerinde koordinasyon noksanlıkları gözlemlenmektedir.

Kamu yönetiminde ödüllendirme ve cezalandırma yeterince uygulanmadığı için çalışan ve çalışmayan kamu görevlilerinin birbirinden farkı olmamakta ve motivasyon unsuru zayıflamaktadır.

Bir kısım kamu görevlisinin tayini yapılan mevkide çalıştırılmaması yanında belirli sahalarda yetiştirilmiş olan kalifiye elemanların başka sahalarda çalıştırılması ve/veya kendi istekleri ile çalışmalarını verimin düşmesine ve uzun vadede personelde yetersizleşmeye neden olmaktadır.

Üst-ast ilişkilerinde hiyerarşik yapının korunamaması yanında verilen görevlerle beraber gerekli yetkinin de verilmemesi hizmeti olumsuz yönde etkilemektedir.

Kamu hizmetlerinde denetimin istenilen seviyede uygulanamaması çeşitli sorunlara ve suistimallere sebebiyet verebilmektedir.

İlçelerdeki kamu görevlerinin koordineli bir şekilde yürütülmesi için Kaymakamlıklar çeşitli nedenlerle kendilerine düşen görevleri gereği gibi yerine getirememektedirler.

Kamu yönetiminde hızlı ve kitlesel bir şekilde gerçekleşen emeklilik olgusu sonucunda kamu personeli arasında nitelikli ve yetişmiş tecrübeli işgücü açığının meydana gelmiş olması hizmetlerin yürütülmesinde önemli sorunlar yaratmaktadır. Ayrıca hızlı gelişen ve yeni kavram ve kurumların oluştuğu dünyamızda öne çıkan uzmanlaşma eğilimine kamuda yeterince ayak uydurulamaması nedeniyle etkin personel yetiştirilmesi imkanlarını da sınırlamaktadır.

1 Ocak 2011 tarihinden sonra kamuda çalışmaya başlayan kamu çalışanlarının maaş ve özlük haklarına getirilen düzenlemeler ile özellikle başlangıç maaşlarının aşağıya çekilmiş olması kamuda aynı görevi yapan çalışanlar arasında eşitsizlik yaratmakta, çalışma barışını ve adalet duygusunu zedelemektedir.

18. Yerel Yönetimler

18.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

Yerel yönetimler, bölge, belediye veya köy ve mahalle halkının yerel ortak gereksinimlerini karşılamak üzere kuruluş ilkeleri yasa ile belirtilen ve karar organları dört yılda bir yapılan seçimle oluşturulan kamu tüzel kişileridir.

KKTC’de yerel hizmetler, belediyeler, belediye olmayan yerleşim birimlerinde ise muhtarlıklar eliyle yürütülmektedir. Ülkemizde 2009 yılında belediyelere bağlı olmayan köyler de (Karaman ve Pile köyleri hariç) mevcut belediyelere bağlanmıştır. Bugün faaliyetlerini sürdürmekte olan 28 belediye vardır. Değiştirilmiş şekliyle 51/1995 sayılı belediyeler yasasına göre “kent” nüfusu 5001 veya daha fazla olan beldeleri anlatır. Ancak İlçe Merkezleri, nüfuslarına bakılmaksızın kent sayılırlar. Buna mukabil, 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası’nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşayan nüfusun %48.7’den, %56.5’e yükseldiği görülmektedir.

51/1995 sayılı Belediyeler Yasası ile, belediyelerin gelişmesine ve halkın beklentilerine cevap verilmesine imkan tanımayan eski 15/1980 sayılı Belediyeler Yasası yürürlükten kaldırılmıştır. 23 Ağustos 1995 tarihinde yürürlüğe giren yeni Belediyeler Yasası ile belediyelerin, ülkenin koşulları ve yasal mevzuat gözönüne alınarak olabildiğince özertleştirilmesi, belediye çalışmalarının daha şeffaf hale getirilmesi, katılımın sağlanması, gelir kaynaklarının ve yetkilerinin azami derecede artırılması amaçlanmıştır.

KKTC’de faaliyet gösteren 28 belediye ilk kez 1983 yılında biraraya gelerek 15/1980 sayılı Belediyeler Yasasının 159. maddesi uyarınca güçlerini birleştirerek bu konuda ilk adımı atmışlar ve Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği’ni kurmuşlardır. Ancak Birlikler ve Dernekler Yasasına göre bir tüzükle oluşturulan Belediyeler Birliği’nin yasal olmadığı yönündeki eksiklikten dolayı 4 Haziran 2003 tarihinde Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği Yasası yürürlüğe konmuştur. Belediyeler Birliği’nin kuruluşu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde, belediyelerin kurumsallaşma aşamasına ulaşmasında ve güçlenmesinde önemli bir adım olmuştur.

Belediyelere, Devlet Bütçesinde öngörülen mahalli gelirlerden ayrılan pay 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası'nın değiştirilmiş şekli uyarınca 2010 mali yılından itibaren %6.0 dan %8.5'e yükseltilmiş olup, Devlet Bütçesinden aldıkları bu katkının $\frac{1}{6}$ 'sının tamamını kendi bütçelerinde gösterildiği şekilde altyapı yatırımları için kullanmaları şartı bulunmaktadır.

Belediyelerin gelirleri esas olarak özkaynak gelirleri, devlet katkısı, borçlanmalar ve diğer gelirler olmak üzere dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan özkaynak gelirlerini vergi gelirleri (mülkiyet üzerinden alınan vergiler gibi), vergi dışı gelirler (para cezaları gibi), sermaye gelirleri, bağış ve yardımlarla oluşturmaktadır. Diğer gelirler başlığı altında ise döner sermaye gelirleri, KDV gelirleri gibi gelirlerden oluşmaktadır.

Devlet katkısı belediyelere de-jure nüfus oranları dikkate alınarak dağıtılmaktadır. Tablo 175'de Belediyelerimizin 2018 yılında Devletten aldıkları katkı miktarları ve yüzde payları görülmektedir. İlçe belediyelerimiz Lefkoşa, Gazimağusa, Girne, Güzelyurt, Lefke ve İskele toplam Devlet katkısının %58,8'ini alırken, geriye kalan 23 belediye ise %41.2'sini almaktadır.

Tablo 175 Belediyelerin Devlet Bütçesinden Aldıkları Katkı Miktarları

BELEDİYE	2016		(2016 - 2018)		2018		(₺)
	Devlet Katkısı	% Pay	Devlet Katkısı	% Pay	Devlet Katkısı	% Pay	
AKDOĞAN	2,014,740.16	0.9	1,683,689.40	0.7	2,120,961.53	0.7	
AKINCILAR	334,923.07	0.1	375,953.63	0.1	464,583.34	0.1	
ALAYKÖY	3,150,928.69	1.4	3,744,112.32	1.5	4,626,773.19	1.5	
ALSANCAK	4,613,756.24	2.0	6,236,605.22	2.5	7,281,100.84	2.3	
BEYARMUDU	3,953,809.81	1.7	4,438,180.62	1.8	5,484,465.35	1.8	
BÜYÜKKONUK	2,474,136.81	1.1	2,777,236.80	1.1	3,431,960.22	1.1	
ÇATALKÖY	4,853,808.22	2.1	5,448,435.46	2.2	6,732,884.08	2.2	
DEĞİRMENLİK	7,700,651.58	3.4	11,022,324.30	4.4	13,620,618.80	4.3	
DİKMEN	7,511,064.60	3.3	8,410,120.94	3.3	10,392,776.03	3.3	
DİPKARPAZ	1,612,470.20	0.7	2,264,397.46	0.9	2,798,220.88	0.9	
ESENTEPE	2,073,087.87	0.9	2,327,056.42	0.9	2,875,651.48	0.9	
GEÇİTKALE	1,930,795.62	0.9	2,294,281.08	0.9	2,835,149.33	0.9	
GİRNE	25,313,710.70	11.2	21,464,924.89	8.5	28,551,819.74	9.1	
GÖNYELİ	13,733,310.37	6.1	15,343,169.01	6.1	18,960,264.83	6.1	
GÜZELYURT	14,544,048.61	6.4	17,366,463.27	6.9	21,356,247.90	6.8	
İNÖNÜ	2,513,176.60	1.1	2,821,579.90	1.1	3,486,756.57	1.1	
İSKELE	6,508,793.71	2.9	7,287,713.16	2.9	9,005,764.69	2.9	
LAPTA	10,038,927.62	4.4	11,244,592.06	4.5	13,895,463.27	4.4	
LEFKE	9,012,508.51	4.0	10,082,931.17	4.0	12,459,945.16	4.0	
LEFKOŞA	49,147,140.48	21.7	54,933,769.93	21.8	67,884,204.57	21.7	
MAĞUSA	32,521,310.28	14.3	36,333,156.86	14.4	44,898,565.14	14.3	
MEHMETÇİK	3,202,379.83	1.4	3,594,694.87	1.4	4,100,428.68	1.3	
PAŞAKÖY	2,888,892.11	1.3	3,432,745.68	1.4	4,242,002.83	1.4	
SERDARLI	2,070,511.59	0.9	2,324,387.02	0.9	2,872,077.78	0.9	
TATLISU	1,252,955.74	0.6	1,406,452.06	0.6	1,738,017.97	0.6	
VADİLİ	2,052,477.33	0.9	2,303,920.84	0.9	2,847,061.75	0.9	
YENİBOĞAZIÇI	5,394,670.69	2.4	6,036,574.70	2.4	7,459,674.95	2.4	
YENİ ERENKÖY	4,564,952.47	2.0	5,424,335.79	2.1	6,703,102.79	2.1	
TOPLAM	226,983,939.51	100.0	252,423,804.86	100.0	313,126,543.69	100.0	

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin 2016 – 2018 yılı gelirleri tablo 176’de görülmektedir.

Tablo 176 Belediyelerin Gelirleri
(2016 - 2018)

Yıllar	2016	2017	2018	Değişme (%) (2018/2017)
I. Devlet Katkısı	226,983,939.51	252,423,804.86	313,126,543.69	24.0
Pay (%)	46.5	39.5	41.4	-
II. Özkaynaklar	246,433,099.46	347,951,115.40	380,435,284.17	9.3
Pay (%)	50.5	54.5	50.2	-
III. Borçlanma	13,824,928.99	16,663,082.57	24,151,153.43	44.9
Pay (%)	2.8	2.6	3.2	-
IV. Diğer Gelirler	492,161.87	21,241,649.26	39,408,726.11	85.5
Pay (%)	0.1	3.3	5.2	-
Toplam	487,734,129.83	638,279,652.09	757,121,707.40	18.6

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

2018 yılında 2017 yılına göre borçlanmada 44.9%’lik artış görünmektedir. Borçlanma kalemi, cari yıl içinde alınan kredileri kapsamaktadır. Bundan dolayı bakiye borçlar dahil edilmemektedir.

Belediyelere, Devlet Bütçesinde öngörülen mahalli gelirlerden ayrılan pay 51/1995 sayılı Belediyeler Yasası’nın değiştirilmiş şekli uyarınca 2010 mali yılından itibaren %6.0 dan %8.5’e, 2016 mali yılından itibaren ise %8.5 den %9.0’a yükseltilmiş olup, ilave olarak yerel gelirlerin %0,25 lik kısmı da 2008 yılında belediyelere bağlanan köylerin bağlandıkları tarihteki nüfusu ile son nüfus sayımında nüfusları 6000’in altında olan belediye nüfuslarının toplamı üzerinden her belediyeye nüfusları oranında bölüştürülmektedir. Devlet Bütçesinden aldıkları bu katkının 1/6’sının tamamını kendi bütçelerinde gösterildiği şekilde altyapı yatırımları için kullanmaları şartı bulunmaktadır. 2017 yılında olduğu gibi 2018 yılı başında öngörülen mahalli gelirler yıl sonunda farklı ve öngörülenin üzerinde gerçekleşmesinden dolayı belediyelere yapılan katkı öngörü payının altında olmuştur (tablo 177).

Tablo 177 Belediyelere Yapılan Devlet Katkısının Mahalli Gelirler
İçindeki Payı
(2016 - 2018)

Yıllar	2016	2017	2018
Öngörülen Mahalli Gelirler	2,374,650,000.0	2,821,694,000.0	3,599,418,000.0
Öngörülen Devlet Katkısı (Bütçe)	219,655,130.0	261,006,700.0	322,538,100.0
Gerçekleşen Mahalli Gelirler	2,711,479,996.2	3,386,431,712.8	4,258,654,345.1
Gerçekleşen Devlet Katkısı (Bütçe)	220,425,125.2	263,699,312.7	323,601,570.3
Gerçekleşen Devlet Katkısı (Belediye)	226,983,939.5	252,423,804.9	313,126,543.7
Devlet Katkısının Öngörülen Mahalli Gelirler İçindeki Payı (%)	9.25	9.25	9.25
Gerçekleşen Devlet Katkısı (Bütçe) Gerçekleşen Mahalli Gelirler İçindeki Payı (%)	8.13	7.79	7.60

Belediyelere,devlet bütçesinde öngörülen mahali gelirlerden,

51/1995 sayılı Belediyeler yasasında belirlenen oranlar kadar Devlet katkısı yapılmaktadır.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin giderlerine bakıldığında zaman zaman 2018 yılı için personel giderlerinin, giderler içindeki payının bir önceki yıla göre (45.3%) azalarak %45.1 oranına ulaşmıştır (tablo 178). Personel giderlerinin özkaynak gelirlerine oranının da bir önceki yıla göre azalış gösterip %83.0 oranından %89.8'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo - 178 Belediyelerin Giderleri
(2016 - 2018)

Yıllar	2016	2017	2018	Değişme (%) (2018/2017)
Personel Giderleri	252,156,676.7	288,890,208.51	341,749,736.51	18.3
Pay (%)	51.7	45.3	45.1	-
Mal ve Hizmet Alımları	89,657,569.1	172,545,665.72	231,151,513.95	34.0
Pay (%)	18.4	27.0	30.5	-
Yatırımlar	75,120,733.96	88,134,278.33	105,803,833.82	20.0
Pay (%)	15.4	13.8	14.0	-
Transferler ve Borç Ödemeleri	43,267,994.7	50,381,697.81	54,015,002.92	7.2
Pay (%)	8.9	7.9	7.1	-
Diğer Giderler	27,531,155.5	38,327,801.72	24,401,620.20	-36.3
Pay (%)	5.6	6.0	3.2	-
Toplam	487,734,129.8	638,279,652.09	757,121,707.40	18.6
Özkaynak Gelirleri	246,433,099.46	347,951,115.40	380,435,284.17	
Personel Giderleri / Özkaynak Gelirleri	102.3%	83.0%	89.8%	

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin personel durumuna baktığımız zaman ise 2017 yılına göre 2018 yılında memur sayısında 73 kişilik artış, işçi sayısında 58 kişilik, sözleşmeli personel sayıdaysa ise 4 kişilik azalma olmuştur. (tablo 179).

Tablo - 179 Belediyelerdeki Memur, İşçi ve Sözleşmeli Personel Sayıları
(2016 - 2018)

Yıllar	2016	2017	2018	Değişme (2018/2017)
Kadrolu Memur	1062	981	1049	6.9
Kadrosuz Memur	18	9	14	55.6
Toplam Memur	1080	990	1063	7.4
Kadrolu İşçi	1967	2122	2025	-4.6
Kadrosuz İşçi	225	225	264	17.3
Toplam İşçi	2192	2347	2289	-2.5
Sözleşmeli	9	13	9	-30.8
Genel Toplam	3281	3350	3361	0.3

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

KKTC'nin 2006 Genel Nüfus ve Konut Sayımı'na göre toplam De-Jure nüfusunun 256,644 olduğu dikkate alınır, bu nüfusun %48.7'si ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşamaktadır. 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası'nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yaşayan nüfusun %48.7'den, %56.5'e

yükseldiği görülmektedir. Bu rakama belediye sınırları dışında tutulan Pile, Karaman ve Kantara toplam nüfusu olan 550 kişi dahil edilmemiştir 2011 Genel Nüfus ve Konut Sayımı'na göre 286,257 olan toplam de-jure nüfusun %99.8'i belediye hudutları içerisinde yaşamakta ve belediye hizmetlerinden faydalanmaktadır (tablo 180).

Tablo 180 İlçelere Göre Belediyeleşme Oranı ¹
(2011)

İlçe	Belediye Sayısı	İlçe Nüfusu	Belediye Nüfusu	Belediyeleşme Oranı (%)
Lefkoşa	5	94,824	94,824	100.0
Gazimağusa	10	69,741	69,262	99.3
Girne	6	69,163	69,108	99.9
Güzelyurt	1	18,946	18,946	100.0
İskele	5	22,492	22,471	99.9
Lefke	1	11,091	11,091	100.0
KKTC	28	286257¹	285,702	99.8

¹ 2011 Nüfus Sayımı Sonuçları (De-Jure Nüfus)

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Tablo 181’de belediyelerin nüfus gruplarına göre dağılımına baktığımızda 1000’den az ve 1001-2000 de-jure nüfus grubunda 1’er, 2001-5000 de-jure nüfus grubunda 12, 5001 - 10000 de-jure nüfus grubunda 6 belediye vardır. Bu sonuç bize KKTC’deki belediyelerin 10001 ve üzerinde olan sadece 8 belediyelerden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 181 Nüfus Büyüklüklerine Göre Belediye Sayısı ve Nüfusları
(2011)

Nüfus Dilimi	Belediye Sayısı	Pay (%)	Nüfus	Pay (%)
1000'den Az	1	3.6	390	0.1
1001-2000	1	3.6	1,459	0.5
2001-5000	12	42.9	35,501	12.4
5001-10000	6	21.4	41,520	14.5
10001-50000	7	25.0	145,454	50.9
50000'den Fazla	1	3.6	61,378	21.5
Toplam	28	100.0	285,702	100.0

¹ 2011 Nüfus Sayımı Sonuçları (De-Jure Nüfus)
Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

Belediyelerin mevcut araçları ise tablo 182’de görülmektedir. 2017 yılına göre 2018 yılında belediyelere ait olan araç sayısında artış görülmektedir.

Tablo 182 Belediyelerin Araç Durumu
(2016-2018)

Yıllar	2016	2017	2018
Çöp Aracı	132	144	147
Vidanjör	31	28	30
Dozer	39	35	45
Diger Loader	17	27	28
Kamyon	114	101	115
Su Tankeri	52	52	47
Land-Rover	29	93	84
Kamyonet	206	174	145
Salhane Aracı	10	9	14
Cenaze Aracı	32	31	32
Van	117	119	130
Silindir	18	16	20
Beton Yoğurma Aracı	33	32	37
Greyder	5	7	6
Traktör	15	18	17
Otobüs	14	18	16
Minibüs	41	44	48
Salon Araba	175	161	177
Lift	23	23	23
Motorsiklet	126	135	132
Diğer	80	58	55
Toplam	1309	1325	1348

Kaynak: Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği

18.2. Sorunlar

Belediyelerimiz, çağdaş gereksinimlerin karşılanması amacıyla gerekli hizmet sunumunu gerçekleştirebilmek için mali sorunlarla uğraşmaktadırlar. Mali sorunların aşılması maksadıyla denetim mekanizması getirilmelidir.

Belediyelerin ana hizmet alanları olan yol, su, kanalizasyon, sağlık ve imar konularında özellikle bilgi ve deneyim gerektiren hizmetlerde birkaç kent belediyesinin dışında tüm belediyeler kalifiye personel yetersizliği nedeniyle güçlük çekmektedir. Buna mukabil personel sayısındaki artış dikkate alındığında yerel yönetimlerin hantal ve verimsiz bir yapıya sahip olmaya başladığını gözlemlemekteyiz. Bundan dolayı personel alımı konusunda merkezi bir sınav yapılması ve bu konuda yasal düzenlemeler yapılması elzemdir. Ayrıca, belediye hizmetlerin en üst düzeyde ve kaliteli bir şekilde halka ulaşmasını sağlamak için yerel yönetimlerin coğrafi temeller üzerine yeniden yapılandırılması ve paylaşımlı hizmet modeliyle yerel yönetimlerin birlikte çalışması teşvik edilmesi gerekmektedir.

Belediyeler yasası ve belediye personel yasası gözden geçirilerek verimin artırılması yönünde gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Belediyelerde çalışan personelin eğitime yönelik olarak düzenlenen seminer, kurs ve benzeri programlar yeterli düzeyde yapılamamaktadır.

Belediyelerimizin çoğu ekonomik bakımdan sıkıntı çekmektedir. Belediyeler çalışanlarını ödeyebilmek için devletten avans çekmek zorunda kalmakta, birçok belediye yatırım konusunda beklentilere cevap verecek bir gelişme gösterememektedir.

Yerel yönetimlerde bütçe disiplininin oluşturulması, stratejik önceliklere göre kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve sonuçların raporlanması gerekmektedir. Bundan dolayı “Yerel Yönetimlerin” bütçe sistemlerinde reforma gidilmesi ve “Çok Yıllı Bütçe Sistemi”ne geçilmesi yönünde çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Değiştirilmiş şekliyle 51/1995 sayılı belediyeler yasına göre ‘‘kent’’ nufusu 5001 veya daha fazla olan beldeleri anlatır. 14/2008 sayılı Belediyeler (Değişiklik) Yasası’nın verdiği yetki uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından kaymakamlıklara bağlı köylerin belediyelere bağlanması sonucu 2006 nüfus dağılımı yeniden düzenlenmiştir. 2008 sonrası köylerin belediyelere bağlanması sonucu ilçe merkezlerindeki belediye sınırları içerisinde yasayan nüfusun arttığı görölmektedir. Bundan dolayı yeni bir kent tanımlamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

19. Beşeri Kaynaklar, Aile, Kadın, Çocuk ve Engelliler

19.1. Mevcut Durum ve Gelişmeler

19.1.1. Beşeri Kaynaklar

Ülkelerin birbirleriyle rekabet edebilmelerinin insan kaynaklarına verilen önem çerçevesinde mümkün olabileceği genel olarak kabul görmüş bir olgudur. Bu düşünceden hareketle ülkemizde de insan kaynaklarının ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme hedeflerine uyumlu bir şekilde geliştirilmesi için çaba sarfedilmesi gerekliliği önem kazanmaktadır.

İnsana yapılan yatırımlar içerisinde büyük önemi olan sağlık ve eğitim yatırımlarının gelişmiş ülke standartlarına göre ülkemizde arzulan düzeyde olmaması, giderilmesi gereken önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Ancak okullaşma oranının gelişmiş ülke standardında olması ilerisi için umut verici bir durum olarak değerlendirilmektedir. 2018 “yılına ait hazırlanan yaşam tablosunda doğuştaki yaşam ümidinin kadınlarda 84.0 yaş, erkeklerde 81.3 yaş olması önem arz etmektedir.

19.1.2. Aile

Aile toplumdaki en küçük kurumdur. Bu özelliği dolayısıyla toplumun genel düzeyini pek çok yönden yansıtabilmesi açısından önem taşımaktadır. Aileyi olumlu yönde etkileyecek düzenlemelerin toplumun geneline yansıtacağı düşüncesinden hareketle aileye her açıdan önem verilmektedir. 1951 yılında yürürlüğe girmiş olan eski Aile Yasası, sosyal ve kültürel açıdan önemli gelişmeler kateden toplumumuzun ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştı. Bu çerçevede aile içinde eşitliği ve eşit paylaşımı öngören yeni "Aile (Evlenme ve Boşanma) Yasası" 26 Ocak 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1/1998 sayılı Yeni Aile Yasası ile aile kurumuna çağdaş düzenlemeler getirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede nişan ve evlilik yaşında değişiklik yapılmış, soyadı konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca boşanma halinde edinilmiş malların

eşitlikçi bir anlayışla paylaşımı konusunda hükümler konmuştur. Bu düzenleme boşanma halinde tarafların mağdur duruma düşmemesi gayesi gözetilerek yapılmıştır.

Cumhuriyet Meclisi 1996 yılında “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)” ile 2011 yılında “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi”ni onaylanarak iç hukukumuzun bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla mevcut Aile Yasası’nda düzenlemeye gitme ihtiyacı doğmuştur. 2015 yılında 34/2015 sayılı Aile (Evlenme-Boşanma) (Değişiklik) Yasası ile sözkonusu sözleşmelerde belirtilen temel prensipler ışığında, modern hukuk devletlerindeki uygulamalar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da göz önünde bulundurularak yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile evlenme ve boşanma durumunda tarafların uğrayabileceği mağduriyetleri en aza indirme amacı güdülmüş, başta çocukların sağlığı ve esenliği göz önünde bulundurularak, kişilerin insan haklarını gözetilen eşitlik sağlayıcı değişiklikler yapılmıştır.

Ülkemizdeki evlenme ve boşanmaların seyri tablo 183’de görülmektedir. 2018 yılında evlenmelerde bir önceki yıla göre %5.1 oranında azalırken boşanmalarda %8.4 oranında artmıştır.

Tablo - 183 Yıllara Göre Evlenme ve Boşanma Sayısı
(2016-2018)

Yıllar	2016		2017		2018	
	Sayı	% Değişim	Sayı	% Değişim	Sayı	% Değişim
1 Evlenme Sayısı	1,204	-4.0	1,205	0.1	1,144	5.1
2. Boşanma Sayısı	841	5.4	864	2.7	937	8.4

Kaynak: İstatistik Kurumu

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 4 Aralık 2011 tarihinde yapılan Genel Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre ortalama hane halkı büyüklüğü 2.95 olarak saptanmıştır.

19.1.3. Kadın

Kadın hakları, eşitliği ve özgürlüğü veya başka bir deyişle "statüsü" üzerindeki tartışmalar insanın doğuşu ile başlamıştır. Fakat bu tartışmaların üçyüz yıl öncesinde aranması eğilimi vardır. Daha da olumlu ve belirgin çalışmalar ise, XIX. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi, teknik gelişmelerin, endüstrileşmenin ve büyük çapta savaşları izleyen sosyal reformların daha ziyade bu döneme rastlamasıdır. Endüstrileşmenin getirdiği yeni koşullar, dünya kadınlarını ev dışına, iş hayatına doğru çekmeye zorlamıştır.

Özellikle 1960'lı yıllarda gelişip yayılan kadın hareketleri sonucunda kadının toplumdaki konumu her açıdan sorgulanmaya başlanmıştır. Dünyada her alanda yasal ve kurumsal düzeyde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik mücadeleler verilmektedir. Dünyada gelişen kadın hareketlerinden etkilenen ülkemizde de bu alanda örgütlenme girişimleri artmış ve kadın-erkek eşitliğini sağlama amacına yönelik çabalar giderek yoğunlaşmıştır.

KKTC'de kadının yasal, siyasal ve çalışma yaşamındaki konumuna bakıldığında bazı tespitler yapmak mümkündür.

Birleşmiş Milletlerin 1979 yılında kabul ettiği "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW) ülkemizde Cumhuriyet Meclisi'nin 8 Mart 1996 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Bu sözleşmede "Her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı önyargıların geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek" gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca bu sözleşmenin 4. maddesinde kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için taraf devletlerce alınacak geçici ve özel önlemlerin ayırım olarak mütalaa edilemeyeceği ve hiçbir şekilde eşitsizlik veya farklı standartların muhafazası sonucunu doğurmayacağı ifade edilmiş ve fırsat ve uygulama eşitliği hedeflerine ulaşıldığı zaman

bu önlemlere son verilebileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede kadın örgütleri eşitliğin sağlanması amacıyla siyasal yaşamda kadınlara kota uygulanması gerekliliğini gündeme getirmişlerdir.

Kadınlara karşı ayrımcılık kadar önemli sayılabilecek bir diğer konu kadına yönelik şiddettir. Avrupa Konseyi tarafından 2011 yılında İstanbul'da imzalanmış “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi”, ülkemizde Cumhuriyet Meclisi'nin 5 Aralık 2011 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Bu sözleşme “Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi kadınlara yönelik şiddetin yapısal boyutunu ve bu şiddetin erkeklerle kıyaslandığında kadınları zorla ikincil bir konuma sokmanın çok önemli toplumsal mekanizmalarından biri olduğunu kabul ederek” kadına yönelik her türlü şiddetin engellenmesi ve engellenmesine yönelik her türlü tedbirin alınmasını içermektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların oluşturulup uygulamasına yönelik maddeler yer almaktadır.

Kadının siyasal yaşamdaki yeri açısından ülkemize baktığımızda uzun yıllar boyunca siyasette büyük ölçüde erkeklerin etkin olduğu görülmektedir. Kadınların siyasetle ilgisi daha fazla seçmen düzeyinde sınırlı kalmıştır. Ancak zaman içerisinde kadın hareketlerinin de etkisiyle kadınların siyasete aktif olarak katılmasında sınırlı da olsa bir gelişme kaydedilmiştir. Ülkemizde kadının siyasal yaşama fiilen katılması özellikle 1990'lı yıllarda başlamıştır. Kadınlar bugün 50 sandalyeden 9 tanesine sahiptirler. Bu da %18 gibi düşük bir oranı ifade etmektedir. Kadınların siyasete daha etkin katılmaları sonucunda, halkımızın aydın nitelikleri de dikkate alındığında, ileride daha yüksek bir temsiliyet sağlayacaklarını söylemek mümkündür.

Kadın ve Aile Sorunları Birimi'nin daire statüsüne kavuşturulabilmesi için yürütülen çalışmalar 2002 yılı içerisinde tamamlanmıştır. “Kadın Çalışmaları Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası” Cumhuriyet Meclisi'nin 26 Şubat 2002 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Daire, adı ve fonksiyonları 17 Kasım 2014 yılında güncellenerek “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası” çerçevesinde yoluna devam etmiştir. Yasa değişikliği, “toplumsal cinsiyet eşitliğini, geliştirmek, kadınların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi yaşamdaki işlevlerini güçlendirmek; kadının sağlık, sosyal ve hukuki güvenliğini sağlamak, eşit haklara sahip bireyler olarak kadınların toplumsal yaşamda yer almalarını ve kalkınma sürecine etkin

katılımlarını gerçekleştirerek çağdaş aile yapısının güçlenmesini sağlamak, kadını korumak ve desteklemek” amacıyla yapılmıştır.

2006 KKTC Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre 256,644 kişi olan toplam nüfusumuzun 118,076’sı (%46.0) kadındır. 2011 yılında yapılan KKTC Nüfus ve Konut Sayımı sonuçlarına göre 286,257 kişi olan toplam nüfusumuzun 135,774’ü (%47.4) kadındır.

Kadınların işgücü piyasasındaki durumunu görebilmek açısından Hanehalkı İşgücü Anketleri önemli bir veri kaynağıdır.

2018 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre istihdam edilenlerin %36.4’sını (48.155 kişi) kadınlar oluşturmaktadır. İstihdam edilen kadınların %89.3’ü hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kadınların %89.0’ı ücretli ve yevmiyeli, %9.0’u kendi hesabına ve işveren, %2.1’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Ülkemizde istihdamdaki kişilerin kadın-erkek ayrımına göre durumu tablo 184’de görülmektedir.

Tablo - 184 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı (2016-2018)

	2016		2017		2018	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1. Kadın	42,897	36.2	43,060	35.6	48,155	36.4
2. Erkek	75,490	63.8	77,938	64.4	84,256	63.6
Toplam	118,387	100.0	120,998	100.0	132,411	100.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Ülkemizdeki işsizler kadın-erkek ayrımına göre değerlendirildiğinde 2018 yılında toplam işsizlerin %48.2'sinin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Bu, kadınların işgücü piyasasına erkeklere göre daha düşük oranda katılmasının doğal bir sonucudur (tablo 185).

Tablo - 185 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre İşsizlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (2016-2018)

	2016		2017		2018	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
1. Kadın	3,686	45.6	3,661	49.1	4,761	48.2
2. Erkek	4,390	54.4	3,792	50.9	5,111	51.8
Toplam	8,076	100.0	7,453	100.0	9,873	100.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

İstihdamdaki kişilerin ana ekonomik faaliyet alanlarına göre ayrımına bakıldığında gerek kadınlarda gerekse erkeklerde ilk sırayı hizmetler sektörü almaktadır. 2018 yılı içerisinde 43.020 kadın ve 64.499 erkek hizmetler sektöründe çalışmıştır (tablo 186).

Tablo - 186 Hanehalkı İşgücü Anketlerine Göre Ana Ekonomik Faaliyet Alanları ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2016-2018)

Ekonomik Faaliyetler	2016				2017				2018			
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Tarım	1,095	2.6	3,166	4.2	1,384	3.2	2,940	3.8	890	1.8	2,657	3.2
Sanayi	2,933	6.8	8,631	11.4	1,602	3.7	9,564	12.2	3,458	7.2	8,584	10.2
İnşaat	680	1.6	9,064	12.0	288	0.7	8,864	11.4	787	1.6	8,516	10.1
Hizmetler	38,189	89.0	54,628	72.4	39,786	92.4	56,570	72.6	43,020	89.3	64,499	76.6
Toplam	42,897	100.0	75,490	100.0	43,060	100.0	77,938	100.0	48,155	99.9	84,256	100.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo 187’de görüldüğü üzere kamuda çalışan memur, öğretmen, polis ve polis sivil hizmet görevlilerinin 2018 yılında %48.1’i kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların oransal olarak sadece öğretmenlikte erkeklerden daha fazla olduğu izlenmektedir. 2018 yılında kadın öğretmenlerin payı %68.4 iken kadın memurların payı %49.7, kadın polis sivil hizmet görevlilerinin payı %43.4’dir. Toplam polislerin ise sadece %5.7’i kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo - 187 Kamu Sektöründeki Memur, Öğretmen ve Polislerin
Toplam Sayısı ve Cinsiyetine göre Dağılımı
(2018)

	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
Memur	4,322	49.7	4,371	50.3	8,693	100.0
Öğretmen	2,764	68.4	1,279	31.6	4,043	100.0
Polis	128	5.7	2,116	94.3	2,244	100.0
Polis Sivil Hizmet Görevlileri	92	43.4	120	56.6	212	100.0
Toplam	7,306	48.1	7,886	51.9	15,192	100.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

Tablo 188’e bakıldığında kamu sektöründeki üst kademe yöneticilerinin de ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu görülmektedir. 2018 yılında üst kademe yöneticilerinin %68.1’i erkeklerden %31.9’u kadınlardan oluşmuştur.

Tablo - 188 Kamu Sektöründeki Üst Kademe Yöneticilerinin
Cinsiyete göre Dağılımı
(2016 - 2018)

Yıllar	Kadın		Erkek		Toplam	
	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)	Sayı	Pay (%)
2016	49	30.4	112	69.6	161	100.0
2017	50	31.6	108	68.4	158	100.0
2018	51	31.9	109	68.1	160	100.0

Kaynak: İstatistik Kurumu

19.1.4. Çocuk

Dünyada ve ülkemizde çocuk ve çocuk sorunlarına ilgi giderek artmaktadır. Bunun başlıca nedeni yarını bugünden daha iyi bir toplum ve dünya yaratma özlemidir. Bu da birey, aile ve toplum olarak çocuklara sunabildiğimiz olanaklarla yakından ilgilidir. Çocuk hakları ve çocuk sorunları Birleşmiş Milletler'de de pek çok kez gündeme gelmiş, bu konuda kararlar alınmış sözleşme ve bildirgeler onaylanmıştır.

KKTC Cumhuriyet Meclisi 12 Mart 1996 tarihli birleşiminde "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Onay) Yasası"nı kabul etmiştir. Bu sözleşmede "Taraflar Devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler" ifadesi kullanılmaktadır. Ülkemizde de mevcut olanaklar çerçevesinde çocuklara azami önem verilmekte ve çocukların gelişmesi aynı zamanda hızla ilerleyen dünyaya ayak uydurabilmeleri için gelişmeler yakından takip edilmektedir. Bu çerçevede bir yandan 15 yaşına kadar zorunlu eğitim uygulanarak çocukların %100'ünün okula gidip eğitilmesi sağlanırken diğer yandan da bilgisayar v.b. yeni teknolojilerin eğitimin hizmetine

sunulmasına çalışılarak çağdaş normlara uygun birey yetiştirilmesi için çaba sarfedilmektedir.

Avrupa Konseyi'nin 2007 yılında Lanzorete'de kabul edilen "Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi" ülkemize 59/2011 sayılı Yasa ile Cumhuriyet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Sözleşme "Çocukların cinsel sömürüsü ve istismarını engellemek ve bunlarla mücadele etmek ve cinsel sömürü ve istismara maruz çocuk mağdurların haklarını korumak" amacıyla hazırlanmıştır. Bu hususta, ulusal ve uluslararası işbirlikleri ve önleyici tedbirler sözleşmede yer almaktadır.

Ülkemizde çeşitli nedenlerle ortada kalan ve bakacak kimsesi bulunmayan çocuklar, Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı Lefkoşa Çocuk Yuvası ile SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evlerine yerleştirilmektedir. Lefkoşa çocuk yuvasında koruma altına alınan çocukların tüm gereksinimleri Sosyal Hizmetler Dairesi'nce karşılanmaktadır. SOS Çocuk Köyü ve SOS Gençlik Evlerinde barındırılan çocukların herbiri için de Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından asgari ücretin %75'i kadar olmak üzere katkı yapılmaktadır.

1993 yılında Merkezi Avusturya'da bulunan SOS Kinderdorf International Organizasyonu (KDI) KKTC'de de bir Çocuk evi kurmuş ve korunmaya muhtaç çocuklara aile ortamına yakın bir ortam yaratma ve küçük gruplar halinde aile benzeri sürekli bir ev ve bakım sağlamayı amaçlamıştır. 27 Kasım 1996 tarihinde SOS KDI ile KKTC Sağlık ve Çevre Bakanlığı arasında, Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından himayeye alınan ve durumları, SOS KDI prensiplerine uygun olan Çocuk ve gençlere yeni bir yuva, anne sevgisi, maddi güvence ve iyi bir eğitim imkanı sağlanması amacıyla SOS Çocuk Köyü ve gençlik evleri tertibini sağlamak için protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokol gereğince Sosyal Hizmetler Dairesi himayesinde bulunan çocuk yuvası ve yurtlarda barındırılan protokole uygun çocuk ve gençler 1997 yılında SOS KDI ve SOS tarafından oluşturulan Gençlik Evleri'ne aktarılmışlardır. SOS Çocuk Köyü ve SOS gençlik evlerinin denetimi Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından yapılmaktadır. 18 yaşını tamamlayan Sosyal Hizmetler Dairesi himayesinde olan kişiler için ev veya öğrenci yurdu benzeri yarı bağımsız gençlik evlerinin açılması kararı Bakanlar Kurulu tarafından alınıp 07.03.2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yarı bağımsız gençlik evlerinin kira veya ücretleri Sosyal Hizmetler Dairesi tarafından karşılanarak, gençlerin sosyal ve psikolojik olarak hayata hazırlanması sağlanmaktadır.

Ekim 2017 – Eylül 2018 tarihleri arasında 15 çocuk çeşitli aile problemleri nedeniyle Sosyal Hizmetler Dairesi'nin himayesine alınmıştır.

SOS Çocuk Köyü ile SOS Gençlik Evi ve Sosyal Hizmetler Dairesi'ne bağlı Lefkoşa Çocuk Yuvası'ndaki çocuk sayısı tablo 189'da gösterilmiştir.

Tablo - 189 Sosyal Hizmetler Dairesine Bağlı Yuva/Yurtlarda ve SOS'te
Barınan Çocuk Sayıları
(2016 - 2018 Yılı Aylık Ortalama)

Yıllar	SOS Çocuk Köyü	SOS Gençlik Evi	SOS Yarı		SHD Yarı
			Bağımsız Yaşam Evi	Lefkoşa Çocuk Yuvası	Bağımsız Yaşam Evi
2016	56	20	28	15	2
2017	54	22	22	21	1
2018	58	21	27	34	1

Kaynak: Sosyal Hizmetler Dairesi

2011 yılında Sosyal Hizmetler Dairesi bünyesinde Gençlik Aile Danışma Merkezi (GADEM) kurulmuştur. Merkez, çocukların ve gençlerin riskli davranışlarda bulunmalarını, suça itilmelerini önlemeyi hedeflemektedir. Bunun yanında 2012 yılında Çocuk ve Gençlik Merkezi (ÇOGEM) hizmete girmiştir. Lefkoşa Surlar İçi Bölgesi'nde hizmet vermekte olan Merkez, madde kullanan, riskli davranışlarda bulunan, çalıştırılan veya sokakta yaşayan çocuk ve gençlere hizmet vermektedir.

19.1.5. Engelliler

“Engelli” kavramı, günlük yaşama dair temel (eğitim, ulaşım, erişim, vb.) planlamalar yapılırken (herkesin göz önüne alınmaması sonucu) özürülülerin mağdur duruma düşmesini ifade eder. Diğer bir deyişle, herkesin kolayca yararlandığı haklardan (toplu ulaşım, eğitim kamu binalarından /hizmetlerinden vb.) yararlanamama durumunda özürülülüğün değil, engellenmişliğin / engelleyen sorunsallaştırılması için ‘engelli’ kavramı yaratılmıştır.

Herkes için eşitlik ilkesi ile hareket eden Birleşmiş Milletler (BM) belgelerinde engellilik ilk kez 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde dile getirilse de BM sistemi içerisinde engellilikle (özürülülükle) ilgili çalışmaların başlama tarihi 1945 yılına dayanmaktadır. Özellikle görme ve işitme engelliler gibi bedensel engeller taşıyan bireylerin haklarının arttırılmasına odaklanılmış, bunun dışında da engelliliği önleme ve rehabilitasyon çalışmalarına önem verilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin 2008 yılında kabul ettiği "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" Cumhuriyet Meclisi'nin 26 Temmuz 2010 tarihli birleşiminde kabul edilmiştir. Sözleşme gerek ilkeler gerekse yükümlülükler açısından geneldir. İçerik olarak, eşitlik-ayrımcılık yasağı, erişilebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım gibi çeşitli başlıklar altında, engellilerin haklarını ve taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir.

Ülkemizde engellilerin hak ve statülerine kavuşması için yürütülen çalışmalar 1993 yılı içerisinde tamamlanmış ve Cumhuriyet Meclisinin 9 Kasım, 1993 tarihli birleşiminde "Özürülülerini Koruma ve Rehabilitasyon Yasası" kabul edilmiştir. 64/1993 sayılı ile yürürlüğe giren yasa “bedensel veya ruhsal yönden çalışamayacak kadar hasta olan veya engelli olan kişilere sosyal ve psikolojik destek sağlamak; engelliliğinden dolayı kısmen veya tümüyle fonksiyon kaybına uğrayan ve normal yaşam gereklerine uyamayan kişilerin fonksiyonel yeteneklerini, tıbbi, psikolojik, sosyal ve işe yönelik biçimde yeniden kazandırmak ve istihdam edilenlerin maaş, ücret ve diğer özlük haklarına ilişkin hususları düzenlemek; ve engellilerin kendi güçleri ve becerilerini kullanmalarını sağlamak” amacıyla yapılmıştır. İlgili yasa 2006 ve 2014 yıllarında tadil edilmiştir. Yasada yeni düzenlemeler yapılarak “Engellilerin Koruma, Rehabilitasyon ve İstihdam Yasası olarak

isimlendirilmiştir. Ayrıca özel sektörde engelli istihdamı yapılması için tedbirler alınmıştır.

Ülkemizde engel türlerinin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında engelli erkeklerin engelli kadınlara göre daha çok olduğu saptanmıştır. Hem kadın hem de erkeklerde en sık görülen engel türü ise baş sinir ve ruh hastalıklarıdır. Ülkemizde 2018 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla 5,876 engelli belgelenmiştir (tablo 190).

Tablo - 190 Engel Türü ve Cinsiyet
(2016-2018)

Engel Türü	2016		2017		2018	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	308	416	316	423	328	424
İşitme - Konuşma	186	217	197	222	199	225
Baş Sinir ve Ruh Hastalıkları	883	1296	935	1384	1012	1499
Hareket Sistemi	416	559	417	563	418	570
Thalasemia ve Orak Hücre	90	77	92	80	95	81
Spastik	79	86	78	81	77	80
Diğer Sistem	413	358	423	389	458	410
Toplam	2375	3009	2458	3142	2587	3289
Genel Toplam	5,384		5,600		5,876	

Kaynak: Çalışma Dairesi

İstihdam edilen engelli nüfus 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla 542 kişi olup %25.1'ini kadınlar, %74.9'unu ise erkekler oluşturmaktadır (tablo 191).

Tablo - 191 İstihdam Edilen Engellilerin Cinsiyet ve Engel Türüne göre Dağılımı
(2016-2018)

	2016		2017		2018	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	14	88	12	81	12	82
İşitme - Konuşma	20	55	19	52	19	52
Baş Sinir ve Ruh Hastalıkları	14	49	13	47	14	47
Hareket Sistemi	48	157	43	150	43	150
Thalasemia ve Orak Hücre	41	44	40	40	40	41
Spastik	1	9	1	9	1	9
Diğer Sistem	8	28	7	24	7	25
Toplam	146	394	135	403	136	406
Genel Toplam	540		538		542	

Kaynak: Çalışma Dairesi

İş isteğiyle bekleyen engelli kişiler, 2018 yılında 729 kişi olup %41.2'ini kadınlar, %58.8'sini ise erkekler oluşturmaktadır (tablo 192).

Tablo - 192 İş İsteğiyle Bekleyen Engellilerin Engel Türlerine Göre Dağılımları

Engel Türü	2016		2017		2018	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Görme	56	94	60	95	69	104
İşitme - Konuşma	48	65	54	67	56	71
Baş - Sinir	29	51	29	53	41	62
Hareket Sistemi	82	126	84	130	85	131
Thalassemia	24	11	26	10	26	13
Spastik	-	2	-	2	-	2
Diğer Sistem	16	36	17	35	23	46
Toplam	255	385	270	392	300	429
Genel Toplam	640		662		729	

Kaynak: Çalışma Dairesi

19.2. Sorunlar

Ülkemizde insan kaynaklarının gelişimi için büyük önemi olan eğitim ve sağlık yatırımlarının istenilen düzeylere ulaştırılamamıştır.

Kadınların eşit bireyler olarak haklarını henüz tam olarak kullanamamaları ülkemizde üzerinde durulması gereken bir sorundur.

Ülkemizde ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap veren kadın sığınma evinin olmayışı önemli bir eksikliklerdir.

Engellilerin kamuya açık alanlardan ve kamuya yönelik hizmetlerden eşit şekilde yararlanmalarını engelleyen ulaşım, dolaşım ve erişim sorunlarının varlığı sıkıntı yaratmaktadır.

Ülkemizde henüz özel eğitimi düzenleyen bir yasanın bulunmayışı üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur.

18 yaş üstü engellilere yaşam boyu rehabilitasyon ve dinlenme tesislerinin eksikliği giderilmesi gereken bir sorundur.